



ემსახე

თვიური ჟურნალი

წელიწადი შეიქმნა

182

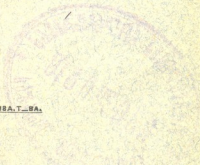
№ VIII

აგვისტო, 1899

ტფილისი

საბჭოთაო წიგნების გამომცემლობის გამართვა

1899





შ ი ნ ა ე რ ს ი

I—ნავარდოზა.—XV, XVI, XVII, XVIII; XIX, XX, XXI, XXII და XXIII.—მოთხრობა ძეჯანასა. (დასასრული მეორე ნაწილისა)	83* 1
II—წარსულიდან.—სკოლაში.—ნაწილი მეორე.—I, II, III და IV.—მოთხრობა ს. შკაღბელიშვიდისა	50
III—ძეჯანა.—ნაწილი მეორე.—I და II.—რომანი იტალიის ცხოვრებიდან ე. ვანისისა, თარგმანი ნატკლად რ. გიგაურისა (გაგრძელება)	86
IV—I * * . —II პოეტი.—ლექსი, ვ. რუსაძისა.	119
V—დამოწმებულნი.—XXXI, XXXII და XXXIII.—რომანი ბოლგართა ცხოვრებიდან, ივ. ვაწოვისა, თარგმანი (დასასრული პირველი ნაწილისა).	121
VI—ინსტიტუტი სასამართლო დაცვისა და მისი ორგანიზაცია.—III და IV.—გრ. გვეჯესიანისა (დასასრული).	1
VII—თ. აკაკი წერეთელი და ჭუთაისის ბანკი.—კატაბაჟისა.	31
VIII—განცხადებანი.	



მ რ ა მ ბ ე

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ხ ლ ი

წელიწადი პეიქვსე

№ VIII

ა ზ ვ ი ს ტ რ , 1899



ტ ფ ი ლ ი ს ი

საბჭოთა ენციკლოპედია

1899

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 10 Сентабря 1899 г.

1899 г.

1899 г.

ნ ა პ ა რ დ ო ბ ა

(მოთხრობა)

ნაწილი მეორე

XV *)

ანდერძის შესრულება

ყაზარა კარგად დაუფიქრდა მამის დარიგებას და გადასწყვიტა შეასრულოს ყოველივე, როგორც ანდერძი მამისა. გადუხადა თუ არა მამას წესი და რიგი, გავიდა ქალაქიდან ერთ სოფელში და გამართა მეწვრილმნის ღუქანი. ღუქანში ყოველიფერი ჰქონდა, თუმცა შიგ შემსვლელს პირველად იგი ცარიელი ეგონებოდა. ყაზარამ ნაღბანდობაც დაიწყო; კოტრობის დროს მამამ შეასწავლა ეს ხელობა. ვაჭრობაცა და ნაღბანდობაც იმავე წესით დაიწყო სოფელში, როგორც იმისმა განსვენებულმა მამამ: ცხენებსაც ჭირნახულზე სკედავდა და სავაჭროშიაც ჭირნახულს იღებდა.

ვაჭრობის გასაძლიერებლად ერთი კაი საშუალება მოიგონა ყაზარამ. სოფლის დედაკაცები წშირად შესჩიოდნენ: „სავაჭრო ბევრი რამ გვინდა, მაგრამ კაცები ნებას არ გვაძლევენ ან პური ან ქერი გამოავიტანოთ სახლიდან, ან ნისიად ვივაჭროთო“. ყაზარას ღუქანი წყლის ახლო ჰქონდა. მისი ჩაგო-

*) იხ. „მოამბე“ № VII.



ნებით, როცა დედაკაცები წყალზე მოდიოდნენ, კოკებში ჩაჰყრიდნენ. ხოლმე პური იქნებოდა, თუ ქერი, ან სხვა რამ, და მოჰქონდათ მასთან, ისიც სავაჭროს აძლევდათ. ვერა მამაკაცი ვერ მოდიოდა სრულებით ფიქრზე, თუ რად შედიოდნენ სოფლის დედაკაცები ყაზარას დუქანში კოკებით. მხოლოდ ის გარემოება კი ბევრს აკვირვებდა, რომ წყლის ახლო და ნაგში ბლომად ეყარა მარცვლები პურისა, ქერისა, ფეტვისა და ლობიოსი. ყაზარა იმ ფასად იღებდა დედაკაცებისაგან კოკებით მოტანილს ჭირნახულს, როგორც უნდოდა, და მეთედსაც არ აძლევდა იმისას, რასაც ცხადად მოტანილში მისცემდა. დედაკაცებსაც ენა უმოკლდებოდათ, რადგანაც სულადის უკან წაღება შეუძლებელი იყო; ვერც ჩარჩობდნენ იმის შიშით, რომ არ გაეცა ყაზარას.

ყაზარამ ზურგი მალე გაიმაგრა სოფლის შემწეობით და უფრო კი თავისი მოხერხებით. ვალებში გაყიდული სახლი დაიბრუნა ისევ და გადააკეთა უფრო კარგად. დები კაი მზითვით გაისტუმრა; სამივე „წარჩინებულ ვაჭრებს“ მიათხოვა. სოფლიდანვე გაიკეთა თავისთვისაც ერთი სასარგებლო საქმე. სავაჭროში და სანაღბანდოში ყაზარა ქერს უფრო სიამოვნებით იღებდა და მომეტებულსაც, ვიდრე პურს ან სხვა ჭირნახულს, რადგანაც ერთს მახლობლად მყოფ ცხენოსან პოლკში ყოველთვის კაი ფასად აბარებდა. ყაზარაც გულს-მოდგინედ ცდილობდა ყოველთვის ვადაზე და კაი ღირსების ქერი ჩაებარებინა, რათა პირნათლად გამოსულიყო პოლკის უფროსების წინაშე. ამ გვარი მოქცევით დიდი ნდობა დაიმსახურა ყაზარამ. ამისთვის ბევრი შრომა აღარ დასჭირდათ შეუამავლებს—ყაზარა გახდა პოლკის მიკიტანი. მაგრამ მარტო მიკიტნობას როდი დასჯერდა; მან ხელთ იგდო მთელი პოლკის ცხენების საკვების იჯარადრობა, ყაზარამ ისე დააყენა საქმე, რომ რაც ხაზინიდან პოლკის შესანახად ფულები გამოდიოდა, უკლებლივ მის ჯიბეში ჩადიოდა. პოლკს თავის „მრევლს“ ეძახოდა; ხშირადაც იკვებოდა: „პოლკი ჩემი ყმა არისო“. ნაგუბარში ჩადგა ისევ წყალი, როგორც განსვენებული ყარამანი მოელოდა,

თუმცა იგი ვერ მოესწრო ამის ნახვას,—და ჩადგა წყალი ისე რომ გუბე ველარც კი იტევდა.

ყოველი პოლკში მოსამსახურე პირი ყაზარასაგან დავალიანებული იყო; ნისია ხომ ყველას ემართა და ფულადაც ბევრს უმართავდა ხელს. იხდიდნენ ყოველთვის ვალს, მაგრამ ვალი ისევ ვალადა რჩებოდა, შემსუბუქება არცკი ეტყობოდა. სამძიმოდ ვალის გადახდა ნამეტნავად იმ პირთ გადაექცათ, ვინც ეცადნენ ყაზარას მიკიტნად შეყვანას პოლკში. სიკეთის გადასახდელად იმათ პირველად არაფერს ართმევდათ დანახარჯში. თუ შეაძლევდნენ, ასე ეუბნებოდათ: „რას ეშურებით, იყოს თქვენზე, სად დაიკარგება? მერე გავსწორდეთო“. როცა გაუბეგრდათ ვალი, მაშინ ძრიელ სამძიმოდ ეჩვენათ გადახდა და ერთი მათგანი იძულებული შეიქმნა, დაეთმო ვალში ტფილისში ერთ საუკეთესო ქუჩაზე მშვენიერი სახლი, რომელიც ყაზარამ თავის გემოვნებაზე გადააკეთა და უფრო გაამშვენა.

თითქმის ამავე დროს, ერთი ბედნიერი შემთხვევის წყალობით, ყაზარამ მოიპოვა ტფილისის მეორე, უფრო წარჩინებულ ქუჩაზე უფრო საუკეთესო სახლი.

ერთ თავადიშვილს მამულების სასყიდლად დასჭირდა ორასი თუმანი. თავადმა მიჰმართა ყაზარას, როგორც ფულიან კაცს. „ფულს კი გიშოვნო, — უთხრა ყაზარამ, — მაგრამ მე ახირებული ხასიეთის კაცი ვარ. მე თუ კაცმა პირობა დამიღო ზე თავის დროზე არ შემისრულა, ბოლმით გავსქდები. მე სარგებელს არ გიკითხავ, რაც შენმა სვინილისმა გასჭრას, ის მომეცი, მხოლოდ თავის დროზე კი ჩამაბარე. გასესხებ ორას თუმანს, თუ ათასი თუმნის „ნეუსტოიკას“ დამიწერ. ხომ არც შენ მიაღწევინებ საქმეს იქამდის, რომ „ნეუსტოიკის“ გადახდა მოგინდეს, არც მე გამოვეკიდები, მხოლოდ ამისთანა ჯარიმის პირობა შენი იასაული იქნება; ყოველთვის მოგაგონებს, რომ ვალს გადახდა უნდა. ჰამ შენც მადლობელი დამრჩები შემდეგში, ჰამ მეც ვადაზე მივიღებ ჩემს ფულებს და გუნება არ გამიფუჭდება“.

თავადი დიდი სიამოვნებით დაჰყაბულდა, მისცა ორასი თუმნის ვექსილი—სარგებელი სვინილისზე მიიგდო თავნის გა-



დახდის დროსათვის—და ათასი თუმნის ჯარიმის ქალაქი, თუ ვადაზე ვერ გადაიხდიდა ვალს. მაგრამ არ დასცალდა თავადს გულის წადილის შესრულება: მომლომებული მამულები ვერ იყიდა, რადგანაც ავად გახდა და ნასესხები ფული საექიმოში და შემდეგ მის ქელებში დაიხარჯა. მემკვიდრეებმა ჯეროვანი ყურადღება არ მიაქციეს ყაზარას ვალს, თუმცა იცოდნენ, რომ მათ მამას მიცემული ჰქონდა ათასი თუმნის ჯარიმის ქალაქი. მით უფრო არა სწუხდნენ რომ, დარწმუნებულნი იყვნენ, ყაზარა არ იკადრებდა ჯარიმის გადახდევინებას. ხოლო ყაზარამ თავის წესსა და კანონზე გაიარა. უჩივლა სასამართლოში გარდაცვალებულის თავადის მემკვიდრეებს და დააკისრა გარდასახდელიად ათას-ორასი თუმანი. ყაზარამ წრე მოავლო თავადის მემკვიდრეებს; ძალას ატანდა, რომ მოეთხარათ, სადაც იქნებოდა, და ჩაებარებინათ მისთვის კუთვნილი ფული, მაგრამ სადიშოვნიდნენ ისინი ათას-ორას თუმანს ისე დეზად. იძულებულნი გახდნენ თავადის მემკვიდრენი, მიეცათ ყაზარასათვის ათას-ხუთასი თუმნის ვექსილი—ამდენი შედგა სარგებლით და სასამართლოში მოსული ხარჯით—და ორი ათასი თუმნის ჯარიმის ქალაქი, თუ ვინიცობა იყო, ვერ ჩააბარებდნენ თავის დროზე ათას-ხუთას თუმანს.

ახლა კი დაფაცურდნენ მემკვიდრეები. დარწმუნდნენ, რომ ყაზარასთან საქმის დაჭერა ხუმრობა აღარ იყო და წინა დღითვე შეუდგნენ თავდარიგს ფულის შოვნისას, რომ ვადაზე ჩაებარებინათ მისთვის. ზოგი მამული გაყიდეს, ზოგიც სხვა რიგად იშოვნეს და დაამზადეს ვადაზე ჩასაბარებლად ათას-ხუთასი თუმანი. ხოლო როცა შესრულდა ვადა და მიუტანეს ყაზარას ფული, იგი სადღაც ჩაიყლაპა; გამოჩნდა ერთი კვირის შემდეგ. რაკი ვადაზე ვერ ჩაიბარა ყაზარამ ფული, პირობა დარღვეული იყო და იმანაც მიმართა კანონს. მემკვიდრეები ვერ მოიქცნენ კანონიერად: მოწმები არ დაისწრეს, როცა ყაზარასთან მოვიდნენ ფულის ჩასაბარებლად, არც სასამართლოში წარადგინეს ფული, როგორც უნდა მოქცეულიყვნენ თურმე კანონის ძალით; კანონმა ამ ნაირი უკანონობისა და უვიცობისათვის მათ

ათას-ხუთასი თუმანი ვექსილით და ორი ათასი თუმანიც ჯარიმა — სულ სამი ათას-ხუთასი თუმანი დააკისრა და, როცა სასამართლოში წასულ ხარჯსაც ზედ მივიდნენ, ზომ უფრო მეტი შედგა. ამ ფულში ყაზარამ დაინარჩუნა ტფილისში ის სახლი, რომელიც ზემოდ არის დასახელებული და რომელიც ოთხი ათას თუმანზე მეტად ღირდა. მაგრამ ყაზარამ თავისი მოხერხებით ამ სახლთან ერთად ბევრი სხვა მამულებიც ჩამოართვა ხსენებულ ვალში თავადის მემკვიდრეებს. „რა, აქამდის თუ ეგენი მუქთად, ყმების შრომით იძენდნენ ქონებას, ახლა ჩვენ შევიძინათ ჩვენისავე ოფლით მოგებული ფულითო“ — უპასუხებდა ყაზარა, ვინც ჰკითხავდა ამ საქმის ამბავს.

ყაზარა ბოლოად გარდაიქცა. მთელს გუბერნიაში მდიდარი კაცის სახელი გაითქვა. როცა მასთან ფულზე ჩამოვარდებოდა ლაპარაკი, ათასი და ათი-ათასი თუმანი რა ფულითაო, ამბობდა ხოლმე იგი. აქედან მის თაყვანის-მცსმელთ ის დასკვნა გამოჰყვანდათ, რომ იგი მილიონებს ატრიალებდა.

ყაზარა ისევ ჰფიქრობდა და კიდევ ამტკიცებდა: „ჩინებოდა და სწავლა-ცოდნაც კაცისთვის ფულების საშოვნელად და საცხოვრებლად არის საჭიროვო. მაშასადამე, ვისაც ფული უშოვნია და თავისი მოხერხებით სარჩო-საბადებელი შეუძენია, ის კაცი ჩინების პატრონზედაც და ნასწავლ კაცზედაც მაღლა სდგას პატივითა და ღირებითა“ — ო. კიდევ თხოულობდა ყველასაგან პატივისცემას. ძრიელ სწყინდა ყაზარას, ვინც მარტო სახელს დაუძახებდა და მამის სახელს არ მოუმატებდა; ან თუ ნაღბანდიშვილად მოიხსენიებდა ვინმე, როგორც შეუცვალა ხალხმა გვარი, და არა არარატიანად. ვინც უნდა და რაც უნდა კანის საქმისათვის მოსულიყო მასთან და არ მიემართნა მისთვის „ყაზარ ყარამანიჩ“ — ობით, ხმასაც არ გასცემდა, ხოლო გაჯავრებით შეუტყედა: „მე უნთან სალაპარაკოდ არა მცალიან“ — ო!

ჯვება თავის სასახელოდ მიაჩნდა. რაც შეეხება ყაზარას ცოლს, იგი სირცხვილით იწვებოდა, როცა ესმოდა ქმარზე ცუდი ხმები, თუმცა კი შიშით ხმას ვერ იღებდა მის წინაშე. პირიქით, თვითონ ყაზარა ასწრობდა სართს და იქვიანობდა თავის ცოლზე სრულიად უსაფუძვლოდ. ცოლის გულში მარტო ქმრის სიყვარულსა ჰქონდა ბინა და ყოველი ფიქრი ამ გრძნობის წინააღმდეგი ღიდ ცოდვად მიაჩნდა. მაგრამ საკმარისი იყო, იგი ღიმილით დალაპარაკებოდა ვაჟკაცს, ვინც უნდა ყოფილიყო, რომ ყაზარას გულ-მუცელი დახანჯლოდა. მაშინაც კი ვერ დაიმშვიდა გული და არ მიანება თავი იქვიანობას, როცა ცოლი თავისს კალაპოტში ჩააყენა: ესე იგი არ შეეძლო ყოფნა ისეთს საზოგადოებაში, სადაც თვითონ არ იქნებოდა; არ უნდა ელაპარაკნა ვაჟკაცთან, და თუ დაელაპარაკებოდა ვისმე აუცილებელ საჭიროების გამო, მაშინ ქმრისათვის უნდა ეყურებინა წარბებში. „მე სხვაზე გამიცინია და ჩემზე სხვას არ გავაცინებო“, — ამბობდა ყაზარა...

ვაჟიშვილები ძლიერ კარვად დაზარდა ყაზარამ. სამივე უმაღლეს სასწავლებელში გაგზავნა, როცა ტფილისში შეასრულეს სწავლა. მინამ დაასრულებდნენ უმაღლესს სწავლას, ყაზარამ სამსავე შვილს მოუმზადა ტფილისში ცალკ-ცალკე სახლ-კარი და სწავლის დამთავრების შემდეგ დააბინავა. შვილებმაც არ გაუცრუეს მამას ამაგი: ერთი ექიმი გამოვიდა, მეორე — ინჟინერი, მესამე — ადვოკატი.

ბევრი მეგობართაგანი აყვედრიდა ყაზარას, რომ არც ერთი შვილი არ მიაყოლა თავისს ხელობას — ვაჭრობას. ამისთანა საყვედურის პასუხად ეუბნებოდა: „თქვენ კი ნუ გგონიათ, რომ ვაჭრობა ადვილი საქმე იყოს. კაცს ვაჭრობის ნიჭი და უნარიც უნდა ჰქონდეს, თორემ ყველაფერი ტყუილია. პეტრუხაცა ვაჭრობს, მაგრამ რა გამოვიდა იმის ვაჭრობიდან! მე ჯერ გირვანქის სახელი არ ვიცოდი, როცა იმას საწვრილმანო დაჰქონდა და ხურჯინიც ვერ გამოიცვალა აქამდის. რაც მე თავი შემისწავლია, იმას ერთსა და იმავე ხურჯინში უგდია სა-



წერილმანო. თუ ვაქრობის ნიჭი ექმნებათ ჩემს შვილებს, სწავლა ვერას დაუშლით.

ქალების სწავლა არცა სწამდა ყაზარას და არც თავისს სატინიკას ასწავლა რამე, გარდა შინაურული კითხვა-წერისა. სამაგიეროდ ამისა, ძრიელ ნებივრადა ზრდიდა მას ვაჟიშვილებთან შედარებით. მაშინ, როდესაც ვაჟებს ენატრებოდათ შუბლ-გახსნილი და წარბებ-შეუქმუხნაფი მამის სახის დანახვა, სატინიკა მისს აღერსუა იყო გართული. იგი მომეტებულად შეეკვეტა მამას და ორი-სამი დღე ერთმანეთზე რომ მოჰშორებოდა მას, ძრიელ ნაღვლობდა. რაც უნდა გაჯავრებული ყოფილიყო ყაზარა, თუნდაც დიდი ზარალის გამო, მაინც გაუღიმებდა სატინიკას და მოუაღერებდა. დედა და ძმები ყოველთვის სარგებლობდნენ სატინიკას მამასთან მეგობრულ განწყობილებით და ხშირად მიუჩენდნენ ხოლმე გასართობად, როცა იგი რაზედმე გაჯავრებული იყო, და აშუამავლებდნენ მასთან, როცა რაიმე სათხოვარი ჰქონდათ. მაგრამ არც სატინიკას შერჩა ბოლომდის მამის ნებივრობა.

XVII

შ ე ხ გ ე დ ო ა

გეგენას უფროსი ვაჟი ლევანა სამაზრო სასწავლებელში სწავლობდა. როცა დაატყო მამამ, რომ ქართული წერა-კითხვისწავლა და რუსულსაც ცოტაოდნად მიჰხვდა, გამოიყვანა სასწავლებლიდან და მიიყვანა ყაზარასთან, რათა შეესწავლა ვაქრობის წეს-რიგი და რუსული ლაპარაკი, რადგანაც შემთხვევა ექნებოდა ეტრიალნა პოლკში მოსამსახურე რუსობაში.

ყაზარ ყარამანიჩი „დიდი მეგობარი“ იყო გეგენასი. იმათი მეგობრობა დაკავშირებული იყო ვაქრობით. რაც კი საკლავი სჭირდებოდა ყაზარას პოლკისათვის, სულ გეგენასაგან ყიდულობდა. ამისთვის სიამოვნებით მიიღო თავისთან გეგენას

შვილი ლევანა, რომელმაც მეტის-მეტი სიმარდით, სიმკვირით
 ხლით და გამჭირახობით მალე შეაყვარა თავი ყაზარას.

როცა მამა მოუკლეს, ლევანამ გადასწყვიტა გასულიყო
 ყაზარადგან, რაც რამ სისხლიანი საქონელი ჰყვანდა, გაეყიდ-
 ნა და ერთი კარგი მაღაზია გაეღო ქ. სანინდანში. ყაზარ ყა-
 რამანიჩმა გაიგო მისი ამ გვარი გარდაწყვეტილება და ასე და-
 უწყყო ლაპარაკი: აბა, ჩემო შვილო, ეგ რა გიფიქრია! ჯერ
 რა ვაჭრობის უნარი გაქვს შენ! ჯერ ტუჩებზე რძე არ შეგშ-
 რობია და შენ იმისთანა ძნელი საქმეს, როგორც ვაჭრობა
 არის, როგორ გაუძღვები? შენ რომ ეხლა კაცმა ვაჭრობა ჩი-
 გიგდოს ხელში, იმას ეგვანება, რომ უსუსურ ბაღს გაღვი-
 ებული ნაკვერჩხალი მისცეს ხელში სათამაშოდ. იყავ, შვილო,
 ჯერ ჩემთან, ისწავლე, დახელოვანი კარგა ვაჭრობაში და
 მერე, საითაც ღმერთი გზას მოგცემს, იქით წადი. მე ჯერ
 ნებას ვერ მოგცემ ჩემიდან გასვლისას. უცნო ხომ არა
 ხარ, ჩემი გულითადი მეგობრის შვილი ხარ. მე და
 ცხონებული გეგენა „დიდი მეგობრები“ ვიყავით. შენი
 თავი მე მამანდო და თავისი სულიც ხელში ჩამაბარა,
 კარგად გამიწვრთნე შვილიო. სირცხვილი არ იქნება ჩემ-
 თვის, რომ ჯერ ვაჭრობისა არაფერი გაგიგია და გამო-
 უცდელსა და გაუწვრთნელს თავი დაგანებო! ვინ რას იტ-
 ყვის? მერე, როგორც შენ გიფიქრია, შენთავად რომ ვაჭრობა
 დაიწყო, ერთს წელიწადს დაგელუბება მთელი ის ქონება, რომელიც
 მამაშენს შეუძენია ოფლით რამდენიმე წლის განმავ-
 ლობაში და შენთვის დაუტოვებია. ადვილი არ არის სარჩოს
 შოვნა. მამაშენმა რომ იშოვნა, ის სხვა ბიჭი იყო. თუ ეგრე
 ადვილი იყოს სარჩოს შოვნა, როგორც შენა გგონია, ყველა
 მდიდარი იქნებოდა. არც საჭიროა შენთვის მეტის შოვნა და
 მოპოვება; რაც მამაშენმა დაგიტოვა, ისიც გეყოფა, თუ ჭკუას
 ისწავლი და ისე მოუვლი; ჯერ კი საიმისოდ არა ხარ მომზა-
 დებული. რაც უნდა გეწყინოს და დამემდურო, მე შენ არ
 გაგიშვებ ჩემის ხელიდან, ვიდრე არ გამაიცდები კარგად—რა
 უთხრა მაშინ ან მეგობრობას, ან საიქიოს რა პასუხი გავსცე



მამაშენს? არა, შვილო, იყავ ჩემთან; მე ვიცი, როცა გექნება უნარი, შენთავად ივაჭრო. აქამდის თუ დახლს გარედა მყავდი, ეხლა ნოქრის თანაშემწედ დაგაყენებ, რომ უფრო ჩქარა მიხედვ ვაჭრობის წესს. ამის შემდეგ ჯამაგირსაც დაგინიშნავ. უშენოდ დედაშენი და შენი ბებიაც კარგად მოუვლიან შენს სარჩო-საბადებელს, შენ კიდევ ჩემგან ჯამაგირი იღე და მოუმატე შენს ქონებას. ჯერ ნოქრის თანაშემწე იქნები, მერე, ღმერთი მოწყალეა, თუ კარგად წაიყვან საქმეს, უფროს ნოქრობას ჩაგბარებ. ასე ივარჯიშებ, გაიწვრთნები და როცა დავხედავ, რომ საქმის რიგიანად წაყვანა შენთავად შეგეძლება, მაშინ მე თვითონ აღარ დაგაყენებ და გაგისტუმრებ შენს გზაზე“.

მეტი გზა არა ჰქონდა ლევანას, დარჩა ისევ ყაზარ ყარამანიჩთან. დახლში ლევანამ თავისუფლად და შეუტყდენელად დაიწყო ვაჭრობა. ყაზარ ყარამანიჩი კარგადა ხედავდა და დარწმუნებულიც იყო, რომ უფროსი ნოქრის თანამდებობის შესრულება ადვილად და უმჯობესად ლევანას უფრო შეეძლო, ვიდრე სხვები ასრულებდნენ; ხშირად კიდევ ჰპირდებოდა, მაგრამ დაპირებას არ ასრულებდა. დაითხოვდა ერთს, სხვას, ისევ სომეხს ვისმეს ჩააყენებდა იმის ბაღლად. „მართალია, ჩემი მეგობრის შვილიაო,—ამბობდა ყაზარა ლევანას შესახებ,—მაგრამ ისევ სომეხს რომ ერგოს, უმჯობესიაო“. მხოლოდ ერთმა გარემოებამ შეუშალა მიკერძებიანი წყობილება. იმ უფროსმა ნოქრმა, რომელიც ლევანას წინ იყო, ისე ოსტატურად ჩაიჯიბა ორასი თუმანი, რომ ყაზარ ყარამანიჩს თან უკვირდა მისი ოსტატობა, თანაც ბოღმაზუნდაც სქდებოდა, რადგანაც ვერც ჩაჯიბულ ფულებსა ჰკიდებდა ხელს და არცარა სხვა რამ გააჩნდა ჩამჯიბველს, რითაც შეიძლებოდა აენახლაურებიან თავისი. ამ გარემოებამ ძრიელ შეაფიქრიანა იგი. „არა, წვითა და დავით ფულები მამიგია,—ამბობდა იგი,—და რა სიტუტუცე მომდის ეხლა, რომ ჩემი უჭკუობით ვლუბავ! ორასი თუმნით ოთხი ათასი თუმნის ადგილ-მამული დავიმკვიდრე, ეხლა კი ორასი თუმანი მეღუბება ჩემი უჭკუობით! ის როგორ ვერ მოვიფიქრე, რომ ცარიელ-ტარიელი, არაფრის მქონე კაცი, რომელიც

ჩავაყენე დახლში და მთელი ჩემი ვაჭრობის საქმე ხელში მივეცი, ასე მიზამდა!... ეჰ, მახლას, ეტყობა, ჭკვიანი კაციც შესცდება ხოლმე ხანდისხან! მართლაც-და, ძალიან უჭკუო და ტუტუტი უნდა ყოფილიყო ის ვიღაცა ოხერი ნოქარი იყო, რომ ასე არ მოქცეულიყო. მეც რომ ვყოფილიყავი იმის ადგილას, მეც ასე მოვიქცევოდი. ეხლა ველარავინ მიზამს მაგისტანა ოინებს“. აი სწორედ ამ გარემოებამ აკისრებინა ყაზარას დაენიშნა ლევანა უფროს ნოქრად და ჩაებარებინა მისთვის ზოგიერთი სავაჭრო საქმეები. „ლევანას ყოველთვის ვუბოვნი ქონებას, და სრულიად ავინაზლაურებ ჩემსას, თუ იმანაც გაბედა რამე“-ო, — ამბობდა ხოლმე თავისთვის ყაზარ ყარამანჩი.

თივა-ქერის სყიდვაში და ჩაბარებაში; საკლავისა, სასმელებისა და სხვა სანოვაგეთა სყიდვა-გაყიდვაში უმთავრესი ღვაწლი ლევანას მიუძღოდა. ყაზარ ყარამანჩის ბევრი შრომა არა სჭირდებოდა, რადგანაც ლევანა მისს მარჯვენად გარდაიქცა. აი როგორ აქებდა ლევანას თავის მეგობრებთან: „ეგ ძუძუ დალოცვილის შვილი, სწორედ ოქროა, ოქრო! ხელ-ფეხიდან ცეცხლი გასდის, როცა საქმეზე დგას; სასიამოვნო საყურებელია, როცა ისა ეაჭრობს; სომეხი რომ იყოს, თავის ღლეში არ მოვიშორებდი, — უთუოდ დავისიძევებდი, ისე მომწონს. ეგ მამას ბევრით გადააჭარბებს და თავის ღროზე დიდ ფულსაც იშოვნის. კაცს ჰუნარი მალე შეეტყობა. მამასთან შედარებით, ეგ თუნდა ათი ზომით მეტია“.

ცხოვრების ნიჭისა და უნარის გარდა გვეგნამ გადასცა თავისს შვილს თვალ-ტანადობა და ვაჟ-კაცური სიკეკლუტე.

ლევანა 23 წლისა იყო, როცა მას პირველად გაუმჟვალა გული სიყვარულმა, და თვითონაც გახდა სიყვარულის საგანი. მისი სურათი, დაახლოვებით, ასეთი იყო. იგი იყო შუატანისა, მაგრამ ტანის ნაზი მოყვანილობა უფრო მაღალ ტანისად აჩენდა. ტანის მოყვანილობის ბრალი იყო ისა, რომ, რა ნაირი ტანისამოსიც უნდა ჩაეცვა, ძრიელ უხდებოდა. ხშირად

კი უფრო ეცვა: ეგროპიულად გამოჭრილი შალვარი, მოკლე ახალუხი ვერცხლის ქამრით და ზემოდან საზაფხულო პალტო.— ამ ნაირად ჩაცმა თითქმის მოდად შემოვიდა მოვაჭრეებში.— ქუდს—კორტუზს—თუ მალაზიიდან სადმე წავიდოდა, მაშინ იხურავდა; სხვა დროს უქუდოდ დადიოდა, რადგანაც შავი ხუჭუჭი თმა ისე ჰქონდა დაყენებული, რომ ქუდა, თუ სილაზათეს არ უკარგავდა, არაფერს უმატებდა. თეთრ-წითელ პირის სახეს უმკობდნენ და უმშვენებდნენ: მოკლედ დაყენებული, შავი ხუჭუჭი წვერი, კოკობი შავი ულკაშები, ზომიერი ცხვირი, ყოველთვის მოცინარი, მსხვილი შავი თვალები, ასეთივე წარბები, დაბალი და განიერი შუბლი, თეთრი, მძივებივით მოსხმული კბილები და წმინდა ვარდის-ფერი ტუჩები. მისი სილამაზის გულ-გრილად ცქერა მაღალი წოდების ქალებსაც კი ეძნელებოდათ.

სრულ სილამაზის ჰასაკში იყო ლევანა 23 წლისა, როცა ყაზარ ყარამანიჩი თავისი ცოლ-შვილით მოვიდა იმ პოლკის საბანაკოში, სადაც მიკიტნად და მოიჯარადრედ იყო. აქ გაატარა მთელი ზაფხული თავისი ცოლ-შვილით. ერთხელ, როცა ლევანი მოვიდა ყაზარ ყარამანიჩთან საქმის გამო, იმანა და სატინიკამ ინახულეს ერთმანეთი.

სატინიკას წინაღვე ჰქონდა შესმენილი ლევანას მომზიბლავი სილამაზე. ერთხელ თავისი ყურით ისიც გაიგონა, როგორ აქებდა ყაზარ ყარამანიჩი ლევანას თავის მეგობრებთან. ყური მოჰკრა იმ სიტყვებსაც— „სომეხი რომ იყოს, უთუოდ დავისიძევებდიო“. ამისთვის დიდი ხნიდან ჰქონდა მას აღძრული სურვილი ლევანას ნახვისა. გაიგო თუ არა მისი მოსვლა, მაშინვე გავარდა მამის ოთახში; ვითომ-და საქმე რამ ჰქონდა და ხან რას მიატანა ხელი, ხან რას. კარებში ფეხის გადადგმის უმაღვე სატინიკამა და ლევანამ ერთმანეთს შეჭხედეს და თვალთვალში გაუყარეს. პირველმა სატინიკმა ჩაღუნა თავი და დაიწყო ფუხფუსი, ვითომ-და ეძებდა რასმე. ამ ფუხფუსში ქვეშ-ქვეშ გაჭხედავდა ხოლმე ლევანას. ამ გვარი მოქმედება სატინიკისა ყმაწვილური ცნობის მოყვარეობის შედეგი იყო და სრუ-

ლიად არ მიეგვანებოდა ჰასაკში მოსული ქალის სურვილს საქ-
 მროს გასინჯვისას, თუმცა კი ამის შემდეგ მას ცოტა სხვა ნა-
 ირად აუტოკდა გული. რალაცას, მისთვის გაუგებარსა და
 მიუწლომელს ითხოვდა მისგან გული; ამასთანავე უნდოდა,
 რომ ლევანა ყოველთვის იმასთან ყოფილიყო. უფრო გარკვე-
 ეით და ცხოვლად აღეძრნენ გრძნობანი ლევანას სატინიკას
 პირველსავე ნახვით: ამ დღის შემდეგ მათი შეხვედრა და ერთ-
 მანეთის ნახვა სასურველი და სანატრელი გახდა მათთვის. თი-
 თქოს ბედსაც ებრალებოდა იგინი და ყაზარ ყარამანიჩს უჩენდა
 ისეთ საქმეებს, რის გამოც ხშირად იბარებდა ლევანას თავის-
 თან სახლში. სატინიკაც არასოდეს არ გაუშვებდა ამისთანა
 შემთხვევას ისე, რომ არ ესარგებლა მითი. გაიგებდა თუ არა
 ლევანას მოსვლას, გავარდებოდა მამის ოთახში, დაიწყებდა
 თავისებურად ტყუილ-უბრალო ფუსფუსს და უცქეროდა ქვეშ-
 ქვეშ ლევანას. ხანდისხან ისე დააშტერდებოდა ხოლმე, რომ
 თითქოს თვალით უნდა შექამოსო. ყაზარ ყარამანიჩი შენიშ-
 ნავდა ხოლმე თავისი ქალის ცუდლუტობას, მაგრამ ჯეროვან
 ყურადღებას არ აქცევდა მისს ამგვარ მოქმედებას, რადგანაც
 იგი ჯერ კიდევ ყმაწვილი იყო — ისევ მოკლე კაბას ატარებდა.
 ამისთვის იმან შეისმინა ქალის თხოვნა და მეორე ზაფხულშიაც
 აქვე მოიყვანა თავისი ცალ-შვილი ტფილისიდან.

თუმცა ყაზარ ყარამანიჩს ვაჭრობა და აღებ-მიცემობა სან-
 ინლანის მაზრაში ჰქონდა და აღარც შვილები ჰყვანდა გამო-
 საზრდელი, მაგრამ რაკი თვითონაც და მისი ცალ-შვილიც მი-
 ეჩვივნენ ტფილისში ცხოვრებას, ზამთარს აქ ატარებდნენ, ზა-
 ფხულობით კი სააგარაკოდ გაჰყვანდა.

XVIII

მოშლა კეთილ-განწყობალებისა

მეორე ზაფხულს გულის ფანცქალით ინახულეს ლევანა-
 მა და სატინიკამ ერთმანეთი ისევ იმ გარემოებათა და საშუა-



ლებათა დახმარებით, როგორც წინა ზაფხულს. ცვლილება მათში უფრო სატინიკას ეტყობოდა. იგი ცვლილება მდგომარეობდა მასში, რომ მოკლე კაბის მაგივრად გრძელი კაბა ჩაეცვა, სახეზედაც ფიქრისა და ოცნებათა ბეჭედი აჯდა. არც ახლანდელ ცულლუტობას ედო წინანდებური, ბავშვური ფერი.

ლევანას ნახვის შემდეგ გულის მოთხოვნილება და ჩიჩინი თან-და-თან უცხოველდებოდა, ერკვეოდა სატინიკას და ბოლოს გარდაიქცა იმ გრძნობად, რომელსაც სიყვარული ჰქვია. სიყვარულის გრძნობამ სრულიად დაჰფარა ყოველი სხვა გრძნობანი და ბუნებითი მიდრეკილებანი მისი. წინანდებურად აღარ ცელქობდა, აღარც მხიარულდებდა, აღარცა სჭამდა და აღარცა სვამდა. იმას აპურებდა და წყურვილს უკლავდა ლევანაზე ფიქრი და ნატვრა მისი ნახვისა. ცვლილება სატინიკაში არ დარჩა შეუმჩნეველი დედმამისაგან, მხოლოდ მის მიზეზად ჩასთვალეს ავადმყოფობა. მოიწვიეს ექიმი, რომელმაც, მის ძმასთან, — ექიმთან ერთად გასინჯა სატინიკა, ძარღვების სისუსტე დასწამა და გამოუწერა რკინის აბები. აბებმა ვერაფერი უშველა სატინიკას, მხოლოდ ის კი ყველამ შენიშნა, რომ ამ უკანასკნელ დროს მამა უფრო შეიყვარა: სულ ყელზე ეხვეოდა და ეალერსებოდა.

ყაზარ ყარამანიჩის სიტყვებმა: „სომეხი რომ იყოს ლევანა, დავისიძეებდიო“, სხვა-და-სხვა ზედმოქმედება და გავლენა იქონია სატინიკასა და ლევანას ფიქრთა მსვლელობაზე მათის მომავალის შესახებ. სატინიკას ეს სიტყვები არ აშინებდნენ, — პირიქით, ანუგეშებდნენ და იმედს უცხოველებდნენ ლევანას შერთვაზე. იგი ასე ფიქრობდა: მამაჩემი მარტო იმითი სწუნობს ლევანას, რომ სომეხი არ არის, სჩანს, სხვა-ფრივ ღირსი ყოფილა მამიჩემის სიძეობისა, — მე ხომ მიყვარს და მიყვარს. სომეხში და ქართველში რა ისეთი დიდი გარჩევა და დამბარკოლებელი მიზეზი უნდა იყოს, რომ მამიჩემის ჩემდამო სიყვარულს გადააქარბოს და ჩემი სურვილი არ შეასრულოს მამაჩემმაო, მაშასადამეო, დასკვნიდა ხოლმე იგი,

ადრე იქნება, თუ გვიან ლევანა ჩემიაო. ასე იყო დარწმუნებული სატინიკა და როგორც ეს რწმენა, აგრეთვე გაუმადლარი სურვილი ლევანასთან ყოფნისა და ცქერისა, ბედნიერად აგრძნობინებდნენ თავს. მართალია, ხანდისხან გაუვლიდა ხოლმე მას გულში ექვი, მაგრამ მაშინაც ასე ანუგეშებდა თავს: მე ხომ აღარ ვიცოცხლებ, თუ ლევანა ჩემი არ გახდება—მეც არ ვიცი რად მიყვარს, მაგრამ ის კი ვიცი, რომ უიმისოდ ჩემი სიცოცხლე სიცოცხლედ არ ჩაითვლება და არც ვიცოცხლებ თავს. ეს როგორ დავიჯერო, რომ მამაჩემი გასწირავს ჩემს სიცოცხლეს და ლევანას შერთვაზე უარის თქმას გამიბედავს.

ყაზარას სიტყვებმა ლევანას ყურამდისაც მიაღწია, ამისთვის იგი უიმედოდ სთვლიდა თავისს სიყვარულს და ცდილობდა არ ეფიქრა სატინიკაზედ. ამისდა მიუხედავად ლევანასაც ძრიელ გულში ჩაუვარდა იგი პირველსავე ნახვის შემდეგ და მისი სახე ყოველთვის თვალწინ ედგა. თუნდაც რომ სრულიად არ ეფიქრა ლევანას სატინიკაზე, მაინც სახე მისი დაუბატოებელივ ყოველთვის თვალწინ ეხატებოდა.

ლევანასა და სატინიკას. ჯერ პირის-პირ ერთმანეთისათვის ხმა არ გაცაოთ, მაგრამ ნახვის დროს თვალებით კი ბევრს ეუბნებოდნენ ერთმანეთს; ბოლოს ჩუმი მიწერ-მოწერაც გამართეს.

თუ რა ნებიერი და გათამამებული იყო სატინიკა მამასთან, სჩანს იმ საუბრიდან, რომელიც გამართა მასთან ერთ საღამოს, როცა მთელი სახლობა ყაზარ ყარამანიჩისა დაბრუნდა საავარაკო ადგილიდან ტფილისში საზამთროდ. აი თვით საუბარი:

— მამა-ჯან, ქართველები სხვა რჯულისანი (სარწმუნოებისა) არიან?

— მაშ არ იცოდი აქამდის!

— განა იმათ კი არა სწამთ ღმერთი და პირჯვარს არ იწერენ?



— როგორ არა, სწამთ, მაგრამ ისე მტკიცედ არა, როგორც ჩვენ—სომხებს. სატინიკას ყურებს ბევრჯერ ჰქონდათ გაგონილი მამის ამ გვარი სიტყვები: „ის რა კაცი უნდა იყოს, ვისაც ღმერთი არა სწამს და პირჯვარს არ იწერსო!“ ყაზარ ყარამინიჩი ყოველ ექვს გარეშე მტკიცე მორწმუნედ სთელიდა თავის თავს. ქალის თვალშიაც ასე იხატებოდა იკი და მისი ფიქრით საქმროს სარწმუნოებას დიდი გავლენა ექნებოდა მის გათხოვებაში.

— მაშ არ შეიძლება, რომ სომეხმა ქართველი შეირთოს?— ჰკითხა ისევე სატინიკამ.

ყაზარას როგორღაც ეუბირულა ეს კითხვა ქალისა. წარბები შეიკმუხნა და, ცოტა არ იყოს, მრისხანე კილოთი ჰკითხა:

— რა იყო რომ?

— ისე გკიახე, მე მინდა ვიცოდე, შეიძლება, თუ არა?

— შეიძლებით კი შეიძლება, მაგრამ იშვიათად კი მისთხოვდება სომეხი ქალი ქართველს; არც სომეხი გაჰბედავს ქართველი ქალის შერთვას.

— თუკი ღმერთი სწამთ ქართველებს და პირჯვარს იწერენ, მაშ რაღათ უნდა დაერიდნენ სომხები?

— საქმე ის ხომ არ არის მარტო, რომ ღმერთი სწამთ!— უთხრა მამამ შეტევით.

— მაშ, პირჯვარს რომ არ იწერენ ჩვენებურად?

— არც პირჯვარს იწერენ ჩვენებურად, და გარდა ამისა ქართველს ცხოვრების შნო და ყადრი არა აქვს; ქართველის ხელში ჩაფარდნილი სომეხი, ქალი იქნება თუ კაცი, უთოვოდ უბედური იქნება—აი რა'შია საქმე.

— რა ვქნა, მე გამიკონია, რომ ბევრს ქართველსა ჰყავს სომხის ქალებიო?

— ჰქვათა მყოფელი სომეხი ქალი ქართველს არ ჩაუვარდება ხელში, თუ სულელები მისთხოვდებიან ხოლმე ქართველებს, ამაზე ყოველი ჰკვიანი სომეხი უმაღლის ქართველებს,

რომ სულელებს თავიდან გვაშორებენ. აბა ეხლა მამიშვილის
შეილი მისიხვოდება ქართველს? ან გულში კი გაივლებს?!

მამის უკანასკნელმა სიტყვებმა სატინიკას რამდენსამე წუთს
სუნთქვა შეჭუთეს. ბოლოს მოიკრიფა ძალი და ღონე და უფ-
რო გაბედულად მიჰმართა მას:

— იქნება მარტო ზოგიერთი ქართველი იყოს იმისთანა,
რომელსაც არა ჰქონდეს შნო და ყადრი ცხოვრებისა? რამდე-
ნი იქნება და არის კიდევ ისეთი ქართველი, რომელიც სო-
მეხს არაფრით ჩამოუვარდება? რამდენჯერ გამიგონია შენგან
ჩვენი ლევანას ქება, ისიც ხომ ქართველია?!

ყაზარას ჭირის ოფლმა დაასხა „ჩვენი ლევანა“-ს ხსენე-
ბაზე. იგი ლაპარაკის დასაწყისშივე მიჰხვდა სატინიკას განზ-
რახებას. ლაპარაკის აკრძალვით ამ საგანზე მას არ უნდოდა
გაეწილებინა თვისი ნებიერად გაზრდილი და საყვარელი ქა-
ლი; უნდოდა ლაპარაკში როგორმე მოექრა მისთვის კბილი:
დაერწმუნებინა, რომ მისი განზრახვა ბავშური ოცნება იყო
და ამ გვარად გაეჩუმებინა, მაგრამ ვერ მოახერხა ეს.

— ჩემი „პრიკაზნიკი“ ლევანა, მართალია, მიქია წინად,
მაგრამ ეხლა იმაშიაც ბევრი რამ შეენიშნე ცუდი: ქართველუ-
რი ჭკვის სისუსტე და სისუმბუქე ისე არავის ეტყობა, რო-
გორც იმას.

— მამა-ჯან, მაგას ნუ ამბობ ლევანაზე, მე ლევანა მიყ-
ვარს!—და ამ სიტყვებთან ერთად მოექნა ყელზე, როგორც წი-
ნადაც ბევრჯერ შვრებოდა ამას.

ქალისადმი ზიზლით აღსაესემ ყაზარ ყარამანიჩმა ინსტიქ-
ტურად ხელები გაიქნია ისე ღონივრად, რომ სატინიკას ია-
ტაკზელ ტყაპანი მოსძვრა.

ყაზარა ჯერ შეკრთა და შეეშინდა თავისი მოქმედებისა,
ცოტოდნად გახეტდა კიდევ, აღარ იცოდა რა ექნა. როცა
მოვიდა გონს და დაინახა, რა მოჰხდა მის გარშემო, შეწუხდა,
ეცა ქალს, წამოაყენა იატაკიდან, მიიკრა გულზე და დაუწყო



აღერსი და კოცნა, თუმცა არც ერთსა და არც მეორეს არა
ჰქონდა სითბო. შემდეგ, ისევ ცივი მოაღერსებით დაუწყა:

— აბა, სატინიკ-ჯან, ეგ რა გიფიქრია! რა ჰქვაში მოსასე-
ლელია მამი-შენის შვილისაგან ის, რაც შენ პირიდან დასთ-
ქვი? ვინ შენ და ვინ ქართველი ლე...ვანა! მე შენ განა ტუ-
ტუცი ქართველისათვის გამიზღიხარ? მე შენ ისეთი ქმარი უნ-
და შაგრთო, რომ ოქროსა და თვალ-მარგალიტში ჩაგსვას და
აბა გეგენას ბიჰს ვინ რა მიაქვავა! იქნება შენ იმისი ორი
სკინტილიანი ღუქანი და ერთი ბეწო ქოხი დიდი რამ განძი
გგონია?

— მამა-ჯან, მე არც იმისი, და არც სხვის ოქრო თვალ-
მარგალიტი არ მინდა. მე მამწონს ლევანა, მიყვარს სულითა
და გულითა, როგორც შენ მიყვარხარ; მინდა, რომ ისიც ჩემი
იყოს, როგორც შენ ჩემი ხარ. ყოველ ამას ისე ამბობდა სა-
ტინიკა, რომ გულს თან ატანდა, — ქვითინით სულს ძლივს
იბრუნებდა.

ყაზარამ იმის მეტი ველარაფერი იხერხა, რომ სთხოვა:
ოღონდ დამშვიდდიო და ვინც შენი ნება იქნება, იმას მიგათ-
ხოვებო. ამ სიტყვების შემდეგ მამას კიდევ ყელზე მოეხვია და
დაუწყა გულ-უხვი კოცნა. მხოლოდ მისს აღელვებას სრული-
ად ბოლო მოუღო ძილმა, რომელსაც მიეცა, რა წამსაც მა-
მას მოჰშორდა და დედის ოთახში გავიდა.

მეორე დღეს სატინიკა თავისებურად მხიარულად შევიდა
მამასთან, ხოლო მამამ ჩვეულებრივი მომღიძარი სახისა, რომ-
ლითაც ეჩვენებოდა ხოლმე ყოველთვის მარტოდ-მარტო სა-
ტინიკას, და აღერსიანი სიტყვების მაგიერად, შუბლ შეკრულ-
მა და წარბებ-შეკმუხვნილმა, მიახალა პირში:

— არა, ის რა სისულელე ჩაიდინე გუშინ!.. განა იმის-
თვის გაგზარდე ემაგრე სათუთად, იმისთვის გარჩევდი ცოლ-
შიაცა და სხვა შვილებშიაც, რომ შენ უმადურობითა და შე-
ურაცხყოფით გადაგებადნა ჩემთვის! შეურაცხყოფაზე მეტია, —
სიკვდილია ჩემთვის ის, რაც შენ გულში გაგივლია. ვინ მე,

ვინ გეგენას ბიჭი! რა იმისი ტოლი და ბადალი ვარ მე, რომ იმას ქალი მივსცე! ჩემ მოჯამაგირეს ქალი მივსცე და ისიც ქართველს?! ვინ რას მეტყვის? პირში არ ჩამაფურთხებენ? არა, რატომ ცოტათი მაინც არ დაჰფიქრდი, რას მეუბნებოდდი! ჰო, კარგი, გულში გაივლე მაგისთანა სულელური ფიქრი, პირად როგორ გაჰბედე ჩემთან მაგისი თქმა! შენ იცი, რომ ბიბროობა და უპატიურება მამაყენე მაგითი? — შენ მაგითი ჩემს მშობლიურს სიყვარულს წიხლი ჰკარი! თუ შენ უქკუო ხარ და ჯერ არაფერი გესმის, ყაზარ ყარამანიჩი უქკუო არ არის! საცა აქამდის მოუყვანია საქმე, ამას იქითაც ჰკუთხ არ წააგებს!

სატინიკა მამის დაპირებით დაიმედებული და გამხნეებული იყო და სრულიად მოულოდნელი და თავ-ზარ დამცემი სიტყვები კი ესმოდა ეხლა მისი პირიდან. იგი, თითქოს გაქევა-ვდა ერთ ადგილას, უძრავად იდგა და ისმენდა გულის აშუოთებით მამის სასტიკ კანაჩენს. ბევრი იმაგრა თავი, მაგრამ გულის აჩქარებულმა ძვერამ იმდენი სისხლი მიაწოდა მისს თავს, რომ მთლად გააბრუა იგი; ველარ შეიმაგრა თავი, დაეცა იატაკზე და წაუვიდა გული. სახელის შეუბღალაობის სურვილმა ყაზარაში მამობრიულ გრძნობას გადააქარბა. თითქოს აქ არაფერი ამბავი არ მომხდარაო, ყაზარამ დაუძახა თავისს ცოლს, მიუთითა სატინიკაზე და უთხრა: „შენს ქალს მიჰხედეო“. ცოლი სახტად და გაოცებული დარჩა ამ სანახაობით. დედამ, როგორც იყო, მოსამსახურეების დახმარებით მოაბრუნა გულ-წასული სატინიკა და გაიყვანა თავისს ოთახში. მაგრამ ამის შემდეგ ერთი კვირა ლოგინში იწვა. ამ დროს განმავლობაში ერთხელაც არ შესულა მასთან მამა სანახავად. სატინიკა ამ გარემოებამ ნათლად დაარწმუნა, რომ მამასა და მას შორის ყოველივე კეთილი განწყობილება და ტკბილი მამა-შვილური დამოკიდებულება მოისპოა.

XIX

სამი ბურჯი ეროვნებისა

ადგა თუ არა სატინიკა ლოგინიდან, მაშინვე ძმებისაკენ გაემგზავრა, რათა განეზრახებინა მათთვის თავისი მწუხარება და ცოტაოდენი შვება მიეღო.

ყაზარ ყარამანიჩს ვაჭიშვილებმა ამაგი არ გაუცრუეს. სამივემ სამაგალითოდ შეასრულეს სწავლა უმაღლეს სასწავლებელში. ერთი ექიმი გამოვიდა, მეორე—ინჟინერი, მესამე—ადვოკატი. მანამ ისინი სწავლობდნენ, ყაზარა უმზადებდა ყველა მათგანს ცალკე-ცალკე სახლებს თავისი მოწყობილობით. ათავებდნენ თუ არა სწავლას, მამის სურვილისამებრ ირთავდნენ ცოლად მისგანვე არჩეულ ქალებს და ეძლეოდნენ ნეტარ ცხოვრებას; თანაც თავიანთი მეცადინეობით უმატებდნენ და აღიდებდნენ მამისაგან გადაცემულ ქონებას. მხოლოდ ის კი უნდა ითქვას მათ სასახელოდ, რომ ბევრჯერ უანგარო და უსასყიდლო იყო იმათი მოქმედება მოყვასის დასახმარებლად. ბევრს დაჩაგრულს და საწყალ სომეხს გაუწიეს პატრონობა და გაუშრეს თვალზე ცრემლი.

საზოგადოდ სამივე ვაჭიშვილი ყაზარასი პატრიოტული გრძნობით იყენენ გამსჭვალულნი და ყოველთვის მზად იყვნენ თავი გაეწირათ თვისი მოძმისა და ეროვნების გულისათვის. პირველად ამ სამთა ძმათ აღძრეს ლაპარაკი თვის მოძმეთა შორის შემდეგ საგნებზე: შეამცირონ რიცხვი, ანუ სრულიად გააძეონ სამოქალაქო მმართველობიდან ქართველები; გააძეონ ტფილისიდან ქართველი რაჭველი მუშა ხალხი და მათ მაგიერად გადმორეკონ განჯა-ერევან-ყარაბაღიდან სომხები; შეძლებისადა გვარად გაჭახდონ მოვალედ ყოველი სომეხი საქართველოში მცხოვრებელი, რომ ქართული ენის მაგივრად სალაპა-

რაკო ენად სომხური ენა იხმარონ, გაავრცელონ მდაბიო ხალხში ის აზრი, რომ სრულიად სომხეთის კათალიკოზს სასულიერო უფლებასთან ერთად უმაღლესი ხელმწიფის უფლებაცა აქვს სომხობისათვის და უნდა სთვლიდნენ არა მარტო კათალიკოზად, არამედ თვის ხემწიფედაც. ხოლო თვით კათალიკოზს დაახლოვებული და პატივცემული კაცების პირით სთხოვონ, რომ ხშირად იმოგზაუროს სომხეთში, რათა იქონიოს ხალხზე გამამხნეველი გავლენა ეროვნების აღორძინებისათვის. ესეც არ იკმარეს, ისინი გახდნენ თანაზიარნი იმ საიდუმლო საქმისა და ზრუნვისა ეროვნების წარმატებისათვის, რომელიც იყო დაწყებული ვაჰარშაპატის მონასტრის კედლებ შუა. ამ სამთა ძმათ ძრიელ ჩქარა მოიპოვეს აგენტები, რომელთაც აძლევდნენ ყალბ ფულებს და ჰგზავნიდნენ სხვა-და-სხვა კუთხეში გასასაღებლად. უნდა ევაქრათ სოფლის ნაწარმოები და პირუტყვი საქონელი. გასაღებულ ყალბ ფულში აღებული ნამდვილი ფულიდან ნახევარი უნდა ეგზავნათ ეჩმიადინში, ნახევარი თავის სასარგებლოდ აეღოთ. მხოლოდ ამ ფულებითაც უეტველად უნდა აეშენებინათ ქ. ტფილისში სახლები და მოეზოვებინათ მამულები. ძრიელ ხერხიანად და ოსტატურად იქცეოდნენ ძმანი არარატიანები. დაუცხრომელი და ხერხიანი მოქმედებისათვის ამ ეროვნულ საქმეში მათ დაიმსახურეს წოდება: „სამი ბურჯი ეროვნებისა“. ხმა ისე იყო, რომ ვითომც თვით უწმ. კათალიკოსმა დალოცა და უწოდა ასე ყაზარას შვილებს. ექვი არ არის, რომ აქამდისაც უვნებლად დარჩებოდა ეს ეროვნული საქმე, მარტო ამ „სამ ბურჯზე“ რომ ყოფილიყო დამყარებული და ხარბ ბერებს სხვებიც არ ჩაეზიარებინათ თავიანთ საიდუმლოში.

რა ყოფაში ჩავარდა ეჩმიადინის ხაზინა, რასაკვირველია, ყველასთვის საიდუმლოდ დარჩა, ხოლო ის კი არავისთვის არის საიდუმლო, რომ ტფილისში სახლები სოკოსავით გამრავლდნენ მას აქეთ, რაც ეროვნული საქმე გაწყდა იქ, სადაც წვრილი გამოდგა. „სამმა ბურჯმაც“, რომლებზედაც ექვიც კი ვერ



მიიტანეს, წამოჰიმეს მშენიერი სასახლეები ტფილისის^{საქართველო} თესო ქუჩებზედ.

თუ რა უსამზღვრო პატრიოტული გრძნობით იყვნენ შე-
ბოქვილნი ძმანი არარატიანები, იქიდანა სჩანს, რომ ისტორი-
ულ ფაქტებსაც კი ამახინჯებდნენ. ახალ თაობაში, რომელსაც
არა ჰქონდა სამშობლო ისტორია შესწავლილი და არც ხელი
და ღირსი ჰქონდა ამისთვის, ავრცელებდნენ იმ აზრს, რომ
ქალაქი ტფილისი ძველად სომხეთის სატახტო ქალაქი იყო.
ამასვე ეუბნებოდნენ უცხოელ სახელმწიფოდან მოსულ პირთ,
რომელთაც არც სომხეთისა და საქართველოს ისტორია იცო-
დნენ, და არც მის შესასწავლად მოსულნი იყვნენ. იმათვე უსა-
ხელებდნენ სომხებად ყოველ ლამაზი სახის კაცსა და ქალს,
თუნდაც ქართველები ყოფილიყვნენ იგინი, ხოლო ქართვე-
ლებად—ყოველს უსახოს, დიდ ცხვირასა და უშნოს, თუნდაც
სომეხი ყოფილიყო. მამის ტანისამისზე, —ყოველთვის ქართულ
კაბას და ყოშებიან ახალუხს იცვამდა ყაზარა, —ეუბნებოდნენ
ყველას, რომ სომხური ნაციონალური ტანისამოსი არისო.

როცა ძმებს სათითაოდ განუზიარა სატინიკამ თავისი ტან-
ჯვა ლევანას სიყვარულით გამოწვეული და მამისაგან გაქელ-
ვა და შეურაცხყოფა ამ სიყვარულისა, ძმებმა შვების მაგივრად
მის გულში აღზნებულ კოცონს ნავთი დაასხეს. ყველა ძმე-
ბის პასუხი რომ შევაფარდოთ და შევაერთოთ, დაახლოვებით
ასეთი იყო: სატინიკ-ჯან, შენ სულობით არა ჰგევხარ ჩენი
დედ-მამის შვილებს. რა ჰკვაში მოსასვლელი იყო მაგისტანა შემ-
ცდარი და შეუფერებელი აზრი. მამა-ჩვენს შენთვის მისაცემად
საში ათასი თუმანი ნალდი აქვს გადადებული, მზითვესა და
ნივთეულობას გარდა. ჩვენ ცალკე ვამზადებთ შენთვის ამო-
დენა ნივთეულობას და რაგინდარებს, —ასე რომ ხუთი ათასი
თუმნის ქრთამ-მზითვეი შეგიდგება; აბა რას გეტყვის შენი ჰკვა
და ფიქრი, რომ ამოდენა ქონება სომხიდან ქართველის ხელ-
ში გადავიდეს. განა სომხებში საქმროებს ვერ ამოგიჩვენო. ქარ-
თველებზე ხომ არ ჩამოწყვეტილა სალამი, რომ ვილაცა ქარ-
თველი და ისიც მამიშენის მოჯამაგირე ამოგიჩვენია საქმ-

როდ. რა მოსასვლელი იყო მაგისტანა ფიქრი მამიჩენის ზვი-
ლის თავში. იმდენი არ გესმოდა, რომ მამას გაანაწყენებლი
მაგითი? ჩვენ ვაჟები ვიყავით, განათლება მივიღეთ, მამაჩვენზე
ბევრიც გვესმის და ვიცით კიდევაც, მაგრამ ჩვენც არ წავედით
იმისი სურვილის წინააღმდეგ; ან რა წავაგეთ, პირ-იქით, ბევ-
რიც მოვიგეთ იმითი, რომ ცოლებად შევირთეთ ისინი, ვინც
მამაჩვენმა დაგვისახელა. უენი ქრთამ-მზითვით შეგვიძლიან ერ-
თი ღარიბი და შეუძლებელი სომეხი ფეხზე წამოვაყენოთ და
შედლებისა და ქონების პატრონად გავხადოთ; და თუ მქონი-
არე სომეხს მიემატება, ხომ უფრო წინ წასწევს ჩვენსავე სისხლ-
ხორცს. უენ კი გაგიფიქრია ქართველის ხელში ჩააგლო მაგო-
დენა სიმდიდრე. აბა სადაური ჭკვა გიჭრის მაგას. ეგ სომხური
ჭკუა არ არის. მამაჩვენს ჯერ ჭკუო არაფერში წაუგია და არც
უენ საქმროს ამორჩევაში წააგებს; იქნება კიდევ ჰყვანდეს ამო-
რჩეული. თუ არა და ჩვენ ვინ დაგვერიდება. რამდენი კაი აღ-
ვოკატია, ექიმი, ინჟინერი, ანუ განთქმული მოვაჭრე სომეხი,
რომელნიც სიხარულით დაგვიმოყვრდებიან. ქართველებს ისიც
ხელიდან ეცლებათ და უნდა კიდევ გამოვაცალოთ, რაცა აქვთ.
უენ პირიქით ცდილობ სომხის ქონება იმათ ქონებას მიუმე-
ტო. უენ უენი გულის ძგერას კი ნუ ასდევ; უენი ანგარიში
გასწიე, თუ რა ბოლო ექნება უენ დაწყობილ საქმეს. უენ გუ-
ლი ჭკვას დაუმორჩილე, თუ გინდა, რომ ყოველიფერი რიგი-
ანად და უენს სასარგებლოდ მოეწყოს. ასეთი ნუგეში სცეს
ძმებმა სატინიკას.

სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი სატინიკა დაბრუნდა
ძმებიდან სახლში, სადაც მას მოელოდა უფრო თავზარ დამცე-
მი მამის რისხვა. იგი ჩვეულებისამებრ მარტოდ და მამის დაუ-
კითხავად წაეიდა ძმებთან, რაცა დაბრუნდა შინ და ყაზარამ
გაიგო ესა, შეუფარდა და დაუწყო ყვირილი: „სად ევდე და სად
ეთრივე აქამდის?! ვის ჭვეშ, ან ვის ზედ იყავი?! მიცნობ უენ,
მე ვინა ვარ? თუ ვერ მიცანი აქამდის, ახლა გამიცანი! კარ-
გად გაიგე, რომ ამას იქით ველარ მოგართვი ის თავისუფლება,
რაც აქამდის გქონდა! რაც ბალი სჭამე აქამდის, ისიც გეყო-



ფა! ამას იქეთ უჩემოდ ფეხის გადადგმა აღარსად გაბედა და აღარც იფიქრო იმაზე, რაც ჩემი სასიამოვნო არ იქნება! მოუჯექ დედაშენს მუხლის ძირას და აღარ მოშორდე მას!

სატინიკამ უცვლელად ადასრულა მამის ბრძანება. მიუჯდა დედას მუხლის ძირს და აღარა შორდებოდა მას. მომეტებულ ნაწილად გულხელ დაკრებილი იჯდა და შეჭყურებდა დედას. თუმც კი ყველა შენიშნავდა, რომ თვალები დედისკენ ჰქონდა მიპყრობილი, ხოლო სხვაგან კი იყურებოდა. ხან მუხლებზე დაყრდნობილ ხელებზე დააბჯენდა შუბლს, დაჰხუჭავდა თვალებს და წაეიდოდა დაუსრულებელ ფიქრებში. წარმოიდგენდა მრავალ-გვარად დაჩაგრულს ადამიანს, მიუამხანაგებდა მას თავის-თავს სრულიად უმიზეზოდ, გარეგნულის მხრით, დაიწყებდა გულ-ამოსკენით ტირილს. დედას, რომლის მდგომარეობას მამის ხელში უწინ ყურადღებას არ აქცევდა, ეხლა ჰბრალობდა და უფრო დაუახლოვდა. ქამა-სმაზე სრულიად არა ჰფიქრობდა თვითონ, თუ დედა არ მოაკონებდა და ხვეწნა-მუდარებით არ შეაქმევდა რასმე. თუ არაფერ დაელოპარაკებოდა, თვითონ ხმას არავის გასცემდა და მისი ლაპარაკიც კითხვებზე მიმართული პასუხებიდან შესდგებოდა. ხშირმა ტირილმა და საზოგადოდ ცხოვრების შეცვლამ შესცვალა თვით სატინიკაც, რაც აღიბეჭდა მისს სახეზე და მოძრაობაზე. მისს სახეს დაედო მკრთალი, მოღრუბლული და მჭმუნვარებით მოცული ფერი. გახდა გულ-ჩათხრობილი და მეტის-მეტად მგრძნობიარე.

სატინიკას არც ჰკითხა ყაზარამ: ჰსურდა, თუ არა მისგან ამორჩეული საქმრო. მაინც იგი უარის უაქმელად დაემორჩილა თავისს ბედს. ამ ხანებში წლოვანება სატინიკასი ძლივს მიაღწევდა ოც წლამდის, მაგრამ მისი სუსტი და ნაზი აგებულება ტანისა, სიმკრთალე პირის სახისა, ყოველთვის დაფიქრიანებული და გარინდებული თვალები ისე აფიქრებინებდნენ ხალხს, რომ თითქოს იგი ჯერ არ იყო ჰასაკში მოსული და გათხოვება მისთვის რალაცა თამაშობა იყო. ყველას ეგონა, რომ ამისთანა ძალ-დატანებითი ქორწინებას კეთილი შედეგი არ ექნებოდა, ცოლს არ ეყვარებოდა ქმარი, მაგრამ სულ სხვა

ნაირად წაეიდა საქმე. დანიშნულობის დროსვე შეიყვარა სატინიკამ ალალო სულით და გულით. მხოლოდ ეს სიყვარული ბევრად განირჩეოდა იმ სიყვარულიდან, რომელიც ოდესღაც მიმართული იყო ლევანასადმი. მისს სიყვარულს ალალოსადმი უფრო მფარველობითი ხასიათი ჰქონდა, ვიდრე მეგობრული; სინამდვილით რომ ითქვას. იგი შეეკეთა ალალოს ისევე, როგორც წინად მამასა ჰყვანდა შეკვეთილი. ეს გარემოება მგონია იმით უნდა აიხსნას, რომ სატინიკას გული, მამასთან განხეთქილების შემდეგ, ველარაის ვერ მიენდო და შეეთვისა, — დარჩა მარტოდ. ახლა კი მიეკედლა ალალოს გულს, რადგანაც ეს უკანასკნელი ძრიელ შეეცადა და არა საშუალებას არა ჰზოგავდა, ოღონდ კი მოეგო გული თავისი დანიშნულისა და არ გამხდარიყო იმათ გულისად, რომელნიც უწინასწარმეტყველებდნენ არა სანატრელს, უბედურ ბოლოს ცოლქმრობისას.

ქრთამად მიცემულ საში ათას თუმანს გარდა ყაზარამ სატინიკას ისეთი მზითვევი გაატანა, რომლისთანაც არამცთუ ჰქონდა ვისმე, ვაგონითაც არაეის გაეგონა. ფსად ათასი თუმანი ჰქონდა დადებული მზითვეს, რადგანაც თვით ყაზარას ამ ფასში ჰქონდა დარჩენილი გირაოში, ნამდვილი ფასი კი ბევრად გადააქარბებდა ათას თუმანს. მარტო ქალის სამკაული იყო ფას-დაუდებელი. ნივთეულობას ის გარემოებაც უმატებდა ღირსებას, რომ სულ წარჩინებულ პირთაგან იყო გამოწერილი მოსკოვიდან ანუ საზღვარ-გარეთიდან. არც ქმრის ოჯახში დაჰხვდა სატინიკას ნაკლები ნივთეულობანი იმავე გზით მოპოვებული, რა გზითაც ყაზარამ მოიპოვა. ერთი სიტყვით, ფარჩა-ოქრო-ვერცხლ-თვალ-მარგალიტში ჩაჯდა სატინიკა, როგორც მამა უქაღოდა. მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება სინამდვილით ითქვას, რომ მას ახარებდა ეს აუარებელი სიმდიდრე, ან კმაყოფილი იყო იგი თავის ბედისა. — მამასთან განხეთქილების შემდეგ მისს პირი-სახეზე არაეის უნახავს ისეთი ღიმილი, რომელიც ყოფილიყოს ამოსული სიხარულისა და ბედნიერების სხივით გაშუქებული და გამთბარი გულიდან.



განსაკუთრებითი ნაწი ფულის მოგებაში

წარმატებითი მატყლის ვაჭრობისათვის, რომელსაც ალალო შეუდგა ქორწინების შემდეგ, სრულიად საკმარისი იყო „დაულალავი შრომით“ მოგებული ფულები. ხოლო როცა ამ თანხას მიემატა ცოლის ქრთამიც, თქმა აღარ უნდა, რომ იგი ვაჭრობის საგანსაც გაადიდებდა და ვაჭრობის მოედანსაც გააფართოებდა; სწორედ ასეც მოიქცა. ალალომ ბრწყალეები ჩაჰკიდა ენლა იმ ადგილებსაც, სადაც არა ჰქონდა განზრახული ევაჭრა უწინდელი თავისი თანხით. მოქმედება დაიწყო სამშობლო მაზრიდან და თან-და-თან გასწია განზე, ბოლოს გაეჩვია თუშებშიაც. მატყლს ალალო ნაპარსობით ჰყიდულობდა თვლით, თვითონ კი წონითა ჰყიდდა. ვაჭრობის დაწყებისათანავე ისე ასწია მატყლის ფასი, რომ წვრილმანი მოვაჭრენი ვეღარ შესწვდნენ, ჩამოეცალნენ და მთელი ვაჭრობა მატყლისა იმან ჩაიგლო ხელში; შემდეგ, როგორც უნდოდა, ისე ათამაშებდა მატყლის პატრონებსაც და მაზანდასაც. ცხვრის პატრონებს ფულს წინაღვე ურიგებდათ და იკვეთავდა მატყლს, ასე რომ არავის შეეძლო სხვაზე გაეყიდნა. ალალოს ფულებით, როგორც ამბობდნენ, ქვეყანა იყო მორწყული. მატყლს იგი პირდა-პირ მარსელში ჰგზავნიდა.

ალალო მარტო მატყლით ვაჭრობას და მისს დიდ მოგებას როდი სჯერდებოდა; იმას ყოველ მხარეს თვალი ეჭირა, სად რა აღმოჩნდებოდა ისეთი, რომლის შეძენით, ანუ მხოლოდით სარგებლობას ჰნახავდა, თუნდაც იგი სარგებლობი დიდი არაფერი ყოფილიყო. ყოველ ამასთან ერთი გასაკვირველი და არა ჩვეულებრივი, არა ადამიანური, თუ ასე ითქმის, თვისება ჰქონდა ალალოს. კატას კი ჰქონია, ამბობენ, ისეთი რაღაც ნაირი ძა-

ლა და თვისება, რომლითაც გველს, დაინახავს თუ არა, შიშ-
რობას უმონავეებს და აშეშებს. აღალოს განსაკუთრებული,
არა ადამიანური თვისებაც, თითქმის მიეგვანებოდა გველზე
მომქმედ კატის თვისებას, მხოლოდ განსხვავება იმაში მდგო-
მარეობდა, რომ შხამიან გველების მაგივრობას აღალოს ასეთი
თვისების გამოსაჩენად უეშმაკო და ავყია გლეხები ასრულებ-
დნენ. იმდენი თმა არ მოეპოვებოდა აღალოს თავზე, რამდენ-
ნიც ჩაუდენია ამ გვარი საქციელი:

საწყალს სოფელს გლეხს შიმშილითა და სიტიტელით
ცოლშვილი უწივის. მის ბედობაზე არაფერი მოიპოვება ორი-
ოდე აბაზის მეტი. მიდის და ამასაც ტყის პატრონს აძლევს
საბაჟოში. უდებს ურემს შეშას, უდებს კარგ შეშას და მძიმედ,
რომ ეგება მომეტებული ფასი აილოს; იმას კი აღარა ფიქრობს,
ჩაუტანს ამ საპალნეს უღელი დაჯანდაგებული ხარი მახლობელ
ქალაქში, თუ არა. „ჩავეტან ქალაქში,—ფიქრობს იგი,—სამ
მანეთს როგორ არ მომცემენ, რა დაემართებათ, ასე კარგად
უძევს! ცამეტი აბაზი ჩემი საწყალი ცოლშვილისათვის კაი კაკა
არის“. გამოუდგება დილით ადრე გზას. ფერსო გაცვეთილი
თვალი ურმისა თოვლით დაფარულ და გაყინულ გზაზე მო-
ცურავს ბრუნვის მაგივრად, რის გამო ხარებს ნამდვილზე უფ-
რო ემძიმებათ საპალნე, ხოლო პატრონი კი უტყაპუნებს სახ-
რეს სიგამხდრისაგან მალლა ამომსხდარ გვერდებში. სადღაა შე-
ცოდება ხარებისა. თვითონ კი გრძნობს ხუთ-ექვსგან კარგ-
შებმული ნიფხვიდან გრიალით შენადნენ ქარს. იმ ტკბილი ფი-
ქრისა და იმედის გამო, რომ სამ მანათს ჩაიდებს ჯიბეში და
დროებით მაინც გამოიყვანს ცოლშვილს გაქირვებიდან, დი-
ლიდან მოკიდებული მოაჭრიალებს ქალაქისკენ ურემს. საღა-
მოთი მოდის ქალაქში. ურემს ბაკში აყენებს. ხარებს კი ბო-
სელში მიერეკება მაშინვე, რომ სიცივემ არ დაუდურალოს.
მეორე დღეს დილა აღრიანად მებაკეს უტოვებს გირაოდ თა-
ვის დაგლეჯილ ყაბაღახს ხარების შესანახში, ქალაქის ყარა-
ულს სასაპონეს—საბაჟოში; მიაქვს გულის ფანცქალით ურემი
ქალაქის მოედანზე. დაუფასა მუშტარს სამ მანეთად და ათ შა-



ურად. შეაძლია ერთმა ორი მანეთი, მეორემ თერთმეტი აბაზი, მესამემ გაუხადა თორმეტი აბაზი, მეოთხე ცამეტ აბაზზედაც ავიდა; შეშის პატრონს სიხარულით გული უფანცქალებს, რადგანაც ფასი თან და თან მატულობს და ძლიერ შორსაც აღარ არის განზრახული სამი მანეთიდან. გაჩნდება ამ დროს საიდანღაც ალალო.

— როგორ ეს შეშა, ბიჭო?—პატრონი შეშისა შეკრთება, ხმას არ იღებს.—უთხარ ფასი რაღა! რას გაჩუმებულხარ?

— ცამეტი აბაზი მაძლიეს, მაგრამ არ მივეცი.

— რას ამბობ, აქ ცამეტი ღერიც არ უძევს და ცამეტ აბაზს ვინ ოხერი მოგცემს? ცხრა აბაზი გინდა? ესეც კი ბევრია, მაგრამ რა გიყო, საწყალი კაცი ხარ.—პატრონი ხმას არ იღებს.—ჰა, რას გაჩუმებულხარ?—ეკითხება ალალო და თვითონვე გააბრუნებს ურემს თავის სახლისაკენ. პატრონი შეშისა ეტყვის:

— ცოდო ვარ, ალაე, ცამეტ აბაზად შენ მიირთვი.

— კარგი, ბევრს ნუ ყბედობ, გამორეკე ჩქარა, სალაპარაკოდ არა მცალიან! ერთ აბაზსაც გაჩუქებ, რადგანაც საწყალი კაცი ხარ.

გლებიც, თითქოს რაღაცა მანქანების ძალით, ემორჩილება და უარის უთქმელად მიაქვს ალალოსთან შეშა ორ მანეთად.

ანუ: მთელი გაზაფხული, ზაფხული და შემოდგომა ერთი ფურის პატრონი თვითონაც იკლებს და ცოლშვილსაც აკლებს რძე-მაწონს, რომ მოაგროვოს რამდენიმე გირვანქა ერბო, გაყიდოს და მისი ნათესაურით საქმე მოიმჯობინოს. შეაგროვებს ასე ხუთმეტ გირვანქამდის ხალასად გადამდნარ ერბოს და ქილით წამოიღებს ბაზარში გასასყიდად. შეაძლებს ერთი სამსა და ათ შაურს, მეორე ოთხ მანეთამდის ავა, მესამე აბაზს უმატებს, მაგრამ ერბოს პატრონი ხუთ მანათს ფებს არ უცვლის. გაუხდიან ოთხსა და ათ შაურს, როცა გაჩნდება საიდანღაც ალალო.

— როგორ, ძმობილო, ეს ერბო?

— ოთხსა და ათ შაურს მაძლევენ, მაგრამ ხუთ მანათ ნაკლებ არ ვაძლეე.

— წამოიღე ჩემთან, რაც მოგცე მე, შენ ყაბული გქონდეს.—პატრონი გაჰყვება უარის უთქმელად.

აღალო შეატანინებს შინ ერბოს, ასწონავს, იანგარიშებს გირვანქას ხუთ შაურობაზე, სამ მანეთსა და ხუთმეტ შაურს ჩაუყრის ერბოს ქილაში და აძლევს გლეხს.

— ალავ, ცოდო ვარ, ის მინც მომეცი, რაც სხვებმა მაძლივეს.—ეუბნება გლეხი.

— ჯერ მე ძე-ხორციელ კაცს არ მოუტყუებივარ,—ეუბნება აღალო,—და შენისთანა წუწკისაგან უნდა მოვტყუდე! მაშინ რაღად მინდა თავი ცოცხალი? მე მოტყუება მეთაკილება შენისთანა კაცისაგან, თორემ ფულები კი არა მშურს, როცა შენ არ იცი ფასი შენი საქონლისა, ჩემისთანა კაცა თუ მოგცემს ღირებულ ფასსა, თორემ სხვა ვინ გაჰხედავს?

ამ სიტყვებთან მიუკეტაედა კარებს და ერბოს პატრონსაც მეტი რაღა დარჩენოდა, რომ არ გასდგომოდა თავის გზას.

ყველა გრძნობდა თავისზე აღალოს უჩვეულებრივ თვისების გავლქნას და ცდილობდა, თუ რამ გასასყიდი ჰქონდა, ევლო ბაზარში ისე, რომ აღალოს არ შეხვედროდა, მაგრამ გზას ვერავინ უქცევდა. სოფლები ემორჩილებოდნენ აღალოს თვისების ზედ-მოქმედებას მაშინაც კი, როდესაც თვალთაც არა ჰხედავდნენ მას. როცა ვინმე შეაძლევდათ გასასყიდ რამეში ღირებულ ფასზე ნაკლებს, ამბობდნენ: მაგ ფასად ბარემ აღალოს მივუტანოთო; თუ გაეყიდეთ მეტად, ხომ რა კარგი, თუ არა და, წაფულებთ აღალოს, იმისი უპრიანიოა. იგივე თვისება შევლოდა აღალოს მატყლის ყიდვა-გაყიდვაში და სხვა გვარ ვაჭრობა-მოქმედებაშიაც. ფულების გასესხებაშიაც კი შევლოდა იგი თვისება, თუნდა თვითონ არ ეთხოვნა, მინც იმას ყოველთვის მეტ სარგებელს აძლევდნენ, ვიდრე სხვას.

XXI

ახალ დარგი ვაჭრობისა

მატყლით ვიჭრობაში აღალო დიდ მოგებას ჰხედავდა, მაგრამ, რადგანაც შორსა და სხვა-და-სხვა ადგილებში სკირდებოდა სიარული, ცალკე მოჰბეზრდა, ცალკე ეშინოდა, არავის გამოეფაშვნა; ამასთანავე მეტოქეებიც გამოუჩნდნენ; გული აი-ცრუა. საქმეს ველარ ეკიდებოდა ერთგულად. მხოლოდ კოტესეულ ზვრების კეთებას შეუდგა ერთგულად და მართლაც საგანგებოდ აკეთებდა. კეთებისა დაგვარად მოსავალმაც იმატა ერთი-ათად, ვიდრე კოტეს ხელში. ბარაქიანი და მოუცდენარი შემოსავალი ჰქონდა აღალოს ოთხი თვალი მაღაზიიდან, რომელნიც იმან დაინარჩუნა ტფილისში საჯარო ვაჭრობით. არა მცირედი შემოსავალი სანინლანის დუქნებიდანაც შემოდიოდა, მაგრამ ყოველი ესენი ვერ აკმაყოფილებდა მის მადას ფულის მოპოვებისას და გამდიდრებისას. ფული ჰქონდა და ვერ კი ასარგებლებდა, მატყლით ვაჭრობისათვის რომ თავი დაენებებინა, აი რა აწუხებდა მას. გასესხება ფულისა „პატარა სარგებლით“ იმას სრულებით ჰქვაში არ მოსდიოდა, იგი ეძებდა ახალ საქმეს, ახალ წყაროს მომეტეხულის შემოსავლისას. იგი წყაროც მისკან შორს არ იყო. ბედი სწყალობდა ყოველთვის აღალოს და იმავე ბედმა, რამდენისამე წლის წინად, წამოშობა ერთი სრულიად ახალი დარგი ვაჭრობა-მრეწველობისა, რომელსაც იმან მაგრად ჩასჰიდა ხელი.

მას შემდეგ, რაც აღალო და თავადი კოტე მორბედაძე განშორდნენ ერთმანეთს, უკანასკნელს ერთი ტრაპიზონელი ბერძენი ჩაუვარდა ხელში მოჯამაგირედ. ამ ბერძენმა თავისი მოსაზრებით გამოიკვლია და აღმოაჩინა, რომ კოტეს მამულების ნიადაგიც და ჰავაც ძრიელ ხელის შემწყობნი იყვნენ

თამბაქოს მოსაყვანად. ეს მოახსენა თავის ბატონს. ბატონმა ეჭვის თვალთ შეჰხედა ბერძნის გამოკვლევას და რჩევას თამბაქოს მოყვანაზე და მხოლოდ დაცინვით გათავდა ამ ხელად საქმე. მაგრამ ბერძენი მოსვენებას არ აძლევდა ბატონს და, რომ მოეშორებინა თავიდან, მოუხენეინა სამიოდე დღის მიწა და მისცა ნება თამბაქოს გაკეთებისა. ბერძენი ცდილობდა პირნათლად გამოსულიყო ბატონთან და თავისი აზრიც განეხორციელებინა, ამისთვის თავისი მხრით არაფერსა ჰზოგავდა, თითქმის წყლებზე ფეხს იდგამდა და ბატონსაც მაგრე რივად არ აწუხებდა. თამბაქო მოვიდა საუცხოვო. დაკრიფა, გაახმო და დაადანტავა. მართალია, ბატონი აძლევდა ამ შემთხვევაში შემწეობას, მაგრამ დარწმუნებული კი არ იყო იგი, რომ რაიმე სარგებლობა გამოვიდოდა აქიდან. გაიყიდა თამბაქო კაი ფასში და კარგი ღირსებისაც აღმოჩნდა, როგორც მეფაბრიკებმა შეამოწმეს. ამის შემდეგ ოთხი წლის განმავლობაში ზედიზედ სთესავდნენ თამბაქოს საცდელად და ყოველ წლივ მატულობდა, როგორც გამოსავალი, აგრეთვე მისი ღირსებაცა და ფასშიაც ყოველთვის იწევდა.

— ჰო, ჭკვიანი კაცი ჰყოფილხარ, — უთხრა ამის შემდეგ კოტემ ბერძენს, — მე კი სულელადა გთვლიდი. რაკი მაგრეა საქმე, ჩემო გიორგი, და მაგისთანა გასავალი აქვს თამბაქოს და კიდევ გვარობს ჩემს მამულში, მოგიხნავ დიდ ხოდაბუნებს, ჩადექ შიგ და აკეთე; მოიყვანე, შენც ირგე და მეც მასარგებლე.

— ბევრს ნუ მოვეჭიდებით, ბატონო, თორემ დიდი კეთება დასჭირდება, — მიუგო გიორგიმ.

— დიდი კეთება დასჭირდება და დიდი შემოსავალიც ექნება, — უთხრა ბატონმა, ჩიბუნის წვეით, მომავალი შემოსავლით ნასიამოვნებმა.

— ვერ შავძლებთ, ბატონო, ჯერ-ჯერობით ბევრის გაკეთებას, დიდი მუშაობა დასჭირდება: შითილი უნდა დაითესოს, გადირგოს თავის დროზე; ორჯერ-სამჯერ გათოხენა მოუნდე-



ბა; დაკრეფა, თორებზედ ასხმა, გახმოზა, დადასტავება, ცალე-
ბად შეკვრა, — ცოტა მუშაობა კი არ მოუნდება ყველა ამას.
მუშა ბევრი მოუნდება, ბევრ მუშას ფულიც ბლომად დასჭირ-
დება. გარდა ამისა სხვა ჩარდახების გაკეთებაც დაგვიკრძალა;
იმდენ ფულს, რომ გვეყოს ყველა ამანებისთვის, ვერსად ვიშოვ-
ნით. სჯობია იმდენი ვაკეთოთ, რამდენსაც მოვერევითო.

კოტე პირველს ხანებში უჯერებდა ბერძენს: სთესავდნენ
იმდენს, რამდენსაც მოერეოდნენ, თუმცა ყოველ წელს უმა-
ტებდნენ ცოტ-ცოტაობით. მართალია, ვალი ედებოდათ ხოლ-
მე ცოტაოდენი, მაგრამ თამბაქოს გაყიდვის უმაღლ იშორებდ-
ნენ. ხოლო, როცა სხვამაც ბევრმა მიჰბაძა მათ, გააკეთეს
თამბაქოს პლანტაციები და წარმოება მისი უფრო განიერ ფარ-
გალში ჩააყენეს, ვიდრე ამათ, მაშინ კი ველარ მოითმინა კო-
ტემ, რომ არ წამოეძახნა: — ეაი დედი-ჩემის ღმერთს! საქმე პირ-
ველად მე დავიწყე, მე შემოვიღე პირველად თამბაქოს კეთე-
ბა და ეხლა მე სხვას უნდა ჩამოვრჩე უკან? აქ კი ველარაფე-
რი გააწყო გიორგი ბერძენმა. მასს რჩევას დღის სავალზე აღარ
იყენებდა კოტე. მოუხნა ორი დიდი ხოდაბუნი, რომელნიც
უნდა გაეგსო გიორგის თამბაქოთი. შითილი გადაირგო, ერთი
ჩარდახიც ააშენა კოტემ, მაგრამ მეორე ჩარდახის აშენება ვე-
ლარ შესძლო და თამბაქოს შემდეგი შემუშავებაც ძრიელ გაუ-
ძნელდა უფულობის გამო; მუშაობა და ხარჯი კი უფრო შემ-
დევისათვის იყო საჭირო. გათოხენა, დაკრეფა, გახმოზა, და-
დასტავება — ყველა ამას ბევრი ხელი უნდოდა, მუშის ფული
კი არსად იყო. ეხლაც ისე ცოტა ფული არ ეყოფოდა საქ-
მეს, როგორც წინად, რომ ადვილად ეშოვნა კოტეს. სცადა
კი კოტემ ორგან-სამგან ვალის აღება, მაგრამ, რადგანაც მე-
სამე ზვარიც გაყიდა და ვალიც იმოდენი ემართა, რომ მეოთ-
ხე ზვარი და მთელი მისი სხვა მამულებიც პირს ვერ მოსწმენ-
დნენ მისს ვალებს, აღარც მას და არც „საიდანლაც გადმო-
ვარდნილ“ ბერძენს, რომელიც ამხანაგად გაიხადა კოტემ, არა-
ვინ ანდო ფული. მათ დაწყებულ საქმეს ბოლო ედებოდა, —
დაღუპამდის ბევრი აღარაფერი უკლდა, რომ ისევ ძველ კო-

ტეს მეგობარსა და ნათლიას—აღლოს—არ გაემართნა მათ-
თვის ხელი.

კოტე მორბედაძე და გიორგი ბერძენი თვისი მდგომარე-
ობით ემგზავებოდნენ იმ თავეს, რომელიც გამოსულა თავის
ბინიდან დაუკაცურებულ სახლში, პურის ნამცეცებს ჰკრებს
და აცმაცუნებს ხარბად და სრულიად ვერ შეუმჩნევია და წარ-
მოუდგენია, რომ იქავ ჰყარაულობს მას გაუმაძლარი და მსუ-
ნავი კატა, რომელიც ერთი სკუპით ბრჭყალებში იგდებს და,
დაიმედებული მითი, რომ ველარსად წაუყუა, ჰსიამოვნებს თა-
ვისი მსხვერპლის შორიდან ცქერით.

სწორედ ამ თავეს წარმოადგენდნენ თავადი კოტე მორ-
ბედაძე და გიორგი ბერძენი აღლოს წინაშე. აღლოს ძრიელ
შორს უჭრიდა გამჭვრეტელობა. რა საქმიდან რა სარგებლო-
ბა გამოვიდოდა, ერთ წუთს მიჰხვდებოდა, მაგრამ ამასთანავე
საშინელი ფრთხილი და თავდაქერილი იყო. რაც უნდა დარწ-
მუნებული ყოფილიყო საქმის სარგებლობაში, მაინც, თუ ათ-
ჯერ არ ასწონ-დასწონავდა, ისე არ მოჰკიდებდა ხელს. ჯერ
ისევ სირაჯობდა ის, როცა თამბაქოს საქმეს თვალ-ყურს ადევ-
ნებდა და თან-და-თან რწმუნდებოდა, რომ თავის დროზე თამ-
ბაქო გადაიქცეოდა საუკეთესო ვაჭრობის დარგად მთელ მხა-
რეში. მხოლოდ, როგორც ფრთხილმა კაცმა, ვერ გაბედა სი-
რაჯობიდან პირდაპირ ამ საქმეს შესდგომოდა. მას უნდოდა
უფრო დაახლოვებით გაეცნო მისი წარმოება. ესეც მოახერ-
ხა მაშინ, როცა მატყლითა ვაჭრობდა.

როცა კოტესა და ბერძენს ძრიელ გაუჭირდათ ფულის
შოვნა, აღლო შორიდან უყურებდა და გულით სიამოვნებდა,
რომ აღრე, თუ გვიან, უნდა მიემართნათ იმისთვის, მაგრამ კოტე
ფებს აყენებდა უკან, ვერა ბედავდა აღლოსთან მისვლას და
ფულის თხოვნას. ამას იმისთვის კი არა შერებოდა, რომ აღ-
ლოსაგან შეურაცხყოფილი იყო, არა, იმედი არა ჰქონდა, რომ
ასესხებდა. მხოლოდ აღლომ სხვათა დახმარებით ისე მოახერხა,
რომ გააბედინა კოტეს მისგან ფულის სესხება.



აღალომ პირველში, ყასიდად, უარი უთხრა ფულის სესხე-
ბაზე. შემდეგ კი, როცა დაადებინა ისეთი პირობა, რომლის ძა-
ლითაც თამბაქოს ფასიდან, როცა გაიყიდებოდა, პირველად
ამას უნდა აეღო თავისი და თუ რამ დარჩებოდა, მხოლოდ
იმითი დაკმაყოფილებულიყვენ გამკეთებელნი, ასესხა—დაპირ-
დათ ეძლივა ფული, რამდენიც დასჭირდებოდათ. ამ საშუალებით
აღალო უფრო დაუახლოვდა საქმეს. გაფაციცებით აღევ-
ნებდა თვალ-ყურს; გამოცდილის თვალთ ზომავდა ყოველი-
ფერს და პრაქტიკულის ჭკვით სჯიდა საქმეს. ხოლო, როცა
მთლად შეიმუშავეს და გასასყიდად მოამზადეს ამხანაგებმა თამ-
ბაქო, აღალომ ის დასკვნა გამოიყვანა, რომ თამბაქოში ამო-
ღებული ფული მის ვალსაც ძლიეს გაისტუმრებდა და ამხანა-
გები კი ხელ-პირ ცარიელი დარჩებოდნენ, მაგრამ ძრიელ სახ-
ტად დარჩა, როცა თამბაქო გაიყიდა. ვალი ვალად გაისტუმ-
რეს და მოგებაც რივიანი დარჩათ ამხანაგებს, მიუხედავად იმი-
სა, რომ თავადმა კოტემ ყოველიფერი თამბაქოს კეთებას მო-
ანდომა: დროც, საქონელიც, მოჯამაგირენიც და ველარ მიხვ-
და სხვა მოსაეაღს, პური, ქერი, შიგ ჩაეწვა და სულ ერთია-
ნად დაეღუპა, მაინც ყველა ეს ზარალი დაუფარა თამბაქოში
აღებულიმა ფულებმა. ბერძენი ხომ ქონების პატრონი გახდა.
ამ გარემოებამ ჭეშმარიტად დაარწმუნა აღალო თამბაქოს სარ-
გებლობაში და გადასწყვიტა, იგდოს ხელში ეს საქმე და ხელი-
დან აღარ გაუშვას.

XXXII

სადერდელის მეტის-მეტად აშლა

როცა თავისი ფული ჩაიბარა აღალომ, კოტეს უთხრა:—კნი-
აზო, როგორც ვხედავ, თქვენ თამბაქოს კეთება გიძნელდებათ;
თქმაც აღარ უნდა, რომ ბევრი ზარალი გეძლევათ, რადგანაც
ფული არა გაქვთ ხელში მაშინ, როცა თქვენთვის საჭიროა.

მოდის და ისევე გავახლოვდეთ მეგობრობა ნათელ-მირანობის პატივისცემით. რომ დავინახავ ხოლომე ჩემ ნათელს, გული სიამოვნებით მეხსება, მოდი ამხანაგობა შევადგინოთ: მამული შენი, ოსტატობა გიორგისა, ფულები ჩემი, თქვენ ზარალი აგცდებათ, რაც ეხლა მოგდით უფულობის გამო და მეც მასარგებლებთ. ხელმა ხელი დაბანა და ორივემ პირიო, რომ იტყვიან, აწორედ ისე იქნება. თუმცა მე ბრალი ვიქნები, რადგანაც, რაც ფული დასჭირდება, მე უნდა გაძლიოთ, მაგრამ არა უშავს-რა, უცხოზედ არ წავა ჩემი მეტი.

კოტეს ეძნელებოდა ალალოს ამხანაგობა, მაგრამ რადგანაც მეტი გზა აღარსაით იყო, შეეკვრნენ ერთმანეთს პირობის ხელწერილით. მოვალეობა კოტესი იყო მოხვნა თავისივე მამულებისა და ჩარდახების გაკეთება, გიორგი ბერძნისა შითილის დათესვა და ხელმძღვანელობა თამბაქოს კეთებაში, დაქირავება თავის დროზე მუშებისა და შოვნა საამხანაგო საქმისათვის საქირო ფულისა ალალოს მოვალეობა იყო. პირობის ძალით ალალოს თავისი ფული უნდა აეღო უსარგებლოდ მაშინ, როცა თამბაქო გაიყიდებოდა. რაც ძირს დარჩებოდა, ის იყო მოგება და ეს მოგება უნდა განაწილებულიყო სამად.

ალალომ იმავე წესით დაიკვეთა მუშები თამბაქოს გასაკეთებლად, კაცები სათახნელად, დედაკაცები და გოგონები თამბაქოს საკრეფლად, თორებზე ასახმელად და დასადასტავებლად, რა წესითაც ივალთანებდა ზვრების შესამუშაებლად: ე. ი. ურიგებდა ყველას, ვინც კი ისურვებდა, სამუშაოზე, — მომეტბეულად ბედნიერ დღეებში, უფრო კი ყველიერში, — ყველს, ერბოს, ბრინჯს, გამხმარ ლოქოს თევზს და სხვა საწვავებს: მარილს, საპონს, ქალამანს და სხვას, რაც კი საქირო იყო გლეხი-კაცისათვის. ყველიერში რომ მიეცა ნახევარი ლიტრა ბრინჯი, თიბათვე-მკათათვეში, როდესაც კი შემოუკვეთავდა, მამა-კაცს უნდა ეშველნა ერთი დღე თავისი ხარჯით, თუნდაც რომ მუშა დღეში მანათად ღირებულებული იმ დროს. ხოლო ამოდენსავე ბრინჯში დედაკაცს უნდა ეშველნა ორი დღე და გოგოს — სამი დღე თავიანთივე ხარჯით. ამ ნაირის მო-



ხერხებით ძრიელ იაფად უჯდებოდა ვენახების შემუშავება და ასევე იაფად დაისვა დიდ-ძალი ხალხის მუშაობა თამბაქოში, თუმცა კი ამხანაგებს უნგარიშა ისე, როგორც ფასობდა მუშა თვით მუშაობის დროს.

ანგარიშის დროს კოტემ გაბედა და უთხრა:—ალექსეი მელიქიჩი, ისე გვიანგარიშე, როგორც შენ თვითონ დაგჯდომია მუშაო.

დიდად ეწყინა ალალოს ამისთანა კანდიერება ნათლი-მამისა და შეტევეითა და გაჯავრებით უთხრა:—ვა, კნიაზო, თქვენ რა ხელი გაქვთ ჩემს შინაურულ საქმეში ჩამოერივნეთ! ეგ ჩემი შინაურული საქმეა! მე სხვანაირადაც დიდი მოგება მაქვს, ბარემ იმაშიაც წილი დაგიდოთ რალა! აბა ეგ რა სათქმელია, როგორც მუშა დაივალთანე, ისე გვიანგარიშეო! ეგ ჩემი საკუთარი ყაირათობის საქმეა. ეგება მუქთადა მშველიან. ვა, მე ვარ და მუქთადა მშველიან, ვის რა საქმე აქვს! თქვენ იმდენი ფული არ გაგივიდოდათ, რამდენსაც ეხლა მე ვანგარიშობ, მე რომ ამხანაგად არ ვიყო თქვენთან? ეხლა ამ ფულის სარგებელიც იანგარიშეთ, უსარგებლოდ ხომ არაინ მოგცემდათ! მე კი იმ სიკეთეს გიშვრებით, რომ ფულის სარგებელს არ ვანგარიშობ. პირიქით, მე ვარ ზარალში და დიდი გულითაც მე უნდა ვიყო. რაც მე მუშების დაკვეთაში ფულები დავაბანდე აქამდის, რომ გადამებრუნ-გადმომებრუნებინა, ერთი-ათად ვაქცევდი. თუ მკითხაეთ, მე აქ ზარალის მეტს ვერაფერსა ვხედავ. აი მერმისა ვნახავ, როგორ იაფად დაგიჯდებათ. მე კი ღმერთმა დამიფაროს ამ საქმეში-ლა გავერიო. არა, დაიცა, კნიაზო, თუ ღმერთი გწამს, შენ რომ ჩარდახები მუქთად გაგეკეთებინებინა, მე რა ნება მქონდა მეთქვა, თუ ანგარიშში ნუ ჩავაგდებთ-მეთქი! ან კიდევ, გიორგისათვის რომ სხვას ვისმე მუქთად მიეცა შითილი, რა ნება გვქონდა ანგარიშში არ ჩავგვედო მისთვის!—ამის შემდეგ ხმა აღარავის ამოუღია. როგორც უნდოდა და სარფა იყო ალალოსათვის, მოგება ისე გაინაწილეს, მაგრამ, როგორც შეყვარებული ქალი სხვისად გამხდარს თავის სატრფოს, პირველად შეხვედრილს, გააყოლებს

ზოლმე თვალს გამოთხოვების დროს, სწორედ ალალომაც ისე გააყოლა თვალი ათ-ათ თუმნიანებს, რომელნიც ჯიბე-უბეში ჩაილაგეს კნიაზმა კოტემ და გიორგომ.

მართალია, ალალომ მოგების გაყოფის დროს უარი გამოაცხადა ამხანაგობაზე შემდეგისათვის, მაგრამ ეს უარის გამოცხადება მხოლოდ პირით და ამხანაგების დასამუნათებლად იყო ნათქვამი და არა გულით. გულით ალალოს ძლიერ სურდა ამხანაგობა და იმედიცა ჰქონდა, რომ იმას იქით არსად წავიდოდნენ კოტე და გიორგი ბერძენი. არამც თუ ამხანაგობას იყო იგი მოწადინებული, — იგი ფიქრობდა და გამოელოდა ამ საქმიდან უფრო მომეტებულს: იმას უნდოდა მთელი საქმის წარმოება თვითონ ჩაეგდო ხელში.

როგორც მოელოდა ალალო, ხვეწნა-მუდარებით მიიწვიეს იგი კოტემა და გიორგომ მომავალი წლისთვის ამხანაგად. ალალომ გული ბუდეს დაიდო, მხოლოდ ერთი გარემოება აფიქრიანებდა იმას ძლიერ. მთელ იმ სოფელში, სადაც საამხანაგო პლანტაცია ჰქონდათ და სხვა მახლობელ სოფლებშიაც თამბაქოს მოყვანა და გაკეთება რალაცა გადამდებ სენად გადაიქცა: ცრუმბა და მავნემ თამბაქოს მოჰკიდა ხელი. ბევრს მოსამკალი ყანა და ქერი შიგ ჩაეწვა და მომკილი დაუჯეჯილდა და დაუღბა, რადგანაც თამბაქოს აღარ შორდებოდნენ: ყველა გატაცებული იყო იმ ტკბილი ფიქრითა და იმედით, რომ ფუთს თამბაქოში ხუთმეტ-თექვსმეტ მანეთს ამოიღებდა მაშინ, როდესაც ერთი დღის ყანა ანუ ქერი ვერ მისცემდა ამოდენა შემოსავალს. ალალო ჯერ იმაზე შიშობდა, რომ მუშა თან-და-თან ძვირდებოდა, მაგრამ თავისი მოხერხებით ისევ ისე იაფად და ბლომად დაივალანა მუშები. ესლა იმაზე დაიწყო შიშობა, რომ სიმრავლე დააფოლებდა თამბაქოს. უკანასკნელი შიში გაუმართლდა. მეფაბრიკებმა კოტა ყელმოტეხილად დაიჭირეს თამბაქოს პატრონები და დასწიეს ფასი. ამ წელში თერთმეტ-თორმეტ მანეთში გაიყიდა ფუთი. ასეთი ფასი სხვისათვის ბევრიც იყო, ხოლო ალალო არა სჯერდებოდა და უნდოდა როგორმე საქმე გაეკარგებინა. მესამე წელსაც ისევ სა-

ამხანაგოდ გააკეთეს თამბაქო. ნიშნები იყო ისეთი, რომ ამ წელსაც უფრო უნდა დაფოლგებულყო თამბაქო, მაგრამ ახლავს გარემოება არამც თუ აფიქრიანებდა, პირიქით ახარებდა, და კიდევ გადასწყვიტა ამ გარემოებისათვის ხელი შეეწყო. იგი ჰფიქრობდა: „მარტო მე ვაკეთებდე ჩემთვის საკუთრად თამბაქოს, მაშინ,—ჰო, არაფერი სასიამოვნო ამბავი იქნებოდა ჩემთვის, მაგრამ ცრუმა და მავნემ თამბაქოს მიჰყო ხელი და თუ მისმა ფასმა ძლიერ არ დაიწია, რა სარტა იქნება ჩემთვის. მე ფიქრადა მაქვს, რომ მთელი მოსავალი თამბაქოებისა ხელში ჩავიგდო და მარტო მე ვივაჭრო და რა ხელს მომცემს, თუ მაღალ ფასებში ვიყიდი, რა უნდა მოვიგო? ან ვინ მამყიდის მე, როცა სხვა მუშტარი ეყოლებათ? უნდა ვეცადო და ხელი შევუწყო, რაც შეიძლება, რომ უფრო დაფოლდეს თამბაქოები და ყელმოტეხილად დავიჭირო ყველანი და ნახევარფასად ხელში ჩავიგდო ყველას მოსავალი“.

ამხანაგებთან რჩევა-მოლაპარაკების შემდეგ ალალო ტფილისში წავიდა თამბაქოს წინაღვე გასასყიდად, თუ მას ქკუაში მოუფილოდა ფასი, თუმცა კი ჯერ თამბაქოს კრეფა არც კი დაეწყათ. მობრუნდა ალალო ტფილისიდან და ახარა ამხანაგებს, რომ ცამეტ მანეთად გაყიდა ფუთი თამბაქო და ბეიც მოიტანა.

მორჩენ თამბაქოს კეთებას უწინდებულ კვალობაზე: ესე იგი ფუთი თამბაქოს მოყვანა და გაკეთება დაუჯდათ არა უმეტეს ორი მანეთისა. უნდა შეეკრათ ეხლა ცალეზად, ჩეეტანათ ტფილისში და მიეწონათ მყიდველისათვის. აქ ერთი ხერხი მოიგონა ალალომ, რომელზედაც დაიყოლია ამხანაგები ბევრი რჩევა-დარიგების შემდეგ. იმისი რჩევით ცალეზის შეკვრის დროს თამბაქოში აქა-იქა დაატანეს ქვეები თითო ფუთი, ნახევარ ფუთიანები, ათ გირვანქიანები, როგორც ქკუაში მოუვიდოდათ. როცა ჩაიტანეს ცალეზი ტფილისში და უწონავდნენ მეფაბრიკეს, ეს უკანასკნელი თავს იქნედა და ამბობდა: „რა ვქნა, ცალეზი თვალთათვის პატარებია და ბევრს კი იწონავნო“.

— რა გიკვირს, პარუმ ვაჰან? კარგად არის დადასტავებული თამბაქო და ცალებიც მაგრად შეკრულია და იმისთვის ჩანან პატარებად,— ეუბნებოდა ალალო და თანაც ეშმაკურად შეჰხედავდა ხოლმე ხან მეფაბრიკეს, ხან ამხანაგებს. თავადი კოტეკი დაიწყებდა ხოლმე ნერწყვის ყლაპვას და ტოკვას ამ სიტყვების გაგონებაზე.— კოტეკ და გიორგიც თამბაქოს მიწონვაში დაესწრნენ.

თამბაქო ნახევარზე მეტი მიწონილი იყო, როცა ქარხნის პატრონმა წამოიძახა:

— „არა, ძმავ, მე როგორღაც მეუბირულება, ერთი ბეწვა ცალებია და ამდენს კი იწონენ! მოიტათ, ბიჭო, აქ ეგ ცალი, უთხრა მუშებს, უნდა გავხსნა და ვნახო. არა მგონია, რომ აქ ეშმაკობა არა იყოს—რა“.

კოტეს, რომელიც სკამზე იჯდა იმ ადგილას, სადაც უნდა გაეხსნათ ცალი, ამ სიტყვების გაგონებაზე თვალთ დაუბნელდა, ხმა ჩაუწყდა და სკამზე, თითქოს უსულო სხეული არისო, ისე იდო გაშეშებული. გიორგი, როგორც ფრთა-გაშლილი კრუხი იფარავს წიწილებს, როცა ძერა დაეცემა ხოლმე წასაღებად, ისე მივარდა ცალს, გადაეფაფრა ზედ დაჩქარებით, თითქმის უსუნთქებლივ იძახდა: „რად უნდა გახსნა, შიგ არაფერია დატანებული!“ ალალო კი გულგრილად გაიძახოდა: „ვა, პარუმ ვაჰან, არ გეჯერება, რომ გეუბნები, მაგრად არის შეკრული-მეთქი“?

— ვა, კაცო, ცეცხლია! ეხლა ხო ჩემი საქონელია, ნება არა მაქვს, რომ ჩემი საქონელი გავსინჯო?

ამ სიტყვებზე ალალომ ჩააელო გიორგის ხელი, მოაშორა ცალს და უთხრა:

— მეეცა, გასინჯონ და დარწმუნდნენ, რომ შიგ კაი სალი თამბაქოს მეტი არაფერია.

მერე გაიყვანა განზე და ასე მიმართა:

— ვაიმე, შენ ჩემო თავო, სულ ერთიანად დავიღუპებით, ერთი სიტყვით, ცეცხლზე წყალი გვესხმება! თქვე ოჯახ-აშენებულებო, ცოტა პატარა ქვებს ჩააწყობდით, რომ ძრიელ არ

შესტყობოდა, რა იყო მაგისთანა სიხარბე! მაგრამ ეხლა ყველას თავი უნდა დავანებოთ და საქმეს სხვანაირად ვუშველოთ; ეგება როგორმე გავასწოროთ საქმე. ამისათვის აი რა მოვიფიქრე: მოდი მე ისე გამოვიჩნდები, რომ ვითომც არაფერი ვიცოდი და მე თქვენ დაგიწყობთ ყასიდად საყვედურსა და ჩხუბს! თუ ვუშველით საქმეს, ასე, თორემ სხვაფრივ არაფერი მოხერხდება. თუ გავაგებინეთ, რომ მეც ვიცოდი ესა, სულ ერთიანად დაგვეკარგება თამბაქოცა და ფულიც. ჯანი გავარდეს, ნახევარი მაინც გამოვიტანოთ, თუ მთელ ფასს ვერ მივიღებთ.

ამასობაში გახსნეს ცალი და ამოალაგეს ქვეები.

— ეს არის თქვენი პირი და პატიოსნება?—მიმართა მექარხნემ ამხანაგებს.

გაახსენებინა მეორე ცალი და იქიდანაც გადმოალაგეს ლოდები.

— აღექსეი მელიქიჩი, თამბაქო მომყიდე თუ ალაზნის ლოდები?!—შეეკითხა მექარხნე ალალოს.

— ეს რა არის, კნიაზო?—მიუბრუნდა ახლა კოტეს და უჩვენა ლოდები.

კოტე, რომელსაც თავის სიცოცხლეში პირველად გამოსვლოდა ძლიერი ოფლი, იჯდა ისევ ისე გაუნძრევლად სკამზე, ხოლო მექარხნე მისჩერებოდა და არ ეშვებოდა—განა ეს თქვენი საკადრისი საქმეა?

— რა ვქნა, მეც ვიცი, რომ არ არის საკადრისი საქმე, მაგრამ რა გაეწყობა ეხლა? შამარცხენის და თავზე ლაფი დამასხეს! ღმერთმა დასწყევლოს ეშმაკი და მაგისი მომგონიც.— ადგა სკამიდან და უნდოდა წასვლა, მაგრამ მექარხნე გადაუდგა წინ და უთხრა:

— მოითმინე, კნიაზო, სად მიხვალ, რომ მიხვალ? რას აპირობ ეხლა? შენ ადვილი კი ნუ გგონია ამისთანა შეტყუების ჩადენა!

— აბა რა გითხრა, ჩემო ძმაო, როგორც გინდოდეს, ისე მოიქეცი, მე სიტყვა აღარ მეტქმის, თუნდა აქ მოსაქრელი კი-

სერი, აქ მომპკრა, — უჩვენებს თითით, — მაგრამ თავის მოკვეთა-
 ზედაც ძნელია ეს შერცხვენა და სხვა ყველაფერზედაც. — და
 ისევ მოემზადა წასასვლელად. გაიხმო იგი ალალომ და უთხ-
 რა:

— კნიაზო, მართლა და ასე ხომ არ იქნება, როგორმე
 უნდა მოვაგვაროთ საქმე!

— ოჰ, ღმერთმა გკითხოს, ალექსეი მელიქიჩი, როგორც
 მე შენ თავი მომპკერი! ეგე, ძმავ, საქმეში შენ ჩააფურთხე და
 შენვე გაასწორე, მე არაფერი არ ვიცი! არც თამბაქო-ლა მინ-
 და თქვენი და არც სხვა რამე!

— ვა, კნიაზო, მე როგორ ჩავაფურთხე საქმეში, ერთი მი-
 თხარი, მამა-შენი ნუ წაგიწყდება? მე მინდოდა ჩემი თავიც
 მესარგებლებინა და სხვაც მესარგებლებინა! — მიიძახა კო-
 ტეს, რომელიც გაჩქარებულის ნაბიჯით შორდებოდა ქარ-
 ხანას.

— ალექსეი მელიქიჩი, მე სხვასთან არავისთან საქმე არა
 მაქვს, მე შენ მომიყიდე თამბაქო, პასუხიც შენ უნდა გამცე!
 მე არც კნიაზს ვიცნობ და არც სხვა ვისმე!

— გიორგი, რა მიყავით ესა, — მიუბრუნდა ალალო ბერ-
 ძენს, — რაზე შემარცხვინეთ ამ პატიოსან კაცთან? ან მე რად
 გამიფუჭეთ, ან თქვენ თავს რად გაუფუჭეთ სახელი? რაზე გა-
 მომიყვანეთ ამ პატიოსან კაცთან პირში? ღმერთი არა გქონ-
 დათ? თქვენ ღმერთს მაინც როგორ არ შეხედეთ, როცა ასეთი
 საქმე გაიფიქრეთ?

გაიხმო ალალომ განზე ეხლა მექარხნე. რამდენისამე ხნის
 ჩუმად ლაპარაკის შემდეგ გამობრუნდა იგი ქარხნისაკენ ხელე-
 ბის ქნევით და როცა ბერძენს მოუახლოვდა, დაიძახა:

— არა, ძმავ, მე თქვენი არაფერი მინდა! მე ჩემი ბეი
 დამიბრუნეთ და თქვენი თამბაქო, სადაც გვენბოთ, იქ წაიღეთ
 და გაყიდეთ.

— ნუ გვიზამ მაგისთანა საქმეს, პარუმ ვაჰან, — უთხრა ყე-
 ლის გადაგდებით უკან მოყოლილიმა ალალომ. ნაკლებ ფასში

აიღე, ოღონდ უკან კი ნუ წაგვალდებინებ. ის გვირჩევნია ყელელები დაგეჭრა, ვიდრე უკან წაგვალდებინო. ნუ დაგვაყენებ დაღუპვის გზაზე, პარუმ ვაჰან!

— არა, ძმავ, თავი დამანებეთ, მე არა ვარ ჩვეული თქვენისთანა ხალხთან საქმის დაჭერას. წაიღეთ, თავიდან მამაშორეთ თქვენი თამბაქო!

აღალომ გიორგი გაიყვანა განზე და უთხრა:

— თუ უკან წავიღეთ თამბაქო და მავასვე არ მოვახვებით როგორმე თავზე, ორ მანეთსაც აღარავინ მოგვცემს ფუთში და სულ ერთიანად დაეიდუბებით. ფასი დაუუკელ, თუმანზე ჩამოვედი, მაგრამ არა შვრება, ცივ უარხედა დგას. მხოლოდ მე კი ვამცნევ კოჭებში, რომ აიღებს ისევ თვითონ, თუ ფასი დაუუკელი კიდევ, მაგრამ კნიაზი ცალკე გაიქცა და უშენოდაც ვერ გაებედე, თუმანზე ნაკლები მეთხოვნა ფუთში. შენი არ ვიცი, როგორა ჰფიქრობ, ჩემის აზრით კი, უმჯობესი იქნება ამასვე მივცეთ ნახევარ ფასად, ვიდრე აქედან დავძრათ და წავილოთ სადმე. თუ აქედან დავძრით, იმასაც ველარ ამოვიღებთ, რაც დაგვიხარჯავს.

ბევრი ხეწნისა და მოლაპარაკების შემდეგ გათავდა საქმე. ვაჰანამ ისევ თვითონ აიღო თამბაქო ფუთი შვიდ მანეთად. საქმის ასე დაბოლოვებით ძლიერ გახარებული და კმაყოფილი იყო აღალო და გიორგისაც არწმუნებდა, რომ მათთვის სასარგებლოდ და სასურველად გათავდა საქმე და ამას აწერდა თავის მეცადინეობას.

აღალოსა და მისი ამხანაგების „შტუკა“, როგორც მონათლეს მათი მოქმედება, გავარდა და გაითქვა მთელ ქალაქში, რის შემდეგაც ყველა შეშინდა და აღარავინ მიეკარა სხვათა თამბაქოებს; ამ წელს ყველას გასასყიდი დარჩათ თამბაქოები. ვისაც რამე ჰქონდა დახარჯული თამბაქოს გაკეთებაში, სულ ვალად დაედოთ. თამბაქოები დიდხანს არ იყიდებოდა. ზოგი ისე ზიზღზე მოდიოდა, რომ აპირობდა წაეკიდებინა ცეცხლი და დაეწვა. მაგრამ აქ აღალო გამოუჩნდა ყველას მხსნე-

ლად. ამან შეისყიდა მთელი თამბაქოები, თუმცა კი ძლიერ ნაკლებ ფასად და ურჩევედა ყველას, არ დაენებებინა თავი თამბაქოს კეთებისათვის, რადგანაც, როგორც იგი არწმუნებდათ, თამბაქო კიდევ აიწვედა ფასში. დახმარებასა და ფულის სესხებას თვითონ დაჰპირდა ყველას. კოტემ თამბაქოს კეთებას სრულიად მიანება თავი. ალალომ კი კოტეს მამულები იჯარით აიღო, გიორგი ბერძენი მიიყვანა თავისთან ჯამაგირით და გააგრძელა ისევ თამბაქოს კეთება. შემდეგში იჯარით აღებული მამულები თვითონ დაინარჩუნა იმავე წესით, როგორც ზვრები.

ალალოს რჩევასა და მაგალითს ბევრი სხვაც მიჰყვა. ამისთანა ხალხს ალალო აძლევდა შემწეობას ფულით, თუ საქმით და თვითონვე უსაღებდათ თამბაქოს.

აი ამ გვარად ჩაიგდო ალალომ ხელში მთელი წარმოება თამბაქოსი და სხვას სუნიც აღარ მიაღინა. შემდეგ სიმამრთან ერთად შეადგინა ამხანაგობა. ამხანაგებმა გადასწყვიტეს უთუოდ მოეზოვებინათ საკუთრებათ ყველგან ის მამულები, რომელნიც თამბაქოს მოსაყვანად იყვნენ გამოსადგენი; თვითონ შეესყიდნათ ხოლმე თამბაქოები იმათიდანაც, ვინც გააკეთებდა და სხვა ფაქარი არავინ გაეჭაჭანებიათ; თამბაქოები ეგზავნათ პირდაპირ მოსკოვში ან სხვაგან სადმე. ასე დააწყეს პლანი, მაგრამ აქ ცოტა ბედმა უმუხბთლა ამხანაგობას. იგი ამხანაგობა დაარღვია ყაზარ ყარამანიჩის მოულოდნელმა სიკვდილმა, თუმცა მარტოდ-მარტო ალალომაც ისე წაიყვანა საქმე, როგორც დაწყებული იყო.

XXXIII

საკვდილა ყაზარ ყარამანიჩისა

კიდევ სიკვდილიო, — იტყვის მოზეზრებული მკითხველი. მოსაზეზრებელი კია სულ სიკვდილზე ლაპარაკი, მაგრამ რა გაეწყობა, როცა სოფელი ასე მქნელია.



ყაზარ ყარამანიჩის ძლიერ უყვარდა „სხვა-და-სხვა ხილი“, ასე ეძახდა იგი სიძვას, ანუ მღაბიურად, ბოზობას. ყაზარა სოფელშივე გაიგეშა ამ საქმეში — იმ დღიდან, როცა წელი გაიმაგრა; მას აქედ მტკიცედ აღდა ამ საქციელს და რაც დრო გადიოდა, მით უფრო წარმატებაში შედიოდა მისი მოქმედება ამ ასპარეზზე. მისთვის სულ ერთი იყო, ცოლი ჰყვანდა თან, სადაც თვითონ იყო, თუ არა, „სხვა ხილი“ უთუოდ უნდა ეგემა. ვინც კი თვალში მოუვიდოდა, ქმრიანი იქნებოდა თუ უქმრო, იმისთვის სულ ერთი იყო, უეჭველად იზოგნიდა. ასე ჰქონდა დაეარდნილი ხმა, რომ ვითომც მაღალი წოდების ქალებშიაც არაინ გადაურჩა. ყოველი ამგვარი მოქმედება მისი არა რჩებოდათ გაუგებარი ცოლსა და შვილებს და ძლიერ ეთაკილებოდათ მისი ქცევა, თუმცა სათქმელად ვერავინ უბედავდა ვერაფერს. მხოლოდ მისი მეუღლე კი, გაიგონებდა თუ არა ქმრისაგან ჩადენილ უწესობას, წამოიძახებდა ხოლმე: „უი, სახელი გაუწყდეს იმას, რომ შვილი-შვილების პატრონია და თავისი სიამ-ხორცე კი ვერ მოიშალაო“!... ავ-ხორცობა ყაზარასი იქამდის მიდიოდა, რომ თუნდაც სრულიად უცხო სოფელში მისულიყო რაიმე საქმისათვის და ერთი ღამის მეტი არ დარჩენილიყო, არ წამოვიდოდა ისე, თუ იქაური „ხილის“ გემო არ გაეღო. მისვლისათანავე, სადაც უნდა ყოფილიყო, ყაზარა უპირველეს ყოვლისა „ხილის“ თადარიგს შეუდგებოდა და იმის შესახებ რომ დაიშვინებდა გულს, მაშინ შეუდგებოდა იმ საქმეს, რისთვისაც იყო მოსული.

საკვირველ გემოვნებას იჩენდა პატარძლების ამორჩევაში და რომელიც კი ძლიერ მიიზიდავდა, თუმცა კი დაპყრობით ვერა პატარძალი ვერ იპყრობდა მისს გულს სამუდამოდ, კარგა ხანს არა შორდებოდა და ბევრჯერ, თუნდა საქმე არა ჰქონოდა იმ სოფელში, სადაც შეგულებული ჰყვანდა რომელიმე პატარძალი, უსაქმოდ მიდიოდა.

კაცმა კი სიმაართლე უნდა სთქვას, რომ ამ საქმისათვის არა ზოგავდა ყაზარა ფულს. იქნება სასმელ-საქმელში დახარჯული ფული დანანებოდა და „სხვა-და-სხვა ხილში“ დახარჯული ფუ-

ლი კი არც ენანებოდა და პირიქით გულ-უხვადაც ჰხარჯავდა!...

ყველაზე დიდ ხანს შერჩა ყაზარა ერთ ტანადსა და ქერა-თმიანს პატარძალს, რომლისაგანაც თხოულობდა დამოუკიდებელს მოაჩილებას და თითქმის ნებას არ აძლევდა ქმრისათვის ცოლობა გაეწია, არამც თუ სხვა ეინმე იმის გარდა ჩაედო გულში. პატარძალიც ყოველთვის აძლევდა ფიცს ერთგულებაზე და კიდევაც იყო ერთგული, მაგრამ ყაზარას მაინც გული ექვით ჰქონდა საფსე.

პატარძალი ცხოვრობდა იმ სოფელში, სადაც წინაპირველად ვაქრობა დაიწყო ყაზარამ. აქ ვაქრობის დროსვე მოიპოვა კაი მოზდილი ვენახი, ააშენა კოპწია სახლი, სადაც სიამოვნებით ატარებდა ზაფხულს და ნამეტნავედ შემოდგომას მისი ცოლშვილი. ყველაზე ხშირად ყაზარას შვილებში სატინიკას მოუხდებოდა ხოლმე სოფელში, მშობლებთან ერთად ცხოვრება, რომელმაც ბევრი სასიამოვნო და ტკბილი შთაბეჭდილებანი დასტოვა მისს გულში. სატინიკას სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა მაშინ, როცა ყაზარას ოჯახობა გაემგზავრებოდა ხოლმე სოფელში. ხშირადაც მოჰყვანდა მთელი თავისი ოჯახობა მაშინაც კი, როცა ბობოლად გარდაიქცა და მისს ოჯახს წევრებად მოემატნენ რძლები, შვილის-შვილები და სიძე. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც პატარძალი შეითვალა იერა, ოჯახობე აღარ გაატარა ამ სოფელში, - რათა არ დაეშალათ მისთვის ეს განზრახვა—ჰგზავნიდა სხვაგან, სხვა-და-სხვა სააგარაკო ადგილებში.

მართალია, ყაზარა გამდიდრდა, მაგრამ ის დუქანი კი, რომლითაც თვითონ დაიწყო წინა-პირველად ვაქრობა სოფელში, არ დაჰკეტა—იგი დაინარჩუნა იმ განზრახვით, რომ მარტო სულადზე—პურზე და უფრო ქერზე ევაქრა. პატარძლის გარდა დუქნის საქმეც იზიდავდა მას სოფლისკენ და ამისთვის ძლიერ ხშირი სტუმარი იყო სოფლისა.

ამ სოფელში გაზაფხულობით, როდესაც ზამთრისაგან გაყინული სისხლი აღამიანისა თბება, მოდის დუღლში და აღელ-



ვებს კაცის ვნებათა, გაძლიერებული დღეობა იკლდა. ბაზე მრავალი ხალხი მოდიოდა ყოველი კუთხიდან და ყაზარაც არ აკლდებოდა ამ დღეობას უფრო მას შემდეგ, რაც ქერა პატარძალი შეიმჩნია. იმ წელიწადს, რომელიც განგებამ უფლისამ აღბეჭდა ყაზარას სიცოცხლის დასასრულად, დღეობაზე მიიწვია იგი ამავე სოფელში მოსახლე და მოვაჭრე მეგობარმა. რასაკვირველია, დაუპატიჟებლადაც დაესწრებოდა ყაზარა დღეობაზე, მაგრამ საქმე იმაში მდგომარეობდა, რომ იგი ერთი საუკეთესო დროების გამტარებელი იყო და ვისთანაც დღეობაში, ანუ სხვა დროს, ის სადილად დაესწრებოდა, ყოველნი წარჩინებულნი პირნი: „ჩინოვნიკობა“, თავად-აზნაურობა და სხვანი იქით გაიწვედნენ ხოლმე. როცა ყაზარა უმბობდა კამპანიას თავის „ნაფარდობას“ პატარძლებზე, ყველას მუცელი ხელში უნდა სჭეროდა და ვინ იქნებოდა სულელი მოსცდენოდა ამისთანა სიმზიარულეს. ამისათვის ყველგან სანატრელი და სანუკარი სტუმარი იყო ყაზარა. ვისაც უნდოდა რჩეული ხალხის და ნამეტნაეად „ჩინოვნიკობის“ მოპატიჟება სადილად, უთუოდ რამდენისამე ხნის წინად ყაზარა უნდა დეეპატიჟნათ. და ვის ესაჭიროვებოდა დაახლოვება და პატივისცემა ჩინოვნიკებისა, თუ არ იმისთანა კაცს, როგორც იყო მოვაჭრე მეგობარი ყაზარასი. მოახლოვდებოდა თუ არა დღესასწაული, მეგობარი ორი-სამი კვირის წინ ეპატიჟებოდა მას. დაჰპატიჟა ეხლაც.

საკვირველი ყველასათვის ის იყო, რომ ხშირად დადიოდა აქეთ-იქით ყაზარა თითქმის უსაქმურად, მაგრამ არასოდეს საქმე არ გაჰფუჭებია. მისი ვაჭრობა—აღებ-მიცემობა ყოველთვის წესზე და რიგზე მიდიოდა.

ყაზარ ყარამანიჩი სადილზე თავისს მეგობართან ძლიერ გამზიარულდა. ბევრი აცინა ჩინოვნიკობა და სხვა შთამომავლობითი წარჩინებულნი სტუმარნი, რომელნიც ბლომად შეკრებილიყვნენ გულუხვ მასპინძელთან. ყაზარას თვითონ უკვირდა თვისი გადაცილებული გულხელობა ამ დღეს და ამბობდა, რომ კარგა ხანია ასე მზიარულად არა ვყოფილვარო.



ჯერ სადილი არ გათავებულობო, ის იყო ღვინის
 ჯდებოდა თავის კალაპოტში, როცა ყაზარა უეცრად, თითქოს
 რაღაცა მოაგონდაო, წამოვარდა სუფრიდან, წამოიძახა: „კამ-
 პანია, ეხლავე, გახლებით თაიგულითაო“ და გამოვარდა გა-
 რედ. გამოსვლის უმაღლვე, იგი გაქანა დაჩემებული პატარძლი-
 საკენ, რომელიც შორს არა ცხოვრობდა იმ სახლიდან, სადაც
 მეჯლიში იყო. შევიდა თუ არა სახლში, შუბლ შეკრულმა
 ჰკითხა პატარძალს: „ეს ვინ არისო“ და მიუთითა ერთ-ერთ
 მძინარეზე. პატარძლიანთ სტუმრებს გაეთავებინათ სადილი და
 წასულ-წამოსულიყვნენ, მხოლოდ პატარძლის ქმარს არ გაეშ-
 ევა სახლში თავისი მეჯვარე—ლაზათიანად ჩაცმულ-დახურული
 იმერელი, რომელიც მომავალ ნათლი-მამასთან ერთად წამო-
 წოლილიყო გაშლილ ნაბადზე და ეძინა ტკბილად. ამაზე ჰკი-
 თხა ყაზარამ „ვინ არისო“, რის პასუხადაც მიიღო: „ჩემი ნათ-
 ლია გახლავსო“. „ნათლია ვინ მამა.....ო“, რომ აქ ეძინო-
 სო, ან რა მოუნათლავს შენთვისაო“ — შეიღებოდა არ ეძლეოდა—
 და ჩასცა და ჩასცა, პასუხის შემდეგ, მძინარე კაცს წიხლები.
 იმერელი წამოვარდა ფეხზე, მოიფშენიჭა თვალები და როცა
 ყაზარამ პანდურიც ამოჰკრა და მიიძახა: „ვინ მამა.....ხარ, აქ
 რას უკლებარ, გასწი, დაიკარგე აქედან, შე ასეთ-ისეთოვო“,
 იძრო ხანჯალი და შიგ პირის სახეში სთხლიშა. ყაზარა ყვი-
 რილით გარედ გამოვარდა; იმერელიც გამოჰყვა უკან და უშენ-
 და ხანჯალს, სადაც კი მოჰხვდებოდა; მანამ ყაზარა დედამიწა
 ზე არ დაეცა, იმერელმა თავი არ დაანება. მეჯლიშის ხალხმა
 ყაზარას ცოცხალს ვეღარ მოუხწრო.

ღვთის წყალობა მოგეცათ, პოლიციის ბოქაულმა, რო-
 მელიც მეჯლისში ერია, მკვლელი გველივით გააქრელა მათრა-
 ხის ცემით. თავისი მათრახი რომ დააწყვიტა, ჩაფრის მათრახით
 ინაცვლა. „იმდენი წვეთი სისხლი უნდა წამოვადინო ამ მამა....ს
 ცხვირ-პირადან, რამდენი სტაქანიც მე ცხონებულის სახლში
 ღვინო დამიღვიაო და მეტიც აღარ ედგებაო“. არც მეჯლი-
 შის სხვა წევრებმა დააყარეს მკვლელს კეთილი. თუმცა ისი-
 ნი არა სცემდნენ, ბოქაულის სურვილისა-მებრ, რომ არ დაე-



შაღნათ მისთვის, — ზოგიერთი კი ვერ ითმენდა და წიხლს მიიტაცებდა ჩაახლიდა ხალხზე ხელ-ფეხ შეკრულს და დედამიწაზე დაგდებულ მკვლელს, მაგრამ ყოველმა მათგანმა თავის წმინდა მოვალეობად ჩასთვალა სათითაოდ მისულიყო მკვლელთან და შიგ პირში მიეფურთხებინა, შეეჩვენებინა, შეეგინებინა იმისთანა „პატიოსანი“, „ხემწიფის სადარი“ კაცის მოკვლისთვის. მკვლეელი კი ხმა-ამოუღებლივ იტანდა ცემა-ტყეპასაც და გინება-შეჩვენებასაც.

როცა გასინჯეს ყაზარ ყარამანიჩის გეამი, ოცდა ცხრამეტი ქრილობა აღმოაჩნდა.

ეს გარემოება ელდათ ეცა ყაზარას სახლობას. სიკვდილი ხომ სიკვდილი იყო, მაგრამ სიკვდილზე უარესად შესაწუხარი მისი ოჯახობისათვის მოკვლის მიზეზი იყო. ამ შემთხვევაში ყველაზე ბასრი ისარი სიმწუხარისა ყაზარას ცოლსა ჰქონდა ნაკრავი. ქმრის დაკარგვის სიმწუხარეზე უძლიერესი მისთვის სირცხვილი და თაკილობა იყო იმ გარემოებით სიკვდილისა, როგორითაც ყაზარა მოკვდა და ამისათვის იგი სწუხდა და კიდევ სცხვენოდა. შვილები უფრო მამის აღრეულ სიკვდილზე სწუხდნენ, თუმცა სიკვდილის გარემოებაც, ცოტა არ იყოს, ეთაკილებოდათ. სამაგიეროდ, მთელი მაზრა ნამდვილის გულ-შემატკივრობით სწუხდა და მგლოვობდა ყაზარას სიკვდილს და დასაფლავებაც არ ნახულო და უჩვეულებრივი ჰქონდა. მთელი მაზრის წარჩინებულნი ჩინოსანნი და უჩინონი, მოვაქრენი და სოფლებას წარმომდგენელნი და მრავალნი, განგებ ტფილისიდან მოსულნი, დაესწრნენ მის დასაფლავებას და სცეს პატივი, რითაც შეეძლოთ. აუარებელი სიტყვა წარმოითქვა ყაზარას ღირსებისა და კაცობის დასაფასებლად, გვირგვინებს ხომ ახედვა არა ჰქონდათ. შინაარსი სიტყვებისა თითქმის ერთი და იგივე იყო: ქება-დიდება გარდაცვლილის ქკუისა და გამქრიახობისა მაზე, რომ მან არა რაისაგან დაჰხადა აუარებელი ქონება და დაუტოვა მამულს და სამშობლოს კარგად მომზადებულნი მოღვაწენი — შვილები. ეს მისი ნიქი გენიოსობის სახელით მონათლეს ორატორებმა.

აი სადამდის მიაღწეენა ყაზარას თვისმა გამჭრიახობამ,
 ჭკუა-გონებამ და გამოცდილება-მოხერხებამ, მთელი გუბერნიის
 საუკეთესო წარმომადგენელთ გულში, ხალხოსნობის გაურჩევ-
 ლად აიგო ძეგლი ხსოვნისა. ხოლო სამშობლოს თვისას დაუ-
 ტოვა სამი ვაჟი, რომელთაგანაც, თუ ხსნას არა, დიდ ღვაწლს
 მინც მოეღის სამშობლო მათგან...

მელანია

(დასასრული მეორე ნაწილისა)



წ ა რ ს უ ლ ი დ ა ნ

ს კ ო ლ ა შ ი

(შაქრო გეგელაშვილის ნაამბობი)

ნაწილი მეორე

1*)

ვხედავდი, მინდვრებს რომ ვშორდებოდი,
ნაჩვევ ბალებსაც ვეზოვებოდი;
დაღონებული მწარედ ესტიროდი,
მაგრამ შე არვის ვებრალებოდი.

გ. ქალაღიდელო

გამოთხოვება და გამგზავნება

„ათას რვაას სამოცი წელი, — ასე იწყება შაქრო გეგელაშვილის რვეული, რომელიც მან გადმომცა დასასტამბავად და რომელიც შეიცავს მისს თავ-გადასავალს სკოლაში ყოფნის დროს, — ისეთის ასოებით ამოიჭრა ჩემის გულის ფიცარზე, რომ თავის დღეში არ დამავიწყდება, სიკვდილის შემდეგ შავი მიწაც კი ვერ ამოხჭამს იმ წელიწადს. ეხლაც კი, როცა მომაგონდება ეს დაუვიწყარი დრო ჩემს ცხოვრებაში, ტანში ჟრუანტელი დამივლის თავიდან ფეხებამდე, გამაცახცახებს, გუნებას შემეშლის და ერთ წამს ჩემი თავი შეგირდად წარმომიდგება, ათას რვაას სამოცი წელი ჩემს წინ მოჩვენებასავით წამოიყუყუება და თითქმის ბრძანების კილოთი ხელს მიშვერს: „დრო მოგივიდა სასწავლებელში წასვლისა, ტყუილად ნუ გეზარება,

*) იხ. „მოამბე“ № III—99 წ.

უნდა წახვიდე!“ როცა ამ წარმოდგენიდან გავინთავისუფლებ ხოლმე თავს, გულიდან რაღაც დარდი მომეშვება და განახლებულად ვგრძნობ ხოლმე თავსა.

დიალ, საშინელი წელიწადი იყო ჩემს ცხოვრებაში იგი წელიწადი: იგი იყო დასაბამი ჩემის ცამეტ-თოთხმეტის წლის მოწამებრივის ცხოვრებისა სკოლაში. ეხლა შორიდან რომ ვუცქერი და გავითვალისწინებ ხოლმე სკოლაში უქმად გატარებულს ცხოვრებას, ჯოჯოხეთად წარმომიდგება, სადაც ტარტაროზები სცემენ, ჰგვემენ მათ მსხვერპლად გარდაქცეულს ადამიანებს, აღუღებულს კუბრში თავდაყირა ჰყრიან და ერთს წამს მოსვენებას არ აძლევენ მათ. მაგრამ ადამიანი ისეთი გამძლე და ამტანი ქმნილებაა, რომ ჯოჯოხეთსაც კი ეჩვევა, აინუნში აღარ მოსდის ტანჯვა-წამებანი, თითქო დანაკლისად რაცხს, თუ მუდამ არ იტანჯება, და როცა ჯოჯოხეთიდან გამოდის და ეღიროსება უფრო ტკბილ ცხოვრებას, გავლილი დრო აგონდება, აწუხებს და აშინებს მისი წარმოდგენა, მაგრამ — დასწყევლის ღმერთმა ადამიანის გული—ამ მოგონებაში თვისის განვლილის მწარე ცხოვრებისა მაინც რაღაც სიტკბოებას ჰპოვებს. აი მაგალითად, მე ხომ ზემორე მოგახსენეთ, რომ ცამეტ-თოთხმეტ წელიწადში ჯოჯოხეთში ვიყავი-მეთქი, თუმცა ამ ჯოჯოხეთის მოგონება მაშინებს, სულს მიწუხებს ხოლმე, მაგრამ ამასთან თითქო რაღაც სიტკბო-სიამოვნებასაც ვგრძნობ.

ერთს მშვენიერს დილას, მარიობის მეორე დღეს, მე, ახლად გამოღვიძებულს, რომელსაც ჯერ საბნიდან თავის ამოყოფა შემძიმებოდა, შემომესმა ჩემი მშობლების ბაასი:

— მარიამ, ეხლა რას აპირობ? ამ ბავშვს მომზადება უნდა სკოლაში წასაყვანად, აგერ ცხრა წლისა გახდა, აღარ ეგვიანება, სწორედ ასლი დრო აქვს, — დაიწყო მამა-ჩემმა ისილორემ.

— მე რას დაგაბრკოლებ; საცვლები დაეუკერე, ერთი ახალუხი უნდა კიდევ, წადებს ქალაქში ეუყიდი... ეხლა დამრჩენია გასაკეთებლად ჰურის ხორბალი. ბევრი თავში ცემა უნდა

ეხლა ამას: უნდა გავარეცხინო, მერე დავარკვევინო, უთხრა დედა-ჩემმა.

— ორი კვირა-ლა დარჩენილა წასვლამდის, დროიანად გააკეთებინე... მერე წისქვილი გააქირვებს საქმეს; ამ ოხერ სოფელში ე ფრონე სულ ამოშრა, წისქვილები აღარ ბრუნავენ, წყალი სულ სარწყავებშია დაფანტული.

— წისქვილი რა შესაწუხებელია; მაიამ მითხრა, ლიახვებზე სულ წყალგარდებია წისქვილებიო*). ერთ დღეს გავგზანოთ ურმით და მეორე დღეს კარს მოგვადგება დაფქული ხორბალი.

— მე ხვალ უნდა წავიდე ქალაქში და ბარემ სახლის პატრონი ვუშოვნო. ერთ რუსის ოჯახს მიქებენ, იქ მინდა დავაყენო.

— ვუჭიმე, გენაცვალე! ჩემ შაქროს რუსის ოჯახში როგორ დავაყენებ! იმათი სალაფავი საქმლის ატანა მაგას ჯერ სად შეუძლიან, რუსული კომბოსტოიანი წვენი სუნის ჯერაც ცხვირიდან არ გამოდის. აღარ გახსოვს, ოთხი წელიწადი ვუყურეთ იმათ ამბებსა. არა, გენაცვალე, ჩემ დასთან უნდა დავაყენო, მერე, როცა ბავშვი გაჩვევა, მიიხედ-მოიხედავს, კუჭი მოუმიგრდება, მაშინ საცა გინდა, იქ დააყენე... არა, გენაცვალეთ, რა თქვა ისიდორემ?! სხვას რომ ეთქვა, გავამტყუნებდი; ბავშვი მუნჯივით უნდა ეგდოს მთელი დღე, რა უნდა გააგონონ ერთმანერთს ენის უცოდინარობით.

— მე იმიტომ ვთქვი, რომ იმ რუსის ოჯახში სხვებიც სდგანან; ისინი გაჩვეულები არიან და ჩვენ შაქროს არა გაუჭირდებოდა-რა... არა, მე შენის აზრის წინააღმდეგი არა ვარ. მართლა ამ ერთს წელიწადს ემჯობინება შენ დასთან დავაყენოთ.

*) წყალგარდა წისქვილი იმას ჰქვიან, როცა წყალი გადადებულია გადასაშვებზე და ღარებზე არ მოდის ბორბლების ასაბრუნებლად, რადგანაც საფქვავე არ არის.

დაასკვნეს ჩემი სკოლაში წაყვანა. მე ყველაფერი მესმოდა ლოგინში; ჩემდა უნებურად გამაზმორა, რაც ძალი და ლონე მქონდა გაეიჭიმე და წამოვჯექი ლოგინზე თვალების ფშვნიტით. მზე იმ დილას თითქო სხვანაირად ანათებდა, დაჰკარგეყო მის სხივებს ძალა, წითელ-ყვითელი ფერი დასცემდა მათ, სითბოს მაგიერ მამცივნებდნენ ივინი; ძარღვებში სისხლი გამეყინა, სახე ამბუსუსდა და ამიეკლდა; იმ ჟამად ვგრძნობდი იმას, რასაც სიკვდილით დასასჯელი ჰგრძნობს ხოლმე უკანასკნელს წამებში.

— ადექი, ბიჭო-შვილო, ამდენი ძილი შეიძლება! უნდა მიეჩვიო, შვილო, ადრე აღვომას, აი დღეს—თუ ხვალ სკოლაში უნდა მივაბაროთ.

დედის სიტყვები ცხელ ტყვიასავით მომხვდა გულში და გულ-გვამი დამიშუშხა; სულითა და ხორციით მოვეშვი, ლაფანივით გავხდი და ლოგინზე ჩავკიდე თავი.

— ადექი, გენაცვალოს დედი-შენის ორთავ თვალები, ადექი!..

— მე იქ არას წაველ, ვუთხარი დედას ბურტყუნით.

— სადა, შვილო?

— სადა და სკოლაში.

— უი დამიდგეს თვალები, ნულარვე! ეს რომ მამა-შენმა გაიგოს, მეტიც აღარ გინდა: დაგარტყამს რასმეს და სულს გაგათხობინებს. რა გიშავს, შვილო, აი, პეტრე მდედლიიანთ სტეფანეც აკი არის სკოლაში; შენც იმასთან იქნები.

— აბა ეხლა ი ტეფანესა ჰკითხე, მერე!

— რა უნდა ვკითხო?

— მე იქ ველარ დავდგებიო, თუ წამიყვანებენ, გამოვიპარებიო, როზგის ცემით ტყავი აღარ შემრჩაო.

— კაი ცხენი, შვილო, მათრახს არ დაიკრავს: კარვად ისწავლე და აღარავინ გაგროზგავს... აკი მამაშენიც აგიწევს ხოლმე ყურებსა, რა ვუყოთ-რა. მაშ როგორ ისწავლი, თუ არ გაგიჯავრდებიან... შენ კაი ბიჭი ხარ!... მე ისეთ ახალუხს

შეგიკერავ სასკოლოდ, ისეთ ახალუხსა, რომ სულ „აქ მოდით და მნახეთო“.

დედის დაპირებამ ცოტა გული გამომიტრიალა, დარდი გადამეყარა და ჩემმა პაწია გულმა გამოიღარა.

— დედა, წაღებსაც მიყიდით?

— მერე როგორ წაღებს!

— როგორებსა, დედა, პა? მივესაყვარლე და ძუძუებში ჩავუყავ თაფი.

— როგორებსა და ჩაღილულსა. აი ცხონებულ პაპა-შენს რომ ეცვა ხოლმე: გვერდზე ექნება შესაკრავი ლილები, წინ ქვინტი და კოხტა ქუსლები... ისე მოგრთავ, დედა-შვილობამ, ისე, რომ შენისთანა მორთული იმ ჯელგა შევირდებში არავინ იყოს.

— რამდენი ხანია კიდევ წასვლამდის, დედა!

— აი ამ ორი კვირის შემდეგ გაგამგზავრებთ; მეც თან წამოგყვები, მამაშენი ხომ წამოვა და წამოვა, დედასთან დაგაყენებთ... აკი გიყვარს შენ დედა!...

— მინამ წავალ, სულ-სულ ვენახებში ვიქნები, საცა კი რას ვნახავ, სულ გავაჩანავებ, დამაცადეთ... ავდექი გაჯაერებული, საჩქაროდ დავიწყე ახალუხის ჩაცმა. დედა-ჩემმა ხმა არ გამცა.

ორი კვირის განმავლობაში, მინამ სკოლაში წამიყვანდნენ, მართლა დედ-მამამ სრული ნება მომცეს სიამოვნებისა: დილით, ავდგებოდი თუ არა, ჩემი ტოლი ბიჭებით, გავწევდი ქალაზე, სადაც მთელი სოფლის ვენახები იყო აქეთ-აქით მდინარის და ქალის პირას ჩამწკრივებულნი; აქვე იყო სასიმიინდე ახოები, კაკლის ქალაქები და ათასი სასიამოვნო ბუნების სანახაობანი. სერის ერთს უდაბურს ქალაში, პატარა ველზე, იდგა უზარ-მეზარი კაკლის (ნიგვზის) ხე, რომლის გვერდზე ამოჩუხჩუხებდა პირდაპირ დედამიწიდან მშვენიერი ცივი წყარო. სამხრეთის მხრივ ამ ხეს საზღვრავდა ვენახი; ვენახზე ჩამოდიოდა დიდი საწისქვილე რუ, მდინარე ფრონიდან გამოყვანილი,

რომელიც თევზით იყო სავსე; გარშემო ერთყა სიმინდის ახო-
 ები; ეს ისეთი ღრო იყო, როცა სიმინდი საქმელად შემოსულია
 ხოლმე; კაკალიც ნაქში დახეთქილიყო და დაკროლვაზე მოყრი-
 ლიყო; ყურძენს თვალი აგერ-აგერ შესვლოდა. აქ, ამ დიდი ნი-
 გვზის ქვეშ, გავიკეთეთ ბავშვებმა დღისით ბინა; მოგვექონდა თან
 საგძლად პური, ვწვამდით ცეცხლთან სიმინდებს, ვკუჭავდით
 კაკალსა და შევექცეოდით. სულ ათი-თორმეტი სოფლის ბი-
 ჭები ვიყავით ერთად თავმოყრილნი. ჩვენში მიხა შრატაძე ცოტა
 უფროსი იყო და ისა გებელადობდა; ხან აქეთ გაგერეკდა ხოლმე
 და ხან იქით.

— ბიჭებო, — დაიწყო მიხამ: — დღეს დილას შემოვიარე ქო-
 თუანთ ცაცას ვენახში; პანტასთან ერთი უბანი ბუდეშური
 სდგმია, სულ ჩჩვილ-თითაა, ისეა დამკრახული, რომ სულ ბუ-
 ზები ახვევია.

— ეიბე! რა აღრეული ყოფილა და!

— რალა აღრეა, მერე! ფერისცვალებას ყოველთვის აუ-
 რთხებინებს ხოლმე ი ცაცაი ყურძენს, — გვითხრა მიხამ და ყვე-
 ლას კბილები აგვიკაწკაწდა ცაცას ყურძნისათვის.

— აბა, ბიჭებო, მე და შაქრო ელიკოს სიმინდში გადა-
 ვალთ და კაი ლამაზ-ლამაზ ტაროებს გადმოვიტანთ; თქვენ, ზუ-
 რა და შაქრო, გადადით ცაცას ვენახში და საცა ვთქვი, იქ
 დაკრიფეთ ყურძენი; ხომ დაიხსომეთ, პანტასთან, საწისქვილე
 რუს ახლი.

— იი, კაცო, რას ამბობ? ცაცას შიშით ეშმაკსაც ვერ
 გაუვლია იმის ვენახში და ჩვენ სად შეგვიძლიან... ნწარა
 ძმავ, ეხლავე შიშის ქრუანტელი დამახსა, — სთქვა თავის ქნევით
 ზურამ; — მე ისევ სხვა შემომიკვეთეთ რამე. აი კაკალს დავკუ-
 ქავ, სიმინდებს მოვიტან, ჩვენებიანთ ვენახიდან მწიფე მოსე-
 მსხალს მოვიტან.

— ავა-გავა-ა! ნძა, ნძა! აზგამო, აზგამო, შე სამკლე! — გა-
 ისმა ვენახიდან მეხივით შემზარავი ხმა; ვენახს უვლიდა და თან
 გაჭკიოდა დიდის ხმით ძაღლების შესაშინებლად.



— ჩუ! ცაცაა, ცაცა!... ნწი! რა კაყვით იძახის; რას ვმბობ კაცო, მაგას ეშმაკიც ვერ გადაეპარება ვენახში, — დაიწყო ზურამ; — ზიარების მადლმა, მამა-ჩემმა სთქვა, რომა ცაცა კუდიანიო; ცოცხივით კუდი აქვსო, კუდიანობა ლამეს გადააჯღება ზედაო და იალბუზზე კატებს ასწრობს ხოლმეო.

ჩვენ, ყველა ბავშვებს, შიშისაგან ბალანი თავზე ყალბს შეგვიდგა, სულ დაგვაფიწყდა ყურძენიცა და ჩვენი თავებიც; გვეგონა, აი ეხლა გადმოხტება თავის კულზე გამაჯღადარი ცაცა და იალბუზზე თავს ამოგვაყოფინებსო. მარტო მიხას არ ეჯერებოდა ეს ამბავი, თუმცა სახეზე იმას შიშის ზარი ემჩნეოდა, მაგრამ გულს არ იტეხდა.

— კუდიანი კი არა და ის არ გინდა, — სთქვა მიხამ ნუგეშინისცემით; — მაშ, რატომ მე არ დამიხვდა ვენახში.

— ტყუი, მიხა, არ ყოფილხარ, თორემ ვერ გამოეპარებოდი შენ იმ ცაცასა, ვერა!

— ე მზეი თვალის მადლმა და ე მზე ნუ ჩამივა შევად, რომა ვიყავი...

— ნწარა! ზურა მართალს ამბობს, კუდიანობა საღამოსა, ჩვენი მასურა ვენახში წავიდა, ატამზე ასულიყო და საცერში გაეხედნა... რაც ქვეყანაზე კუდიანები ყოფილან, თურმე კატებზე გადამსხდარიყენენ და მიაქროლებდნენ იალბუზისაკენაო; ცხადად დავინახეო, რომა ქოთუანთ ცაცას კუდი ამოედო ლაჯებში, გამაჯღადარიყო ზედ და ნიავ-ქარსავით მიჰქროლავედა, ერთს გუთნის გაშლაზე ჩამოენარჩუნებინა უკან ყველა კუდიანებიო.

— ეჩა, და რაღა მაგი ვენახის გვერდზე დავდივართ... წავიდეთ, აქედან, მე კარგი ადგილი ვიცი, — სთქვა მეორემ. — აი კვირიკაძიანთ ბერუას კაკლებ ქვეშ წავიდეთ. ისეთი ნაადრევი კაკლებია იმისი, რო ეხლა სულ იკროლება.

— ჰაი თქვე ძაღლის დაყრილებო, თქვენა! რას აკეთებთ მა კაკლის ქვეშ? — შემოსძახა ვენახიდან ცაცამ და ბავშვებს სულ ძაგძაკი დააწყებინა. — ვილაც ყოფილა დღეს ნამიანზე ჩემ ჩვილ

თითებთან და მოუფუტკნია იქაობა. თუ მომესწრო, დედის ხსენს ვარწყევინებლი მე იმასა.—ცაცას ღობის ჯუჯრუტანებთან მოედო პირის სახე და მაგრა, კაყვივით, გამოიძახოდა.

ცაცა კარგა ხნიერი დედაკაცი იყო იმ ქამად, რომელსაც ეს ამბავა შეეხება; საშინელი მახინჯი სანახაობა ჰქონდა; ერთი მისი დანახვა კაცს შეზარავდა; დაბალი ტანისა, მარჯვენა თეძოზე ძალზე კოჭლი, ურმის თვალისგან გადაჰქონდა თეძო სიარულის დროს; იყო შავი კუნაპეტივით, გამხმარი ახალციხური აზუბტივით; მარჯვენა ყბა მოქცეული ჰქონდა და ერთი სათხილე კბილი ღორის ეშვივით გამოშვერილი ჰქონდა გარედ, რომელსაც ტუჩი გადმოეკეცნა და ცაცას, ისედაც საშიშარს და საზიზარს სახეს, ერთი-ორად ასაშიშროებდა. ცაცა ბიყუშივით გამოიყურებოდა ღობიდან და ბავშვებს თვალს არ აშორებდა, თითქო უნდა მათი შექმაო. ყველანი მიიყუვნენ კაკლის ძირას, მარტო მიხა გაუმკლავდა ცაცას. თუმცა ამასაც გულში შიში ჩაეჭრა, ფეხები უკან რჩებოდა, ყელზე ნერწყვი აღგებოდა, მაგრამ მაინც გაბედა, გადმოდგა წინ და შესჰყვივლა უფრო შიშით, ვიდრე შამაცობით:

— ე მანდ ბუსავით ნუ გამოიბღვირები, თორემ ისეთ ლოდსა გკრავ, რო ეგ ღოჯები სულ ერთიანად მიგაღეწო, შე კუდიანო, შენა!

— აი წმინდა ელიას ვთხოვ, რომ ამოგთაქოს და ძირიან-ფესვიანად ამოგაგდოს შენ შენს საგვარეულოში, შე მართლა კუდიანის ბარტყო, შენა!—ერთი ხელში ჩამაგდებინა შენი თავი, რომ ლაყი კვერცხივით დაგანარცხო და გომფაშოსავით გაგჰქლიტო.

— ყურებზე ხახვი არ დამაჭრა, შე ჩოლახო, შენა!—მიხას ცოტა სითამამე მოემატა, დაავლო ქვას ხელი და გაუწუნა ცაცასა; რომ თავი არ მოეცილებინა ღობისათვის, მართლა კბილებს ჩაამტვრევდა; დატრიალდა სიბრაზისაგან გააღმასებული ცაცა ვენახში და რაც კი მოხვდა, ესროლა და თან უშვერის ლექსით აგინა და სწყევლა. მიხას ბაძით წაქეზებულებმა ჩვენც ბუჩქებიდან გამოვყავით თავები და წავეძახეთ ცაცასა:

— ჩოლახო! აი ჩოლახო, ჩოლახო!

— დაიცადეთ, თქვე ეშმაკის დაყრილებო, თქვე პირქვე დასამარხავებო, თქვენა! თუ ცოცხალი ვარ, შეგხვდებით და სულ ყურებისაგან გაგცლით, დამიცადეთ!...

გავაქციეთ კუდიანი ცაცა, დავძაღეთ; ბარემ ბევრი სიბრაზის დორბლი ჰყარა პირიდან ცაცამ, მაგრამ რას იზამდა; ლობეს აქეთ არ გადმოვიდა, ერთი ლობეზე ფეხი რომ შემოედგა, ან მარგილისთვის ხელი მოეკიდნა, ჩვენი გაქრობა იქიდან და სადმე გადახვეწა ერთი იქნებოდა. ჩვენს სიამოვნებას საზღვარი არა ჰქონდა, მაგრამ მიხამ მაინც აიხირა, რომ თუ არ გადაველ და ყურძენი არ მოვპარე ცაცას, თავი ცოცხალი რად მინდაო. ჩვენ ყველანი ცნობის-მოყვარებამ გავგიტაცა, თითქმის ყველამ სურვილი გამოვაცხადეთ, ამხანაგათ გავხდომოდით მიხასა ამ ვაჟკაცობის დროს. ჩვენ ცაცა ახლო საშიშრად აღარ მიგვაჩნდა.

— ნწარა! მე კი ღმერთმა დამიხსნას, — გვითხრა ზურამ, — იმის ვენახში გადასვლიდანა და თქვენ, რაც გინდათ, ჰქენით; ქვესკნელში ჩაეძვრები, უკუნა ბნელაში აი ჩვენ სასაფლაოზე მართოკა ჩავალ და ამოვალ და მანდ კი ვერ წამოვალ. კაცო, რას ამბობ, ეიი!! ძაღლები რო დაინახავენ, სულ კუდ ამოძუებულები მოძურწავენ ხოლმე სახლისაკენ. ჩვენი თოლა ძაღლი მგელს ზედ შეგარდება ხოლმე, ჩემს ძმას ღამით-ხარში დაუდის, ნადირი გუთნეულის ახლო ვერ გაიქაქანებს ი თოლიას შიშითა. იმას კი, ი ცაცსა, დაინახავს თუ არა, მოჰყვება ყმუილსა, როგორც ძუნგელა მგელი და ისეთას დაიქურაქებს ხოლმე სახლისაკენ, თითქო მგლის ხრო მოსდევს უკანაო.

— ჰეი და! ბა, ბა, ბა!.. არა, წყეული ადამიანია, ვერც მე წამოვალ, გვითხრა მოქსომ.

ცაცა სანახავობით თუმცა საშიში იყო, მაგრამ მხნე დედა-კაცის სახელი ჰქონდა დავარდნილი სოფელში. გაზაფხულებოდა თუ არა, ის ვენახში დაბინავდებოდა და მინამ გაიფოთლებოდა ხეხილი და ვენახი, იწეა საწნახლის ქვეშ, აღარც

დღე და აღარც ღამე არ შორდებოდა ვენახსა, რომელიც სოფ-
 ლიდან თითქმის ერთის ვერსის მანძილზე იყო დაშორებული.
 ძმები მხოლოდ დაუბარავდნენ ვენახს, სადაც დასაბაჩი იყო,
 დანარჩენს სამუშაოს თვითონ აკეთებდა; ისე ჰქონდა დაწმენ-
 დილი, დასუფთავებული ვენახი, რომ უკეთესს ადამიანის ხარ-
 ბი თვალი ვერ წარმოიდგენდა, დროზე ფურჩქნიდა ვაზს, დროზე
 ახვევდა, რწყავდა, ჰხილავდა და სწმენდდა. ვაზები მისი სახ-
 ლობა იყო, მისი შეილები და თვით დედა. როცა ვენახში ვაზ-
 ზე ნაყოფი დარსობდებოდა, ბოსტანში კიტრი გაჩნდებოდა,
 მაშინ ცაცა იცვლიდა ადგილსა და საწნახლიდან გადავიდოდა
 ქობში, რომელიც ორჩოფეხებზე იყო შემდგარი ვენახსა და
 ბოსტანს შუა. ქობში ეკიდა თოფი, რომლის ხმარება საოც-
 რად კარგად იცოდა ცაცამ, ასე, რომ ნიშანში არ დააცდენ-
 და; მისი შიშით ვერც ძაღლი და ვერც კაქკაქ-ყვავი ვერ გა-
 იწაწანებდა ვენახში, გაუშვებდა თოფსა და მაშინვე ძირს ტყა-
 პანს გააყრევინებდა; ბაყაყი, კია-ლუები, გველი, ხვლიკი გამწ-
 ყვარი იყო ვენახში; მთელი დღე მისი ფეხი არ ჩადგებოდა,
 ისე უვლიდა გარს ვენახს; ქობთან ეწყო რამდენიმე ხელ-კე-
 ტები, იქვე ეგროვა ღორი, წვრილ-წვრილი ქვები, აგროვი-
 ლი და გამოტანილი ვენახიდან. როცა ძაღლი, ან ბავშვი შე-
 მოეპარებოდა ვენახში, თუ თოფს ვერ მოასწრებდა ხელსა, ან
 კეტსა, მაშინ ქვას ესროდა, და ისე შეჩვეული ჰქონდა სროლაში
 ხელი, რომ მოურტყმელს არ გაუშვებდა. ჩვენ, ბავშვებმა, ესენი
 არ ვიცოდით; გაგებრიყვა მიხამა და ის იყო; გავყევით მე და
 ორი სხვა. დანარჩენებს უნდა სიმინდი შეეწვათ, კაკალი დეე-
 კუქათ; ჩვენ ცაცას ვენახიდან კიტრს და ყურძენს მოვიტან-
 დით, მასურა მსხალს მოიტანდა და გვინდოდა ერთი დიდი არი-
 ფანა გაგვემართნა კაკლის ქვეშ, რომ სოფელი გაგვეკვირვე-
 ბინა.

—ნეტა ეხლა საით იქნება ი ჩოლახა ცაცაი,—სთქვა მიხამ;—
 ისე უნდა შევეპაროთ, რომ თაჩუნიც კი ვერ გაიგოს, თორემ
 ვაი ჩვენს დღეს. დამაცათ, მე ერთ რამეს მოვიგონებ... დასწვ-
 და მიხა ქვასა და ისროლა ცაცას ქობისაკენ; ქვამ ჩახანი მო-

ილო ქობზე. ყური წავუგდეთ ბავშვებმა, ხმა არ გამოგვცა ცაცამ; კიდეც ისროლა მიხამ, კვალად სიჩუმე იყო. თურმე ნუ იტყვიო, ცაცას გაუგია ჩვენი ქვის სროლა, მაგრამ განგებ პასუხი არ მოგვცა; ჩვენი გადატყუება ნდომოდა.

— ბიჭებო, მომყევით, — გვეთხრა ბელადმა მიხამ, — წისქვილის ლარიდან უნდა ავეპარნეთ, თორემ ის ისეთი კუდიანი ვინმეა, რომ სხვაფრივ ვერ ავეპარებით.

— ბიჭო-და, წისქვილის ლარიდან როგორ იქნება, წყალგარდა ხომ არ არის, მერე! ნწა-რა! მე უფრო კარგი ადგილი ვიცი შესაპარავად, — სთქვა მასურამ, — ერთს ადგილას ლობეს ხანი აქვს...

— სადა, ბიჭო? — მიეცვინდითჩვენ ყველანი.

— სადა და, აი ნარუვალი რომ გამოდის ცაცას ვენახიდან, სწორედ იქა, დავწვეთ და იმ ნარუვალში გავძვრეთ.

— არიქა წავიდეთ, მე მამყევით, ბიჭებო, — სთქვა მიხამ და გავყევით ძუნძულით.

მაგრამ ცაცას ვინ მოატყუებდა! იმ მართლა და კუდიანს მაშინვე გაეფიქრნა, რომ ბავშვები არ მომასვენებენ, უსათუოდ შემომეპარებიან და თუ შემოპარვია, ამ ნარუვლიდან შემოვლენო. ნარუვალთან ატეხილი ჭინჭარი იდგა და იქვე ჯახველის სქელი დაბურთული ბარდი: ამ ბარდზე ცაცას ვახის ნაფურჩქნი ტოტები, ამოთოხნილი ბოსტნის ბალახი, ძირიანად დაგლეჯილი ჭინჭრები დაეყარა ზედა და ისეთი საფარი გაეკეთებინა, რომ ადამიანის თვალი შიგ ვერას გაარჩევდა. ჩვენ ყველანი ნარუვალში არხეინად გავძვრით; გავიმართენით წელში, მოვიყლყელავეთ, გავიხედ-გამოვიხედეთ ქურდი ოსებივით, გული დაგვიმშვიდდა, ღელვა მოგვეშვა და გულზე მოგვეფონა; ხუმრობასაც მივყავით ხელი; ერთმანერთს თავში ვუტყაპუნებდით. ვბტოდით, ვიცინოდით, ვქელავდით იქაობას და ის კირა ვიცოდით, თუ ჯიუდა ჟამს ეძიებდა“.

— მე კიტრებს დავუვლი, შენ შაქრო, ჩილი-თითა ვახები როა აი მსხლისაკენ, ისინი დაკრიფე, მასურა, შენ ცერცვი

მოკრიფე, იქნება სიმინდიც შეგხვდეს. აბა, მარღალ იყავით, ბიჭებო! ჩამი-ჩუმი არსად არის, იქნება ცაცა წყაროზე იყოს გასული წყლის დასაღვებად, ან მოსატანად... დაიცა, დაიცა, — სთქვა ჩვენმა ბელადმა მიხამ, — ბიჭებო, ცოტა შედექით, ერთი ქოხისაკენ კიდევ გავისვრი ქვასა. ისროლა. ქოხმა ჩახანი მოიღო ქვისაგან, აღამიანის ხმა არ ისმის. აბა, ყველამ თავთავის დანიშნულ ადგილისაკენ გავწიოთ. აქ ერთმანეთს ნულა დაუწყებთ ძებნას, ყველანი ნარუვალთან შევიყარნეთ და ერთად გავძვრეთ, თორემ ამ სიმაღლე ღობეს რა გაუვა.

წაიღ-წამოვედით ვენახში, დავიტვირთეთ ჯიბე-უბეები. ყველაზე გვიან მიხა მოვიდა; გზა-გზა-კიტრსა სთქვლემდა, მეორე ხელში ყურძნის მტევანი ეჭირა და ძაღლივითა სვლევდა.

— ისე გამოვიყეყე ამ ყურძნითა და კიტრით, რომ ხვალამდისაც არა მინდა-რა... წავიდეს ახლა და დაიკეცოს ი ჩოლახმა ცაცამა... აბა, ბიჭებო, გავძვრეთ... უწინ მიხა დაიკუზა გასაძრომად, მაგრამ უბიდან კიტრები გამოუცვიდა და დასწვდა ასაკრებად.

— ჰაი, თქვე ძაღლის დაყრილებო, თქვენა! — დაგვჭყვივლა თავზე მეხივით ცაცამ, სწვდა მიხას ფეხებში და ნარუვალიდან თრევით გამოიყვანა და თითო ასკილის ეკლიანი წკებლები ყველას გადმოგვიჭირა. მე თვალთ დამიბნელდა, თმა ყალხზე შემიდგა. აღარ მახსოვს, როგორ და ვინ დაგვიხსნა ცაცას ხელიდან.

სალამოზე გულიდან გადამეყარა ის შიშის ზარი, რომელიც ცაცამ თავს დაგვცა; მე არხეინად დავუხვდი მინდვრიდან სოფლად მომავალს ნახირს, გამოვარჩიე ჩვენი ძროხები, კულზე ვკიდებდი ხელს ხან ერთს, ხან მეორეს, გატუქნულს ჯიქნებზე ხელს ვუსვამდი, ტკიპებს ვაცლიდი და ვეაღერებოდი.

— ყმაწვილო, აქ ამობძანდი. — დამიძახა ბალკონიდან მამა-ჩემმა.

— ჰე! „აქ ამობძანდი“! როდის დაუძახნია ჩემთვის ასე მამა-ჩემს-მეთქი, გავიფიქრე ჩემს გულში და რაღაც ჩამწყდა გულ-

თანა. აველ ბალკონზე და ოთახისაკენ გავწიე. მაგრამ მწველა მამა-ჩემი ყურში, ისეთის ძალით გამწია ყური, რომ არ მივყოლიყავ, ძირიანად ამადღღებდა. კარგად რომ ამისრისა და ამიწია ყურები, მოვრთე ღრიალი.

— რას მემართლები, რა ვქნა? ძროხები მოვრეკე, სხვა რა!...

— ნწ-არა! სთქვი, რაც ჩაიდინე დღესა, თორემ ძირიანად აგადღღებ ამ ძაღლის ყურებსა.

მე ჩავილულულუღე წყეული ცაცას სახელი, მამა-ჩემმა ხელი მოუშვა. მხოლოდ ახლა მივხედი, რომ ცაცამ ასკილის წკეპლით დაშოლტვა არ გვაკმარა.

II

გ ზ ა შ ი

•

გათენდა დილა ზარ-დამცემი... ჩემთვის იმ დღეს დღე არ დღეობდა და მზე არ მზეობდა: თითქო ამ დიადს მნათობს ქვეყნიერებისას ამ დღეს სინააღე მოჰკლებოდა, მუქი მისი ბრწყინვალე კი არ იყო კვლავინდებურად, არამედ ყვითელ-წითელი, გაცრიაკებული. მე ზმორება დამაწყებინა ლოგინში, რამდენჯერაც თავი ამოვყავ ლოგინიდან, იმდენჯერ ყოველივე მესხვაფერა, ფრინველთა ჭიკჭიკიც კი რალაც გადარიახებულ ხმად მეჩვენა. თითქო დასაკლავად მივყვანდი ვისმეს, ისეთს გაჭირვებაში ვიყავ. თავიდან ბოლომდე ჟრუანტელი გამირბოდა ტანში და ჭირის ოფლს მასხამდა ღვართქაფად. მეტი ღონე აღარ იყო, უნდა ავმდგარიყავ. გადვიხედე მოაჯირიდინ და ორი ურემი გამოწყობილი იდგა ჩვენ კარ-წინ და კოხტად შეყენებული კონკილებზე. ჩვენი კაკოლა ბიჭი ურბენდა გარშემო ურემებს, უღლებს ტაბიკებს ასხამდა და აპეურებს აბამდა. ერთს ურემზე ფარდაგის საცალოები იყო დალაგებული, მეორე ურემში, რომელსაც ჩარდახი ჰქონდა გადაფარებული, ხურჯინებს

ალაგებდნენ, უკან, ურმის ბოლოზე, მათრაშა იყო გადებულ-
 ლი.

— აბა, ყველაფერი მზად არის? — იკითხა მამა-ჩემმა. — მარი-
 ამ, — უთხრა დედა-ჩემს, — ამ ბავშვის აბგა, წიგნები, ბატის
 ფრთები არ დაგავიწყდეს.

— უი დამიდგა თვალები და ნულარავე! არიქა, კაკოლავე!
 შენცა, შვილო, გენაცვალოს დედის შენის ძუძუები!... არიქათ,
 ბატის ფრთები სულ დამავიწყდა, მიირბინ-მოირბინეთ უბანში,
 დააგლიჯეთ ბატებს ფრთები, იქნება ერთი ორასიოდე მოა-
 გროვოთ და მერე კიდევ გამოგიგზავნი, შვილო.

— აბა, აღამიანო, როგორ არ გავჯავრდე! რას აკეთებდით
 ამდენს ხანს, გზაში ვდგევართ და ფრთებს ახლა გაიძახით! —
 მორთო მამა-ჩემმა ყვირილი და თან ეწყობოდა სამგზავროდ.

— შენც რა დაგემართა, კაცო! სულ ასე იცი მაინცა, რო-
 ცა გზად მიდიხარ, სულ ვაი-ვაგლახისაა შენი წასვლა... ერთს
 წუთაში მოაგროვებენ მაგ ფრთებსაცა. მაინც ამაღამ რუისს იქით
 ხომ ვერ წავალთ, მამიდაშეილიანთსა უნდა გავიაროთ, თუ არა,
 თავის ღღეში თვალით აღარ დაგვინახვენ.

ბატის ფრთებიც მოვიტანეთ, შევკარით კონა-კონად; აგერ
 კაკოლამ მამი-ჩემის ცხენი შეკაზმა; პატარა ბიჭმა ხარ-კამეჩი
 მორეკა; მე სულ გუღმა ბაგა-ბუგი დამიწყო; ვატყობდი, პირ-
 ში ნერწყვი მიშრებოდი, თვალეზწინ წითელ-ყვითელი რგო-
 ლები და ათასი რალაც უცნაური მოჩვენებანი მიმირბოდნენ;
 მშვენიერი საუზმე გაშალეს; დედა-ჩემს ქათმის და ინდაურის ქუ-
 კების ღვიძლები ნაკვერჩხლებზე შეეწვევიანებინა, იცოდა, რომ
 მიყვარდა, მაგრამ ძალი არ მქონდა ყბის მოქნევისა, ყოველი-
 ვე ნალველასავით მეჩენა. მე გულს არ ვიტყბდი: ხან მოაჯირ-
 ზე გადავჯდებოდი, ხან მაგიდას მივაწყდებოდი და ვითომ ჩემს
 ჭკუაში რალსაც დავეტებდი, ხან კოქს გავკრავდი და კიდევაც
 სიმღერის ნიშნად ვზუზუნებდი, მაგრამ ყველა ეს ნაძალადე-
 ვი იყო.

— დიაკვანო, აბა შაქრო წაიყვანე ელიაზე, იქიდან კუ-
 ბოსა-მღვთისმშობელში ჩაიყვანე, ზედა-ჯვარზე კი გზად გავიე-

ლით. წადი, შვილო, პირჯვარი დაიწერე, რომ ღმერთმა სწავ-
ლაში კაი გულის-ყური მოგცეს.

ელიის ეკლესია, როგორც მკითხველმა უკვე იცის, მალ-
ლობზე დგას და გადასცქერია მთელ ხეობას. სიხარულით მი-
ვირბინე, დავიწერე პირჯვარი და პირს ცმაცური დავუწყე; თა-
ვიდან გამომივიდა, რა უნდა მეთხოვნა ხატისათვის, როცა და-
ვინახე მალლიდან ვენახები, სავსე შეთვალეზულის ყურძნით და
სხვა-და-სხვა ხილითა. გადავიწერე თუ არა პირჯვარი, გამოვარ-
დი ეკლესიიდან და როგორც დაფთხალი კურდღელი, ისე
დავეში გვერდაზე, სისწრაფით ჩავირბინე ჩვენს ვენახში, მივა-
შუბე ბუდეშურებისაკენ. მიუჯექ მწიფე მტევნებს და ძაღლი-
ვით შევსვლიბე. აქ გამეხსნა ენა-გონება, ყოველ ვახს, ყოველ
ხეს გამოვესალმე, მაგრამ ცრემლები ველარ დავიმაგრე და
ფშრუკუნნი მოვრთე. დიაკვანი კომეკაც — მეტი სახელი იყო
მისი, ნათლობის სახელად გიორგი ერქვა *), — ჩამოჩანჩალდა ვე-
ნახში, დამიყვავა და კუბოსა-მღვთის მშობელთან წამიყვანა.
აქაც დავიწერე პირჯვარი და წელ მოწყვეტილი ამოვედი
სახლში.

— კომეკა, ე რა გიმეტიჩარავენია შენებურად, რა ნიშნე-
ბი დაგისვამს იმ საცალოებზე, — უთხრა მამა-ჩემმა.

— ე ჯვარი რო დავასვი, ყველაზე დიდი საცალო ეგ არის —
ეს ზმოტრიტელს უნდა მივართვათ, მეორე, ეარსკვლავიანი, ის-
ფებტურსა; თუმცა იმერელია, იმას სიმინდის ფქვილი ერჩივნა,
მაგრამ ცოლი ქართველი ქალი ჰყავს; ე მესამე, გაბერილი ტო-
მარა, შაქროს უჩმიტელსა. დაბალი ტომარაა, მაგრამ სხვებზე
ნაკლებ არ ჩავიდა... არ იქნება, მამაო ისიდორე, მე შე-
ნი დაბადება მახსოვს, თუ იოჯახ დაქცეულებს პირში ამი-
თი ბურთი არ დავუცვეით, ე შენ შაქროუას ერთს კვირაზე
სახლში მოგაყენებენ, ან როზგს ქვეშ სულს ამოართმევენ. აი
რამდენი ველაპარაკე ბლუ მღვდელსა, კაცო, პატივისცემა უნდა-
მეთქი, თორემ ი შენ ერეკლეს ზურგზე გულა-ნაბადს აჰკიდე-

*) ეს კომეკა ბევრში შესანიშნავი იყო, ამაზე ცალკე სურათი მექ-
ნება.

ბენ და კარზე ისე მოგაყენებენ-მეთქი, მაგრამ ვის დაგიჯერა. უკრეს ჰანღური და გამოუგდეს. ქრთამი ჯოჯოხეთს ანათებსო, ხომ მოგეხსენებათ. ეხლა ძღვენს ხომ ვერ მიართმევ, ცხელა, დღევანდელი დაკლული ხვალ აღარ ვარგა.

— კარგი, ჩემო კომეჭავ, მამისოდენი კაცი ხარ, დაგიჯერებ. აბა ნულარ ვიგვიანებთ, შევუდგეთ გზასა, თორემ დაგვიცხება.

ეხლაც მახსოვს ეს სიტყვები, ყურში მიბზუის, მახსოვს, რომ თვალთ სრულიად დამიბნელდა, როცა გადაჩარდახებულს ურემში ჩავჯექი და დედა-ჩემს ამოვუჯექი მუხლის ძირას. აჭრი-აღდნენ ჩვენი ურმები; წინ ჩარდახიანი ურემი გავიმძღვარეთ, უკან ბარგისა; მამა-ჩემი და მისი მედავითნე კომეჭა, მასთან განუშორებელი ქირში და ლხინში, ცხენებით მოგვდევდნენ. სოფელს გავცდით და გავედით თუ არა ზედა-ჯვრის მოედანზე, გადმომსვეს და წმ. გიორგი ზედა-ჯვრის ეკლესიაზე პირ-ჯვარი დამაწერინეს. გავცდით სოფელს, მის არე-მარეს; გულმა კვნესა დამიწყო; რალაც ჩამწყდა გულთან, თავი ველარ შევი-მაგრე და დედის მოკეცილ მუხლზე მივეშვი.

— როგორ მოგვივიდა, რომ ვახტანგი არ წამოვიყვანეთ თანა; ლაშის ღელეში გამოუღვეელნი არიან ავაზაკები; თუ თვალნათლივ არ გავიარეთ, არ შეიძლება, რომ არავინ არ დაგვიხვდეს. რჯულ-ძაღლმა ოსებმა ძაან დაიწყეს თარეშობა; აქნამდის ლეკები არ გვასვენებდნენ, იმათ ბოლო მოეღოთ და ახლა ამათ დაიწყეს ამ მთიდან დენა ბარადა და ლამის აგვიკლონ,—სთქვა კომეჭამ.

— ვახტანგი წინ არის წასული, წუხელ წამოვიდა თავის ბიჭით შიოთი, საქმე ჰქონდა აქეთკენ; სწორედ ლაშის თავში დაგვიხდება,—დაურთო მამა-ჩემმა.

მე სმენად გადვიქეც, წამოვყავ დედის კალთიდან თავი და ჩარდახიდან დავიწყე აქეთ-იქით ცქერა. დედა-ჩემი ცალკე მოჰყვა წუწუნსა და რაც კი რამ წმინდანები და სალოცავები მოაგონდა, ლოცვით სულ ჩამოატყავა.

— ეგ მკვდარ ძაღლი ოსები ვაჟკაცად არ ვარგანან; ჩაგიჯდება, ბატონო, ჩირგვში და გესვრის თოფსა. ჰი დედასა, რა ბიჭები იყვნენ არსენა, ნუკრადე, გიგოლა, ფიღუა და! ნამდვილი ბიჭები თუ გინდა, აი ესენი იყვნენ... გულ და გულ დაგიხვდებოდნენ და გთხოვდნენ ფულსა, ან სხვა რამეს; არ გქონდა, გაგიშვებდნენ; ოსი კი თუ დაგიხვდა, დედიშობილად გაგხდის, დანდობა და შეწყალება არა აქვს, დაიწყო კომეჭამა.

— არსენასთანა მიინც არავინა ყოფილა, იღვთივ განათლებული ისა!—დაურთო მამა ისადორემ.

— მე ისე მახსოვს, აი როგორც შენა გხედავ; მე შიო მღვიმეში ვწავლობდი... ქალაქიდან გიანხლებოდნი და ერთი ცხენი დატვირთული მომყვანდა რაგინდარათი: ნესვი, საზამთრო, კაი ლაზათიანი დოშები, ხიზილალა... აღმასის წყალზე ჩეროში დავისვენე... ენახათ, თავს წამოდგა ერთი ახოვანი ვაჟკაცი, შავგვრემანი, ნაბდის ქუდით, რომელიც გვერდზე ჰქონდა მოგდებული, ახალუხი შარვალში ჰქონდა ჩატანილი და ჩოხის კალთები ჩაქებში ამოტარებული; ხელში თოფი ეჭირა, ქამარში იქით-აქეთ ყარაბინები ჰქონდა ჩარჭობილი და გვერდზე მეტივურად ჰქონდა ხანჯალი ჩამოკიდებული. თან ვილაც შეიარაღებული ბიჭიც ახლდა. ახლა რა ვიცი, თუ არსენაა. ცახცახი დამაწყებინა... შევატყვე კი რომ ქართველი იყო, მაგრამ უცნაურმა სანახაობამ მისმა შემაკრთო და შემაცახცახა.

— ვინა ხარ, ბიჭო?—მითხრა მკვახედ, მაგრამ სასიამოვნო წკრიალა ხმით და თან ზედ ღიმი დაატანა.

— შიო მღვიმის შეგირდი გახლავარ, მედავითნობას ვწავლობ; წინამძღვარმა ქალაქში გამგზავნა და რაღაც-რაღაცეები მაყიდვინა...

— ეე, სტყუი, კომეჭა, სტყუი! შენ ბევრი ტყუილები იცი,—უთხრა ისიდორემ.

— თქვენი მადლი არ გამიწყრეს,—ეფიცებოდა კომეჭა,—თქვენი, რომ უტყუარია.

— მერე ასკილის წკებლით არა გცემა? ურიებს თურმე
სულ იმითი სცემს, საცა შეხვდება.

— ასკილის წკებლით ცაცამ იცის ცემა! იპ, ი დინ-ძალდი,
რაც ჩვენ იმან იმ დღეს გვირტყა, — ჩაერთა ლიპარაკში შაქროც
და დარდებიდან გამოერკვა.

— წკებლით კი არა და!... სახეზე სიცხისაგან აღმული
ასლიოდა, თოფი ბიქს მისცა, ჩაჯდა და ხარბად შეისხა თავ-
პირზე წყალი, გულში ცივი ხელი ამოისვა, მაძლრად დალია
ცივი აღმასის წყალი და ბიქს უთხრა: მოიტა, ცოტა შეენაყრ-
დეთ და ეს საღიაკენოც დავიპატიჟოთ... ხომ დაგვეწვევი, ძმო-
ბილო!... შენი სახელი?

— გიორგი.

— წმინდა გიორგი შეგეწიოს, კაი სახელი გრქმევია... მეც
არსენა მქვიან... **ახსენას** ხსენებაზე მე თავბრუ დამესხა, ველა-
რა დავინახე რა, მეგონა თავი კისერზე აღარ მამბია-მეთქი, მოვ-
ტრიალდი და ჩემ ჭკუაში გაქცევა დავაპირე. იმ კურთხეულის
შვილში შემატყო, მაჯა დამიჭირა, დამიყვავა და მითხრა: ნუ
გეშინიან, მე კაცის მკვლეელი არა ვარ. თვითონ ჩემი მოკვლა
უნდათ, თორემ მე არავის მკვლეელი არა ვარ; ჩემს მღვე-
რებს თავი მოვარიდე, ტყე-ტყე დავიარები და კეთილი ხალ-
ხი ხელს მიმართავს სასმელ-საქმლითა. თუ იმისთანა მდი-
დარი ვაჭარი შემხვდება ხოლმე, ცოტაოდენ სახარჯოს ვართ-
მევ... მეც ამოვაცოცე ჩემი ხურჯინიდან ერთი ნესვი და სა-
ზამთრო, ხიზილალო და ძან დავნაყრდით... წამოსვლისას, აი
მზი თვალის მადლმა, ხუთ გროშიანი მამცა და მითხრა: ძმობას,
ამისი სანთელი დაანთე მონასტერშიო...

ამ ლაპარაკში იყვნენ, რომ წაადგნენ ლაშის დედეს და
მის დუქანს. თუმცა აქ დუქანიც იყო, მაგრამ მინამდის დუქან-
თან მივიდოდა კაცი, ისეთი ცული გასავალი იყო, რომ კაცს
სული შეუწუხდებოდა არა მარტო შიშისაგან, დაბურულის და
გაუვალის ტყისაგან; თვით მედუქნეებიც კი ხელს უმართავდ-
ნენ ავაზაკებსა და ინახავდნენ. შიგ ტყის პირთან დაგვიხვდა
ვახტანგი შიოთი და არხეინად გავიარეთ საშიში გზა.

კარგა გადინხარა მზე, როცა ავედით რუისის მთაზე და მისი მწვერვალიდან გადავხედეთ დაბლა სკრის ხეობას და იმ ქალაქს, სადაც შაქრო დასაკლავ ცხვარივით მოჰყავდათ, როგორც აბრაამს თვისი შვილი ისაკი. ქალაქის დანახვამ წინ წამოუყენა როზგები, მშობლების მოშორება და გული ისევ ნალველით აევსო.

III

ს ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი

ჩვენი სასწავლებელი უნდა ძველად კაზარმა ყოფილიყო: გძელი, დაბალი შენობა კაზარმასავით, შემოზღუდული მალაღობის ქვითკირის გალავნითა; სახლი ერთ სართულიანი იყო; ცალი მხარე ჰქონდა დიდი ქუჩისაკენ; აღმოსავლეთით ეკრა გალავანი და ყოველ მხრივ ქუჩები ჩაუდიოდა. პირველი და მეორე კლასები ჩრდილოეთის მხრივ იყო; შუა ნაწილში სახლისა იდგნენ სასწავლებლის უფროსები, ზედამხედველი და მისი თანაშემწე, ინსპექტორად წოდებული; სამხრეთის მხრივ იყო მესამე და მეოთხე კლასები. თითო კლასში ძველის წესით ოროლი წელიწადი იხსნდნენ; დილით პირველ საათამდე სწავლობდნენ; სადილს უკან კი ისევ იკრიბებოდნენ და სწავლა გრძელდებოდა საღამომდის; თითო გაკვეთილზე თითქმის ორ საათამდე იხსნდნენ. ფანჯრები სასწავლებელს ქუჩის პირად ჰქონდა, ასე რომ ადვილად შეიძლებოდა გადასვლ-გადმოსვლა; ჩრდილოეთის მხრივ ვიწრო და მუდამ ტალახიანი ქუჩა ჰქონდა და ამიტომ სასწავლებლის ფანჯრები ამ მხრიდან სულ ტალახში იყო ამოტურტლული, გაშავებული და ოთახებში ძალზე ბნელოდა. ეზოში იდგა განმარტოებით მუხის ბოძი, სახრჩობელასავით ატუხული, რომელზედაც ჩამოკონწიალებული იყო ხარი, რომელიც დღეში ათასჯერ შიშის ხარსა სცემდა ბავშვებსა. პირველს და მეორე კლასებს ერთი შესასვლელი კარი ჰქონდათ, ასე

რომ პირველი კლასის ოთახიდან მეორეში უნდა გასულიყო-
ვით. ერთი ოთახიდან მეორეში გადიოდა ღრიალი; ერთს
კლასში რომ წამოაქცევდნენ ბავშვს გასაროზგად და გა-
ჩნდებოდა ორონ-ტრიალი, მეორე კლასიდან გამოვობდნენ
ბავშვები და სიამოვნებით, ლილეიეთ უცქეროდნენ ცემა-ტყე-
პასა.

სასწავლელოს ბანს თუმცა კრამიტი ეხურა, მაგრამ დრო-
ჟამისაგან ისე დაფუტუნებულიყო, როგორც ფუტურა ხე,
წვიმას ვეღარ იმაგრებდა და ისე წვიმდა ოთახებში, როგორც
გარედ. ეზო სასწავლებლისა სავსე იყო ფრინველითა, გოჭებით ზე-
ხბოებით. ესენი ეკუთვნოდნენ სასწავლებლის უფროსთ; ერთი სა-
ხედარიც ჰყავდათ, რომელსაც წყალს აზიდვინებდნენ; ისე გაეშ-
მაკებული იყო ეს სახედარი, რომ დაიწყებდნენ თუ არა რო-
მელიმე კლასში გალობას, ესეც მორთავდა თავისებურ გა-
ლობა-ყროყინს და ყურთა სმენა აღარსად იყო. ეცემოდა
გასაჩუმებლად „მოკლე თედო“, სასწავლებლის მოსამსახურე,
მაგრამ ღიდ-ყურა ყალხზე შესდგებოდა, კბილებს დაკრეჭავდა,
ზემო ტუჩს აიფხლევდა და ისეთს სამაიას ჩამოუფლიდა ყრო-
ყინით, რომ „მოკლე თედო“ იძულებული გახდებოდა ხოლმე
თავი დაენებებინა თავ-გასული მხეცისათვის, რათა ეყროყინა
იქნამდის, ვიდრე გულს მოიფხან-მოიჯერებდა. ეს სასწავ-
ლებლის წვრილ-ფეხობა ხშირად გახდებოდა ხოლმე მიზეზი
უსიამოვნებისა სასწავლებლის უფროსთა შორის. ერთხელ
ინსპექტორის გოჭები შესულიყვნენ ზედამხედველის სათონე-
ში, ეკრათ ღრუნჩები მშვენიერის, გამტკიცულის ფქვილი-
საგან მოზელილის კომისათვის და ვარცლი ყირაზე შეაყე-
ნებინათ.

— გენაცვალეთ, ამისთანა გაგონილა რამე? ვეღარა დაგ-
ვიყენებია-რა ამათის გოჭებისაგან. არა, რა ნება აქვთ, რომ
აქ გოჭებს ინახავენ? ჩვენ კიდევ ჰო! უფროსები ვართ და ეგე-
ნი ვინა ყრიან? ვილაც მოთრეული იმერელი ამას უნდა მიბე-
დავდეს მე ტახტის აზნაურის კოლსა და „სმოტრიტლის“

ცოლს... *) ვუპი, დადევით თვალეზო, რა ცოში წამიხდინეს, მერე ვარიანული ფქვილისა იყო.

— აკი საქაშნული და შინდურიცა გაქვს! აი ოხრად დაგიჩჩეს! — უპასუხებდა ხოლმე ინსპექტორის ცოლი. — საწყალი მღვდლები გაბეგრილი ჰყაეთ და საცალოს საცალოზე აზიდენებენ.

— შენ კი ცხვირს იქით მიგაქვს აი, შენმა თვალეზის ვარდნამა, შენ კი არ მოგდის აი ძღვენი ძღვენზედა.

— იპ, სადა მაქვს, ქა, შენი თავი ამ ავადმყოფს აღამიანს, ან კი რა შენი ტოლი ვარ, რომ გეპასუხები! — და შეპყობდა ხოლმე თავს ოთახში ინსპექტორის ცოლი, რომელიც ერთობ გამხდარი იყო, მუდამ ჯანი უკვენესოდა და ლოგინს ლესავდა; ამასთან თავადიშვილის ქალიც იყო და ის უფრო აანჩხლებდა, რომ ვილაც აზნაურის ცოლი ამისთანაებს უბედავდა. ეს სცენები ხდებოდა უფრო სადილთ უკან. როდესაც მასწავლებლები იგვიანებდნენ, ან სადმე ქეღეხში მოპყვებოდნენ, დაავიწყდებოდათ სასწავლებელიცა და სწავლაც, მაშინ გამოიშლებოდნენ შეგირდები ეზოში და შესცქეროდნენ უფროსთა ცოლების კინკლაობას. მაგრამ ამ კინკლაობაში საყვედური ხვდებოდა ხოლმე ქმრისაგან ინსპექტორის ცოლს, რადგანაც ინსპექტორი ზედამხედველის ცოლს ინდაურივით ეფხაკურებოდა.

აღმოსავლეთის მხრივ სასწავლებელს სამზარეულოები ჰქონდა მიწურის ბანით და ზედ ფიჩხის დიდი ზვინები ეწყო. შეგირდების დღეობა მაშინ იყო, როდესაც შეშასა და ფიჩხს იყიდდნენ სასწავლებლის უფროსები; მთელი ოთხი კლასის

*) უნდა მოგახსენოთ, რომ იმ დროს, რომელსაც ჩვენი ამბავი შეეხება, არც შეგირდებმა და არც ხალხმა არ იცოდა ქართულად სასწავლებელში საჭირო ტერმინების ხმარება და ამიტომ სულ ასე ხმარობდნენ: სმოტრიტელი, ინსპექტორი, უჩიტელი, უჩენიკი და სხვანი. მასწავლებელი რომ გეთქვათ, პირს დაადებდა ყველა, ეს რა უცნაური სიტყვა მოუგონიათო.

შეგირდები გამოცვივდებოდნენ კლასებიდან, თუნდაც მასწავლებელნი ყოფილიყვნენ კლასებში და ეზიდებოდნენ შეშა-ფიჩხს, აწყობდნენ თავ-თავის ალაგას და ამითი ვითომ აწონებდნენ თავებს; რომელიც დააშავებდა რამეს ამ მუშაობის დროს, ვაი მის დედას! ბატონი ინსპექტორი, რომელიც სიმალლით ერთი საყენი იყო და სისქით ორმოციანის კასრის ოდენა, ისეთ ნაირად გაუწევდა თავის თათებით ყურს, რომ მეორე ყური შიშით ბანს მისცემდა ხოლმე.

კლასების სამკაულს წარმოადგენდა გრძელი, უზარმაზარი ტლანქი პარტები შეგირდებისათვის, კლასის დაფა, რომელიც უფრო დუქნის გაუშალაშინებელს დარბაზს ჰგავდა, ვინემ საწერს დაფასა, მასწავლებლის მაგიდა, კუთხეში შეკუნჭული ხის ხატი რომელიმე წმინდანისა, რომელსაც წინ ბუჩქივით აყუდებული ჰქონდა ბზის დამხმარი და დაყვითლებული ტოტები და, უფრო ყველაზე საგულისხმიერო, გამოჩინებული პედაგოგიური საშუალება ბავშვების სულის აღსაზრდელად — გოლანდიურის ლუმელების ბანებზედ გადმოწყობილი მანეულის როზგები. კლასში მასწავლებელი ქურნალში გაკვეთილს ჩასწერდა და მერე გასინჯავდა ეგრედ წოდებულს „ზამეჩანიეს“. აი რა იყო ეს „ზამეჩანიე“: ერთს თაბახიანს ქალაღზე ეწერა სახელი და გვარი მოსწავლეებისა; მერე საგნების სახელები იყო თავთავის ხაზში ჩამოთვლილი; ყველა კლასში ორი ან სამი უფროსი შეგირდი იყო არჩეული, რომელთაც „სტარში“ ერქვათ; ყველა ამ რუსულ სახელებს ხმარობდა და ქართულად რას ნიშნავდა, არც ერთმა შეგირდმა არ იცოდა. ჩვენც ვიხმაროთ ეს ტერმინები; ყველა „სტარში“ ჰქონდა ხელში „ზამეჩანიე“, იგი აწარმოებდა; ებარა ამ „სტარში“ რამდენიმე შეგირდი. მასწავლებლის შემოსვლამდის „სტარში“ გაკვეთილებს გაუგონებდა და „ზამეჩანიეში“ ჩასწერდა; ვინც იცოდა გაკვეთილი, ჩასწერდა რუსულად ასე: „Зна.“ (ვითომ Знаеть, იცის); ვინც არა, დაუწერდა: „Ош.“ (ვითომ—Ошибается კარგად არ იცის, სცდებო). ვაი მის დღეს, ვისაც „ოში“ უჯდა „ზამეჩანიეში“! შე-

მოვიდოდა თუ არა მასწავლებელი, მაშინვე ზამეჩანის გადასინჯავდა.

— აბა „ოშიანებო“, — ასე ეძახდა თვით მასწავლებელი, — გამობრძანდით პარტებიდან; დეეურნო, მოიტა როზგები.

— ვიცით, ბატონო, უროკი, ღმერთმანი ვიცით; აბა, შენი ჭირიმი, „ზნაებსაც“ ჰკითხეთ, თუ „ოშებმა“ არ ვაჯობოთ. — მაგრამ სად იყო შეწყალება და შეწყნარება, წამოაქცევდნენ საწყალს „ოშიანებს“ და მათი ღრიალი მალლა ცაში ღმერთს ესმოდა. ხშირად მთელი თვეები გავიდოდა, რომ „ოშების“ ცემა-ტყეპას უნდებოდნენ მასწავლებელნი და ვისაც კოლნის ნიშანი „ზნა“ ეჯდა, იმათ სულაც არა ჰკითხავდნენ. ამიტომაც იყო, რომ „სტარშოის“ მასწავლებელზე დიდი ხმა ჰქონდა შეგირდებში და ყველა ცდილობდა მისი გული მოეგო, ასე გასინჯეთ, შეგირდების მშობლებიც კი ცდილობდნენ მათის გულის მოგებასა. რაც კი რამ გაუჩნდებოდა შეგირდსა, კაი ლამაზი თეთრი პური, ნახუჭი, კარგი ხილი — სულ „სტარშოისთან“ მიჰქონდათ. „სტარშოიც“ გაყადისჯორებული დადიოდა და ცა ქუდად არ მიაჩნდა და დედამიწა ქალამნად.

IV

ყეყეჩა და ქიშმიშა

სახელების გამოგონებაში შეგირდის გონების მახვილობას ხომ არა შეედრება-რა, პირველის კლასის მასწავლებელს ეძახდნენ ყეყეჩას და მეორისას — ქიშმიშას. რა სულიერები იყვნენ ეს ყეყეჩა და ქიშმიშა? როგორც ერთს, ისე მეორეს საშუალო სასწავლებელი გაეთავებინათ, რის ვაივავლახით და თავში ცემით მასწავლებლობა მიეღოთ; ყეყეჩას ეძლეოდა თვეში თორმეტი მანეთი და ქიშმიშას თექვსმეტი. ყეყეჩა მდიდარი ოჯახის შვილი იყო, მცხოვრები თვით იმ ქალაქისა, სადაც

მასწავლებლობდა; ტანით იყო ერთობ ტლანქი, გაუჩორკნავი; სახე მსხვილი, დაეირვებული, ცხვირი კომბალის თავს მიუგავდა, შუბლი პტყელი, რომელიც ნავაგზე ნავდებს ხარის შუბლის ფიცარს უფრო წაგავდა, ვინემ ადამიანისას; თვალე-ბი ზღაპრულს ყარამანს მიუგავდა, მაგრამ იგინი ერთობ უსი-ცოცხლონი იყვნენ; თავზე, რომელიც საზამთროსავით რგვალი იყო, გვერდებში გამოწეული, ხშირი და შავი, კუნაპეტივით, თმა ჰქონდა; თმა ისეთი მაგარი, მსხვილი იყო, როგორც ღო-რის ჯაგარი, ჩოთქალ უფრო სავარგისი იყო, მინამ თავის საფა-რად; უღვაშიც შავი, მსხვილი, განიერი, ფიჩხის წვერებივით გა-მოშვერილი; ყეყეჩა ხშირად იწმაწნიდა უღვაშებს, მაგრამ წყეულები ერთ წამს რომ შეჩერდებოდნენ, მეორე წამს ზღარ-ბის ეკლიან ბალანივით აეშვებოდნენ და ყეყეჩა ხელმეორედ მიჰყოფდა მათ წმაწვნა-გრეხასა; პირი მუდამ სუფთად ჰქონდა გაპარსული; მუდამ ფარჩის ახალუხს ხმარობდა, რომელზედაც შემორტყმული ჰქონდა მშენიერი ბუზმენტის განიერი ქამარი, ოქროს ბალთებათ შემკული; ახალუხზე მოკლე და შავი სერ-თუკი ეცვა ხოლმე; ძველებური განიერი შარვალი ქართულის წი-თელის სათავით—იყო სამკაული მისის უზარ-მაზარის ბარკ-ლებისა. — აი ეს იყო მისი მუდამ სამკაული, მაგრამ კვი-რა-უქმე დღეობით კი ყეყეჩა თავს დაიმშვენებდა ხოლმე ენიანი კაბით, ქულაჯითა და ყელზე ქალიგაით, ქუდიც ჩატეხილი ეხურა ქართულად. სასწავლებელში სიარულის დროს კი მუდამ კაკარდიანი ქუდი ეხურა. ერთის შეხედ-ვით კაი შედგმულს მხარ-ბეჭიანს კაცს წარმოადგენდა ჩეყ-ნი ყეყეჩა, მაგრამ ფუყე იყო, როგორც ზამთრის შავი ბოლოკი, არაფრის შნო არა ჰქონდა; დაიზღაზნებოდა, რო-გორც ზანტი მოზვერი, თავი სძლევედა სიარულის დროს ტან-სა, მუდამ წინ მიაქნევდა და კურტუმი კი მოგდებული ჰქონ-და კურტან დადგმულ რაჭველსავით; თითო მისი ბიჯი ალაბ-ნახევარი გამოდიოდა; მაგიერში ძალიან მძიმე კაცი იყო: მანამ ძლიერ მოთმინებიდან არ გამოიყვანდნენ შეგირდები, ყურს არ გააპარტყუნებდა; მაგრამ როცა მოთმინებიდან გამო-ვიდოდა, ვაი მისი ბრალი, ვინც პირველი შეხვდებოდა მას

ხელში: რომ დაავლებდა ქოჩორში ხელს, აიყვანდა და შეაბრაწიალებდა ჰაერში, როგორც ბატკანს, და კვერცხივით დაანარცხებდა იატაკზე. ეს იცოდნენ ბავშვებმა და როცა შეატყობდნენ ყეყეჩას გაცოფებას, თავგებივით შეძქვრებოდნენ პარტებ ქვეშ, მაგრამ ერთ-ერთი კი მაინც ვერ წაუვიდოდა მის ტლანქს ხელსა.

სულ სხვა ნაირი სანახაობისა იყო მეორე კლასის მასწავლებელი ბატონი ქიშმიშა; მაღალი და წერწეტა ტანისა, წითელი, როგორც სინგური; ესეც თავს იპარსავდა; ხელები ჰქონდა გრძელი და ხმელი, როგორც ფიჩხის კონა; მისი გარტყმული სილა ბავშვს მთელი დღე აჩნდა ლოყაზე დალად; მუდამ რუსულად იყო გამოწყობილი; ჟილეტი ეცვა ახალუხივით შეკრული ყელამდე; სერთუკზე ღერბიანი ღილები ეკერა; მარდი სიარული იცოდა; იყო ერთობ ოხუნჯი და თუ გუნებაზე იყო, ბავშვებს სიცილით ჰხოცავდა; ყველა ბავშვს მისგან საკუთარი სახელი ერქვა; ხუმრობის გუნებაზე უფრო სადილთ უკან იყო ხოლმე; შევირდები აღტაცებაში იყვნენ, როცა ქიშმიშა დაიგვიანებდა სადილთ უკან სკოლაში; იცოდნენ, რომ ქიშმიშა უსათუოდ ან ქელეხშია სადმე მიწვეული, ან ისე სტუმრად, შეზარხოშდება, მხიარული მოვა, გაკვეთილებს აღარ ჰკითხავს და ხუმრობა-ლაზღანდარობაში და ბურნუთის წვევაში გაატარებს მთელს ორს საათსაო. ღვთის წინაშე, ქიშმიშა ბევრითა სჯობდა ყეყეჩას როგორც ბავშვების სწავლებაში, ისე მათთან მოპყრობაში; თუმცა არც ერთი არ აკლებდა ბავშვებს ცემატყუპას, მაგრამ ქიშმიშა რომ სცემდა, თან ემასლაათებოდა, ეოხუნჯებოდა ბავშვსა და ისე გატყუბდა და გაწკებლავდა, რომ ბავშვი აგრე რიგად არ იჩნევდა გულში. სადილთ უკან ხშირად ყეყეჩა და ქიშმიშა მასლაათში ატარებდნენ დრო-ჟამსა. როგორც ვიცით, პირველსა და მეორე კლასს ერთი შესავალი ჰქონდა, ესე იგი პირველი კლასი უნდა გაეარნა შევირდსა და მასწავლებელს და ისე უნდა შესულიყო მეორე კლასში.

ყეყეჩა სადილთ უკან მოსწავლე ბავშვებს ბატის ფრთის კალმებს უჭრიდა; ყეყეჩა ხომ ყოველისფერში მართლა გამოყე-

ყენებული იყო, მაგრამ კაცმა კაცს ღირსება არ უნდა წაართ-
ვას: ერთის თვალის დახამხამებაზე რამდენსამე კალამს გამოსჭრი-
და, მაშინ ჯერ რკინის კალამი არ იყო ხმარებაში. თითო
ბავშვს ყოველივე კლასიდან მოუტანდნენ რამდენსამე ბატის
ფრთას; ყველა ბავშვი თავ-თავის ნიშანს ასვამდა, მიიტინდა
ყეყეჩასთან მაგიდაზე და ისიც გამალეული აკეთებდა კალ-
მებს. აი, აქ იყო ბავშვების დღეობა. მოჰყვებოდნენ ეშმა-
კობას, მალალის ხმით წიგნის კითხვასა, ერთმანერთში ჩხუბ-
სა, ერთი ბავშვი გამოძკრებოდა თავივით პარტიდან და მეო-
რეს აუძვრებოდა სხვა პარტაში, აქ გაჩნდებოდა ვაი-უშველე-
ბელი და ერთმანერთის თავში ტყაპუნი. „სტარშოები“ იდგნენ
პარტის წინ და ასწავლიდნენ ჩაბარებულს ბავშვებსა. ამ ბაბი-
ლონის ენათა შერევის დროს ყეყეჩა იჯდა, ჩაჰკირკიტებდა
ფრთებს და ფეხებზე ეკიდა ბავშვები; როცა ისე შეუბანებდნენ
ბავშვები, რომ ყურთა სმენა აღარ იყო, მხოლოდ მაშინ გა-
მოერკვეოდა ყეყეჩა, შეუტევდა ბავშვებს, დანას აღესდა მაგი-
დას ნაპირზე და კვლავ შეუდგებოდა კალმების ქრას. კიდევ
კვალად ყვირილი, ჟღავი-ჟღუვი.

— ტიშე, თქვე ძაღლის შვილებო! — ასე მიმართავდა ხოლ-
მე ბავშვებსა და ოდნავ აიღებდა მაგიდიდან თავს. — რომელია,
რომ ასე ჰყვირის; როზგი ხომ არ უნდა მაგ ძაღლის შვილს,
მაგასა. სტალშოი, — ყეყეჩა რ-ს ვერ ამბობდა და სულ ღ-ს
ხმარობდა, — შენ, ეი, სტალშოი-მეთქი! ნუ გიჟობენ, „ლაზგო-
ვორი“ აკითხე, „ჩეი ტი სინაი“ აკითხე, ხვალისათვის გაუკვე-
თე. მეც ე კალმების ქრას გავათავებ და რვეულებს გაგისინ-
ჯაეთ. უჰ, რამდენი ფთები ა კიდევ... ფთებს რა გამოლოვედა,
რამდენსაც მისაუსტებდა ფთის ხეავს, იმდენს უმატებდნენ ცელ-
ქი და ეშმაკი ბავშვები, ასე რომ იშვიათად მოხდებოდა ისეთი
შემთხვევა, რომ ყეყეჩას სადილის უკან ვისთვისმე გაკვეთილი
ეკითხნოს.

სახელმძღვანელოებს შეადგენდა მაშინ პლატონ იოსელი-
ანის ქართული ღრამატიკა, — ანბანსა და კითხვას მხედრულს
ამაზე სწავლობდნენ, — და დავითნი. ამ ორს წიგნზე სწავ-

ლობდნენ ქართულსა;—რუსულისა იყო: სინოდისაგან გამოცემული სიფრიფანა წიგნი საღმრთო ისტორიისა, ამგვარივე საანგარიშო წიგნი, ხოლო რუსულის ენის შესასწავლად ეგრედ წოდებული „რაზგოვორი“ (საბაასო); მაგრამ ეს წიგნებიც, დავითნის გარდა, ისეთი ძნელი ხელ-მისაწვდომი იყო, რომ ყველას არ შეეძლო მათი ქონა, ამიტომაც იყო მომეტებული ნაწილი ბავშვებისა უწიგნოდ, საბრალონი ღვთის ანაბარად იყვნენ, ან უნდა ამხანაგისაგან გადაეწერინებინათ უფროსი კლასის მოწაფისათვის. რაკი „რაზგოვორი“ ყველას არ ჰქონდა,—კლასზე ერთი წიგნი იყო,—ამიტომ რომელიღაც ჰკუთმავილ მასწავლებელს გამოეგონა „ჩეი ტი სინა“; დიდი რვეული იყო შეკრული და გადაწერილი შეგირდებისაგან; ამ რვეულს რუსულად ასე ეწერა: „Чей ты сынъ“, ქართულადაც ქვემოდ მოეწერნათ: „ჩეი ტი სინა“, ესე იგი, ვისი შვილი ხარ; ყველა ბავშვები ასე ეძახდნენ ამ რვეულს:

— შენი ჰირიმე,—ერთი ჩეი ტი სინა მათხოვე, ან—„ჩეი ტი სინა“ გადამაწერინე, რაც გინდა, იმას მოგცემ...

— ტიშე, ბიჭებო, თქვე ძაღლის შეიღებო! ყურთ აღარა მესმის-რა,—შემოუტია ერთხელ ყეყჩამ ბავშვებს; „სოროკ უჩენიკოვ სილიატ, სოროკვე მამა-ძაღლები“, (ვითომ—ორმოცი შეგირდი ზის და ორმოცივე მამაძაღლებიო); ამ როზგს ჰხედავთ?—და დაუტურტურა როზგი ყეყჩამ ბავშვებს...—ტიშე! იკითხეთ „ჩეი ტი სინა“.

— აბა, მამყევით,—უთხრა „სტარშოიმ“ თავის გუნდს შეგირდებისას და აიღო რვეული; სხვა აღაგას, სხვა სტარშოიმ—და შეუდგნენ სწავლას; ყეყჩამ გულ-დამშვიდებით მიჰმართა ფრთების ჰრას.

— „ჩეი ტი სინა?“—ჰკითხავდა სტარშოი და მთელი კლასი შეჰბანებდა იმასვე,—თან ასე უთარგმნიდა: „ვისი შვილი ხარ“?

— სინ სვიაშჩენიკა—მღვდლის შვილი ვარ,—იყო პასუხად.

— იზ კოკოლო სელენია, — რომელი სოფლიდან, და სხვა ამგვარები. შემდეგ დაიწყებოდა ცალკე სიტყვების სწავლა.

— ჩელოვეკ—კაცი, — იტყოდა სტარშოი და შეგირდებიც გაიმეორებდნენ.

— ჩელო, ლობ—შუბლი და სხვანი. სიტყვებს—„ჩელო და ლობს“ ერთად ამბობდნენ ასე:—„ჩელოლობ“ და ყველა ბავშვს ერთი სიტყვა ეგონა, ასე, რომ ერთხელ მეოთხეში როცა ვიყავით, მოხდა ისე, რომ ბავშვს ჰკითხეს, შუბლს რა ჰქვია. ბავშვმა, ყეყჩას „ჩეი ტი სინაზე“ აღზრდილმა, თამამად უპასუხა: „Челолобъ — ჩელოლობ“, მაგრამ სიცილს და ხარხარს საზღვარი არა ჰქონდა.

ერთხელ, როცა „ჩეი ტი სინას“ ღრიალი იყო პირველ კლასში, შემოვიდა მასწავლებელი ქიშმიშა; იგი ქელებში ყოფილიყო, ცოტა ჩაელია და ისეც წითელი კიბოსავეთ ერთობ შექინქილებულიყო; შემოვიდა ქიშმიშის ჭამით. ყეყჩა მიესალმა.

— შენ თუ არ დაიგვიანე, ხომ არ იქნება.

— რაც უნდა დავიგვიანო, ყეყჩ, მაინც შენზე კარგი შეგირდები მეყოლება; რა ამბავია, ხოჯივანქის აბანოა სწორედ... აბა თუ ჩემს კლასში გაბედავენ; რო დავანახვებ ხოლმე წითელი მონეტის როზგს, სულ ენები მუცელში ჩავუარდებათ ხოლმე.

— რას ამბობ, კაცო! მინამ მოხვალ, ზედ დამანგრევენ ხოლმე კლასს. ეი, ტიშე! შესჭყვივლა ყეყჩამ. ბავშვებმა „ჩეი ტი სინა“ შესწყვიტეს. ამ დროს მოისმა მეორე კლასიდან ტაშის ხმა და მაგიდაზე ლეკურის კვრა. აი, აი, შე უბედურო, შენა! შენ მარტო მაგ ოხერი ქიშმიშის ჭამას უნდები, ჯიბეები გაქვს ამომპალი... ყური დაუგდე, რა ღრიანცელი აქვთ შენს ანგელოზებსა.

— შე ოხერო, შენ ეშმაკებს მიგზაენი და მე სად ვაქციო ანგელოზებად... შე უბედურო, შენა, ეს იჩილო და

იტყობ, რომ რევიზორი თურმე მოდის ჩვენს სასწავლებელში...

— დაიკალგე, შენ თუ უცნაური ალა მოიგონე-ლა, ხომ ალ იქნება.

— ალუუ! ნეკზე არ მიკბინო; შე ოჯახ-დაქცეულო, რა დაგემართა, კაცს ბალანი გითეთრდება და აქნამდის „რ“ ვერ გამოგვითქვამს. აი, გამიწყრეს შენი სწავლების მაღლი. — ქიშმიშამ წაატანა გაშლილი ხელი და უნდა თავში ჩაეფარებინა ყეყეჩასთვის, მაგრამ ყეყეჩამ ხელი დაუჭირა და უთხრა:

— ლას მიქალავ! ქიშმიშ, მართლა ლევიზია იქნებაო, ი მამა-შენი ივანე ნუ წაგიწყდება...

— იქნებაო... მაშ? — და იმოდენა ბურნუთი შეიყარა ცხვირში, რომ ტყუპ-ტყუპი ცხვირი დააცემინა... — აი ცხვირიც დამემოწმა.

— აი შენი ცხვირის მაღლი გამიწყრეს... ბურნუთმა ძალა დააყენა და...

— ეე, დაუსტვირე!... აცც... ცხიი!...

— ღვთის წყალობა! წამოდგა მთლად შევირდობა და თავანი სცა ქიშმიშას ცხვირს.

— ტიშე, თქვე ძაღლის წიწილებო! ე, შენ ეი, სტარშოი, ისე დაგაწიწკნი მაგ ყურებსა, რომ მათი წივილი მაღლა ღმერთს ესმოდეს; რატომ არ აკითხებ რაზლოვორსა, ჰა?...

— ჰო, მართლა, მამა ხოლომონმა მითხრა, რომ რევიზია არის დანიშნულიო.

— ლას ატლაკუნებს, მამა-ჩემი ვერ მომწეღდა, მერე!.....

— ნჰი!... მამა-შენი, მე შენ გითხრა, მინისტერია და ხელმწიფეს გვერდში უდგა; შე ოხერო, იმითანა გამგებელი ხომ ყველა იქნებოდა... იცი, ყეყეჩ, მოდი შენ „სტოროქად“ გაკეთდი....

— ხა, ხა, ხა, ხა! დაურთო შევირდობამ და ყველამ კოტრიალი მორთო პარტებში; რამდენჯერაც თავს აიღებდნენ მაღ-

ლო, მთელ კლასს შესკდებოდა საზოგადო სიცილი... ჩვენი „მოკლე თედო“, ჩვენი „მოკლე თედო“ გახდება...

— ლომელია ევა, ჰა? სტალშოი, მითხალ, ვინ იძახის, რომ მოკლე თედო გახდებაო.

სტარშოი შეყოყმანდა, არ იცოდა, ვისზე დაედო ხელი, ვისზე მიეთითებინა. რომ გაუჭირდა, აღმოსავლეთისაკენ გაიწოდა მაჩვენებელი თითი, რომელიც დაუსისწვრივდა „ლომა თავეს“.

— ჰა, შენა ხარ, შე „ლომა თავეო“, შენა!... წააქციეთ, ჩახადეთ და ოცდა ათი როზგი მიარტყით.

— მე, მე... არა ზიარების მადლმა, დედა არ მამიკვდება, აი მღეთის-მშობლის მადლმა, მე არა ვყოფილვარ.

— მაშ ვინ იყო? თქვი!

„ლომა თავემა“ გადაავლო ცრემლ-მოგუბებულო თვალები ამხანაგებს, რომელთ შორის ერთს წამს საოცარი სიჩუმე ჩამოვარდა. სიჩუმე უცებ შეირყა და ჰაერში გაისმა საზოგადო ფრუტუნის და სიცილი; ყველა ბავშვს ცხვირი ჩაეყო პარტაში და გაშმაგებულს ყეყეჩას ხელში შერჩა ფეხზე მდგარი „ლომათავეა“; ყეყეჩა თავის მსხვერპლს წასწვდა ქოჩორში, აიტაცა არწივივით ჰაერში და გადმოანარცხა იატაკზე. ბავშვი გველსავით დაიხლაკნა; ყეყეჩამ წიხლი წაჭკრა, ბავშვი პირქვე მოექცა და ძლივს ბობლვით წამოდგა. მეორე კლასის შეგირდებმა კარი გამოაღდეს და თითების თამაშით ნიშნს უგებდნენ პირველ კლასელებს.

— შეყათ თავები, თქვე მაიმუნებო! ვერა მხედავთ?— შეუტია მრისხანის ხმით ქიშმიშამ და ზვირთივით მიაყარა დორბლი სიბრაზისა თავის კლასის კარებსა. მეორე კლასელებმა სული გაკმინდეს.— მაიცა კაცო! სოლომონმა მითხრა ერთი უცნაური ამბავი...

— იი, ის თავის დღენი სულ მასხარაა.

— არა, ის მასხარობა შენც გამოგადგება და ამ ჩვენს ინსპექტორსაც... თურმე ვილაც დიდი კაცი მოსულა სასწავლე-

ბელში, როცა ეს სასწავლებელი საბოროს ეზოში ყოფილა... ყველა მასწავლებლები დამალულან... მოვედი დილითაო, — სთქვა სოლომონმა, — ახალ-განწესებული მასწავლებელი ვარ და დიდად მომაქვს თავიო... დილით „სტოროქმა“ მითხრაო, რომ არც ერთი „უჩიტელი“ არ მოვა კლასშიო... ვილაც არის მოსული და ღიმიანი დან ყველანი გამოურეკნია... მე ძალიან შეეფიქრიანდიო, — სთქვა სოლომონმა — და „ხერხს მიემართეო“. — არ დამენახო თვალთა, — შეეუტიე „სტოროქსაო“... მივაყარე წიგნები, გადვიგდე მხარზე ტილო, დავიჭირე ხელში გრაკლის კონის ცოცხი, დავგავე, დავაკრიალე კარმიდამო, დერეფნები და კლასები, ის იყო ფანჯრებს ეწმენდავდი, რომ ელიზბარის კარეტამ მოაგრილა სასწავლებლის წინ. მე გულმა ისეთი ბაგაბუგი დამიწყოვო, რომ კედელს მივესვენეო. ეე, რაც მამივა, მამივა, ანასუნი მათ საქმესაო, შევიგინე სომხურადო, ცოცხი კართ უკან მივაყუდე და ტილოთი კარებებს წმენდა დავუწყეო. ამოვიდა ვილაც თავიდან ფეხამდე გაპარსული კაცი, მალალი შლიაბა ეხურა, რომ ჩვენი ბუხრის ქუდი ფას იმასთანაო, მიიარ-მოიარა კლასებში და იკითხაო: სად არიან მასწავლებლები, დღეს უქმე ხომ არ არისო... შენ ვინა ხარო... მე, ბატონო, „სტოროქი“ გახლავარო... წავიდა და ერთის წლის შემდეგ მაწერილობა მოვიდაო, ერთი უცნაური სასწავლებელი ყოფილა № ქალაქშიო, ვერც ერთი მასწავლებელი ვერ ვნახეთ ერთი რიგიანის „სტოროქის“ მეტიო... ეს სტოროქი მე ვიყავიო...

— მამა უცხონდა რევიზორს მე იმას არ გავექცე: შვილოსა, „წამართმევენ რეხასა, მომცემენ ისევ რეხასაო“, ამისი არ იყოს, რას მიზმენ. ემა დრუნჩიანძა ისფეტურმა იდარდოს, თორემ მე რას მიზამს, სახლი კარგი მაქვს და კარი.

— წედან, ბატონო, ინსფიტურმა წამოუსვა ჯოხი და ზმოტრიტლის გოქს ფეხები მიანტვრია. საწყალი ჩვენი მოკლე თედო სულ ტირილით გასკდა... ახლა გამოვარდა ზმოტრიტელი, მოუვიდათ ჩხუბი, — რად მოჰკალი ჩემი გოქიო, — აბა, თედო, დაერიე მაგის ბატებს და სულ წელები ათრევენეო... სთქვა ერთმა შეგირდმა.

— ხა, ხა, ხა! — გადიხარხარეს ქიშიშიში და ყეყეჩამ. — მაგათი წერილ-ფეხობისაგან აქაურობა წაბილწულია...

— იმ დღეს კიდევ, ბატონო, უჩიტელო, მე და აი ე ცხვირა გამოვეუდექით ინდაურის ქუეყებსა, ისფეტურის ცოლმა გვითხრა, დაგვიჭირეთ ერთი ქუკიო; გამოვეუდექით, ი ოხერ-ტიალა ქუკი შუადამ გამოგვისხლტა, ჩვენ ერთმანერთს დავეტაკენით ცხვირებითა და ერთი საათი გულ-შემოყრილი ვეყარენით, სულ დავგისკდა ცხვირები...

— სულ მა წერილ-ფეხობის ბრალია სმოტრიტლის და ინსპექტორის ჩხუბი. ე რევიზიაც მაგათი ბრალი იქმნება, რომ მოდის... ახლა ჩემს შეგირდებს მივებატრონო, — და შევიდა კლასში ქიშიშიში.

— აბა, ყვაეო, დღეს ანგარიშის გაკვეთილი იცი?

ყვაეი წამოდგა, ის სწორედ ახლად გამოჩეკილს ფოხოლა-ყვაეის ბარტყს ჰგაედა: თავი მსხვილი, თეითონ აქეთ-იქით გადგმული, განიერი და მობუზული.

— აბა, დასწერე: დვაჟდი დვა რამდენია?

— ორჯერ ოთხია.

— რაო, რაო? თქვი კიდევ, თქვი!

— დვაჟდი დვა, ორჯელ ოთხი, ორჯელ ოთხი... სამი გახლავს.

— წამოაქციეთ ეგ მამა-ძალი და ერთი კარგები მიარტყით. რას მიედ-მოედება... დაუწერა გაცოფებულმა ქიშიშიში დაფაზე ციფირი — 2; ეს რა ციფირია?

— ევა, ევა დვა არის; — მეორე „დვაც“ დაუხატა და შუაში გამრავლების ნიშანი დაუწერა. — ეს რაღაა?

— ეგეც „დვა“.

— აბა მაშ ერთად სთქვი. — ყვაემ ტანში რხევა დაიწყო, აძხანაგებს მუჯლუგუნები წაჰკრა, მასწავლეთო, მაგრამ ეინ გაბედავდა ხმის ამოღებასა...

— ჰო, თქვი ახლავე ორივე ერთადა, — შემოუტია ქიშიშიში, თან ისე აუწია საწყალს ყვაეს ყური, რომ იგი სიმწვავისაგან მასწავლებელს თან აჰყეა.

— ვიტყვი, ვიტყვი, შენი ჭირიმე! დვა და დვა გახლავს.

— ჰო, მერე, გამოსტყვი და... ოროსპოღლო, — მიუბრუნდა ახლა სხვა მოსწავლესა, შენა სთქვი.

— დვაჟდი დვაა.

— აი ყოჩაღ! მაშ დვაჟდი დვა რამდენია?

— ჩეთირე გახლავს.

— რატომ შენ კი არ იცი, ორი წელიწადი გღიხარ მე-ორეში და ეგეც არ იცი, შე ყვავის ბახალა, შენა! ვირს რქები არ გამოუვიდა და თავისი თავი ჰატარა ეგონაო; ღმერთს რომ შენთვის ტანი არ მოუცია, შენი თავი ჯერ ბალანა გგონია. — წამოუარა და ხელ უკუღმა ისეთი სილა უთავაზა საბრალო ყვავსა, რომ შავს ლოყაზე წითელ დაღად დააჩნდა და იმ თვალიდან, რომელ ლოყაზედაც შემოაწნა სილა, დაბალუპით წაუმოვიდა მწარე ცრემლები.

— ეი, ყვინჩილავ! ნოეს ისტორია მითხარი.

ყვინჩილა წამოდვა, გაიჭიმა კისერი და მოჰყვა:

— მართალი ნოე; ნოესა ჰყვანდა სამი შვილი: სიმი, ქამი და იაფეტი.

— ჰო, ნოესა ჰყვანდა სამი შვილი, აბა იმათი სახელები, მითხარი? — ყვინჩილას ეგონა, რომ სხვა კითხვას მაძლევსო, ან თუ კიდევ სხვა სამი შვილი ჰყოლიაო; — შეყოყმდა.

— იმათი სახელები? ნოესა, ნოესა...

— ჰო, ნოესა, დიად, ნოესა!... შე ძაღლის ქეცეცო, შენა, წელან არა თქვი, ჰა? ქალაქის სკოლიდან ეგ მოიტანე, მაგას გასწავლიდნენ? აბა, ბიჭებო, წამოაქციეთ.

შეგირდები ქიანჭველის გორასავით დაეხვივნენ ყვინჩილას, მაგრამ ისეთი მოხერხებული და ღონიერი იყო, რომ ვერ წააქციეს გასაროზგად. მაშინ ქიშმიშაც ადვა თავის მაგიდიდან და უბრძანა:

— შენი ნებით დაწექ, თორემ „სტაროყებს“ დაუძახებ და ისე გაგატყვინებ, რომ მეშვიდე ცაში ისმოდეს შენი ღრიალი.

წააქციეს ყვინჩილა, ოროლი შევირდი აწვა თავს და ფე-
 ზებზე და ოროსპოდლი სცემდა როზგსა.

— კიდევ დაკა, კიდევ! еше, еше! მაგ არამზადას მაგასა,
 აქნამდის ნოეს შვილების სახელები არ იცის.

— აკი ვთქვი, — ამოიღულღულა ტირილით იატაკზე პირქვე
 დამხობილმა ყვინჩილამ.

როცა ყვინჩილას კარგა-კარგა მოარტყეს, ქიშიშია დამ-
 შვიდდა, გაიარ-გამოიარა, ბურნუთს წვევა დაუწყო და ისე მა-
 გრა დააცემინა ცხვირს, რომ ყეყენამ კარი გამოაღო და შე-
 მოხედა, ხომ არა დაემართა რა შეზარხოშებულს ქიშიშია-
 საო.

— ოროსპოდლო, მაჩვენე შენი ხელები... ამ მამაძალს
 სწორედ დოლაბებს მიუგავს ხელები... კვირას თუ არ გიკრიფ-
 ნია, თვალით ნულარ დამენახვები, გესმის?

— კარგი, ბატონო, მაგრამ ინსფექტურისა მეშინიან.

— კარგი-მეთქი!... თუ ერთს ათიოდე როზგს მოგარტყმენ,
 გარგებს კიდევ... თუ არა და მე დაგიხსნი.

— ბატონო, ე თხის ტვინამ ისეთი ჭიდაობა იცის, რო-
 მა!... — ჩაერივნენ ლაპარაკში შევირდები.

— ყვინჩილამა მერე! ისეთი ქალაქური კრივი სცოდნია,
 რომ ყველას გვერდები ჩაგვამტვრია, — ჩაურთეს სიტყვა სხვა
 შევირდებმა.

— მართლა, აბა მაჩვენე ხელი... მართლა და რა კეხიანი
 ხელები ჰქონია... კრივობ?

— დიად.

— აბა ერთი შენ და ოროსპოდლი გაიკრივენით.

ოროსპოდლმა თუმცა მაგარი შემოკვრა იცოდა, მაგრამ
 ყვინჩილას ერთობ ცხარე მუშტი ჰქონდა და ისეთი სილის გარ-
 ტყმა იცოდა, რომ მაშინვე რეტს მოჰგვრიდა კაცსა. ყვინჩილამ
 ნამტირალევი თვალეები გადიწმინდა და მგელივით გამოვარდა
 პარტებიდან, ოროსპოდლმა ერთი ნაბიჯით უკან დაიწია და თა-
 ვისი მსხვილი ხელი დამუჭა, აიღო მალლა და სახეში უნდა ჩაეკრა



ყვინჩილასათვის, მაგრამ ამ დროს ისეთი სილა გაუქახუნა ყვინჩილამ ოროსპოდლის, ზედ გვერდში ამოუსვა მუშტი, ამოჰკრა წიხლი, რომ ბამბის ტომარასავით გააკორა ჩვენი ოროსპოდლი. სწრაფად წამოვარდა მტვერში ამოგუნგლული ოროსპოდლი, მივარდა, ბევრი უბრაგუნა გვერდებში მუშტები ყვინჩილას, მაგრამ ჯობნა მაინც იმას დარჩა. იქმნამდის იბრძოდეს, რომ დაღალული მამლებივით ერ.ი აქეთ გადაიქცა და მეორე იქით.

ქიშიშიას მოსწყინდა ცემაც, ხუმრობაცა და სერიც.

— აბა ერთი ფანჯრიდან მხეს გახედეთ, ჯერ დარეკვის დრო არ არის.

— ერთი ფხჩილის დადება უკლია, — უპასუხეს ქიშიშიას შეგირდებმა.

ბავშვებს ფანჯარაზე ხაზებით დანიშნული ჰქონდათ, როცა მზე დანიშნულს ალაგს მიადგებოდა, მაშინვე შეამზადებდნენ აბებს, ქუდებს ილლიაში ამოიჩრიდნენ და დაემზადებოდნენ კარში გამოსავარდნად; როგორც ყაფაზიდან დამწყვედელი ჩიტი გამოვარდება და აქეთ-იქით ფართატით ეცემა არე-მარეს, ისე ორი-სამი საათი სადილთ უკან სკოლაში დამწყვედელი ბავშვები ისე მოედებოდნენ ხოლმე ქუჩებს, როგორც დამფთხალი ნადირი. მაგრამ ამ დღეს კი ქიშიშიას წყალობით კლასში ცოტა მოუგვიანდათ: ქიშიშიამ ჩაჰკიდა მაგიდაზე თავი და ისეთი ხვრინვასა და სტვინვას მოჰყვა, რომ მისი გაღვიძება ეგრე ადვილი არ იყო; მერე თავი გაისწორა და სრულს ძილს მიეცა; ბურნუთის კოლოფი ხელიდან გავარდა, მაგრამ ორს თითში მაინც კიდევ შერჩა ბურნუთი და სახეზე ჩამოებნა. აი, ზარი დაჰკრეს, სხვა ოთახებში ბრაგი-ბრუგი ასტყდა.

— ლოცვა წაიკითხე, დეჟულნო, — გაისმა მეორე ოთახში ყეყეჩას ხმა.

ქიშიშიას შეგირდებიც აირივნენ, მაგრამ გასვლა ვერ გაბედეს.

— მოიცათ, ბიჭებო, — წამოიძახა თხუნელამ, — უნდა გითხრათ, რომ კლასში ყველა შეგირდს სხვა სახელი ერქვა, ქიში-

მიშასაგან დარქმეული,—მე მაგას შტუკას ვუხამ, რომ ვაიღვიძოს.

თხუნელა მიიპარა, გამოჰყარა ბურნუთის კოლოფიდან ბურნუთი და ცხვირის ნესტოებთან მიუგროვა ბატონს ქიშიშას; უხვად შედიოდა მის ცხვირში ბურნუთი; ბურნუთმა თავისი ჰქმნა: ჯერ ყელი ამოუწვა და ქიშიშამ ხრანტალი დაიწყო, მერე მოაყოლა ცხვირ-ცემინებას, ამდენი ახლევინა მაგიდაზე თავი, რომ გამოერკვა.

— ბატონო, დარეკეს, დარეკევეს!..— შეჰყვირეს შეგირდებმა და მაგიდას შემოერტყნენ.

— არა, თქვე ყურუშსაღებო, ვერ გამომაღვიძემდით? ამაღამ ხომ აქ არ გავითენებდით.

— ბიჭო-და, ე თხუნელას რო ე შტუკა არ ექმნა, ხომ ბინდამდის დავრჩებოდით,— მილაპარაკობდნენ ბავშვები, ხარხარობდნენ და ყველას უამბობდნენ იმ დღის თავ-გადასავალსა.

ს. მკაღლობლიშვილი

(შემდგომი იქნება)

პ რ ა ზ ა ნ ა

რამანი იტალიის ცხვრებიდან

ე. ვოანიჩისა

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ო რ ე

I*)

ერთ საღამოს, ივლისში, 1846 წელს, ფლორენციაში, ფაბრიცის სახლში, რამდენიმე პროფესორნი შეკრებილიყვნენ, რათა ესაუბრნათ, გეგმები შეედგინათ მომავალ პოლიტიკურ მოძრაობის თაობაზე. რამოდენიმე იმათგანი მაცცინის საზოგადოებას ეკუთვნოდნენ და მტკიცედ ითხოვდნენ, დემოკრატიული რესპუბლიკა დამყარებულიყო და იტალია გაერთიანებულ სახელმწიფოდ გარდაქმნილიყო. იყვნენ აგრეთვე მომხრენი კონსტიტუციონალური მონარქიისა და ლიბერალები სხვა-და-სხვა აზრებისანი თუმცა ერთ მუხლში სუყველანი თანახმანი იყვნენ, ესე იგი ტოსკანას ცენზურის უკმაყოფილებაზე. ყველასაგან საყვარელ პროფესორ ფაბრიცის შეეკრიბნა თავისი მოძმენი, იმ იმედით, რომ ამ კითხვაზე მოწინააღმდეგე პარტიის წარმომადგენელნი შეიძლებდნენ მსჯელობას უჩხუბრად და მშვიდობიანად. ორი კვირა გავიდა მხოლოდ, იმ შესანიშნავ ამნისტიის შემდეგ, რომელიც პაპა პიი მე-IX დაადგინა პოლიტიკის ბრალდებულთათვის თავის კურთხევის დროს. შფოთი და

*) იხ. „მომამბე“ № VII, 1899 წ.

აღელვება ლიბერალურ აღტაცებისა, გაცხოველებული ამ შემთხვევით, იტაცებდა ის-იყო მთელს იტალიას. ტოსკანაში მართებლობაც კი აღელვებული იყო ამ არა-ჩვეულებრივის შემთხვევით. პროფესორი ფაბრიცის და რამდენსამე სხვა ფლორენციელებსაც ეს წამი საკეთილოდ მიაჩნდათ გაბედულ ცდილობას, რათა შეეცვალათ კანონები ბექდვისა.

— დილაც! — სთქვა დრამატურგმა ლიოგამ, როცა იმას პირველად გამოელაპარაკნენ ამაზე, — შეუძლებელია დავიწყოთ გამოცემა გაზეთისა იმ დრომდე, ვიდრე ბექდვის წესები არ შეიცვლება. წინააღმდეგ შემთხვევაში არცერთი ნომრის გამოცემა არ შეიძლება. მაგრამ მაინც შესაძლოა გამოვსცეთ, ეხლანდელ ცენზურის პირობებით, ცალკე წიგნაკები — და რამდენადაც აღრე დავიწყებთ, იმდენად უფრო მალე მივალწევთ ჩვენს მიზანს, საქმის განახლებისას. ის ხსნიდა ფაბრიცის ოთახში, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ ეხლა თავისუფალი მწერლები.

— უეჭველია, — ჩაერია ლაპარაკში ერთი იქ დამსწრეთაგანი, ქალარა-თმიანი ვეჭილი, რომელიც მძიმედ და ტკეპნით ლაპარაკობდა, რომ ჩვენ უნდა როგორმე ამ წამით ვისარგებლოთ. მალე ვეღარ ველირსებით ჩვენ ამ ნაირი მოხერხებული დრო კიდევ ვიხელთოთ სერიოზულ რეფორმების ვატარებისთვის. მაგრამ სარგებლობა პამფლეტებისა კი მე არა მწამს-რა. ისინი მხოლოდ ამღვრევენ და აშინებენ მართებლობას, იმის მაგიერ, რომ ჩვენ სასარგებლოდ მოიძებნონ, რის მოპოებასაც ჩვენ ვცდილობთ. როგორც კი ჩავთვლის ჩვენ მთავრობა საშიშარ მემბოხეთ, აღარ შეგვეძლება იმათი დახმარების იმედი ვიქონიოთ.

— ბაშ, თქვენის აზრით, როგორ უნდა მოვიქცეთ.

— უნდა თხოვნა შევიტანოთ.

— დიდებულ ჰერცოგთან!

— დიად, იმას უნდა მივცეთ თხოვნა, რომ უმეტესი თავისუფლება მოგვეცეს ბექდვისა.



სარკმელთან მჯდომარე კაცი, რომელსაც გამკრინხვარობის თვისებები და მუქი ფერის თმა ჰქონდა, მობრუნდა სიცილით მოსაუბრეთაკენ.

— ბევრს მოიგებთ თქვენის თხოვნებით!—უთხრა მან,— მე მგონი რენცის საქმის დასრულებას უნდა ყოველი კაცი განეკუთნა მაგვარ ოცნებებისაგან.

— მეც აგრეთვე ვწუხვარ, როგორც თქვენ, ბატონო, რომ ვერ მოხერხდა ხელის შეშლა რენცის გაცემისა, მე სწორედ არ მინდა საწყენი რამ ვუთხრა ვისმე, მაგრამ არ შემძლია არ ვიფიქრო, რომ ჩვენი მოუხერხებლობა ხდება ზოგიერთა ჩვენ წევრთა მოუთმენლობისა და სიფიცხის გამო. რასაკვირველია, მე ვერ გადავწყვეტ...

— საზოგადოდ, ყველა პიემონტელები ვერას გარდასწყვეტენ ხოლმე ვერაოდეს.—მოუჭრა სიტყვა შავგვრემანმა,—არ მესმის რას ეძახით თქვენ მოუთმენლობას და სიფიცხეს, იქნება ფრთხილ საჩივრებს, რომლებსაც ჩვენ ვგზავნიდით. შეიძლება ეს ტოსკანელ და პიემონტელისთვის ნიშნავდეს სიფიცხეს, მაგრამ ნეაპოლში კი ჩვენ ვერე არა ესჯით.

— საბედნიეროდ,—შენიშნა პიემონტელმა,—ნეაპონელებს მხოლოდ ნეაპოლში მოუხდებათ ხოლმე მოქმედება.

— კმარა, კმარა, ბატონებო, თუ შეიძლებოდეს!—ჩაერია პროფესორი,—ნეაპოლის წეს-რიგნი თავის მხრივ ძალიან კარგნი არიან, აგრეთვე როგორც პიემონტელებისა. მაგრამ ჩვენ ეხლა ტოსკანაში ვართ და ტოსკანელებს კი ურომა მხოლოდ არსებითი საქმეზე უყვართ. გრასინი გვიჩვენებს საჩივრებს, გალლი კი ამის წინააღმდეგია. თქვენ როგორილა აზრისა ხართ, ექიმო რიკარდო?

— თხოვნებში ვნებას ვერასა ვხედავ და მოვაწერ ხელს იმას, რომლის მიცემასაც გრასინი ინებებს. მაგრამ ვფიქრობ კი, რომ მარტო თხოვნებით არა გამოვა-რა. არ შეიძლება თხოვნებითა და პაჟულეტებით ერთად ვიმოქმედოთ?

— მხოლოდ იმისთვის, რომ პამფლეტებმა შეაშფოთონ მართებლობა და აღძრას იგი, რათა არ შეასრულოს ის, რასაც ითხოვენ? — ჰკითხა გრასინიმ. — სულ ერთია ამას ის არ შეასრულებს.

ნეპოლიტანელი ადგა და მივიდა მაგიდასთან.

— ბატონებო, თქვენ ხუმრობას აღგებართ! მართებლობასთან ხუმრობა ჩვენ არას გამოგვადგება. უნდა მცხოვრებნი აღძვრათ.

— თქმა უფრო ადვილია მაგისი, ვიდრე შესრულება. თქვენ რით დაიწყებდით?

— მაგვარი კითხვა სისულელეა, გალლი! დიალაც ეგ იმით დაიწყებს, რომ ცენზორს შოლტს თავზე მოუქნევს.

— სრულიადაც არა. — მიუკო მწყრალად გალლიმ. თქვენ ყოველთვის ფიქრობთ, რომ სამხრეთელს არა სწამს-რა, გარდა ცივი ფოლადისა.

— მაშ, აბა, რა წინადადებას გვაძლევთ? დაჩუმდით, მოისმინეთ, ბატონებო, გალლის სურს რჩევა მოგვცეს!

მთელი საზოგადოება რამოდენიმე კრებად დაყოფილნი, რომელთა შორის განსაკუთრებითი დავა გამართულიყო, შეიკრიბნენ მოსასმენად მაგიდას გარშემო.

გალლიმ ხელი მალლა აიღო.

— არა, ბატონებო, მე არავითარ რჩევას არ ვაძლევთ, მინდა მხოლოდ გამოვთქვა ერთი რამ მოსაზრება. მე მგონი რომ ძალიან საშიშოა გვიხაროდეს ახალი პაპის დამწესება. ყველანი ჰფიქრობენ, რომ რადგან ის დაადგა ახალ გზას და გამოსცა ამნისტია, ყველა ჩვენ, მთელი იტალია, უნდა იმას გარს შემოვხვივნეთ და ის მიგვიყვანს ჩვენ აღთქმის ქვეყანაში. მეც, რასაკვირველია, არა სხვაზე ნაკლებ აღტაცებაში მომიყვანა პაპის მოქმედებამ. ამნისტია საუცხოვო მოქცევა იყო.

— რა დიდი პატივია იმის უწმინდესობისათვის, — დამცინავის კილოთი შენიშნა გრასინიმ.



— კარგიათ, კმარა, გრასინი, დააცადეთ ილაპარაკებდით ჩაერია რიკარდო.—საოცარია, თქვენ ორნი ისე ვერასოდეს შეხვედებით ერთმანერთს, რომ კატა და მყეფარსავით არ წაკინკლავდეთ. განაგრძეთ, გალლი!

— მე მინდა ვთქვა მხოლოდ ეს, რომ უწმინდესი მამა, სწორედ რომ საუკეთესო განზრახვებით მოქმედებდა, მაგრამ შეასრულებს კი ბოლომდის?—ეს კიდევ მეორე კითხვაა. ეხლა ყოველისფერი კარგად მიდის და, რასაკვირველია, წინააღმდეგი პირნიც გაჩუმებული იქნებიან რამოდენიმე თვეს, მანამ აღტაცება ამნისტიის გამო დაშოშმინდება, მაგრამ ისინი არაოდეს არ დასთმობენ თავიანთ უფლებას უჩხუბრად და მე დარწმუნებული ვარ, რომ მანამ ნახევარი ზამთარი გაივლიდეს, ხელახლა ყველა იეზუიტები, გრეგორიანელები, სანტედისტები და ყველა იმათი ამხანაგები ჩაურთვენ საქმეში ჩვეულებრივ შეთქმულებებს და უთანხმოებას; მოსწამლავენ ყველა იმათ, რომლებს მოყიდვასაც ვერ მოახერხებენ.

— ეგ სრული მოსალოდნელია.

— ჰო-და, მა'შ რაღას უნდა ვუცდიდეთ და ვგზავნიდეთ მშვიდობიანობის თხოვნებს, იმ დრომდის, ვიდრე ლამბრუსკინი და იმისი საზოგადოება დაარწმუნებენ, დაითანხმებენ ჰერცოგს, მიგვეცეს ჩვენ იეზუიტების მართველობაში, იქნებ ავსტრიის გუსარებიანათაც უბნების საყარაულოდ? და იმისთვის, ვითომ ჩვენ შორის წესიერება დაიცვან. არა სჯობს ეს წინადადე მივიღოთ მხედველობაში და ვისარგებლოთ დროებითი დამარცხებით, რომ მოვახდინოთ იმათზე პირველი დაჯახება?

— გვითხარით, რაში მდგომარეობს პირველი დაჯახება?

— მე გირჩევდით შეგეკრიბნათ რაც შეიძლება მეტი მომხრეები და ამჯანყებელნი, იეზუიტების საწინააღმდეგოდ.

— ომიანობა გაიმართოს ქალაქლზე? მგონი ამას ამბობთ, არა?

— დიად, გამოვააშკარაოთ იმათი სიმდაბლე და გაიძვერობა, გავცეთ იმათი საიდუმლონი და მივმართოთ ერს, რომ ერთად ვიმოქმედოთ იმათ წინააღმდეგ.

— ჰო, მაგრამ იეზუიტები რომ აქ აღარ არიან?

— სამ თვეს მოითმინეთ და დაინახავთ, რამდენიც იქმნებიან ისინი. მაგრამ მაშინ გვიანლა იქმნება, რომ იმათთან რაიმეს გავხდეთ.

— მაგრამ იმისთვის, რომ აღდგნათ მცხოვრებნი იეზუიტების წინაღმდეგ, თავისუფალი ლაპარაკია საჭირო, ცენზურას როგორღა აეუაროთ გვერდი?

— ცენზურას გვერდს კი არ აფუვლიდი, პირიქით, გამოვიწვევდი.

— თქვენის აზრით, უნდა პამფლეტები საიდუმლოდ ვბეჭდოთ? ეს საუცხოვოა, მაგრამ ჩვენ ყველას გვექონია საქმე საიდუმლო სტამბებთან და ვიცით...

— მე მაგას არ ვამბობ. ჩემის აზრით, კარგი იქმნება ვბეჭდოთ პამფლეტები ჩვენის სახელითა და აღრესებით. დაე, ჩვენ გვდევნიდნენ, თუ გაჰბედავენ.

— ეს სრული უტყუობაა! — შეჰყვირა გრასსინიმ, — ეს სულ ერთი იქმნება, რომ თავი ჩაფუდოთ ლომს პირში უგუნურობის გამო.

— ახ, ნუ შიშობთ, — გააწყვეტინა ლაპარაკი გალლიმ, — არა გთხოვთ, რომ საპრობილეში წახვიდეთ ჩვენი პამფლეტების გამოისობით.

— თავი გაანებე, გალლი! — უთხრა რიკარდომ, — შიშზე არავინ არ ლაპარაკობს. ჩვენც ყველანი აგრეთვე მზად ვართ წავიდეთ საპრობილეში, როგორც თქვენ, თუ კი ამით რაიმე გაკეთდება. მაგრამ განა სისულელე არ არის განსაცდელში მოექცეს კაცი, როდესაც ამაში სარგებლობას ვერასა ხედავს! რაც შემეხება მე, ჩემის აზრით, უნდა თქვენი გეგმა ცოტაოდნად შეიცვალოს.

— როგორ?

— მე ვფიქრობ, რომ ჩვენ შეგვიძლიან კეთილგონიერებით ვეომოთ იეზუიტებს, ცენზურის დაუჯახებლად.



— არ ვიცი, სწორედ, თქვენ ამას როგორ მოახერხებთ?

— მგონი რომ შეიძლება ის, რისი თქმაც გინდათ გადადსხვაფერებულად, გადაკვრით წარმოითქვას.

— ცენზურას რა გამოეპარება? და თქვენ ფიქრობთ, რომ ყოველი უმეცარი და ბრიყვი მუშა, ანუ გლეხი, გაიგებს თავის უმეცრობისა და უზრდელობის ძალით იმას, რაც ცენზურასთვის დასაშაღია? არა, ამას არავითარი აზრი არა აქვს.

— მარტინ, თქვენ რა აზრისა ხართ?— მიმართა პროფესორმა, თავისთან ახლოს მჯდომ გრძელ შავ წვერებიან კაცს.

— არ შემიძლიან ჩემი აზრი წარმოვთქვა, ვიდრე არ შევკრებ ბლომად ფაქტებს. საქმეს ჯერ გამოცდა უნდა, რომ დავინახოთ იქიდან რა გამოდის.

— თქვენ რაღას იტყვით, საკკონი?

— მე ვისურვებდი გამეგო, სინიორა ბოლლას რა აქვს სათქმელი. მაგათი აზრი ყოველთვის აწონილ-დაწონილია.

ყველანი მიბრუნდნენ ერთად-ერთ იქ დამსწრე ქალისაკენ. ქალი იჯდა თავდახრილი. შუბლზე ხელებ-შემოწყობილი, იგი გაჩუმებული უსმენდა მოლაპარაკეთ. თუმცა იმას ჰქონდა ღრმა, სერიოზული მუქი თვალები, მაგრამ როცა აინებდა, ეხლა იმ თვალოთგან რაღაც სიცვლქე გამოკრთა.

— უნდა გამოტეხილად ვთქვა, რომ მე არცერთს თქვენგანს არ გეთანხმებით.— წარმოსთქვა იმან.

— როგორც ყოველთვის და უბედურებაც ამაშია, რომ თქვენ ყოველთვისაც მართალი ხართ.— დაუმატა რიკარდომ.

— დიდაც მე ფიქრობ, რომ საჭიროა იეზუიტების წინააღმდეგ ვიბრძოდეთ და თუ რომ ერთი საშუალება არ გამოდგება, უნდა მეორეს მიემართოთ, მაგრამ მარტო სიტყვიერი ბრძოლა სუსტი იარაღია და უკან დახვევა კი ძალიან საწყენი. რაიცა შეეხება საჩივრებსა და თხოვნებს,— ის მხოლოდ ბავშვის სათამაშო ნიავთია.

— იმედია, სინიორავ, — უთხრა მხიარულის სახით გრასსინიმ, — რომ თქვენ არ მიგვითითებთ იმგვარ საშუალებებისაკენ,

როგორც... მკვლევლობაა? მარტინი თავის დიდრონ უღვაშებს ისე იგრეხდა, რომ თითქმის იგლეჯდა. გალლიმ ზიზლით ჩაიცინა და სერიოზმა ახალგაზნდა ქალმაც კი ღიმილი ვერ შეიმაგრა პირისახაზე.

— დამერწმუნეთ, — უთხრა ქალმა, — მე რომ იმდენად სასტიკი ვიყუე, რომ მაგგვარი რაიმე მეფიქრა, იმდენად ბავშვი არ ეიქნებოდი, რომ მელაპარაკნა იმაზე. მაგრამ ყველაზე უფრო მომაკვდინებელი იარაღი, რომელიც მე ვიცი, — დაცინებაა. თუ მოახერხებთ თქვენ, გაამასხაროთ იეზუიტები და იმათი მოთხოვნილებანი, გამარჯობა სისხლის დაუღვრელად თქვენსკენ იქნება.

— ამაში, თქვენ, რასაკვირველია, მართალი ბრძანდები, — მიუგო ფაბრიციმ, — მაგრამ არ ვიცი, ეს როგორ განვახორციელოთ.

— რატომაც არა? — სთქვა მარტინიმ, — ცენზურაში სატირა უფრო ადვილი გასატარებელი არის, ვიდრე სერიოზული თხზულება და რადგანაც გადაკვრით ლაპარაკია საჭირო, მუდმივი მკითხველები ხუმრობაში გატარებულ დამალულ აზრს ბევრად უფრო ადვილად გაიგებენ, ვიდრე იღვებს სამეცნიერო და ეკონომიურ ტრაქტატებისას.

— მაშ, თქვენ გვირჩევთ, სინიორავ, რომ დავადგინოთ გამოცემა სატირიულ პამფლეტებისა, ანუ იუმორიულ გაზეთებისა? ამ უკანასკნელს, რასაკვირველია, ცენზურა არ დაგვითმობს.

— არა, მე სრულებიდაც მაგას არ ვამბობ, მე ვფიქრობ, რომ კარგი იქნება, მცირე სატირიულ ფურცლებს, ანუ მოთხრობებს გამოესცემდეთ, გაყიდდეთ იაფ ფასად, ანუ სულაც უფასოდ შარაზე ხალხს დავურიგებდეთ, ხელოვან მხატვარს ვისმე რომ იშოვნიდეთ, რომელიც ამ სახუმარო მოგონებით განიმსჭვალებოდეს, მაშინ შესაძლო იქნებოდა გამოგვეცა ისინი თავისის სურათებითვე.

— აი, საუცხოვო იდეა! ახ, ნეტავ შეიძლებოდა განხორციელება ამისი? მაგრამ ამისთვის საჭიროა დიდი ნიჭი. სად მოვძებნით ჩვენ ნამდვილ სატირიკოსს.

— თქვენ თითონ იცით, — სთქვა რაგომ, — რომ ჩვენგანი უმეტესნი სერიოზი მწერლები არიან და თუმცა არავისი წყენება არ მინდა, მაგრამ მაინც უნდა ვთქვა, რომ საყოველთაოდ ცდა, რათა ვწერდეთ იუმორიულის მიმსგავსებით, შესაძლო არის მიემგვანოს იმ სპილოს სანახაობას, რომელიც ცდილობს ტარანტელა ითამაშოს.

— სრულიადაც მე ის წინადადება არ მომიცია, რომ ყველამ მიმართოს იმ საქმეს, რის შესრულებაც არ შეუძლიან. — უთხრა გემამ. — მე ვუიქრობ იმას, რომ კარგი იქნებოდა და საჭიროც არის გვეშოვნა ნამდვილი ნიჭიერი სატირიკოსი. — ხომ შესაძლოა მოიპოვებოდეს ამ გვარი იტალიაში. — აი იმას უნდა მოვუბოვოთ მიუცილებელი, ფრიად საჭირო საშუალებანი. რასაკვირველია, ჩვენ უნდა რაიმე ვიცოდეთ იმ კაცზე და დარწმუნებული უნდა ვიყვნეთ, რომ ის ივლის ჩვენის საერთო მიმართულებით.

— მერე სად ვიშოვნოთ მაგვარი ვინმე? შემიძლიან ჩამოვთვალო ყველა ნიჭიერი სატირიკოსები და არცერთი იმათგანი კი ჩვენსკენ არ წამოვლენ. ჯუსტს ისედაც ბევრი საქმეები აქვს. არიან ორი-სამი იმათგანი მწერლები ლომბარდიაში, მაგრამ ისინი სწერენ მილანურს კილოზე.

— გარდა ამისა, — სთქვა გრასსინიმ, — ტოსკანელ ხალხზე ბევრად უფრო უმაღლესის საშუალებით შეგვიძლია გავლენა ვიქონიოთ. მე დარწმუნებული ვარ, რომ პოლიტიკური უტაქტობა იქმნება ჩვენის მხრივ, რომ სერიოზული კითხვა სამოქალაქო და მტკიცე სარწმუნოების თავისუფლებისა, სახუმარო საგნად გავხადოთ. ფლორენცია არ არის მორევი ფაბრიკებისა და ვაჭრობის გამრავლებისა, როგორც ლონდონი და არც უქმი ფუფუნების ადგილია, როგორც პარიჟი. ეს არის ქალაქი დიადის წარსულით.

— მაგვარი იყო ათინაც, — გააწყვეტინა სიტყვა ქალმა ღიმილით, — მაგრამ იქაური მცხოვრებნი ზარმაცი და უნდლი იყვნენ და დასჭირდათ კრაზანა, რომ დაეწიოკებინა ისინი.

რიკარდომ ხელი დაჰკრა მაგიდას.

— როგორ არ გავგახსენდა აქამდის კრაზანა. აი კაცი, რომელსაც ჩვენ ვსაჭიროებთ.

— ვინა?

— კრაზანა — ფელიჩე რივარესსი. არ გახსოვთ თქვენ ის? წვერი მურატორის პარტიისა, რომელიც აქ ისპანიიდან, სულ სამი წელიწადია რაც ჩამოვიდა.

— ახ, პართლა, თქვენ იცნობთ იმ საზოგადოებას. მე მახსოვს, თქვენც რომ იმასთან ერთად გაისეირნეთ, როცა ის პარიჟში გაემგზავრა.

— დიად, მე წაველ ლიგორნოში, რივარესსის გასაცილებლად. ის მიდიოდა მარსელში, მაგრამ ტოსკანაში არ უნდოდა გაჩერებულყოფი, ის ამბობდა, რომ იქ მხოლოდ ისლა დარჩენოდა იმის შემდეგ, რაც ამბობება ვერ მოხერხდა.

იმან ამჯობინა პარიზში წასვლა. ცხადია, ის აგრევე ჰუიქრობს, როგორც სინიორი გრასინი, რომ ტოსკანაში არ ვარგა სიცილი. თუმცა მე დარწმუნებული ვარ, რომ ის დაბრუნდება, თუ მოვიწვევთ, რადგან ესლა იტალიაში ბევრი რამ საქმეა საკეთებელი.

— რა ჰქვიან?

— რივარესსი. ის მგონი ბრაზილიელი უნდა იყვეს. ეს კინამდელიად ვიცი, რომ ცხოვრობდა ბრაზილიაში. ის, ხალხთა შორის, იმგვარი საუკეთესო მახვილ-გონიერია, რომლისთანა-საც იშვიათად თუ შევხვედრივარ. როგორი მოწყენილები ვიყავით ლიგორნოში, იმ ერთი კვირის განმავლობაში; გული გვიკვნესოდა, საბრალო ლასა ბერტინს რომ ეუცქეროდით, მაგრამ მაინც არ შეგვეძლო სიცილი მოგვეკავებია, როდესაც რივარესსი მოვიდოდა. იმისი ლაპარაკი, — შეუწყვეტელი მაშხალა ჩინებული ხუმრობისა! იმას საშინელი ჭრილობა ჰქონდა პირისახეზე ხმლისაგან.



საოცარი ქმნილებაა, მაგრამ თავის ხუმრობით ის არ აღ-
ლიდა საბრალო მილანელებს, მაშინ სულით დაცემულიყვნენ.

— ის ხომ არ არის ეგ ყმაწვილი, პოლიტიკურ გასარ-
თობებს რომ ათავსებს ფრანგულ გაზეთებში „le taon“-ის წარ-
წერით?

— დიად უფრო ხშირად კი. მოკლე შენიშვნებსა და იუ-
მორიულ ფელეტონებსა სწერს. კონტრაბანდისტებმა აპენინის
მთებში დაარქვეს იმას მეტი სახელი „კრაზანა“. და იმანაც
ისარგებლა ამ სახელით, როგორც პსევდონიმით.

— შე ვიცო ცოტა რამ იმ კაცზე,—სთქვა გრასსინიმ და
ჩაერია ლაპარაკში. ის ტყეპნით, მხიარულისა და დამცინავის
კილოთი ლაპარაკობდა.—და ის, რაც ვიცო, ოდნავ თუ კარგს
რასმე ამბობს იმაზე. იმას აქვს გარეგანი, ძვალში მომხვედრი
ქკუა და გამჭირახობა, მაგრამ მგონი რომ იმის ნიქს აზვიადე-
ბენ და აღიღებენ. იმდენი არა არის—რა, რასაც ლაპარაკობენ.
შესაძლებელია, რომ კარგი მამაცი ყმაწვილი იყვეს, მაგრამ პა-
რიზსა და ვენაში იმან მგონია საძრახისი ხსოვნა დასტოვა. ის არის
კაცი მრავალ უცნაურ შემთხვევებთანის წარსულით. ამბობენ,
რომ ის უებრალებით აიყვანა დიუპრეტის ექსპედიციამ, სადღაც
სამხრეთ ამერიკის სატროპიკო მხარეს, დაუჯერებელ დავრდო-
მილ გაგარეულებულ მდგომარეობაში მყოფი. მგონი იმას ვე-
რაოდეს ვერ გაეგებინებია კარგად, თუ რას მიეყვანა იგი იმ
მდგომარეობამდის. რაიცა შეეხება აპენინში არეულობას, იმ
უბედურ შემთხვევაში იღებდა მონაწილეობას ყოველგვარი
მდაბიო კაცთა შეკრებილება. ბოლოში ყველაზე უფრო ცუ-
დნი და ბოროტნი კაცნი იყვნენ დასჯილნი. და სახელი იმა-
თი პატიოსნებისა კი, რომლებმაც გაქცევით დააღწიეს თავი,
ყველაზე უფრო სამწუხაროა. რასაკვირველია, ზოგიერთა იმათ-
განი, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ, იყვნენ ხალხნი
ნამეტანი მაღალ წრეზე მდგომნი.

— რამოდენიმე იმათგანი ახლო მეგობრები იყვნენ იმათი,
რომლებიც ეხლა აქ შეკრებილანი!—გააწყვეტინა სიტყვა რი-
კარდომ, გაჯავრების კილოთი.—კარგია გამჩრეველად ყოფნა

და მკაცრობა, გრასსინი, მაგრამ გაიხსენეთ, რომ ის „უბრა-
ლო ცუდნი კაცნი“ დაიხოცნენ თავიანთ რწმენისათვის და ეს
გარდაემეტება იმას, რაც შენ და მე გაგვიკეთებია აქამდის.

— და როცა მეორედ გადმოგცვენ პარიჟის ჭორები, — უთხ-
რა გალლიმ: — შეგიძლიათ გადასცეთ ჩემს მაგივრად, რომ ეგ
ყოველისფერი ტყუილია. მე ვიცნობ დიუბრესის ადიუტანტს,
მარტელს, რომლისაგანაც ეს ამბავი პირადად მოვისმინე და
რაც შეეხება იმას, რომ იმათ იპოვნეს რივარესსი, ეს ნამდვი-
ლია, ის იყო ტყვედ წაყვანილი ომიანობის დროს, როდესაც
იბრძოდა არგენტინის რესპუბლიკისთვის და გაიქცა. ის დაე-
ხეტებოდა ყოველ მხარეს, სულ სხვა-და-სხვა ტანისამოსით და
ცდილობდა დაბრუნებულიყო ბუენოს-აირესში. მაგრამ ის ხმე-
ბი, რომ ვითომც ის სიბრალულით აიყვანეს, მტკნარი სიცრუეა,
მოგონილია. იმათ თარჯიმანი გაუხდათ ავად, რომელიც აპი-
რობდა უკანვე დაბრუნებას და ფრანგებმა კი ადგილობრივი ენა
არც ერთმა არ იცოდა. მაშინ შესთავაზეს რივარესს ადგილი
თარჯიმანისა. ისიც დასთანხმდა. სამი წელიწადი დაჰყო იმათსა
და მდინარე ამაზონისის შტოს იკვლევდა. როგორც მარტელმა
მითხრა, თურმე ისინი თავიანთ ექსპედიციას ბოლომდე ვერ
მიიყვანდნენ, რივარესსის დაუხმარებლად.

— ასეა თუ ისე, — სთქვა ფაბრიციმ, — უნდა კი რაღაც შე-
სანიშნავი იყოს იმ კაცში, რომელმაც მიიმხრო თავისკენ ორი
ისეთი მოხუცი ჯარის კაცი, როგორც მარტელი და დიუბ-
რესი არიან. იმათ რივარესსი ძალიან შეჰყვარებიათ. თქვენ რო-
გორ ფიქრობთ, სინიორავ?

— ამ საქმისა არა ვიცი-რა. იმ დროს მე ინგლისში ვი-
ყავი, როდესაც გაქცეულებმა ტოსკანაში გაიარეს. მაგრა მე
მგონი, რომ თუ ექსპედიციის ამხანაგობა და მოზიარენი ამბო-
ხებისა იმაზე კარგი აზრის არიან, ეს საკმაოა საწინააღმდეგოდ
უბრალო ჭორებისა.

— ამაზე კითხვა საჭირო აღარ არის, რომ ამხანაგობა იმას
კარგად ეპყრობა, — უთხრა რიკარდომ, — დაწყებული მურატო-



რიდან და ზამბეკარიდან ფიცხ მთიულეებამდის, ყველანი იმას თაყვანსა სცემდნენ. გარდა ამისა, ის კერძო ამხანაგია ორსინისა. ერთის მხრივ, სრული მართალია ის, რაც არაკები იმაზე პარიზში დადის. მაგრამ თუ კაცს ეშინიან მტრების გაჩენისა, სატირიკოსად არ უნდა გახდეს.

— ბეჯითად არ მახსოვს, — სთქვა ლიოვამ, — მაგრამ, მგონი კი, რომ მე ის კაცი უნდა ერთხელ ემიგრანტთა საზოგადოებაში მენახოს. ის მგონი კუზნიანია, თუ არ ეიცო კოკლობს, რალაც ამგვარი კია, არა? პროფესორმა გამოსწია სამწერლო მაგიდის უჯრას და ქაღალდებს დაუწყო თვალიერება.

— მახსოვს, რომ აქ სადღაც იმ კრაზანას გარეკნობის ნიშნების აღწერილობა მქონდა. გახსოვთ, ჩვენ როდესაც მთებში გავბრბოდით და ვიმალებოდით, როგორ ყველგან გამოფენილი იყო იმათი სურათები და კარდინალი, — რა ერქვა სახელად იმ საზიზლარს? — ჰო, სპინოლა იძლეოდა ჯილდოს იმათი თავებისათვის.

— სხვათა შორის, არის საუცხოვო ამბავი რივარესზე და იმის ნიშნების აღწერილობაზე. იმას გადაუცვამს ჯარის კაცის ტანისამოსი და დადიოდა თურმე იტალიაში, იმ სახელით, ვითომც ეს დაჭრილი და თავისი ჯარის მძებარი ყოფილიყოს. იმან იხერხა თურმე ჩარევა, სპინოლას გაგზავნილ მძებართა საზოგადოებაში, მთელი დღე დადიოდა, თურმე, იმათი ეტლით ლ უამბობდა იმათ გასაოცარ ამბებს თვით თავის თავზე, იმაზე, თუ როგორ წაიყვანეს მემბოხეთ, ვითომც ის ვიღაც კრაზანი ყოფილა, მთებში, თავიანთ ბინაზე. უამბობდა აგრეთვე საკვირველ შემთხვევებს, რომელნიც თითონვე იმათსა გამოეცაღნა. იმათ აჩვენეს აღწერილობა იმის ნიშნებისა და ესეც ეუბნებოდა ყოველგვარ სიცრუეს იმ საძაგელზე, რომელსაც ერქვა კრაზანა. შემდეგ, როცა დაღამდა და ყველამ დაიძინა, კრაზანამ ჩაუსხა წყალი იმათ თოფის წამლებში და თითონ გაიპარა ჯიბეებ-გავსილი სურსათითა და იარაღით.

— აგერ იმის ნიშნების აღწერილობაც, — გააწყვეტინა ფაბრიციმ. — „ფელიჩჩე რივარესსი, მეტი სახელი კრაზანა: ოც

და ათის წლისაა, სამშობლო იმისი და შთამომავლობა გაუგებარია, — ალბად სამხრეთ ამერიკელი უნდა იყვეს. პროფესია — ჟურნალისტიკა; პატარა ტანისაა; შავი თმა და წვერი აქვს, შავგვრემანი პირისახისაა; თვალები ლურჯი და შუბლი ფართო აქვს. განსაკუთრებითი ნიშნები: კოჭლობს მარჯვენა ფეხით. მარცხენა ხელი მოკლე აქვს და ორი თითი აკლია. ქრილობის ზოლი აქვს შუბლზე, ენას უკიდებს“.

კიდევ არის შენიშვნა: „შესანიშნავი მეშვილდისრეა. ფთხილად იყავით შეპყრობის დროს“.

— საკვირველია, როგორ მოახერხა მძებნელების მოტყუება, ამდენ განსაკუთრებითი ნიშნების მქონემ.

— რასაკვირველია, ის გამოიხსნა იმისმა გამბედაობამ. იმათ რომ მცირედი ეჭვი აეღოთ იმაზე, ყოველივე გათავდებოდა. მაგრამ იმისი ხელოვნური ცოდნა, თუ როგორი დაჯერებითი, უმანკო სახის გამომეტყველება მიეღო, როდესაც ამას საჭიროება მოითხოვდა, ყოველთვის გამოიხსნიდა ხოლმე იმას ხიფათიდან. აბა, ბატონებო, როგორ ფიქრობთ იმოქმედოთ? რივარესს, უეჭველია, ეხლა აქ დამსწრენი ყველა იცნობთ. რას იტყვით, შევატყობინოთ, რომ მოხარული ვიქმნებით ჩვენს საქმეში იმის მონაწილეობის მიღებით?

— მე ვფიქრობ, რომ — სთქვა ფაბრიციმ — საჭიროა ამ საქმეზე იმასთან მოლაპარაკება, რათა შევიტყუოთ იმისი აზრი.

— ის, ეჭვი არ არის, ჩვენ მხარეზე იქმნება, როდესაც საქმე იეზუიტებთან ბრძოლაზეა. ის ისეთი შეურიგებელი მტერია ეკკლესიისა, როგორსაც მე იშვიათად თუ შევხვედრივარ. ამ კითხვის შესახებ ის გაშმაგებამდის მიაღწევს ხოლმე.

— მაშ მისწერეთ თქვენ, რიკარდო?

— დიადაც. მომითმენეთ, მოვიგონო სად არის ეხლა. მგონი შევიცარიაში უნდა იყვეს. საშინელი მოუსვენარი არსებაა, მუდამ სადმე დაეხეტება და, რაიცა შეეხება პამფლეტებზე კითხვას... — იმათ განაგრძეს ვრცელი და ფიცხელი დავა. ბოლოს, როცა კრება დაიშალა, მარტინი მივიდა მშვიდობიან, წყნარ ქალთან.

— მე გაგაცილებთ სახლამდის, გემმა.

— გმადლობთ. მე ვისურვებდი თქვენთან ერთს საქმეზე მომელაპარაკნა.

— აღრესების შესახებ მოხდა რაიმე?

— შესანიშნავი არაფერი, მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ საჭიროა იმათი გამოცვლა. წარსულ კვირას ფოსტაში ორი წერილი დააკავეს. იმათში თვალ-საჩინო არა ყოფილა-რა და შეიძლება უცაბედი შემთხვევით და არა განზრახ მოხდა ეს. თუმცა, რაკი პოლიცია ექვს იღებს ერთ-ერთ ჩვენ აღრესების შესახებ, ისინი უნდა მაშინვე შეიცვალნენ.

— ხვალ მოვალ ამაზე მოსალაპარაკებლად, დღეს არ მინდა საქმეზე ვილაპარაკო, თქვენ დაღალული შეხედულება გაქვთ.

— მე არ დაღალულვარ.

— მაშ მოიწყინეთ ისევ?

— აჰ, არა. არა იმაზე უმეტეს, როგორც ყოველთვის.

II

— კეტტ, ქალბატონი შინ არის?

— დიად, სერ, ირთვება. ვთხოვთ სასტუმროში შემობრძანდეთ. რამდენსამე წუთს შემდეგ ისიც გამოვა.

კეტტიმ შეიყვანა მოსული სასტუმრო ოთახში ნამდვილდევონ შერულ ქალურის აღერსით. მარტინი სარგებლობდა იმის განსაკუთრებითი კეთილ განწყობილებით. მარტინი ინგლისურენაზე ისე ლაპარაკობდა, როგორც უცხოელი, მაგრამ მაინც არა უშავდა-რა. ეს არაოდეს ღამე აქ დიდხანს არა რჩებოდა, არა მსჯელობდა ყელის ამოხრინწვამდე პოლიტიკაზე, როგორც იქცეოდნენ სხვა მომსვლელები, მიუხედავად იმისა, რომ დიასახლისი დაღალული იყო. ეს კაცი ჩამოსულიყო დევან შერში, ამ ოჯახის დიასახლისის დასახმარებლად, იმ დროს, როდესაც იმას ბავშვი მოჰკედომოდა და ის-იყო ქმარიც ხელიდან ეცლებოდა. იმის შემდეგ ეს მსხვილი და უნდლი კაცი კეტტს იმგვარივე „ოჯახის წევრად“ მიაჩნდა, როგორიც შავი, ზანტი კატა, რომელ-

მაც ახლა ისკუბა და სტუმრის კალთაზე მოიკალათა. ამ კატას, სახელად პაშტის, თავის მხრივ მიაჩნდა მარტინი სასარგებლო სახლის ჩვეულებრივ მოსაწყობ ნივთად: ეს სტუმარი არ აღგამდა ფეხს კუღზე, თვალებთან თამბაქოს არ უბოლებდა და ამიტომ არ მიაჩნდა ის ორფეხა მტერად. იმას მუხლები მოხერხებული ჰქონდა, სადაც კატა მოსვენებით იჯდა ხოლმე და ღრუტუნებდა. მარტინს სადილზე არც ის ავიწყდებოდა, რომ კატებისათვის საინტერესო არ არის მხოლოდ ცქერა, თუ ადამიანები როგორ შეექცევიან თევზს. იმათ შორის კარგი მეგობრობა გაიპართა. ერთხელ, როცა პაშტი ცინდალი იყო, პატრონი მძიმედ ავად შექმნილიყო და აღარ შეეძლო კატისათვის ყური ეგდო, მაშინ ჩაესვა ის მარტინს კალათაში და ინგლისიდან აქ ჩამოეყვანა. ხანგრძლივმა გამოცდილებამ დაარწმუნა პაშტი, რომ ეს ჯაგლაგი არსება საიმედო მეგობარი იყო.

— რა კარგად მოთავსებულხართ ორნივე, — სთქვა გემმამ, როდესაც ოთახში შემოვიდა, — თქვენ თითქო მთელი საღამოს გატარებას ეგრე აპირობთ.

მარტინმა წყნარად გადმოსვა კატა.

— მე აღრე მოვედი, — უთხრა იმან, — და იმედი მაქვს, რომ მანამ წავიდოდეთ, ჩაის დამალეფინებთ. იქ დიდი საზოგადოება იქმნება და, უეჭველია, გრასსინი ჩვენ კარგ ვახშამს არ მოგვართმევს. ამ არისტოკრატიულ ოჯახებში ადამიანის გაძლომა მისდღეში არ იციან.

გემმამ გაციინა.

— თქვენ გალლისავეთ გესლიანი ენა გაქვთ. საბრალო გრასსინის თავისი საკუთარი ცოდვებიც ეყოფა, რომ ცოლის უცოდინრობაც იმას თავზე არ მოეახვიოთ. ჩაის ამ ცოტა ხანში მოგიტანენ. კეტტიმ დევონშერული შაქრის პურები მოამზადა თქვენთვის.

— კეტტი კეთილი სულია განა, პაშტი? — დაეკითხა კატას. აჰ, თქვენ მაინც მაგ ლამაზი კაბის ჩაცმა გარდასწყვიტეთ? — ჰკითხა გემმას, — მე ვშიშობდი, რომ დაგავიწყდებოდათ.



— აკი შეგპირდით ამ კაბის ტარებას. თუმცა ნამეტანა თბილია ამისთანა სალამოსათვის, როგორც დღევანდელია.

— ეგ თეთრი ქიშმირის კაბა ყველაზე უმეტესად გიხდებათ. მე თქვენ რამოდენიმე ვარდი მოგიტანეთ კაბაზე მისამაგრებლად.

— ახ, რა მშვენიერი ვარდებია! რა რიგად მიყვარან მე ესენი, მაგრამ წავალ და წყალში ჩავაწყობ, ის ემჯობინება. კაბაზე არ მიყვარს ვარდების ტარება.

— აი, ეს თქვენი ერთი კრუმორწმუნოების ფანტაზია არის.

— არა, სრულიადაც არა, მე მხოლოდ ვფიქრობ, რომ ვარდებს მოსწყინდებათ მთელი სალამო, ამისთანა მოსაწყენ არსებასთან.

— ვშიშობ, რომ დღეს სალამოს სუყველანი მოწყენილები ვიქმნებოთ. ეს conversexione მეტად სამძიმო იქნება.

— რაღა?

— ერთის მხრივ იმისთვის, რომ ყოველისფერი, რასაც კი გრასინი მართავს, ისეთივე მოსაწყენი შეიქმნება ხოლმე, როგორც თვითონ არის.

— ნუ ხართ ბოროტი. არ არის კარგი აგეთი ლაპარაკი, იმ კაცზე, ვისთანაც სტუმრად მიღიხართ.

— თქვენ ყოველთვის მართალი ხართ, მადლონა! აბა, მაშ, იმიტომ იქნება მოწყენილობა, რომ საინტერესო ხალხი ნახე-ვარიც არ იქმნებიან.

— რისთვის?

— რა ვიცი. ზოგი სხვა ქვეყნებში წავიდ-წამოვიდნენ, ზოგი ავად არის და ზოგიც კიდევ სხვა მიზეზებს მოიგონებენ. უეჭველად კი იქმნებიან შემდეგი პირნი: ორი ან სამი ელჩი, რამოდენიმე განათლებულნი გერმანელები და ჩვეულებრივი კრელი ყრილობა ტურისტებისა. აგრეთვე რუსის პრინციები და რამოდენიმე საფრანგეთის აფიცრები. სხვა მგონი არა-ვინ იქმნება. რასაკვირველია, გარდა ახალი სატირიკოსისა, რომელიც იქმნება გმირი მთელის სალამოისა.

— ახალი სატარიკოსი? ნუ თუ რივარესი, მაგრამ სსინი მგონი იმაზე ძალიან მკვახელ ლაპარაკობდა?

— ეგ მართალია, მაგრამ, რადგან ის ეხლა აქ არის და იმაზე უეჭველია ბევრს ილაპარაკებენ, ამისთვის, რასაკვირველია, გრასსინის ჰსურს, რომ ახალი გმირი, პირველად იმის სახლში გამოცხადდეს. დარწმუნებულნი იყავით, რომ რივარესმა არა იცის-რა, გრასსინის თვისდამი ცუდ განწყობილებაზე, მაგრამ იქნებ თითონვე მიხვდეს. ის საკმაოდ ჭკუიანია ამისთვის.

— მე არც კი ვიცოდი, თუ მოვიდა.

— გუშინ მოვიდა. აგერ ჩაიც მოაქვთ. ნუ დგებით მე მოგაწოდებთ.

მარტინი, ასე კარგად, არსად არა ჰგრძნობდა თავს, როგორც ამ პატარა სასტუმროში.

გემმას პირდაპირი ამხანაგობა, იმისი მშვიდობიანობა, თავის-და შეუმჩნეველი საკუთარი მომხიბვლელობა, შეადგენდნენ მარტინის ცხოვრებაში ნათელ წერტილს, რომელიც, საზოგადოდ, არ იყო ძლიერ ბრწყინვალე. მარტინი, როგორც კი ჩვეულებრივზე უმეტესს მოწყენილობას იგრძნობდა, მაშინვე გემმასაკენ გაეშურებოდა. იჯდა ხოლმე, უფრო ხშირად გაჩუმებული და უცქეროდა როგორ იჯდა გემმა, თავის ხელსაქმეზე თავ-ჩაღუნული, ან და ჩაის როგორ ამზადებდა.

გემმა არასოდეს არ დაუწყებდა ხოლმე გამოკითხვებს იმის უსიამოვნებაზე და არც უცხადებდა მონაწილეობას სიტყვიერად, მაგრამ მარტინი ყოველთვის დამშვიდებული და გამხნეებული ბრუნდებოდა სახლში, იმ გრძნობებით, როგორც თითონ ეუბნებოდა თავის თავს, რომ ის „შეიძლებს კიდევ როგორმე ორიოდ კვირა ხეირიანად გააჩანჩალოს“. გემმამ თითონ არ იცოდა როგორი იშვიათი ცოდნა ჰქონდა მინიჭებული; თუ როგორ მოუტანდა ხოლმე სიმშვიდეს და იმედს ადამიანს. ორი წლის წინედ, როდესაც მარტინის ახლო მეგობარნი შეიპყრეს კალაბრიაში და დახვრეტელ იქმნენ მგლებსავით, მარტინის ერთად-ერთი გამამხნევებელი იყო მტკიცე რწმენა გემ-



მასი. ხან და ხან, კვირა დილაობით, მოდიოდა გემმასთან „საქმეებზე სამუსაიფოდ“. ამ სიტყვებით გიმოიხატებოდა ყოველივე დამოკიდებულება მაცინის პარტიის პრაქტიკულ მოქმედებასთან, რომელსაც ესენი ორნივე ეკუთვნოდნენ. ამ დროს გემმა გარდიქმნებოდა ხოლომე სულ სხვა ადამიანად. ის ხდებოდა გულგრილი, გამკრიახი და ლოდიკური, ძლიერი სინდიისიერი და სრულიად პირუთენელი. ისინი, რომლებიც იცნობდნენ გემმას, მხოლოდ როგორც პოლიტიკურ მოამქმედს, ხედავდნენ იმაში გამოცდილს, მკაცრ დისციპლინაში გაელილს მემამოხეს, რომლის მინდობაც შეიძლებოდა და ამასთანავე ყოველ საქმეში გამბედავს და ერთგულს ამხანაგობის ღირსეულ წევრს, მხოლოდ რამოდენსამედ გატაცებასა და ხასიათის დამოუკიდებლობას მოკლებულს.

— ის ქალი გაჩენილია პოლიტიკის როლისათვის და ღირს თორმეტ ჩვენისთინად, მაგრამ მეტი მასში არა არის-რა. — სთქვა ერთხელ გემმას შესახებ ვალლიმ, — მაგრამ ის გემმა, რომელსაც მარტინი იცნობდა, იყო რაღაც ბევრად უფრო რთული და შეზავებული.

— როგორია თქვენი ახალი სატირიკოსი? — ჰკითხა გემმამ, მივიდა ბუფეტთან და იქიდან ელაპარაკებოდა მარტინს. — აი, ჩეზარე, თქვენი ქერის შაქარი და დაშაქრული ხილი. მართლა, რევოლუციონერებს რად უყვართ ტკბილეულობა?

— სხვა ხალხსაც უყვართ ტკბილეულობა, მაგრამ საჭიროდ მიაჩნიათ ეს დაჰფარონ. თქვენ სატირიკოსის შესახებ მკითხავდით? ის ერთი იმ კაცთაგანია, რომლებსაც აღტაცებაში მოჰყავთ ჩვეულებრივი ქალები და რომელიც თქვენ არ მოგეწონებათ... საოცარი ენა-მახვილია, დადის ქვეყნად უსუსური შეხედულობით და დაჰყავს თან ლამაზი ბალეტში მოთამაშე ქალი, რომელიც იმას ერთ ნაბიჯზე არა შორდება.

— თქვენ ლაპარაკობთ ნამდვილ ბალეტში მოთამაშე ქალზე, თუ ტყუილად ცხარობთ და გინდათ თქვენც მახვილ-გონიერება გამოიჩინოთ?

— ღმერთმა დამიფაროს. არა, ნამდვილი ბალეტში მოთა-
მაშეა და ძალიან ლამაზ ქალადაც სთვლიან ისინი, რომლებ-
საც უყვართ იმ გვარი სილამაზე, რომელიც ყვირის. კერძოდ
მე კი არ მომწონს. ის, როგორც რიკარდო ამბობს, ვენგერე-
ლი ბოშა ქალია, რომელიღაც პროვინციის გალიციის თეატ-
რიდან, თუ, არ ვაცი კარგად, რაღაც ამისთანა. თითონ სატი-
რიკოსი ძალიან გამბედავი გამოდგა. თურმე იმ ქალს ისე ადვი-
ლად აცნობს საზოგადოებას, თითქო იმისი დეიდა იყოს გა-
სათხოვარი.

— რა უშავს მერე, ამისთვის ის მადლობის ღირსია, თუ
კი თითონვე აუყვანია.

— მხოლოდ თქვენ შეგიძლიანთ ეგრე უცქიროთ საგანს,
ძვირფასო მადონავ, მაგრამ საზოგადოებას კი მაგნაირად არ
ესიამოვნება იმ ქალის გაცნობა, რომელიც ცხადია იმისი სატრ-
ფოა.

— საიდან შეუძლიანთ იმათ ეს იცოდნენ, თუ კი ის არ
ეუბნება.

— ეს ძალიან ადვილი გასაგებია და თქვენ თვითონვე მი-
ზღვდებით, თუ შეხვდით იმას. მაგრამ მგონი იმდენ გაბედულო-
ბას ვერ იხმარს, რომ გრასსინის სახლში იმან ის მიიყვანოს.

— იქ იმას არ მიიღებდნენ, სინიორა გრასსინი იმ ქალ-
თაგანნი არ არის, რომელნიც საზოგადო წეს-რიგს არ-
ღვევენ. სთქვით რაიმე სინიორ რივარესსზე, როგორც სა-
ტირიკოსზე და არა როგორც კაცზე. ფაბრიცი ამბობდა,
რომ მისწერა წერლი და ის დათანხმებულა გაუძღვეს ამ-
ხანავობას იეზუიტების წინააღმდეგ. აი, ეს არის, რაც მე
ვიცი, სხვა არაფერი. ამ კვირაში იმდენი საქმეები მქონდა, რომ
არავინ აღარ მინახავს რაიმე შემეტყო.

— არ ვიცი, სხვა რა დავუმატო, ფულის მხრივ მგონი
საძნელო არა არის-რა, რასაც წინად ვშიშობდით. ის, თურმე,
კარგა შეძლებულია და დათანხმდა მუქთად იმუშაოს.

— იმას საკუთარი შეძლება აქვს?



— მგონი. თუმცა საკვირველია. გახსოვთ, რას ლაპარაკობდნენ ფაბრიცის სახლში, იმის გარემოებაზე, დიუბრესის ექსპედიციის დროს? მაგრამ იმას აქვს ბრაზილიის მადნებში რაღაც სავაჭრო საზოგადოებაში შეტანილი ფულის ბარათები და მეორეც ისა, რომ დიდი გამარჯობა ჰქონია თავის ფელეტონებით პარიზში, ვენაში და ლონდონში. ის ლაპარაკობს ექვს ენაზე, როგორც დედა-ენაზე და არც არაფერი ხელს შეუშლის, აქედან სხვა გაზეთებთან დამოკიდებულება იქონიოს. სულ ხომ იეზუიტებთან ბრძოლაში არ იქმნება.

— ეს, რასაკვირველია. ეხლა კი უნდა წავიდეთ, ჩეხარე, დრო არის. მხოლოდ ცოტა ხანს მომიტმინეთ, ამ ვარდებს კაბაზე დავიბნევ.

გემმა ავიდა ზევით, თავის ოთახში და დაბრუნდა გულზე მიმაგრებულ ვარდებით და თავზე მოგდებულ ისპანურ გრძელ აბრეშუმის ბლონდით. მარტინმა დაათვალიერა ის გამომცდელის თვალით და უთხრა:

— თქვენ გამოიცქირებით, ჩემო მადონაე, როგორც დიდებული და ბრძენი დედოფალი სავოისა.

— კარგი კომპლიმენტი, — სიცილით მიუგო გემმამ, — თქვენ ხომ იცით, როგორ ვცდილობ მე საერო ქალად გარდაქმნას. განა რევოლიუციონერ ქალს შეშვენის ჰქონდეს შეხედულება სავოის დედოფლისა? ეგ ის იქმნება, რომ ჯაშუშების ყურადღება მივიპყრო.

— რამდენიც უნდა ეცადოთ, მაინც შეუძლებელია, თქვენში სუბუქ გონებიანი ქალი გამოიხატოს. მაგრამ ეს სულერთია; თქვენ იმდენად ლამაზი ხართ, რომ ჯაშუშები როდესაც შეგხედვენ, თქვენ დარწმუნებებზე დაუფიქრებლივ დაგეთანხმებიან, თუმცა თქვენ არ იცით პრანქვა-გრეხა და მარათი ცელქობა სინიორა გრასსინისავით.

— ახ, რა ნაირი ხართ, ჩეხარე, დაანებეთ თავი იმ საწყალ ქალს. აჰა, ინებეთ კამფეტი, რომ გაანელოს თქვენი გესლიანობა. მზად ხართ? დრო ირის წავიდეთ.

მარტინი მართალი იყო, როცა ამბობდა დიდი საზოგადოება შეიკრიბება, მაგრამ მოწყენილობა იქნებაო.

რამოდენიმე ლიტერატორები ლაპარაკობდნენ ზრდილობიან უმნიშვნელო ფრაზებს და ჰქონდათ უიმედო დაქანცული შეხედულობა, მიუხედავად იმისა, რომ ჭრელი კრება ტურისტებისა, დადიოდა ოთახში და ეკითხებოდნენ ერთმანეთს სხვადასხვა დამსწრე წარჩინებულებზე და ცდილობდნენ აზრიანი ბაასი გაემართათ.

გრასსინი სტუმრებს მეტი-მეტი ზრდილობით იღებდა, მაგრამ გემმას დანახვაზე იმას გაცხიებული სახე აენტო. იმას არ უყვარდა გემმა და იღუმლად კი რამოდენიმედ ეშინოდა იმისი. გრასსინის ესეც კარგად ესმოდა, რომ თუ გემმა არ დასწრებოდა, იმის სასტუმროს ძვირფასი სამკაული დააკლდებოდა. გრასსინის თვალ-საჩინო ადგილი ეჭირა თავის პროფესიაში და ეხლა, როცა ის მდიდარი და ცნობილი იყო, ყველაზე უფრო ყურადღებას იმას აქცევდა, რომ თავისი სახლი ლიბერალურ და გონივრულ საზოგადოების შუაგულ წერტილად გარდაექმნა. იმას ესმოდა აგრეთვე, რომ უმნიშვნელო, მოკაზმული პატარა ქალი, რომელიც სიბრიყვის გამო ეთხოვნა სიყმაწვილეში, არ ვარგოდა თავის უბრალო, უაზრო ტიკტიკით და დამანქულის სახით, დიდს ლიტერატურულ სალონის დიასახლისად. გრასსინი როცა დარწმუნდებოდა, რომ გემმა იმის სახლში კრებაზე დაესწრებოდა, ის დაიმედებული იყო, რომ სადამო კარგად ჩაივლიდა. გემმას მშვიდი, გრაციით სავსე მიმოხვრა სტუმრებს კარგს გუნებაზე აყენებდა და თვით იმის იქ ყოფნა შეუძინევებს ხდიდა იმ ბედითი შეხედულების აზრდის, რომელიც, გრასსინის აზრით, მის სახლში მუდამ არსებობდა.

მეუღლე გრასსინისა მიესალმა გემმას ალერსიანის ჩურჩულით:

— რა მშვენიერება ხართ თქვენ დღეს!—დაუთვალიერათ თეთრი კაბა, არა კეთილისა და კრიტიკულის თვალთ. იმას სძულდა თავისი სტუმარი, სწორედ იმისთვის, რისთვისაც ის



მარტინს უყვარდა: იმის მშვიდ და პირიან ხასიათისთვის, გულწრფელობისა და სერიაოზულ ქცევისათვის; ზომიერის სულის მოძრაობისა და თვით სახის გამომეტყველებლისათვისაც კი და, როდესაც სინიორა გრასინის ქალი სძულდა, ის გამოხატავდა ამას მის-დამი მეტის-მეტ სიყვარულიან მოქცევაში. გემმამ კარგად იცოდა ფასი იმისი ფერაობისა და მოისმინა იმისი ალერსიანი სატყვები ისე, რომ არც კი ფიქრობდა იმათზე. ის, რასაცა ჰქვია „ყოფნა საზოგადოებაში“, შეადგენდნენ გემმასთვის ერთ უსიამოვნო და მოსაწყენ მოვალეობას, თუმცა აუცილებლად საჭიროებს იმისთვის, რომ არ მიეპყრო თავისსკენ ყურადღება ჯაშუშებისა. იმისთვის საზოგადოებაში სიარული ისეთივე სამძიმო იყო, როგორც საიდუმლო ასოებით წერა. მაგრამ რადგან იცოდა, რომ ქალის სახელს იფარავს ეჭვებისაგან კარგი ჩაცმულობა, ამიტომ შეისწავლა იმან მოდის ქურნალები, ისე წმინდად, როგორც საიდუმლო ასოების (პაპირუსების) წერა. გრასინის სახლში მყოფი, მოწყენილი, წარჩინებული ლიტერატორები, გამოფხიზლდნენ გემმას სახელის გაგონებაზე. იმათ დიდ პატივსაც სცემდნენ. ქურნალისტები რადიკალურ ამხანაგობისა გაემართნენ ოთახის იმ მხრისაკენ, სადაც ახლად შემოსული გემმა გაჩერებულიყო. მაგრამ გემმა იმდენად გამოცდილი მემბოხე იყო, რომ განსაკუთრებით იმათ საზოგადოებაში დიდხანს არ დარჩებოდა. რადიკალთა დასი იმას ყოველთვის შეეძლო ჰყოლოდა და ეხლა, როცა ისინი გარს ეხვეოდნენ, იმან მტკიცედ და ალერსიანის ლიმილით გაჰფანტა ისინი და მოაგონა, რომ არ ღირდა დროს დაკარგვა იმასთან მსჯელობისათვის, როდესაც აქ ამდენი ტურისტები იყვნენ, რომლებიც გაწრთენას საჭიროებდნენ. თითონ გამართა გულმოდგინედ საუბარი ინგლისის პარლამენტის წევრთან, რომლის თანაგრძნობა დიდად თვალსაჩინო იყო რესპუბლიკის საზოგადოებისათვის. რადგან იცოდა, რომ ის ფინანსების კითხვებზე სპეციალისტი იყო, გემმამ აღძრა იმისი ყურადღება იმით, რომ იკითხა აზრი, რომელიდაც ტენიკურ მუხლზე, ავსტრიის ფულის მოჭრის განკარგულებაზე და შემდეგ

ხელოვნურად გადიყვანა საუბარი ლომარდოსა და ვენეციის შემოსავლის პირობებზე. ინგლისელმა, რომელიც გემმასაგან უაზრო ლაპარაკს მოელოდა, შეხედა იმას გაოცებულმა და ეგონა, რომ უშნო ქალის ბრჭყალებში გაება, მაგრამ, რა დაინახა, რომ ლამიზი იყო და საუბარშიაც საინტერესო, გაანება თავი წინააღმდეგობას და ისე ჩაფიქრებით დაიწყო ღრმად მსჯელობა და გარჩევა იტალიის ფინანსებისა, თითქო გემმა მეტერნისი ყოფილიყვეს. როდესაც გრასსინიმ მიიყვანა გემმასთან ერთი ფრანგი, რომელსაც სურდა გაეგო, სინიორა ბოლოსასაგან, ისტორია „ახალგაზდა იტალიისა“, პარლამენტის წევრი წამოადგა სრულის შეგნებით, რომ შეიძლებოდა, იტალიას უმეტესი მიზეზი ჰქონოდა უკმაყოფილებისა, ვიდრე თითონ ფიქრობდა.

სალამოს, როცა დაბინდდა, გემმა ყველას შეუმჩნევლად გამოვიდა ბაღში, ერდოზე, სასტუმრო ოთახი სარკმელის წინ, რომ ცოტა ხნით კამელიებსა და სამბულის მცენარეებს შუა მარტო ყოფნით დამტკბარიყო. ოთახის მძიმე ჰაერმა და ხალხის მუდმივმა შიგ მოძრაობამ იმას ცოტათი თავი ატკინა. თუმცა სალამო თბილი და მყუდრო იყო, მაგრამ მაინც ოთახიდან გამოსვლის დროს სიგრილე იგრძნო და თავზე ბლონდი მოიგდო. ერდოს პირდაპირ, ბოლოში ჩარიგებულნი იყვნენ ბზის ბუჩქები და ჩადუნა ბალახები ფართო კასრებით, დაფარულნი ზამბახითა და ათასგვარ აღმოცენებულ მცენარეებით. ყველა ეს მცენარეობა წარმოადგენდა სქელ თეჯირს ანუ სინდოს. ამას იქით იყო მიყრუებული კუთხე, საუცხოვო სწორე ადგილით. ბროწეულის ხის შტოები დაგვიანებულის კვირტებით დაბლა დახრილნი, მცენარეებ შუა, ვიწრო ბილიკის აქეთ-იქით გვერდებზე ჩარიგებულიყვნენ. ამ მყუდრო ადგილას, მიიმალა გემმა, იმ იმედით, რომ ვერავინ მოსძებნიდა, მანამ თავის ტკივილი გადუვლიდა, მაგრამ მალე, იმის სიახლოვეს, ფეხის ხმა და ლაპარაკი მოისმა, რამაც გემმა თვლემიდან გამოარკვია, რომელსაც ის იყო ეპირებოდა. გემმამ დაიწია უკან, ჩრდილში, რომ ახლად მოსულთ ის არ შეენიშნათ, რადგან



უნდოდა ცოტა კიდევ ესარგებლნა თავისუფლებით. მაგრამ მის და სამწუხაროდ, ფეხისა და სინიორა გრასსინის წრივინა ხმა შესწყდა ერთს წუთს, იქაც ახლოს, უბრალო ლაპარაკს შუა. მეორე ხმა კაცისა იყო, საოცარი რბილი და მუსიკალური. მაგრამ მოფერებული კილო აფუჭებდა იმის ხმას, იქნებ განზრახული, მაგრამ უფრო ისე გამოთქმული, როგორც რაიმე სიტყვა ნაკლულევანების წინააღმდეგ ბრძოლას ჩვეული. ყოველ შემთხვევაში ეს ხმა უსიამოვნო იყო.

— თქვენ ამბობთ, რომ ის ქალი ინგლისელია? — იკითხა კაცის ხმამ, — და იმისი სახელი ხომ წამდელი იტალიურია?

— ის ქვრივია, საბრალო ჯიოვანნი ბოლლასი, რომელიც მოკვდა რამოდენსამე წლის წინად. თქვენ გეხსამებათ ის. ახ, სრულიად დამავიწყდა, რომ თქვენი ცხოვრება მუდამ მგზავრობაშია და არ მოითხოვება თქვენგან, უეჭველად იცნობდეთ ყველას, წამებულთ ჩვენის ბედშავის სამშობლოსათვის. ისინი ძალიან ბევრნი არიან.

სინიორა გრასსინიმ ამოიოხრა. ის ყოველთვის ამგვარად ელაპარაკებოდა ხოლმე უცხოელებს. იტალიისათვის ტანჯულს პატრიოტის როლს, რომელსაც ის თამაშობდა, შეეთვისებოდა მოსწავლე ყმაწვილის მიმოხვრა და კაპასი ბავშვის დამანქულობა.

— ის გარდაიცვალა ინგლისში? — გაიმეორა მეორე ხმამ, — ის ყოფილა მაშ ემიგრანტი (გარდახვეწილი). მე მეონი მახსოვს ეგ სახელი. არა ჰქონია იმას კავშირი „ახალგაზნდა იტალიისთან“, იმის პირველ დაწყებითი ხანაში?

— დიად, ის ერთი უბედურთავანი იყო ოც და ცამეტ წლებში შეპყრობილ ხალხთა შორის. გახსოვთ თქვენ ის სამწუხარო ამბავი? საბრალო რამოდენსამე თვის შემდეგ გაანთავისუფლეს. მაგრამ ორი-სამი წლის შემდეგ კიდევ მოინდომეს იმისი შეპყრობა და მაშინ ის გაეშურა ინგლისში და ცოლიც იქ ითხოვა. ეს კი უჭკუობა მოუვიდა, მაგრამ საწყალი ბოლლა ყოველთვის რომანტიული ხასიათისა იყო.

— ის გარდაიცვალა ინგლისშიო, — თქვენ ამბობთ?

— დიად, ქლეკით. ვერ აიტანა ინგლისის მძიმე ჰაერი. ამ ქალმა, შვილიც, ქმრის სიკვდილის რამოდენისამე დღის წინად დაჰკარგა. ბევრი ყელჭირვებით გარდაიცვალა. ოხ, რა მწარე ბედის წერაა, განა? ჩვენ ყველას ძალიან გვიყვარს გემმა. ის ცოტად უგრძობელია საწყალი, მაგრამ მგონი რომ მწუხრებამ გახადა ის ეგრეთი. გემმა წამოდგა, მივიდა და გასწია ბროწეულის შტოები; იმის მწარე უბედურების მოთხრობამ, იმ მიზნით, რომ სტუმარი გაერთო, იმას აუტანელი ეჩვენა და უკმაყოფილო სახით გამოვიდა სინათლეზე და წარსდგა იმათ წინ.

— აი, ისიც! — შესძახა სინიორა გრასსინიმ გულ-გრილად — გემმა, გენაცვა სად გაქრი, სად დაიმაღე? სინიორ ფელლიჩე რივარესს სურს თქვენი გაცნობა.

აა, მაშ ეს არის კრახანა! — გაიფიქრა გემმამ და რამოდენიმედ ცნობის მოყვარეობით დაუწყო ცქერა. სინიორმა დიდის პატივის ცემით მისცა სალაში, მაგრამ იმისი თვალები, რომელნიც ათვალიერებდნენ გემმას სახეს, ეჩვენა გემმას გამომცდელნი და ზოურიდებელნი.

— თქვენ აქ მშვენიერი კუთხე მოგიძებნიათ, მერე რა საუცხოვო სანახაობაა! — უთხრა რივარესსმა და თვალი გადაავლო იქაურობას.

— დიად, აქ ძალიან სასიამოვნოა ყოფნა. გამოველ წმიდა ჰაერის ჩასაყლაპავად.

— სწორედ რომ ცოდვა არის. ამისთანა მშვენიერ ამინდში ოთახში იყვეს ადამიანი. — სთქვა დისახლისმა, სინიორა გრასსინიმ და შეხედა ცას (იმას ლამაზი წამწამები ჰქონდა და უყვარდა იმათი ჩვენება).

— შეხედეთ, სინიორ, განა ჩვენი ნაზი იტალია სამოთხეს არ შეედარებოდა, თავისუფალი რომ ყოფილიყო! იფიქროს კაცმა, ეს უნდა მონა იყვეს, შემკული ამ ნაირის ცითა და ვარდებით.

— და მაგნიირის პატრიოტებით, — დაბალი ხმით დაილაპარაკა რივარესმა.



გემამ შეხედა იმას მრისხანედ, იმის უზრდევლობა წამეტანა აშკარა იყო, რომ ვინმე მოეტყუებინა. მაგრამ გემამ კარგად არ იცოდა, სინიორა გრასსინი თუ როგორი მოყვარული იყო კომპლიმენტებისა. საბრალო გრასსინიმ ამოოხვრით წამწამები დაბლა დაუშვა.

— ოხ, სინიორ! რა შეუძლიან ქალს? მაგრამ იქნებ როდისმე შევიძლო დამტკიცება, რომ ღირსი ვარ მერქვას იტალიელი! და ეხლა კი, უნდა საზოგადო მოვალეობას დაეუბრუნდე. ის მიუბრუნდა გემმას, — საფრანგეთის ელჩმა მთხოვა იმისი აღზრდილი მთელს წარჩინებულებს გავაცნო. წამოდით, ნახეთ, ის შშვენიერი ქალიშვილია. ძვირფასო გემმავ, მე გამოვიყვანე სინიორ რივარესსი, რომ აქაურის თვალისთვის სასიამოვნო გარდასახედით დამტკბარიყო, ეხლა უნდა თქვენთან დავსტოვო, იმედია, გაირჯებით და ყოველ ადგილებს გააცნობთ. აგერ ჩენი რუსის პრინციც! თქვენ იცნობთ იმას? ამბობენ, რომ ეს იმპერატორ ნიკოლოზს ძლიერ უყვარს. სამხედრო ჯარის უფროსია, რომელიდაც პოლშურ ქალაქში, რომლის სახელის წარმოთქმაც ძლიერს შეიძლება *Q uelle nuit magnifique, n'est—ce pas, mon prince?*

იმან იფრთხილა შუა ლაპარაკში და მუნდირიან, ორდენებით სავსე, კამეჩისებურ კისრიან და მსხვილ ნილაბიან კაცთან მიიბრინა უსუსურის ჩივილებით: „*notre malheureuse patrie*“, ამ სიტყვებ არევით *char mant* და *mon prince?* და მალე შესწყდა კიდევ შორს იმისი ხმა.

გემმა იდგა ბროწეულის ხესთან გაჩუმებული. გრასსინის მაგიერ ის ჰგრძნობდა თავს შეურაცხყოფილად. კრაზანამ გააყოლა თვალი მიმავალთ იმნაირის სახის გამომეტყველებით, რომელიც ზიზღსა ჰგვრიდა გემმას. ამ კაცის დინჯი მოურიდებლობა, დაცინება იმგვარ არსებებისა, როგორნიც გრასსინი და რუსის პრინცი იყვნენ, არა საქებურად მიაჩნდა გემმას.

— აი, იქით მიდის, ხელი-ხელ ჩაკიდებულნი იტალიისა და რუსის პატრიოტიზმი, — მიჰმართა კრაზანამ გემმას ღიმილით —

და მგონი კმაყოფილნიც ერთი მეორის. რომელს უფრო აღ-
ლევ უპირატესობას იმ ორში?

გემმამ წარბები შეიკრა და არა უპასუხა-რა.

— რასაკვირველია, — განავრძო კრახანამ, — ეს საქმე სა-
კუთარს გემოვნებაზეა დამოკიდებული, მაგრამ მგონი რომ
იმ ორში მე ავირჩევდი რუსის პატრიოტიზმს. ის უფრო მიზ-
ნინანია. რუსეთი რომ თავისუფლებას, ჯარის-კაცთა და თოფის-
წამლის მაგიერ, ცასა და ვარდებზე ამყარებდეს, როგორ ფიქ-
რობთ, რამდენ ხანს გამაგრდებოდა „mon prince“ პოლშურ
ციხეში?

— მგონი რომ, — მიუგო გემმამ, — შეიძლება ისე გამოს-
თქვით თქვენი საკუთარი აზრები, რომ არ დასცინოთ იმ ქალს,
ვისთანაც ჩვენ სტუმრად ვართ.

— ახ, მართლა, სრულიად გადამაგიწყდა სტუმართ-მოყვა-
რება იტალიელთა. ისინი ძლიერ სტუმართ-მოყვარენი არი-
ან. იტალიელნი და ავსტრიელნი მაინც უეჭველია ამ აზრისა-
ნი არიან. არ გნებავთ დაბრძანდეთ?

ის წაეიდა კოჭლობით სავარძლის მოსატანად გემმასათ-
ვის და თვითონაც იმის პირდაპირ დაჯდა. სარკმლიდან შუქი
პირისახეზე სცემდა და გემმას შეეძლო ის კარგად დაეთვალიე-
რებინა. გემმას ალტაცების იმედი გაუცრუვდა; ის მოელო-
და რომ იგი, თუ ლამაზი არა, შესანიშნავი და უფლე-
ბის მქონე შეხედულობისა მაინც იქმნებოდა, მაგრამ წი-
ნააღმდეგ ამისა აღამიანს პირველად მოეჩხირებოდა თვალში
იმისი ქარაფშუტული ჩაცმულობა და მიხვრა-მოხვრაში ოდ-
ნავი კაღნიერება. ის იყო ძალიან შეეგვრემანი და მიუხედავად
იმისა, რომ კოჭლი იყო, — კატასავით მოქნილი და მრხევი. იმი-
სი გარეგნობა საშინლად მიაგავდა შავ ფოცხვერს. შუბლი და
მარცხენა ლოყა დამახინჯებული ჰქონდა. გრძელ და უსწორ-
მასწორო ქრილობის ზოლი ძალიან ემჩნეოდა. გემმამ ისიც
შენიშნა, რომ როდესაც ლაპარაკში ენა ეჩლუნგებოდა, ცალი
შხარე პირისახისა უთრთოდა. თუ ეს ნაკლულეევანება არა ჰქო-



ნოდა ის უეჭველად ლამაზი იქმნებოდა. მხოლოდ იმის ნახეში არ იყო არავითარი მიმზიდველობა.

დაიწყო ლაპარაკი ისევ კრაზანამ, აუჩქარებლად. ასე ილაპარაკებდა სწორედ ფოცხვერი, თუ შესძლებოდეს და ამასთანავე კარგს გუნებაზედაც ყოფილიყო, — გაიფიქრა გემმამ, მეტად შეშფოთებულმა.

— მე მითხრეს, — სთქვა რივარესსმა, — რომ თქვენ გეინტერესებათ რადიკალური მწერლობა, თქვენ გახეთებში სწერთ?

— ძალიან ცოტას. მე დრო არა მაქვს.

— ჰო, რასაკვირველია, მე შევიტყვე სინიორა გრასსინის სიტყვებიდან, რომ თქვენ გაქვთ, აგრეთვე, უფრო სერიოზული საქმეები. გემმამ წარბები ოდნავ შეიხარა.

რა სულელი ქალია სინიორა გრასსინი, უეჭველად გაუფრთხილებლობით წამოროშა რაიმე ამ მსხლტომ ფოცხვერთან. — გაიუქრა გემმამ. — რივარესსი თანდათან უფრო არ მოსწონდა იმას.

— მართლაც და, ბევრი საქმეები მაქვს, — მიუგო გულგრილად, — მაგრამ სინიორა გრასსინი აღიდებს ჩემ საქმეების მნიშვნელობას. ისინი უფრო უბრალო თვისებისანი არიან.

— კარგი იქნებოდა, რომ ჩვენ ყველანი დროს იმაში ვატარებდეთ, რომ იტალიის ბედ-იღბალისათვის ვიცრემლებოდეთ, მე მგონი მეგობრობა დღევანდელის ამფიტრიონისა და იმის მეუღლისა, ყოველ კაცს მხიარულოს დონზე მომართავდა, თავის დაცვის გრძნობის გამო მაინც. დიად, ვიცი თქვენ ესლა რასაც იტყვიან და სრული მართალიცა ხართ. მაგრამ ორნივე ისინი თავიანთის პოტრიოტიზმით სასაცილონი არიან. ახ, თქვენ მიბრძინდებით? აქ ისე სასიამოვნოა ყოფნა.

— დიად. უნდა დავბრუნდე სასტუმროში, სად არის ჩემი ბლონდი?

კრაზანამ აიღო ბლონდი და მიაწოდა. ის ესლა იღვა და გემმას იმ ნაირი ფართოთ გახელილ ლურჯ და უმანკო თვა-

ლებით მისჩერებოდა, როგორც წყალის ნაპირას აღმოცენილი ლურჯი ყვავილი.

— ვიცი, თქვენ გაჯავრდით ჩემზე, — უთხრა იმან შენანების კილოთი, იმ სანთლისაგან ჩამოსხმულ ქალზე დაცინებისათვის, მაგრამ რა უნდა მექმნა.

— რადგან მკითხავეთ, მეც გეუბნებით, რომ ვთვლი არა სულ-გრძელობად და თითქმის სასირცხვილოდაც დაცინებას იმ გვარ ხალხზე, რომელნიც გონება-გაუწრთვენელობით დაბლა სდგანან, — უბასუხა გემმა. — ეს სულ ერთია ვითომც კოკლისათვის დაეცინოთ ანუ...

ყმაწვილს სუნთქვა შეუჩერდა, სახეზე მტკივნეულობის აჩრდილმა გაღურბინა; უეცრივ დაიხედა დამახინჯებულ ხელებზე და დაბარბაცდა. მაგრამ ერთ წუთს შემდეგ ისევ გასწორდა და გაღიხარხარა.

— ეს ოდნავ თუ კარგი შედარებაა, სინიორაე, ჩვენ, კოქლნი, არ ვაჩივებთ ჩვენ სიმახინჯეს ხალხს ცხვირპირში, როგორც ის ქალი თავის სისულელეს. მაგრამ ყოველ შემთხვევაში მოგვეცით ნება ჩავთვალოთ, რომ დამტვრეული, უხერხული სიტყვა, აგრეთვე უსიამოვნო არის, როგორც უსწორ-მასწორო ზურგი. აქ საფეხურია, ნება მიბოძეთ, ხელი მრგაწოდოთ.

—

გემმა სასტუმროში დიდად აღშფოთებული დაბრუნდა. იმ კაცის მოულოდნელ სწრაფ მიხვედრილობამ ის სრულიად არია. როგორც კი შეაღო იმან სასტუმრო ოთახის კარები, იმ წამსვე შენიშნა, რომ იმის აქ არ ყოფნის დროს, რალაც არა ჩვეულებრივი მომხდარიყო. კაცთაგანს ბევრს გაჯავრებული შეხედულება ემჩნეოდათ. ქალები სახე-აწითლებულნი ძალდატანებულის სიმშვიდით, რათა მღელვარება დაეთარათ, ოთახის ერთ კუთხეში შეკრებილიყვნენ. ოჯახის უფროსს ცხადათ ეტყობოდა, რომ გაანჩხლებული თავს ძლივს იმაგრებდა. ის გაჩუმებული სათვალეებს აცოდვილებდა. კრება ტურისტე-



ბისა განცალკევებით იღგა და ცოცხალის სახით, ცნობის მოყვარეობით, ოთახის მეორე მხრისაკენ იცქირებოდა. ცხადი იყო, რომ იქ რაღაც ისეთი ხდებოდა, რაიცა იმათ ძალიან ართობდა, მაგრამ ბევრს, სტუმართაგანს კი, ეს შეურაცხყოფად ეჩვენებოდათ. მხოლოდ სინიორა გრასინი ვერას ამზინევდა, ის კახტად მარაოს ატრიალებდა და დანიის ელჩს მხიარულად ეტიტინებოდა, რომელიც იმას განიერის ღიმილით უსმენდა.

გემმა შეჩერდა კარებთან და კრაზნას მოხედა, მიხედა, რომ იმანაც შენიშნა არეული სახე საზოგადოებისა, კრაზნას თვალთაგან ბაროტების ნაპერწკალი გამოკრთა, როდესაც შეხედა პირველად დიასახლისს, სინიორა გრასინის, თავისსავე უმეცრებაში ბედნიერს და შემდეგ გადახედა ოთახის მეორე მხარეზე მდგომ დივანს. ბოშა ქალი იქვე იღგა დივანზე მკლავდაყრდობილი, გარშემო იმას მრავალი მოალერსე ყმაწვილნი და დამცინავი კავალერისტები ეხვიენენ. გემმა იმ წამსვე მიხედა ყოველივეს. კრაზნამ მოიყვანა აქ თავისი სატრფო რაიმე მომიზეზებით, რამაც ვერ მოატყუა ვერავინ, გარდა სინიორა გრასინისა. ბოშა ქალი საუცხოვოდ იყო მორთული წითელყვითელ ფერებით და მრავალის სამკაულებით, რაიცა ხდიდა იმას ლიტერატურულ სალონში სამხრეთელ ფრინველს ბელურათა შორის. ის თითქო ჰგრძნობდა თითონვე, რომ იქ არ იყო იმის ადგილი და უცქეროდა შეურაცხყოფილ ქალთ ზიზღითა და თანაც სიბრაზით. იმან დაინახა თუ არა კრაზნა, გემმასთან ერთად ოთახში შემოსული, სწრაფად გაექანა იმისკენ და დაუწყო სიჩქარით ლაპარაკი დამტვრეულ ფრანგულს ენაზე.

— მ—რ რივარესს, მე თქვენ ყველგან დაგეძებდით. გრაფ სატილკოვს ჰსურს იცოდეს, შეგიძლიანთ თუ არა იყოთ ხვალ სალამოს იმათ ვილლაში. იქ თამაშობა იქმნება გამართული.

— ვწუხვარ, რომ არ შემიძლიან დავესწრო, მაგრამ სულერთია—მე ვერ ვითამაშებდი. სინიორაე ბოლოა,—მიჰმართა გემმას,—ნება მიბოძეთ გაგაცნოთ madame ზატტა რენნი. ბოშა

ქალმა შეხედა გემმას უნდო სახით და ცივი სალამი მისცა. მართლაც რომ მშვენიერი იყო, მაგრამ მარტინის თქმის არ იყოს, რალაც პირუტყვი და არა სასულიერო სილამაზისა. სრული ჰარმონია იმისი თავისუფალი მიმოხვრისა მომზიბვლელი იყო, მაგრამ შუბლი მეტად ვიწრო და დაბალი ჰქონდა. ზოლი იმის თხელ-ნაზი ნესტოებისა მკაცრს შეხედულობას აღლევდა იმას.

სამძიმო მდგომარეობა, რომელსაც ჰგრძნობდა გემმა კრახანას საზოგადოებაში, უმეტესი სამძიმო შეიქმნა ბოშა ქალის იქ ყოფნით. ერთ წუთს შემდეგ, როცა ოჯახის უფროსი მივიდა სინიორა ბოლლასთან, თხოვნით, რათა იქავ მეორე ოთახში რამდენსამე სტუდენტებთან საუბარში დახმარებოდა, გემმა ადგა, გაჰყვა და მხოლოდ ზაშინ ცოტა თავისუფლად ამოიღსუნთქა.

— აბა, ჩემო მადონავ, რას იტყვიტ კრახანას შესახებ? — დაეკითხა მარტინი, როდესაც, სალამოს, გემმას სახლში აცილებდა. — გინახავთ ამაზე მეტი შეუპოვრობა, თუ როგორ მოატყუა იმან მეუღლე გრასსინისა.

— თქვენ მოთამაშე ქალის შესახებ ლაპარაკობთ?

— დიად, რივარესსა დაარწმუნა სინიორა გრასსინი, რომ ის ქალიშვილი იქნება ვარსკვლავი სეზონისა და ს—რა გრასსინიც ეცდება ყველაფერი გააკეთოს გამოჩენილი პირის გულისთვის.

— ჩემის აზრით ეს ძალიან ცუდია იმის მხრივ, იმან ჩააყენა გრასსინი მოტყუებულ მდგომარეობაში და შესახებ იმ ქალისაც ეს საშინელებაა. დარწმუნებული ვარ, რომ იმისთვის ეს სასიამოვნო არ იქნებოდა.

— თქვენ ლაპარაკობდით მგონი რივარესსთან, რას ჰფიქრობთ იმაზე?

— ოხ, ჩეზარე, მე არასა ვფიქრობ იმის მეტს, რომ მოხარული ვიქნებოდი მეტად, რომ ის აღარ მენახა. არავისი საზოგადოება მე ისე სამძიმოდ არა მჩვენებია, როგორც იმისი. ათი

წუთის განმავლობაში თავი ამტკივდა. რივარესის სწორედ რომ ნამდვილი დემონია მოუსვენრობისა.

— ვიცოდი, რომ ის თქვენ არ მოგეწონებოდათ და, მართალი უნდა გითხრათ, არც მე მომიწონს ის მსხლტომი ფოცხვერი. იმისი მე არა მწამს-რა.

ნატალია რ. გიგაურა

(შემდეგი იქნება)



I

*
* *

ვზივარ მარტოკა თვალ-ცრემლიანი
და შევსტქერ შორით აღმოსავლეთსა,
თითქოს იქიდან გამოველდე
ჩემს უკანასკნელს ნუგეშ-იმედსა.

აჰა, მზეც აკერ სხივებ-გაშლილი
გადმოუთინა ქვეყნიერებას,
მაგრამ მე მაინც ჯერ ბნელში ვზივარ,
ვერ ვგრძნობ ბედ-კრული დღის გათენებას.

ჩემთვის მანამდე არ გათენდება
და არც შემშრება მე ცრემლი თვალსა,
სანამ არ ვნახავ ჩემ გულის სატრფოს
მტრისა ხელიდან თავისუფალსა.

II

კ მ ე ტ ი

ცის და ქვეყნის შუამავალს
მიხურია მე ხელში ჩანგი
და მსურს მით ერს სიძულვილის
გადაფერო გულზე ჟანგი.

შევსუფარო სუსტი ძლიერს,
 უძალ-ღონო — ღონიერსა,
 დაჩაგრული — გალადებულს,
 უბედური — ბედნიერსა,

ღარიბი და უმწე — მდიდარს,
 ერთმანერთი — მთელსა ერსა,
 რომ ერთისა სატკივარი
 თვისად უჩნდეს მეორესა.

გ. რუსაძე



დაგონებულნი

რამანი ბაღვაშთა ცხოვრებიდან

ივ. ვახვახიანი

XXXI*)

ოსმალეთის პატივია

ცანკო ოგნიანოვის სანახავად შევიდა ბნელს ოთახში.

— რას იტყვი, პოიჩო, ეს საღამო როგორ მოგეწონა?

— საუცხოვეო რამ იყო, ბაი ცანკო!

— სიმღერები?

— დიდის სიამოვნებით ვუგდებდი ყურს....

ამ დროს ოთახში ცანკოს ცოლიც შემოვიდა. ხელში სანთელი ეჭირა.

— ვიღაცა ალაყაფის კარებს აკაკუნებს, — უთხრა ქმარს ცოლმა.

— აღბად ისევ სტაიკას სახლიდან არის ვინმე, შეიძლება ქალი ჩვენ მოგვთხოვონ... მაგრამ ჩვენი რა საქმეა!

ზედდატანებაზე ღონკა შემოვიდა და შეატყობინა, პოლიციელები არახუნებენ კარსაო; პაპა დეიკო, იასაული, მოუძღვისო...

— ღმერთმა ნუ იცის მათი და დეიკოს თავიცა! აბა რა ვუყო, ახლა ამ ღორებსა? ნუ გცმინიან, შენს საძებრად არ

*) იხ. „ზამთრე“ 1899 წ. № VII.



მოსულან, — დამშვიდა ოგნიანოვი ცანკომ, — მაინც სიფთობი
 ლეს თავი არა სტკივა, დაიმაღე... დედაკაცო, მიდი, მასწავ-
 ლებელს დასამალი ადგილი უჩვენე...

ესა სთქვა და ოთახიდან გავიდა. ცოტა ხნის უკან, ცან-
 კო ისევ მობრუნდა, თან მოსდევდა ორი, თოვლიან ნაბდებში
 გახვეული, თურქი. ორივე ბუზლუნით მოდიოდა.

— მთელი საათი რად გაგვაჩერე ქუჩაზე, შე გიაურო? —
 შეუტია ცალთვალა პოლიციელმა და თან თოვლიანი ნაბადი
 გაიბერტყა.

— სანამ შენ კარს გაგვიღებდი, ჩვენ კიდევ გავიყინე-
 ვით! — ღრიალებდა მეორე, პატარა ტანისა და უუღვაშო
 თურქი.

ცანკომ რალაცა დაიბურტყუნა, ვითომ-და ბოდიშის მოსახ-
 დელად.

— აბა რას ბურტყუნებ? წადი, ვარია დაგვიკალი და ერ-
 ბო-კვერცხი შეგვიწვი.

ცანკოს რალაც უნდა ეთქვა. ამ დროს ცალთვალა პო-
 ლიციელმა დაუყვირა:

— დროს ნუ ჰკარგავ, გიაურო, ჩქარა გაიქე და შენს
 ცოლს უთხარი ვახშამი გაგვიკეთოს... იქნება გწადია შენის
 ქლიავით და კაკლის ნაჭუჭებით გაგვიმასპინძლდე? — უთხრა
 ცანკოს და ზიზლით გადახედა სტუმრებისაგან გადარჩენილს
 ქლიავებსა და კაკლის ცარიერს ნაჭუჭებს.

ცანკო კარისაკენ გაემართა ბრძანების ასასრულებლად.
 უუღვაშომ მიაძახა:

— გაჩერდი, ქალები რა უყავით?

— თავიანთს სახლებში წავიდნენ, გვიან იყო, — უბასუხა
 ცანკომ, რომელსაც ღვინო სულ გამონელდა.

— წადი, ხელ-ახლა დაუძახე, ჩვენთან ერთად ივანშმონ
 და თითო ჯამი ღვინო დაგეისხან... აბა, რა გიქირდა, არ გა-
 გეშვა?

ცანკო შეშინებულის თვალებით იყურებოდა.

— შენი ქალი სადღაა?

— დასაძინებლად წავიდა, ალა!

— გააღვიძე, აქ გვემსახუროს, — უთხრა ცალ-თვალამ და თან დასველებული წაღები ცეცხლს შეუშვირა.

— გულს ნუ გაუხეთქავთ ჩემს ბავშვს, ალა, — შეეხვეწა ცანკო.

შემოვიდა იასაული და მოკრძალებით კარებთან აიტუზა.

— შე მხეცო, შენა! რად შემოგვატარე მთელი სოფელი და მათხოვრებსავით რად გვახვეწინე ყველასთვის სახლში შეშვება! რატომ პირველადვე აქ არ მოგვიყვანე! რა იქმნენ თქვენი.....

და თურქმა ქალებს შეუკუროთხა.

ბოლგარებმა გინება მოითმინეს. ასეთს ლანძღვა-გინებას შეჩვეულნი იყვნენ. მრავალ-საუკუნის მონობამ შემდეგი ანდაზა მოაგონებინა ბულგარებს: „დახრილს კისერს ხმალიც არა სჭრისო“. ცანკო გული-გულში ღმერთს ეხვეწებოდა, — ჩემი ქალი აქ არ მომაყვანინონ ამ უსჯულოებმაო.

— ჩორბაჯი, — ჰკითხა ცალთვალა პოლიციელმა, — თქვენ გინდათ აჯანყდეთ?

ცანკომ თამამად უთხრა უარი.

— მაშ ამ დანას აქ რა უნდა? — უთხრა უუღლავომ და ხელში აიღო დანა, რომელიც პეტრე ოვჩარს ხალიჩაზე დაევიწყნოდა.

— აა, ჩორბაჯი, მაშ ასაჯანყებლად ემზადებით? — ჰკითხა ცბიერულის ღიმილით ცალთვალამ.

— არა, ალა, ჩვენ ერთგულნი ქვეშევრდომნი ვართ ხელმწიფისა, — უბასუხა ცანკომ და თან შეეცადა თავი ისე ეჩვენებინა, აღელვებული სრულებით არა ვარო; — ეს დანა, აღბად, ვისმე სტუმართაგანს დაავიწყდა აქ.

— ვისია?

— არ ვიცი, ალა.



პოლიციელები დანას დააკვირდნენ, სინჯვა დაუწყეს ზედ გამოხატულს რაღაც ყვითელ რგოლებს. ეტყობოდა, რომ რაღაც სიტყვები ეწერა დანაზე.

— ეს რა სიტყვები სწერია? — ჰკითხეს პოლიციელებმა ცანკოს.

ცანკო დააკვირდა: ყუაზე ყვითელის მავთულით ამოყვანილი იყო: „თავისუფლება ან სიკვდილი“, ხოლო მეორე ალფას პატრონის სახელი ეწერა.

— სიტყვები კი არა, ყურძნის მტევნებია დახატული, — იტყუა ცანკომ.

ცალთვალამ გასვრილი წაღა სახეზე დაარტყა.

— გიაურო, ცალთვალა რომ ვარ, იმიტომ სულ ბრმა ხომ არა გგონივარ?

ცანკოს პასუხზე ექვი დაებადათ.

— მწერალო, აქ მოდი!

მწერალი შემოვიდა. ხელში ხაჭაპური ეჭირა, რომელსაც ცანკოს ცოლთან ერთად აცხობდა. პოლიციელების ხელში დანა რომ დაინახა, შიშისაგან კანკალმა აიტანა.

— წაიკითხე, რა სწერია!

— მწერალმა წაიკითხა და შეძრწუნდა.

— კარგად ვერ გავარჩიე, ალა,

უუღვაშომ მათრახს დააელო ხელი და გადაუტყლაშუნა. მათრახმა დაიზუზუნა და მწერალს ორმაგად შემოაერკალა კისერზე. ლოყაზე სისხლის წვეთები წამოასხდა.

— ღვთისგან შეჩვენებული ხალხი!

მწერალმა სიტყვა შეუბრუნებლად სისხლის მოწმენდა დაიწყო.

— წაიკითხე, თორემ, ეს არის, ყელი გამოგლადრე ამ დანითა! — შეუყვირა პოლიციელმა. თავტანდაკარგული მწერალი ხედავდა, — ხსნა არსით არისო. მეტი რა გზა ჰქონდა, ბედს უნდა დამორჩილებოდა.



— პეტრე ოვჩაროვი, — წაიკითხა მწერალმა და განგებინა მოიკიდა.

— იცნობ?

— ჩვენი სოფლებლია.

— „ჩობანი“ პეტრეს ხომ არ ეძახიან? — ჰკითხა ცალთვალამ; ეტყობოდა, რომ ცოტა-რამ გაეგებოდა ბოლგარულის ენისა.

— ასე გახლავთ, ალა, — და მწერალმა დანა მიაწოდა. გული-გულში კი ღმერთს მადლობასა სწირავდა, რომ საშინელ სიტყვების ჩაფუჩჩეხება შემრჩაო. მაგრამ ტყუილად ინუგეშებდა თავს. განსაცდელი ჯერ წინ ედო.

— აბა ახლა მეორე მხარეს დახედე, რა სწერია, — უთხრა პოლიციელმა.

მწერალმა შეშინებულის სახით დახედა ისევ დანას: ჰყოყმობდა. ამ დროს მარჯვენა თვალით დაინახა, რომ უულვაშომ ისევ უნდა გადამიჭიროს მათრახიო.

— „თავისუფლება, ან სიკვდილი“ — სწერია, ალა.

ცალთვალა ზეზე წამოიჭრა.

— თავისუფლება, ჰა? — გაიღიმა თურქმა მრისხანედ; — ეს დანა ვისი გაქედლილია? ჩობანი პეტრე სად არის, ჰა?

— სად უნდა იყოს, თავის სახლშია.

— წადი, დაუძახე...

მწერალმა წასვლა დააპირა.

— მოიცა, მეც წამოგყეები, ოჩოპინტრე!

უულვაშომ ნაბადი მოისხა და მასთან ერთად გავიდა.

— ვერ უყურებ, ჩობანიც რომ გაიდუკების ჯიშისა ყოფილა.

ამ დროს ცანკო ცალთან შევიდა. ცოლი თან იწყევლებოდა და თან ვახშამს უმზადებდა დაუპატიებელს სტუმრებს.

*) „ჩობანი“ და „ოვჩარი“ ბოლგარულად ორივე ერთია, მწყემსს ნიშნავს.



— დონკე, გაიქე, შვილო, ამაღამ ძიასთან გაათიქე ღამე, ლობნე გადანტი, — უთხრა ცანკომ თავისს ქალს, რომელმაც კარებში შემოჰყუთ თავი მთლად ფერ-წასულმა.

— ნეტავ ვიცოდე, საიდან მოათრია დეიკომ ეს წყეულები? წარსულ კვირასაც მოგვიყვანა ორი თურქი, — ბუზღუნებდა დიასახლისი.

— მა რა ექნა საწყალ კაცს? — უთხრა ცანკომ ცოლს, — ყველგან მიუყვანია, მაგრამ არავისთან გაჩერებულან, ჩვენს სახლში სიმღერები გაუგონიათ და უთქვამთ, გინდა თუ არა, წაგვიყვანეო, თან ოთხ-ხუთჯერ ზურგში უთავაზებიათ.

ცანკო ისევ დაბრუნდა ცალთვალასთან.

— ჩორბაჯი, სად დაიკარგე? ჩქარა მოიტა არაყი და შე-სატანებელი რამე.

— ჩობანი სახლში არ არის, — უთხრა გულმოსულად ოთახში შემოსულმა უულვაშომ, რომელსაც თან მწერალიც შემოჰყუთა.

— მთელი სოფელი უნდა შემოიაროთ, სახლი არ დასტოვოთ უნახავი, და ის მეამბოხე კი უნდა მონახოთ როგორმე, — უთხრა ცალთვალამ და არაყი ხახაში ჩაუძახა.

— არა სჯობს, ჯერ მის მამას დავატანოთ ძალო? — ჰკითხა ჩუმად უულვაშომ და მერე რაღაც უჩუჩუღა ყურში. ცალთვალამ თანხმობის ნიშნად თავი დააკანტურა.

— იასაულო, წადი, პეტრეს მამა მოგვიყვანე, იმასა ვკითხავთ — მისი შვალი სად არის; ესეც წაიღე, — უთხრა უულვაშომ და საარყე ქურჭელი მისცა.

— დუქანი ახლა დაკეტილია, ალა.

ცალთვალამ, პასუხის მაგივრად, სახეში წაღა ჩააზილა. ბუნებით თავისს ამხანაგზე უფრო გულკეთილი იყო, მაგრამ, რაკი არაყს იგემებდა, მხეცად იქცეოდა.

თხუთხმეტს წუთს უკან პაპა სტოიჩოც მოვიდა. სტოიჩო ორმოც და ათის წლის კაცი იყო; ცოცხალსა და მხნე სახეზე აღბეჭდილი ჰქონდა მტკიცე ხასიათი და მხნეობა.

— სტოიჩო, გვითხარ, შენი შვილი სად არის, შენ უეჭველად გეცოდინება, სად დაიმალა, გვითხარ, თორემ, იმის მაგივრად, შენ მოგხვდება!

ამის თქმაზე ცალთვალამ ხარბად მოიწაფა საარყე ბოთლი. თვალები აენთო. მერე ჭურჭელი თავის ამხანაგს მიაწოდა.

— არ ვიცი, სად არის, ალა,—უპასუხა მოხუცმა.

— შენ იცი, გიაურო, იცი!—ბრაზიანად შეუტია პოლიციელმა.

მოხუცმა ისევ უთხრა, არ ვიციო.

— გათქმევენებთ, სადაცაა!

— კბილებს ჩაგამტერევთ; ზურგზე ცხრაპირ ტყავს აგადრობთ,—დაიღრიალა უფლვაშომ.

— რაც გნებავთ, ის მიყავით, ერთი სული მამადია, იმის მეტს ხომ ვერაფერს წამართმევთ, უპასუხა თამამად მოხუცმა.

— წადი და იფიქრე... თორემ მერე ინანებ... — უბრძანა ვითომ მორბილებულმა ცალთვალამ. უნდოდა პაპა სტოიჩოსაგან ქრთამი აეღო, რის შესახებ მწერალმა სიტყვა გადაუკრა კიდევცა.

მაგრამ სტოიჩო ადგილიდან არ იძვროდა.

პოლიციელებმა ერთმანერთს გადახედეს, საშინლად გაუუყვირდათ ბოლგარელის კადნიერება და იმავე დროს აბრიალებული თვალები მოხუცს დააშტერეს.

— მოხუცო, ხომ კარგად გაივონე, რაც გითხარი? — დაუყვირა ცალ-თვალამ.

— გავივონე და მოსაფიქრებელიც არა მაქვს-რა, შინ გამიშვით,—უპასუხა პირქუშად სტოიჩომ.

პოლიციელებმა ცეცხლი მოიკიდეს.

— მწერალო, მიწაზე დასცი ეს მოხუცი!—ეს ბრძანა ცალთვალამ და ხელი დაავლო მათრახს.

მწერალმა და ცანკომ თხოვნა დაუწყეს თურქს, აპატიეთ მოხუცსაო.



პასუხის მაგივრად ცალთვალამ ფეხი ჰკრა მოხუცს და სტოიჩომაც ბრაგვანი მოიღო მიწაზე.

რაც ძალა ერჩოდა, მოურთო მათრახი. პაპა სტოიჩო რამდენსამე ხანს ღრიალებდა, ქშინავდა, ჰკენესოდა, ბოლოს გაჩუმდა. მტარვალს ოფლი წურწურით ჩამოსდიოდა სახეზე: მეტის შრომისაგან დაიღალა.

დაბეჭილი მოხუცი ოთახიდან გაათრიეს მოსასულიერებლად.

— როცა გონზე მოვა, ხელ-ახლა შემოიყვანეთ, ვათქმევინებ, რაც მინდა.

— გეხევეწებით, ჰაჯი-აღა, შეიბრალებთ ეს მოხუცი, ახალს ტანჯვას ვერ გაუძლებს და მოკვდება, — შეევედრა ცანკო.

— ხელმწიფე იყოს ცოცხალი, ხოლო მემამოხენი თუ გინდ სულ გასწყდენ! — გული მოუვიდა ერთბაშად უულვაშოს.... — შენც გამოდგები სახრჩობელაზე ასათრეველად! შენს სახლში შენ უყრი თავს მემამოხეთა, ჩობანსაც, ალბად, შენა ჰმალავ. შენი სახლიც უნდა გაფხრიკოთ.

ცანკოს უნებლიედ ფერმა გადაჰკრა სახეზე. ცალთვალა მთვრალი იყო, მაგრამ მაინც შეამჩნია, ცანკოს შეეშინდაო.

ერთბაშად უულვაშოს მიუბრუნდა:

— იუსუფ-აღა, მოდი, ამ გიაურს გაფუხრიკოთ სახლი, ეილაცა ჰყავს დამალული. — ეს უთხრა და ზეზე წამოდგა.

— მობძანდით, — ჩამწყდარის ხმით უთხრა ცანკომ და ფანრით წინ გაუძღვა.

ცანკომ ყველა ოთახები დაატარა, ბნელის ოთახის ყარდა. ბოლოს ბნელ ოთახშიაც შეანათა სანთელი. გამჭვარტლული ჭერი ერთს ალაგას გამოჭრილი იყო. როცა ეს გამოჭრილი ადგილი დახურული იყო, არაფერი სჩანდა ხოლმე. ცანკო დარწმუნებული იყო, რომ ოგნიანოვი ამ გამოჭრილით სხვენზე ავიდოდა და გამოჭრილს დასაფარებელს დააფარებდა. ამიტომ გულდამშვიდებით მიუძღვებოდა თურქებს და გაანათა.

პირველად ჭერისაკენ აიხედა ცანკომ.

გამოჭრილი სრულებით ღია იყო.

ცანკო გაშეშდა. თურქებმა ოთახს მიმოავლეს თვალი.

— ეს რა გამოჭრილია ზევით?

— სხვენზე ასასვლელია, — ჩურჩულით უპასუხა ცანკომ.
 მუხლები სულ მოეკვეცა და კედელს მიეყრდო ზურგით.

უუღლევომ შეამჩნია, ცანკოს შეეშინდაო.

— აბა კარგად მოძინათე, ზევით მინდა ავიდე, — უთხრა ცანკოს. მაგრამ უცბად რაღაც უსიამოვნო რამ აზრმა გაუღელვა და თავის ამხანაგს დაუძახა.

— ხასან-ალა, შენ ჩემზე მაღალი ხარ; მწერალო, აბა ზურგი შეუშვირე.

ხასან-ალა, არყისაგან მთლად გაღეშილი, მწერალის ზურგზე აბობლდა.

— ჩორბაჯი, ფანარი მოიტა, ვერასა ეხედავ.

ცალთვალამ გამოჭრილში ჯერ ფანარი შეჭყო და მერე თვითონ შეიხედა. ტანის მიმოხვრაზე ეტყობოდა, რომ თავს სხვენის ყველა მხრისაკენ ატრიალებდა...

მერე დაეშვა, ძირს ჩამოხტა და იკითხა:

— ჩორბაჯი, აქ ვინა გყავს დამალული?

ცანკო გაოცებით იცქირებოდა. არ იცოდა, რა ეპასუხნა. იმ საღამოს იმდენი ტანჯვა და შიში გამოიარა, რომ ეგონა, სიზმარში ვარო. აზრები ერთმანეთში აერივ-დაერია. თურქმა ისევა ჰკითხა. შეშინებულის ხმით მაშინ-ღა წაიბუტბუტა რაღაც ცანკომ.

— ეს მემამოხე კლისურში გვეტყვის უფრო გამორკვეულს პასუხს. იქაური სატუსალო მოეწონება... ამალამ კი აქა ბრძანდებოდეს...

და პოლიციელებმა ბნელს ოთახში ჩაჰკეტეს ცანკო. ისე შეეშინდა საცოდავ კაცს, რომ რამოდენისამე წუთის უკან-ღა მოვიდა გონზე. ხელები თავში იტაცა, ეგონა, ეს-ეს არის, გავვიქდებიო. ხსნის იმედი გადაუწყდა; ტანჯვამ და დარღმა



გული გაუტეხა, სიმხნევე წაართვა. სასოწარკვეთით ამოიხსენესა და დაიკვნესა.

ამ დროს კარის კაკუნთან ერთად დეიკოს ხმა მოესმა.

— ახლა რას აპირობ, ცანკო?

— არ ვიცი, ბაი დეიკო, შენ თუ მასწავლი რა ვქნა!

— ხომ იცი თურქების მუცლის გვრემა რაც არის! თვალები დახუჭე და ქრთამი მიეცი, ამით-ლა იხსნი თავს ამ არაწმინდების ხელიდან... თუ ასე არ მოიქეცი, იმდენს გათრევენ პოლიციებსა და სასამართლოებში, სანამ სული არ ამოგხდება. საწყალი პაპა სტოიჩო, იმასაც რომ ცოტა რამ მიეცა, მათი მსხვერპლი არ შეიქნებოდა. მოდი, ცანკო, ფულით იხსენ თავი ათას ტანჯვისაგან.

ამ დროს დიასახლისიც მოვიდა, ცრემლები ღაბაღუნით ჩამოსდიოდა ლოყებზე.

— ცანკო, მივცეთ, ნურაფერს დავიშურებთ. ცანკო! ამ რუდის კერძებს აღამიანი ცოცხლად ვერ დააღწევს თავს... პაპა სტოიჩო კიდევ მოკვდა... ოჰ, ღმერთო ჩემო, რა დღეს მოვესწარიტ!..

— რა-ლა უნდა მივცეთ, დედაკაცო? ხომ იცი, რომ ფული არ გვაბადია!

— ჩვენის ქალის სამზითვედ ვერცხლის ფულებისაგან გაკეთებული სამკაული მივცეთ.

— დონკას სამზითვო სამკაული?

— ჰო, მივცეთ, ამით-ლა შეგვიძლი ვიხსნათ თავი... ხომ ხედავ, ახლა დონკასა ჰკითხულობენ ეს წყეულები!

— რაც გინდა, ისა ჰქენი, მე ნურასა მკითხავ, კისერზე თავი არა მაქვს...—დაიკვნესა ცანკომ.

ცანკოს ცოლი და დეიკო წავიდნენ.

ცოტა ხანს უკან სინათლე გამოჩნდა და კარი გაიღო.

— ცანკო, გამოდი, გაპატიეს,—უთხრა დეიკომ;—აღები ისევ გულ-კეთილი აღამიანებად იქცნენ. დანასაც გიბრუნებენ, ნურაფრის შეგეწმინდებო. ძალიან იაფად გადავრჩით.

მერე დაიხარა და ცანკოს ყურში ჩასჩურჩულა:

— დიდხანს არ დაგვირდება ლოდინი, ან ჩვენ ეკამთ იმათს ქელეხს, ან-და ისინი მოგვიღებენ ბოლოს... ასე ცხოვ-
ვა არ შეიძლება...

XXXII

თვალი თვალისა წილ და კბილი კბილისა წილ

სწორედ ამ დროს ოგნიანოვი პეტრე ოგჩეროვის სახლის
ქიშკარს აკაკუნებდა, ბოიჩომ ვერ გაუძლო ჭერის ჯუჯრუტა-
ნიდან გულგრილად ეყურებინა ამ ბოროტმოქმედებისათვის;
გადასწყვიტა, ხელი შეეღებნა მტრის სისხლით ამ სიმხეცისა-
თვის; იმის დარდი არა ჰქონდა,—ამ შურისძიებას რა ცუდი
შედეგი მოჰყვებოდა. გაშმაგებული მირბოდა ქუჩაზე პირდაპირ
სტოიკოს სახლისაკენ.

— პეტრე სად არის?—იკითხა ბოიჩომ და ის-კი დაა-
ვიწყდა, რომ პეტრე იმაღლებოდა.

— მასწავლებლო, შენა ხარ?—ჰკითხა ტირილით თვა-
ლებ-დასიებულიმა დედამ.

— თქვენი პეტრე სად არის?

— ჩუმად, შვილო, არაფერს გაიგონოს... პეტრე ბორიმეჩ-
კასთან არის.

— ბორიმეჩკა სად-ლა დგას, დიდედა?

— მღვდლის სახლის გვერდითაა, ახალი ქიშკარი აქვს.
მხოლოდ ფრთხილად წადი, შვილო.

საცოდავმა დედაკაცმა არც კი იცოდა, რომ პაპა სტოი-
ჩომ სული განუტევა. ოგნიანოვი შურდულივით გაიჭრა. მღვ-
დლის სახლს რომ მიატანა, მოქეიფე ყმაწვილების ხმაურობა
მოესმა. ოგნიანოვმა პეტრეს ხმა იცნო. მიუახლოვდა თუ არა,
ყველა გააჩერა ბოიჩომ.

— მასწავლებლო!—შესძახეს ყველამ.

— მე ვარ, ძმებო, საით მიდიხართ?

— ბორიმეჩკასთან ვიყავით, — უბასუხა პეტრემ, — ამაღამ საცოლვე მოიტაცა და ჩვენც იმის სახლში ღვინო გადაეკართო... ახლა უნდა უყურო, როგორ შეითვისეს ერთმანერთი! თითქო ერთმანერთისათვის იყვნენ დაბადებულნიო... შენ როდის-ღამოხვედი?

— პეტრე, მოდი, ერთი, რამე უნდა გითხრა.

ორივე ცალკე გავიდნენ.

— ნახვამდის, ღამე მშვიდობისა, — უთხრა პეტრემ თავისს ამხანაგებს და აჩქარებულად გაჰყვა ოგნიანოვს. ორივე სახლში მოვიდა.

— მამა დაბრუნდა? — ჰკითხა პეტრემ თავისს დედას.

— ჯერ არა, შვილო.

ოგნიანოვმა სათივესაკენ წაიყვანა.

— ყური მიგდე, პეტრე, — უთხრა ბოიჩომ, — შენს მაგიერად მამა-შენს საშინლადა სცემეს... ამ პირუტყვებმა, შეიძლება, უარესი ღლე დააყენონ ცანკოსა და მისს ცოლშვილს. მართო იარაღით თუ შეგვიძლია ავლავმოთ ეს უსჯულოები და მეტის სიმხეცის ჩადენის ნება არ მივცეთ. მე თვითონ შემეძლო თავები გამეხეტქა ორივ თურქისათვის, მაგრამ შემეშინდა, ვაი თუ უარესად წავიდეს საქმე-მეთქი. ახლა ცანკოს სახლში წასვლას უნდა ვერიდოთ.

— მე მინდა შური ვიძიო, ძმაო!

— მეცა მწყურთან შურის-ძიება, ჩემო პეტრე, დიად, საშინლად მინდა ვიძიო შური, მაგრამ თან იმასაც უნდა ვეცადოთ, ხიფათს რასმე არ გადავეკიდოთ.

— ეს როგორ-ღამოვანერხოთ? — ჰკითხა პეტრემ და კედლიდან თოფი ჩამოხსნა.

— დაიცა, მოვიფიქროთ.

— მე ფიქრის თავი არა მაქვს, უნდა წავიდე და ვნახო, მამას რას უშვრებიან!

ოგნიანოვი თვითონაც საშინლად იყო აღელვებული, მაგრამ მაინცა ცდილობდა შეეკავებინა ეს მძვინვარე ხასია-

თის ყმაწვილი, რომელსაც, მართალია, სრულებით ბუნებრივი საქმე სწადდა, მაგრამ ამ საქმეს თან გადაჰყვებოდა კიდევ პეტრე რომ ცანკოვის სახლში წასულიყო, უეჭველად სისხლი დაიღვრებოდა. ოგნიანოვი კი ფიქრობდა, რომ ოსმალებთან ანგარიშის გასწორების ქამი ჯერ არ დამდგარაო. ძალიან ენანებოდა ეს ფიცხი ყმაწვილი,—უდროვოდ და უსარგებლოდ დაილუპავს თავსაო.

მაგრამ ვერას გახდა, იმისი გაჩერება ვერ შესძლო. პეტრე დაჭრილ ლომსავით ბღაგოდა:

— მამი-ჩემის მაგიერი უნდა გადავუხადო მის მტრებს და მერე თუნდ ქვა-ქვაზედ ნუ დარჩენილა!

რაც ძალა ერჩოდა, ხელი ჰკრა ოგნიანოვს, რომელიც მის გაჩერებასა ჰლამობდა, თავიდან მოიშორა, და ჭიშკარისაკენ გაექანა.

ოგნიანოვს გული უკლებოდა, მაგრამ ამავე დროს ხედავდა მთელს თვის უძღურებას,—ამ მოუხეშავ ყმაწვილთან ვერას გავხვდებიო.

მაგრამ სანამ თავის სახლის ჭიშკრამდე მიიღებდა პეტრე, გარედან კაკუნი მოისმა. ყმაწვილმა კაცმა თოფი მოიმარჯვა და ჭიშკარი გააღო. სამს ბულგარელს, ცანკოს მეზობლებს, ხალიჩაზე დასვენებული ცხედარი მოჰქონდათ პაპა სტოიკოსი.

— სული განუტევა,—უთხრა პეტრეს ერთმა გლეხმა.

ეზოში ქალის წივილ-კივილი გაისმა. სტოიკოს ცოლი ტანისამოსს იგლეჯდა და გამწარებული თავის ქმრის გაშეშებულ გვამს ზედ აკვდებოდა. ოგნიანოვმა ხელი მოჰკიდა მწუხარებისაგან გულგატეხილს პეტრეს და სათივე ფარდულისაკენ წაიყვანა. თვალ-ცრემლიანი ეხვეწებოდა, დამშვიდდიო, ამიტომ, რომ პეტრე მკვდარ მამის ნახვის შემდეგ უფრო გაშმაგდა და გადასწყვიტა, ახლავე უნდა გადავუხადო მტრებს სამაგიეროო.

— ჩვენ გადავუხდით, ძმაო, ისე არ შევარჩინთ,— ეუბნებოდა ოგნიანოვი და თანაც გადაეხვია პეტრეს;—ამ შურის-



ძიებაზე უფრო წმიდა მოვალეობა არც ჩემთვის არის რაზე და არც შენთვის.

— სისხლი! სისხლი! — ბლაოდა სიმწარისაგან გაალმასებულნი პეტრე. — ოჰ, მამილო, ჩემო ძვირფასო, მტრები მოგერივნენ და შენს მოხუცებულს სხეულს სული ამოართვეს... ვაიმე დედილო! ახლა რალა უნდა ჰქნა?

— გეყოფა, ძმობილო, გული გაიმაგრე! ნუ გეშინიან, მტრების ჯავრს საფლავში არ ჩაიყოლებო!

ცოტა ხნის შემდეგ ბრაზმა ცოტათი გადაუარა პეტრეს. დასთანხმდა. სახლში დაერჩებო, ხოლო ოსტენმა და სპირიდონჩემ ხატის წინ დაიფიცეს, ორსავე პოლიციელს მზეს დაეუბნელებო.

— იმ დალოცვილ ბორიმეჩკასაც ახლა მოუნდა ცოლის შერთვა!.. — სთქვა გულ-ნატკენად ოსტენმა; — თორემ იმასაც წავიყუანდით, იმის ღონის პატრონი ძალიან გამოგვადგებოდა.

მტრების ჯავრის ამოყრა ამნაირად გადასწყვიტეს: უნდა ჩასაფრებულებიყვნენ კლისურში მიმავალ გზაზე. ჩასასაფრებლად ამოირჩიეს ხშირის ტყით დაფარული ველი, სადაც გამოდის პატარა მდინარე ბელეშჩიცა, რომელიც იქვე მახლობლად მდინარე სტერშას უერთდება. ორივე თურქებისათვის აქ უნდა დაეცადნათ, გამოივლიდნენ თუ არა, დანებით უნდა სძგერებოდნენ; მოკვლის შემდეგ, გარდაწყვეტილი ჰქონდათ, ცხედრები ხშირს ჯაგნარში დაემალნათ.... საყოველთაოხვევოდ გადაწყვეტილი იყო, თან თოფებიც წაეღოთ... დეიკოსთან გაიგეს, თურქები მიდიან კლისურშიო და იმათაც ამ საფუძვლით შეადგინეს გეგმა ასეთის მოქმედებისა; შინაურებს უთხრეს, მამლებმა მეორეჯერ იყივლონ თუ არა, გაგვალეიძეთო.

მამლებმა პირველად იყივლეს და მცირე რაზმი ამხანაგებისა ჯერ ისევ ძილში მყოფ სოფლიდან გავიდა და ერთ მინდორზე ამოჰყო თავი. თოვლის დიდი ნაფერფლები უხვად სცვივოდა ნიადაგზე. დედა-მიწა თავისს თეთრს სუდარასა და ღამეს დაეფარა. მგზავრებს ნაბლებ ქვეშ თოფები ამოეთარე-

შინათ და ღრმა თოვლს ხმის ამოუღებლად მიაპობდნენ. თოვ-
ლმა უფრო მოუღბინა და გზა სულ ამოივსო. მგზავრების სი-
არულს ხვაი აკლდებოდა, მაგრამ ყმაწვილები ამას ვერ ამჩ-
ნევდნენ. ყველანი ერთის აზრით იყვნენ გამსქვალულნი. — შუ-
რი უნდა ვიძიოთო. სასოწარკვეთა და გამწარება მათის ამხა-
ნავის პეტრესი, გულის შეღონება მისის დედისა და შინაურე-
ბისა ერთს წამსაც არ ავიწყდებოდათ და გულზე ლოდსავით
აწვებოდათ. ამ წუთას მხოლოდ იმისი ეშინოდათ, — თურქები
როგორმე ხელიდან არ გაგვისხლტენო; სხვა ყოველი შიში,
სხვა ყოველი დარდი დავიწყებული ჰქონდათ... კარგა ხანს მი-
აპობდნენ თოვლს ისე, რომ ერთმანერთისათვის ხმა-კრინტი არ
გაუციათ. უცბად უკანიდან ძაღლის ყეფა მოესმათ და გარშე-
მო გამეფებული სიჩუმე დაარღვია. ყმაწვილები გააოცა ამ ხმამ
და უკან მოახედა.

— ძაღლს რა უნდოდა ამ ღროს? — იკითხა ბოიჩომ.

ყეფა უფრო ხმა-მაღლა გაისმა. სიბნელეში თვალებს ძალა
დაატანეს, მაგრამ კარგად ვერაფერი გაარჩიეს; გაარჩიეს მხო-
ლოდ უშველებელი შავი სახე, რომელსაც ძაღლთან მსგავსე-
ბა სრულებით არა ჰქონდა! და ეს შავი სახე, რაც ძალა ერ-
ჩოდა, მათკენ მორბოდა ოთხამონადებ: კაცს ეგონებოდა, რა-
ღაც საშინელება მორბისო, ან უხარმაზარი დათვია, უკანა თა-
თათებზე შემგარიო.

ბოიჩო და სპირიდონჩე ინსტიქტიურად განზე გადავიდ-
ნენ, და ხეს ამოეთარნენ და საბრძოლველად და თავის დასა-
ცველად მოემზადნენ. საშინელი სახე თან-და-თან ახლოვდე-
ბოდა.

— ბორიმეჩკა! — წამოიძახეს ყველამ.

— ბორიმეჩკა, ბორიმეჩკა, მაშ ვინ იქმნება! მისი წამო-
ყვანა როგორ დაგავიწყდათ!

მართლაც, ბორიმეჩკა იყო, ნაბადში გახვეული, ყმაწვი-
ლები რომ დააშინა. ქუჩაში ხმაურობა რომ გაიგონა, პეტრეს
ქოხში გაიქცა და იქ ყველაფერი უთხრეს. იმავე წამს შინ დაბ-



რუნდა, ახალ-მოყვანილი ცოლი დედას ჩააბარა, ცული უკან ქამარში გაიკეცა, ხელში თოფი აიღო და ამხანაგებს გამოუდგა,—მეც წილი უნდა მედოს თურქების მოკვლაშიო.

ასეთის ღონიერის ამხანაგის მომატებამ უფრო გაამხნევა მგზავრები.

— ახლა გავწიოთ! — სთქვა ოგნიანოვმა.

— მეორეც მოდის, დაუცადეთ, — გააჩერა ბორიმეჩკამ.

— მეტი ვილა? — ჰკითხეს ყმაწვილებმა განცვიფრებით.

— პეტრეს ძმა, დანაილი, ისიც გამომყვა...

— ის რაღად წამოიყვანე?

— პეტრემ გამომაყოლა, რომ თავის თვალთ დაინახოს ყველაფერი, რასაც ეიზამთ.

— როგორ, განა არ გვიჯერის? აკი შევფიცეთ?...

— ასს ფიცს ერთ გროშად არ ეიყიდი... მეც არა მჯერა თქვენი...

— რატომ?...

— ხომ უბორიმეჩკოდ წამოხვედით? დედასა თქვენსა!...

ამ ფრაზას თითქმის ყოველს სიტყვას დაატანდა. ხოლმე... ამ სიტყვებით უნდოდა ნათქვამი უფრო მკაფიოდ გამოსვლოდა და გრძნობა — უფრო ძლიერად.

— ნუ სჯავრობ, ივანე, — უთხრა ოსტენმა; — გვინდოდა შენც წამოგვეყვანე, მაგრამ ახალ ჯვარ-დაწერილი იყავი და მოგერიდეთ...

— აი, დანაილიც!...

ახალგაზდა ყმაწვილი ქაქანით მოვიდა. მთელი მისი იარაღი ერთად-ერთი დანა იყო, რომელიც ქამარში გაეკეთებინა. მოვიდა თუ არა, მათს წინ გაჩერდა.

ასე და ამგვარად, მათს რაზმს მეხუთე კაციც მოემატა.

ისევ შეუდგნენ გზას, ხმის ამოუღებლად. ყმაწვილები სრედნეგორის ტყის განაპირით მიდიოდნენ, ბოგდანის მთის კალთაზე, საიდანაც მდინარე ბელიშიცა ჩამოდის. ბოლოს, ამ მდინარეს მიაღწიეს. აქ უნდა ჩასაფრებოდნენ თურქებსა და

თავს უნდა დასხმოდნენ. მართლაც—და, ამაზე უმარჯვეს აღვირს
ვერ ამოარჩევდნენ თავიანთის წადილის ასასრულებლად. მარ-
ჯვნივ სტრელას გორა იდო, რომელზედაც თურქები უნდა
გამოსულიყვნენ; მარცხნივ ღრმა ღელე იყო, ღაღა-ღუღიანი
და იქით-აქეთ გვერდებზე მთები ეკრა. აი ამ ღელეში გაჩერდა
რაზმი. აქედან სოფ. ალტინოვომდე მთელი ერთის საათის სა-
ვალი გზა იყო, ასე რომ თუ თოფების დაცლა დასჭირდებო-
დათ, ამ თოფების ხმა სოფლამდე ვერც კი მიატანდა. ირაქრა-
ქა კიდევცა, როცა გაფიცულნი ბუჩქს უკან ჩასაფრდნენ, თოვლ-
მა უფრო მოუღებინა. კარგად დაიმაღლნენ და გაფაციცებით
დაუწყეს ლოდინი. პოლიციელებს აღმოსაველეთის მხრიდან
ელოდნენ და თვალებიც იქითკენ ჰქონდათ მიშტერებული.
პირველად მგლის ყმუილმა მოატანა მათს ყურებამდე. სულ
მათს ახლო გაისმა ეს ხმა. ალბად, მთიდან ძირს ეშვებოდნენ მგლე-
ბი, რომ სანაყრო რამ ეშოვნათ.

— ჩვენთან მოდიან, — სთქვა ივანე ოსტენმა.

— თოფს ნუ ვესვრით.

— დანებითა და თოფების კონდახებით დავერიოთ, — გაი-
გონეთ? — სთქვა ოგნიანოვმა.

ამხანაგებმა ყური დაუგდეს. მთის ჯაგნარს ხშირი შრი-
ლი აუტყდა, ეტყობოდა, რომ მთელი ხრო მობოდა მგლე-
ბისა. ისევ გაისმა ყმუილი. სიბნელე უფრო და უფრო ტყდე-
ბოდა.

— დასწყევლა ღმერთმა ამ მგლების თავი და ტანი, ხე-
ლი კი არ შეგვიშალონ, და! — დაიკვნესა ოგნიანოვმა.

ამ ღროს რამოდენიმე მგელი მათს წინ მინდორზე გა-
მოხტა და გაჩერდა. მგლებმა ცხვირპირი ჰაერში აიშვირეს და
ყმუილს მოჰყვნენ. ამათ დანარჩენებიც მოემატნენ.

— რვა არის! — ჩურჩულით წარმოსთქვა ბორიმეჩკამ; —
ოთხს თქვენ გაეცით პასუხი, დანარჩენებს მე ჩავაღრჩობ.

დაყმენდილმა მხეცებმა ბუჩქს უკან ამოფარებულთ თვალი
მოჰკრეს და ძუნძულით წავიდნენ იმათკენ. ბუჩქი ახლა ცი-



ხედ იქცა, რომელსაც თავს ესხმოდნენ მგლები და იფარებდნენ ადამიანები. დანებს გაცხარებით ამოძრავებდნენ; თოფებს ხან მოიმარჯვებდნენ, ხან ისევ ძირს დაუშვებდნენ. ყმულილი შესწყდა: მხოლოდ კბილები და ბრჭყალები მუშაობდნენ გახურებულად. რამდენიმე მგელი სასიკვდილოდ დაიჭრა; სხვები ეჭვრნენ თავის ამხანაგებს და ჯერ ისევ ცოცხლებს დაუწყეს ჭამა. ივანე ბორიმეჩკა ხშირად გამოვარდებოდა ბუჩქიდან, ძალისათვის ყეფას დაიწყებდა და ცულობით დაერეოდა მგლებს და ესენიც იძულებულნი გახდნენ გაქცეულიყვნენ.

მგლები წყალ-გალმა გავიდნენ, აქ დასხდნენ და ქრილობებს ლოკვა დაუწყეს.

ოგნიანოვის ამხანაგების ბედზე, ამ ბრძოლის დროს გზაზე აღამიანი არავინ გამოჩენილა.

— მგლები ახლა იქიდან არსად წავლენ, — სთქვა ოგნიანოვმა.

— დაგეცადონ, კიდევ ვუჩვენებთ სეირს, რომ ბორიმეჩკას ქორწილი კარგად დაახსოვდეთ, — გამოეხმაურა სპირილონჩე.

— დედა მისისამ! — წაიბურტყუნა კმაყოფილის სახით ბორიმეჩკამ.

ცოტა ხანი კიდევ გავიდა.

თურქები კიდევ არა სჩანდნენ, მამლებმა კი მეორეჯერ იყვილეს. თეთრად გათენდა; ხეები მკაფიოდ მოსჩანდა მინდორზე და შორიდან სხვა-და-სხვა საგნის გარჩევა შეეძლო ადამიანს. ყმაწვილებს გულ გადაელიათ ამდენს ლოდინში; სიცივემ მოუჭირა, თურქები კი მაინც არსადა სჩანდნენ. ყმაწვილებს ეგონათ, ტყუილად ვუცდით პოლიციელებსაო; რაკი დიდმა თოვლმა გზები შეჭკრა, შეიძლება, სხვა დროისათვის გადასდეს მოგზაურობაო, ან, ვინ იცის, იქმნება, იმიტომაც დარჩნენ, გზაზე არავინ დაგვეცესო. თუ ცოტაც დაგვიგვიანდა, დღე დადგება, ამ გზაზე ხალხი სიარულს დაიწყებს და მაშინ ვერაფერს გაეხდებითო!... ეს აზრი უტრიალებდა ყველას თავში; საშინელი სულ-წასულობა ეტყობოდათ, მათს წუხილს საზღვარი არა ჰქონდა. ოსტენმა სასოწარკვეთით დაიკვნესა:

— დაეუცადოთ, აქედან ფეხს ნუ მოვიცვლით, სანამ ისინი არ მოვლენ.

— სხვა მგზავრები რომ გამოჩნდნენ?

— თუ გამოჩნდებიან, თავისი გზა განაგრძონ, ჩვენ მხოლოდ ის ორი თურქი გვინდა.

— თუ კი დავინახეთ, ბირდაპირ უნდა ვეძგეროთ.

— თუ ჩუმად ვერ მოვახერხეთ, მაშინ, მეტი რა გზაა, აშკარად უნდა გავუსწოროთ ანგარიში.

— აქედან თოფები ვესროლოთ და მერე ჰაიდა მთისკენ... მთაში ვერაფერს დაგვინახავს,—სთქვა ოსტენმა.

— მხოლოდ ერთისა მეშინიან, ყმაწვილებო,—სთქვა ბოიჩომ.

— რისა?

— ვაი თუ მეორე გზით წავიდნენ...

— ამის ფიქრი ნუ გაქვს,—უთხრა ოსტენმა,—ამის მეტი სხვა გზა არ არის.

ბორიმეჩკამ ყურები ცქვიტა, რაღასაც თვალი მოჰკრა.

— ვიღებებიც მოდიან,—სთქვა ივანემ და აღმოსაფლეთისაკენ ანიშნა ამხანაგებს.

ყველანი აღმოსაფლეთის მხარეს დააშტერდნენ. ხეებ შორის, სადაც გზა მიიკლავებოდა, ორი კაცი დაინახეს.

— ცხენოსნები არიან!—წამოიძახა ნაღვლიანად ოგნიანოვმა.

— ჩვენები არ არიან,—სთქვა სპირიდონმა.

— ჩვენები ქვეითად იქმნებიან,—უთხრა ოსტენმა.

ოგნიანოვი აღელვებული და გულმოსული იყო; ჩაცივებით უყურებდა გზაზე ერთად მომავალს ცხენოსნებს. ას ნაბიჯზე დაუახლოვდნენ ჩასაფრებულებს.

— ჩვენები არიან!—სიხარულით წამოიძახა ბოიჩომ.—ჩვენები!

— ისინი არიან, ისინი, ნაბლები და სახე ვიცანი მათი... ცალთვალა მარჯვნივ მოდის...



ყველამ თოფები მოიმარჯვა და დაუწყაო ცქერა მომავალს ცხენოსნებს. თურქები არხენინად მოდიოდნენ და უახლოვდებოდნენ ბუჩქს.

— ცანკოს ცხენი ვიცანი, — სთქვა სპირიდონჩემ.

— მეორე ჩემია, — დაუმატა ოგნიანოვმა.

— ძალად წაართმევდნენ.

მაგრამ ოგნიანოვს სიხარულმა ერთბაშად გადაუარა: მიხვდა, თურქებს, თუ გაუჭირდათ, ადვილად შეუძლიანთ ხელიდან გაგვისხლტნენო. ცარიელის დანით ტყუილად ფონს ვერ გავალთო; უნდა საფარიდან თოფები ვესროლოთ, მაგრამ, ვაი თუ თოფი დაეცაილოთ; ესეც არ იყოს, ცხენები გაიქცევიან და სხვები შეგვიტყობენ ჩვენს განზრახვასაო...

— რაც იქმნება, იქმნება, — ჩურჩულით წარმოსთქვა ოგნიანოვმა.

— აბა თოფები!

— ძმებო, ფრთხილად! პირველადვე ხელი არ გავიცულოთ...

— ხესთან რომ მოვლენ, დაეუშინოთ, — სთქვა ოსტენმა...

— მე ცალთვალას ამოვიღებ ნიშანში, — წამოიძახა ოსტენმა..

— ბორიმეჩკამ და სპირიდონჩემ ცალთვალას ესროლეთ; მე და მასწავლებელმა კი — მეორეს ვესროლოთ, — სთქვა ოსტენმა.

ცხენოსანნი ხეებს დაუმხარდამხარდნენ. თოფის ტუჩებმა ბუჩქიდან თავი გამოჰყვეს და ოთხის თოფის ხმამ იქაურობა აახშიანა. კვამლი რომ გადავიდა, ყმაწვილებმა გაიხედეს. ერთი პოლიციელი ძირს ჩამოვარდა, მეორე — ცხენზე ჩამოეკიდა.

ცხენები ჯერ გაიქცნენ, მერე შედგნენ.

— მამა-ჩემი რომელმა მოჰკლა, მასწავლებელო? — ჰკითხა ბუჩქიდან ყველაზე წინ გამოვარდნილმა დანაილმა.

— ცალ-თვალამ; ის არის, რომ დაეცა.

დანაილი გზისაკენ გაიქცა. თვალის დახამხამებაში შუა გზაზე ამოჰყო თავი და დანით ჩეხვა დაუწყო თავისის მამის მკვლელს.

დაჩეხილ-დაკეპილის თურქის ტანზე ოგნიანოვმა მოულოდნელად ვერცხლის ფულები დაინახა, სპირიდონჩეს დაუძახა და უჩვენა.

— მოდი წაიღე და საშობაოდ ვისმე ლაზებს მიეცი.

— შეჩვენებული! ეტყობა, ვილაც ბუღვარელი გაუძარცვავს! მოიცა, ეს ხომ დონკას სამზითვოა! სწორედ ის არის! — წამოიძახა შეშინებულმა და შერცხვენილმა სპირიდონჩემ... დონკა მისი საცოლვე იყო.

— ეტყობა მამის გამოსახსნელად მიუცია, — სთქვა ოგნიანოვმა.

— მაგრამ აქ მარტო ერთი ნახევარია, მეორე ნახევარიც იმავე მძოვრს უნდა ჰქონდეს.

ზიზღ-მორეულმა სპირიდონჩემ დგუშით დაუწყო ძებნა ფულებსა, მაგრამ სამზითვო სამკაულის მეორე ნახევარი ვერ იპოვნა; თურმე უფლვაშოსა ჰქონოდა. ცალთვალამ ნადავლიცა და სასჯელიც ძმურად გაინაწილა თავის ამხანაგთან.

ამავე დროს ბორიმეჩკა ცუდით მეორე თურქის ჩეხვას ათავებდა. ორივე მცხედარი საჩქაროზე ბუჩქში შეათრეეს.

ამასობაში ცანკოს ცხენი სოფელში მოჰქნდა უკან. მეორე ცხენმა, მგლების სიახლოვე რომ იგრძნო, მდ. სტრემა გასცურა, კუდი აიწია და მინდორს დაადგა...

— თვალი თვალისა წილ და კბილი კბილისა წილ! — იმეორებდა თავისდა უნებურად ოგნიანოვი.

ყმაწვილები იქაურობას რომ მოშორდნენ, მგლებიც მოვიდნენ. ბუნებამა და მხეცებმა ხელი-ხელს მისცეს, რომ ერთობრივის ძალით მიეჩქმალათ კვალი სამართლიანად მოკლულთა.

თოვლი აღრინდელსავით უხვად მოდიოდა.

დღემ ღამესთან ბრძოლა გაათავა. გარშემო არაფერი სჩანდა. ძე-ხორციელი არ მოდიოდა არც გზაზე, არც თეთრის სუ-

დართ დაფარულ მინდორში. თუ კი ვინმე მგზავრი იყო, ბინიდან არ გამოდიოდა ამ სისხამ დილაზე დიდის თოვლის შიშით. ამგვარად მოწამე არაეინ იყო თურქების მოკვლისა. მაგრამ ყმაწვილები ცდილობდნენ, არაეინ დაგვინახოს სოფელში დაბრუნების დროსაცაო. გზაზე წისქვილები იყო. დასხდნენ სათათბიროდ. გადასწყვიტეს, ბალკანის მთაზე ჩრდილოეთის მხრით ასულიყვნენ. ეს მხარე ხშირის ტყითა და ჯაგნარით უნდა ევლოთ და სოფელში მეორე მხრიდან შესულიყვნენ. ამ გზით სიარული მეტად გასაჭირი იყო, მაგრამ, სამაგიეროდ, მგზავრი იშვიათად დადიოდა. დანაილი პირდაპირ გაგზავნეს სოფელში.

XXXIII

ქაბაშხადა მთაში

მთის ქედები, სადაც ყმაწვილები უნდა ასულიყვნენ, მაღალს თოვლს დაეფარნა. ბორიმეჩკამ კარგად იცოდა ადგილმდებარეობა და ყველაზე წინ მიდიოდა, მხარზე თოფ-გადადებულის, თოვლისაგან ამოვსებულ ბილიკზე ასვლა მეტად უჭირდებოდათ ჩვენს მოგზაურებს; ნახევარ საათის შემდეგ ოფლი წურწურით ჩამორეცხდა ყველას სახეებზე თითქო ეს ქარცეცხლში გატარებული ყმაწვილები დიდი ხანია კლდეზე ამოდიოდნენო. მოექცნენ ერთს სერს. თოვლმა გადილო; ღრუბლებ შორის მხემ გამოაშუქა და თვისი თეთრი სხივები მთასა და ბარს შეაფრქვია. თოვლის სუდარა უფრო თვალის მომჭერელი და თეთრი გახდა. მზეზე ათასფერად ციმციმებდა, თითქო ზედ აღმასის მტვერი გადააფრქვია ვინმემაო. ბარმა უკვე გამოიღვიძა. სახლების სახურავებს კეპილი აუვიდა, მცხოვრებთ ჭიანჭველებსავით ფუსფუსი შეუდგათ, დაიწყეს თოვლის გაკვალვა მინდვრებსა და ტყეში. სოფელი ალტინოვო მკაფიოდ მოსჩანდა ზედ ტყის ბოლოსთან; სოფელენი ამოძრავებულოყვნენ: ყმაწვილებმა შეამჩნიეს რაღაც შავი ჯგუფი, — ალბად, სო-



ფლელნი იქნებოდნენ, რომელნიც იმ მხრისაკენ მიდიოდნენ; სადაც სასაფლაო იყო,—ეტყობოდა, რომ პაპა სტოიკოს ასაფლავებდნენ; მოისმოდა რკინის ფიცრის რახუნიც... *) მაგრამ ტყე და ტყის ქედნი მღუპარებდნენ და დიდებულად ძილს მისცემოდნენ, უმანკო ფარდაგით დაფარულნი.

მგზავრნი ხან უფრო მალლა ავიდოდნენ, ხან გაჩერდებოდნენ და მღუპარედ სტკებოდნენ ზამთრის მომხიბვლელ სურათის ქვრეტით. პეტრეს დარდი და მწუხარება, შურისძიება თავიდან არ გამოსდიოდათ. თითო-ოროლა სიტყვას თუ იტყოდნენ კლდეებსა და ღაღა-ღუღეში მიმავალი გზის შესახებ. ხან ერთი ჩაფლვებოდა მაღალს თოვლში, და ხან მეორე, და სხვებს დიდის გაჭირვებით ამოჰყავდათ თოვლში ჩაფლული ამხანაგი. მღევური ღონე ბორიმეჩკასი ამ შემთხვევაში დიდად ჰშველოდა ყმაწვილებს. თუმცა ხშირ-ხშირად ისვენებდნენ, მაგრამ სისუსტე მაინც შემოეპარათ; ჯერ შიმშილმა შეაწუხათ, მერე შიმშილს ჩრდილოეთის ცივი ქარიც დაერთო; სახე სულ დაეწვათ, ცხვირი, ყურები, ხელები გაუშემდათ. ხოლო ჯაგნარი თან-და-თან გაუვალი და მიუდგომელი ხდებოდა. მივიდნენ ერთ ალაგამდე და გაჩერდნენ: გზა სრულებით დაიკარგა, თვალწინ ედგათ მხოლოდ გაუვალი ტყე, თოვლის ზვავით დაფარული,—ხოლო ქარი უფრო და უფრო იკრებდა ძალას.

შეწუხებულმა მგზავრებმა ერთმანერთს შეხედეს.

— რას იტყვით, ყმაწვალებო: არა სჯობია ისევ ბარად დავეშვათ და იქიდან სასოფლო გზით პირდაპირ შინ წავიდეთ?— სთქვა სპირიდონჩემ.

— არა!— უთხრა ოსტენმა;— სხვა გზა მოცემბნოთ და იმ გზით კი ნუ წავალთ. სხვანიც ამ აზრისანი იყვნენ.

ცოტახნის თათბირის შემდეგ, გადასწყვიტეს ცოტა უკან დაეხიათ, მერე მარჯენივ დასგომოდნენ გზას, საცა მოახერხებდნენ, ტყეში გასულიყვნენ და სერზე მდებარე მინდორზე ამო-

*) ბულგარეთის პატარა სოფლებში, საეკლესიო ზარების მაგიერ, ლითონის ფიცრები აქვთ და იმაზე უკრავენ.



ეყოთ თავი, ხოლო იქიდან მეორე მხრით სოფელში შესულიყვნენ.

— იქ დიკოვის ქოხი დგას, შევალთ, გავთბებით და ცოტა მუცელს მოვატყუებთ,—სთქვა ოსტენმა.

— მე ყაბულსა ვარ,—ბანი მისცა ოგნიანოვმა და ზურგი ქარს შეუშვირა;—მივიდეთ ქოხთან, ღონე მოვიკრიბოთ და, გარდა ამისა, გავიგოთ, რაცა ხდება ალტინოვოში. სანამ დავეშვებოდეთ, რამე უნდა ვიცოდეთ, თორემ, ვინ იცის, რა შეგვემთხვევა.

ოგნიანოვს შეეძლო მესამე შიზეზიც ეთქვა: ფეხის ტკივილი, რომელიც სიარულისა და სიცივისაგან აუტყდა.

— მართალია,—კვერი დაჰკრა სპირიდონჩემ,—ცანკოს ცხენი სოფელში დაბრუნდა და ერთი ჩოჩქოლი შეუდგებოდათ იმის მისვლაზე.

— ამის ფიქრი ნუ გაქვთ,—დააშოშმინა ყველანი ოსტენმა,—სანამ ცხენი სოფელში ჩავიდოდა, მგლებს ძვლებიც კი არ გადარჩებოდათ პოლიციელებისა. თურქებმა ტანისამოსი თუნახეს, ისიც ბევრი იქნება. სისხლის წინწყლები თუ სადმე იყო გზაზე, ისიც ახალმა თოვლმა დაჰფარა.

რომელიღაც პატარა ველზე გამოვიდნენ, ისევ გაჩერდნენ და დაიწყეს თათბირი, რომელ მხარეზე სჯობია წასვლაო.

ივანე ბორიმეჩკამ ყურადღებით შეხედა ცას. ამხანაგები ელოდნენ, რას გვეტყვისო.

— აიდა, ჩქარა ქოხისაკენ გასწიეთ, მეც შემცივდა. დედას მისასა...—სთქვა სერიოზის კილოთი ივანემ.

მგზავრებმა ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთისაკენ გაუხვიეს და აღმართს შეუდგნენ. ქარი ზუზუნებდა, აგლეჯდა ტანისამოსს, საყელოდან შესდიოდათ და მთელს ტანს უციეებდათ. რაც ხანი გადიოდა, ქარი მომეტებულის ღონითა ჰქროდა და მძვინვარებდა... ოგნიანოვი ცოტ-ცოტათი უკანა რჩებოდა ამხანაგებს. ჰკრძობდა, ღონე მსუსტობსო; ყური უწიოდა, თავ-ბრუესხმოდა; ბოლოს, მთლად დაუძლოურდა, მაგრამ მაინც არ დაუყვირა ამხანაგებს, დამიცადეთო; რომ დაეყვირნა კიდევ, ქარის ღრიალში მაინც ვერ გაატანდა მისი ხმა...



ხეების ღრიალი შორს გაისმოდა; ქარიშხლის ქმინვა ძარღვებში სისხლსა ჰყინავდა; მგზავრებს მთელი სხეული გაუშემდათ. ჰაერი ყინულის ზღვას დაემსგავსა და შიგ გულში იკრავდა ყმაწვილებს; მზის სხივები კი არ ათბობდა ადამიანს, არამედ ნემსებსავითა სჩხვლევტდა. მოკლე ხანში მზე სულ დაიმალა და გრიგალმა თოვლის ბანჯგვლიანი ღრუბლები ააყენა. ერთის საათის შემდეგ ქარიშხალი ჯოჯოხეთს დაემსგავსა, ქარმა მთელი მთები მორეკა თოვლისა, ჯარასავით დაატრიალა დი ცამდე ააყუდა თოვლის სვეტები. გაჰქრა მზე და სინათლე, ცა და დედამიწა ერთმანეთში თოვლად აირია, რომელიც ისეთის სისწრაფით ტრიალებდა, რომ ადამიანს მისის ყურებით თავბრუ ეხვეოდა. გრიგალი შფოთავდა, კენესოდა, ზუზუნებდა, თითქო მთელი სამყარო შთაინთქა სადმეო.

ქარიშხალმა ორს წუთს გასტანა. ბალკანიდან სხვა მწვერვალებზე გადავიდა და ისინიც სიბნელეში გაჰხვია. მზემ ხელახლა გაანათა თავის ყინულის სინათლით უფერული ცა.

მგზავრები კლდეს შეეხიზნენ, პირველ ქარიშხალისაგან აედ თუ კარგად თავი დაიფარეს და, რალაც სასწაულით, თოვლის ღრუბლებს ქვეშ დამარხვას გადარჩნენ. როცა გრიგალმა გადაიარა, მგზავრები თითო-თითოდ თოვლიდან ამოვიდნენ, თითქო სიკვდილის მსგავს ძილისაგან იღვიძებდნენო. ყველანი გაშეშებულნი იყვნენ, დაბუხულს ხელ-ფეხს ძლივასა ხრიდნენ. სიცივისაგან ყოველი ხალისი დაეკარგათ, თითქო ეძინებოდათო. აი, სწორედ ახლა მოელოდათ ხიფათი. პირველად ბორიმეჩკა გამოირკვა. სხვებს დაუყვირა:

— აღექით, ყმაწვილებო, წინ გაიქეცით, თორემ გავიყინებით!

თოვლი გაიბერტყეს, თოფები ამოიღლიავეს და სიარული დაიწყეს. მაგრამ ერთბაშად ბორიმეჩკამ ამხანაგები გააჩერა:

- მასწავლებელი სადღაა?
- ყველას შეეშინდა და უკან მოიხედეს:
- ქარიშხალმა მოგვტაცა, ალბად!
- თოვლ ქვეშ მოჰყვა!



დაუწყეს ძებნა. ის უფსკრული, რომელიც მათის ფეხების ქვეშ იყო, ყველას შიშის ზარსა სცემდა. ვერც ერთი ვერა ბედავდა შიგ ჩაეხედნა...

— აი, აგერა! — დაიყვირა ოსტენმა.

ზედ კლდის თავზე თოვლიდან ორი წაღებიანი ფეხი მოსჩანდა. მოსთხარეს თოვლი და ოგნიანოვი გამოათრის. სიცოცხლის ნიშან-წყალი არ ეტყობოდა, მთლად გალურჯებულიყო, სხეული გაშეშებოდა.

— დედი მისისამ! — წაიბურღლუნა სიბრალულით ბორიმეჩკამ.

— ძმებო, თოვლი წაუსვით მაგრად, — დაიძახა ოსტენმა და თვითონ ზელვა დაუწყა სახისა, ხელებისა, გულისა. — ჯერ თბილია, იქნება, ღმერთმა მოგვხედოს და სიკვდილს პირიდან გამოვვლიჯოთ!

თავის თავი დააეიწყდათ და შეუდგნენ გაშეშებულის ამხანაგის მობრუნებას. მაგრად დაზელის შემდეგ, ოგნიანოვმა მოიხედა; ამ ზელვაში სხვებიც უკეთ შეიქმნენ; სისხლი გაუთბათ.

— ჩქარა ქოხში წავიყვანოთ! — დაიძახა ოსტენმა. ოგნიანოვს ხელ-ფეხზე მოჰკიდეს და თოვლის ზევეებზე ასე გადაატარეს. ამ მუშაობის დროს ყველაზე მეტად ბორიმეჩკას მაგარმა კუნთებმა ისახელა თავი. დიდის წვალეების შემდეგ, ქოხთან მივიდნენ, როგორც იყო.

XXXVI

ქოხში

დეიკოს ქოხი სწორ მინდორზე იდგა, ხევში; მალალი ხეები ქარისაგან იფარავდა. ვრცელს ეზოში თივისა და ხის ფოთლების ზვინები იდგა, — ზამთარში მწყემსი ამით ჰკვებავდა თხებსა და ცხვარს, რომელიც დაბალ სახურავიან განიერს ფარეხში ეყენა, ეზოს ჩრდილოეთ მხარეზე.

ქოხს კომლი მხიარულად ასდიოდა. მეცხვარის ქოფაკი ყუფით მიეკება მგზავრებს, მაგრამ ივანე ოსტენი იცნო და მა-

შინათვე გაჩუმდა. ოგნიანოვი თბილს ქოხში შეიყვანეს და დაუწყეს ისევ ძალუმაღ ზელვა.

ქოხში პატარა მწყემსიცა სცხოვრობდა და იმანაც უშველა სხვებს; ოგნიანოვს წაღები გახადა, ფეხებს თოვლით დაუწყო ზელვა. ბოლოს, როცა ოგნიანოვმა და მისმა ამხანაგებმა დაინახეს, რომ სიკვდილს გადაარჩნენ, გამჩენს მადლობა შესწირეს. პატარა მწყემსმა ცეცხლს შეშა კიდევე დააყარა.

ყმაწვილები ცეცხლს გარშემო შემოაუხსდნენ, თუმცა ეშინოდათ ხელ-ფეხი ცეცხლით გაეთბოთ. ძაღლმა თავის ინსტიქტს არ უღალატა და კართან წამოიყუწცა.

— ობრეიჩო, ბიძა შენი კოლჩო სად არის? — ჰკითხა ოსტენმა პატარა მწყემსს.

კაღჩო დიკას ძმა იყო და ისიც ამ ქოხში ცხოვრობდა.

— გუშინ საღამოს სოფელში წავიდა და ახლა იმას ვეღო.

— აბა, გენაცვა, ხალთაში რაცა გაქვს, გვაქამე.

მწყემსმა ამოალაგა: რამოდენიმე დაობებული შავი პური, მწვანე წიწაქა და მარლიო.

— ობრეიკა, არაყი კი არ გექმნება?

— დასწყევლა ღმერთმა, არაყი ახლა მასწავლებლისათვის კარგი იქმნებოდა, — სთქვა ოსტენმა, როცა შეხედა ოგნიანოვს, რომელიც ხელების გაშლასა ცდილობდა და ტკივილისაგან იკრუნჩხებოდა.

— არა უშაეს, მასწავლებელო, გაგივლის... ხომ ნახე, რა ცელქი რამ არის ჩვენი სრენდია-გორა?

— კიდევე მადლობა ღმერთს, რომ თქვენ არ დაგაზარალათ.

— ეჰ, ჩვენი მთა თავისს ძველს მეგობრებს როდი ერჩის!

— მაგრამ, ხომ ნახეთ, — შენიშნა ოსტენმა, — ეს ქარბუქი სტარაია-გორას წყალობა იყო... ბორიმეჩკამ ტყუილი კი არ გეითხრა...

— ბორიმეჩკა ტყუილებს არ ეწყობა!... — კვერი დაჰკრა რიხით თვითონ ბორიმეჩკამ. ამ დროს ძაღლმა მიაყეფა. ქუხილის მსგავსი ხმა ბორიმეჩკასი ქოფაკს აჯავრებდა.



ოგნიანოვმა ივანეს ცნობი-სმოყვარე თვალებით შეხედა. უნებურად შეადარა ივანეს მოსული ტანი მისს სახელს: *) ეს სახელი ზედგამოჭრილი იყო ივანეზე. უკეთესს სახელს ვერა-ვინ დაარქმევდა ამ დიდთავა, ტლანქ, ნახევრად ველურს მდეგს, რომელსაც უფრო შეეფერებოდა დათვის რძით ყოფი-ლიყო ნაზარდი, ვიდრე ქალისათი. ოგნიანოვი უცქეროდა უც-ნაურად აყუდებულს ტანს, ძვლებიანსა და გამბდარს; უყურებდა მისს ღონიერს სხეულს, გრძელს, კუნთებიანს და ბანჯგვლიანს თავს, მისს დაბალს შუბლს, პატარა, მხეცურს თვალებს, უშ-ველებელს ცხვირს და ფართე ნესტოებს, როგორც ველურებს აჭვთ ხოლმე, და ქვეყნის სიფართე პირს, რომელსაც შეეძლო ცოცხალი კურდღელიც გადაეყლაპა (ბორიმეჩკა უმ ხორსაცა სჭამდა); მასწავლებელი უყურებდა მის გრძელს ბანჯგვლიანს და კუნთებიანს ხელებს, რომლებსაც, ასე იტყოდით, ლომის გაგლე-ჯაც კი შეუძლიათო. ბორიმეჩკა გარეულ ნადირთან საბრძოლ-ველად უფრო იყო გაჩენილი, ვიდრე ცხვრების სამწყემსა-ვად, — ეხ ხელობა მეტად იდილიური რამ იყო მისთვის. მისს ახოვანს ტანთან სრულებით არ იყო შეხამებული მისი მშვი-დობიანობის გამომეტყველი სახე, რაღაც სულელური გულ-კეთილობა და ერთობ სასაცილო თავპირი. ვერ იტყოდით, თუ ამ ველურ, ტლანქ და, როგორც ეტყობოდა, განუფითა-რებელ კაცს შეეძლებოდა სიყვარული და სხვა აღამიანური ნა-ზი გრძნობანი გულში გაეტარებინა. დიად, ასე გეგონებოდათ, მაგრამ თქვენი აზრი შემცდარი იქნებოდა. ბორიმეჩკას კეთილი და სხვისი შემბრაღე გული ჰქონდა. ამის საბუთად მარტო ის კმარა, რომ რაზმს სწორედ იმ ღამეს შეუერთდა, როცა ჯვარი დაიწერა. „ამ ვაჟკაცს შეუძლია, — ჰფიქრობდა ოგნიანოვი, ბო-რიმეჩკას რომ უყურებდა, — სხვისათვის თავი დასდოს“. და მისი სახე უფრო სიმპატიურად და, ჰკვიანურადაც კი, ეჩვენა.

— ბაი ივანე, ასეთი საშინელი სახელი ვინ დაგარქვა?

*) ბორიმეჩკა ბულგარულად ნიშნავს ისეთს კაცს, რომელსაც დათვ-თან უჭიდავნია და უბრძოლნია.

— ნუ თუ არ იცი, მასწავლებლო, ვინ დაარქვა? — მოეხმაურა ოსტენი; — დათეს ექიდავა.

— მართლა?

— საშინელი მონადირეა... მოჰკლა კიდეცა!..

— ბორიმეჩკა, მოდი, შენ თვითონ მოჰყევი, შენა და დათვი როგორ დაგორდით კლდიდან, — უთხრა ოსტენმა.

— როგორ? დათეს ექიდავე? — ჰკითხა გაოცებულმა ოგნიანოვმა.

ბორიმეჩკამ პასუხის მაგივრად, კისერი გაიტიტვლა. ბოიჩომ მისს კისერზე უშველებელის ჭრილობის კვალი დაინახა; მერე თავისი ბანჯველიანი ხელი დააქნია ივანემ და იდაყვთან შეორე, აგრეთვე მორჩენილი ჭრილობა აჩვენა. რომელიც თითქო რკინის კავისაგან არისო. ოგნიანოვი თავხარდაცემული უყურებდა ამ ჭრილობების კვალს.

— აბა, ბორიმეჩკა, გვიამბე, დათვი როგორ შემოგხვდა... გაქებენ, შესანიშნავი მონადირე ხარო! — უთხრა ოგნიანოვმა.

ბორიმეჩკამ მედიდურად გადახედა ყველას; სულელურს სახეზე წარსულის მოგონება გამოეხატა და შეუდგა ლაპარაკს:

— დედა მისისამ! — დაიწყო თავის საყვარელ სიტყვებით. მაგრამ ამ დროს მოულოდნელად მიაყვთა ქოფაკმა და ქოხიდან გარედ გაჰვარდა.

— მურჯო რადა ყფეს? ბორიმეჩკას არც კი დაუწყია, — იხუმრა ოსტენმა.

— ძია კალჩო მოვიდა! — დაიძახა მწყემსმა.

კალჩოც შემოვიდა. ხელში ჯოხი ეჭირა და მხარზე ტომარა ედო.

— შეხე, სტუმრები მწვევია! კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება! — უთხრა მეგობრულად სტუმრებს და ტვირთი მხრიდან ჩამოაგდო.

— ადგილი დაუცალეთ კალჩოს, გათბეს.

— დედასა, რა ცივა, მგლები ყველანი ჩაიღრძობიან! ქარიშხალმა სად მოგისწროთ?

— აქვე, მახლობლად, — უპასუხა სპირიდონჩემ.



— აბა, ასეთს დარწმინდებს რას მოდიოდით სანადიროდ? ბალკანში, პირველად ხომ არა ხართ, როგორ არ იცით, ქარ-ბუქი როდის იცის ხალმე?

— კარგმა ნადირმა წამოგვიტყუა, ბაი კალჩო... არაყი ხომ მოგვეტანე? — ჰკითხა ოსტენმა.

— არაყი? მოვიტანე. მაგრამ ერთი რამ არაყზე უკეთესი მოგიტანეთ.

— აბა, ახლა არაყზე უკეთესი რაღა გექმნება?

— ახალი ამბავი.

ყველამ ყურები სცქეიტა.

— დღეს დილას ორი კლისურელი პოლიციელი შეუქამიათ მგლებს!

— აბა რას ამბობ? — წამოიღრიალა ეშმაკურად ბორიმეჩკამ. ძაღლმა ისევ დაიყუდა.

— ისე შეუქამიათ, რომ თმაც არ დარჩენილა მათი. სწორედ იმ გზაზე თურქებს გაუფლიათ და სარდანოვის ბეჭობთან უნახავთ, მაგრამ თვითონ პოლიციელები კი არა, მათი ძვლები და ტანისამოსი. ჰაჯი-ომერ-აღა ამბობს, რომ პოლიციელებს ცხენები სალტად მიჰყავდათ, როცა მგლები დაესხნენო; პოლიციელები ერთს მხარეს გაქცეულან, ხოლო ცხენები კი — მეორე მხარესო. ერთი ცხენი დაკარგულა კიდევ. მგლებს უგრძენიათ, რომ პოლიციელების ხორცი უფრო გემრიელიაო და ისინი შეუქამიათ. ღმერთმა შეარგოთ, ძმებო, ამ წყეულებს; ნეტავ, ყველას ასე მოეღებოდეთ ბოლო. ძაღლები — ძაღლურის სიკვდილის ღირსნი არიან.

ესა სთქვა და კალჩომ ბოთლი აიღო. მხოლოდ მაშინ შეამჩნია ოგნიანოვი, რომელსაც არ იცნობდა.

— ეს მეგობარი კაცი სადაურია? — იკითხა კალჩომ და ბოთლი მიაწოდა.

— ყარა-სარიელია. მთაზე შევხვდით ერთმანერთს... ისიც იმავე ნადირს მისდევდა, — უპასუხა სპირიდონჩემ.

— ყოჩალი ყმაწვილია! ღმერთმა აღდგერძელოს მასწავლებელი! — დაიქუხა ბორიმეჩკამ. ძაღლმა ისევ დაიღრინა.

კალჩო სიცილით მიუბრუნდა ბორიმეჩკას:

— გაჩუმდი, დათვო, ე რა ჰქენი?

— მე არავისთვის რა დამიშაფებია... არა, კალჩო?

— შეხე, ქალი მოტაცა და ჯვარიც გადაუწერიათ... ღმერთმა გაგაბედნიეროთ! საქარწილო ნადირი რაღა უყავი?

— ბარად დავსტოვე, ბაი კალჩო,—დაიღრიალა ბორიმეჩკამ.

ამ ხელად კი ძალი მურჯო მართლა გაჯავრდა.

— ბაი ივანე, მოდი, გვიამბე, დათვს როგორ ებრძოდი?

— ვინ ებრძოდა? ივანე?—გამოეხმაურა კალჩო და ეშმაკურის სახით გადახედა ბორიმეჩკას;—არა, ის გვიამბოს, როგორ აჯობა სტაიკას?...

ყველამ გაიცინა. ივანე ოსტენს უნდოდა დარწმუნებულიყო, თურქების მოკვლა ხომ არავის დააბრალებსო, და წამოიძახა:

— მაშ ასე? მგლებმა გაგლიჯეს? იმას ხომ არ ლაპარაკობენ თურქები, ბულგარებმა მოჰკლეს პოლიციელებიო?

— როგორ არა. მთელმა სოფელმა იცის! ღმერთმა აცხონოს პაპა სტაიკო! — სთქვა კალჩომ, რომელმაც კარგად ვერ გაიგო, რა ჰკითხა ოსტენმა.

— სტაიკოს მოკვლის ამბავი ჩვენც გავიგონეთ; მე იმასა გკითხავ, თურქები ხომ არ ამბობენ, პოლიციელები ბულგარელების მოკლულები იქმნებიანო?

კალჩომ გაოცებულად შეხედა.

— ვინა სთქვა ესა? ჩვენი სოფლის ბულგარელი პოლიციელს აბა როდისა ჰკლავდა? ხომ გითხარით, მგლებმა გვიქნეს ეს სიკეთე... ხვალ თურქებმა ტყე უნდა შეუკრან მგლებს, რომ ამოსწყვიტონ... ეს ჩემთვისაც კარგი იქმნება... ამ ზამთარში იმ ევრანების წყალობით ქოხიდან თაფი ვერ გამოგვიყვია ვარედ... აბა, გაგიმარჯოთ, ყმაწვილებო! შობა ღმერთმა მშვიდობით გაგიტენოთ... მაშინ თქვენც ჩვენს ბორიმეჩკასავეთ მოიტაცებთ ვისმე... აბა, დალიე, მეგობარო!—და კალჩომ ბოთლი ოგნიანოვს მიაწოდა. სიკვდილს გადარჩენილი მასწავლებელი არაყმა გაათბო და მოაღონიერა. ხელში ბოთლი აიღო და გულაჩვილებულის ხმით წარმოსთქვა:



— ეს ღმერთმა სასუფეველი დაუმკვიდროს სტოიკოს, თურქების მტარვალობისა და მძვინვარების მსხვერპლს. შვება და ლხენა მისცეს მის მართალს სულს, ხალო ჩვენ მოგვანიჭოს ვაშაკაური გული და ძლიერი მარჯვენა, რათა ვებრძოლოთ ქრისტეს მტერთა და ასწილ მივაგოთ ჩვენის ტანჯვისათვის... უფალმა განუსვენოს ჰაპა სტოიკოს!

— ღმერთმა განუსვენოს! — განიმეორეს სხვებმა.

— ღმერთო, განუსვენე მისს სულსა, — სთქვა კალჩომ და ქული მოიხადა. მერე მეგობრულის სახით ოგნიანოვს მიუბრუნდა: — მეგობარო, მშვენიერი სიტყვები გვითხარი, შენი ნათქვამი ღმერთსაც იამება და კაცსაც. ცოტა კიდევ მოვითმინოთ და სანატრელი წუთიც დადგება... სახელი რა გქვია? ვიცნობდეთ ერთმანერთს: მე კალჩო ბუქჩე მქვია, — ეს უთხრა და ბოთლი ოგნიანოვს მიაწოდა.

ოგნიანოვმა რაღაც სახელი უთხრა და გაცნობის სადღეგრძელო დალია.

ყმაწვილები ცოტასა სჯამდნენ, კალჩო ენანებოდათ, — თავად ცოტა აქვს და ისიც რომ ჩვენ შეგუქამოთ, რაღა დარჩება საწყალსაო. ცოტა ხნის უკან გამოეთხოვენ. კალჩომ ჭიშკარამდე გააცილა. ჭიშკართან ისევე მიუბრუნდა ოგნიანოვს.

— მშვიდობით, მეგობარო, შენი სახელი კი დამავიწყდა; როცა აქეთკენ გამოიარო, უეჭველად მნახე, ვიყმედებო რასმე... შენი ლაპარაკი მომწონს... მშვიდობის მგზავრობა მოგცეს ღმერთმა!

ოგნიანოვის გასამხნევებელმა სიტყვებმა საცოდავს მწყემსს საშინლად აუჩვილა გული. მართალია, ეს სიტყვები მისთვის ახალი გაგონება არ იყო, თურქების სიძულვილი პატარაობითვე ჰქონდა გულში ჩანერგილი: მაგრამ „ამხანაგმა“ რამოდენისამე სიტყვა „ბრძოლის“ შესახებ ახსენა, და ამ სიტყვებმა კალჩოს გული აუტოკა, გააღვიძა.

მგზავრები მალე გაშორდნენ იქაურობას, ბინდისას სოფლის მახლობლად მდებარე მინდვრად დაეშვნენ.

ინსტიტუტი სასამართლო დაყვისა და მისი ორგანიზაცია

III *)

ახლა განვიხილოთ, თუ როგორ არის მოწყობილი ადვოკატურა რუსეთში და, მაშასადამე, ჩვენშიაც. ამ კითხვაზე, როგორც უფრო საინტერესოზე, ჩვენ უფრო ხანგრძლივ შეეჩერდებით და, შეძლების-და გვარად, ვეცდებით აღვნიშნოთ ყოველი ღირს-საყურადღებო მხარე ამ საგნისა.

რუსეთში სასამართლო რეფორმის წინად ბატონობდა უმთავრესად სისხლის სამართლის საქმეების წარმოებაში ეგრედწოდებული ინკვიზიციური, გამოძიებითი პროცესი; ასეთ პროცესში ორს ერთმანეთის მოწინააღმდეგე მხარეს, პირისპირ დაყენებულს, სრულიად ვერ ვხედავთ. ეს ფორმა პროცესისა, რომელიც დამყარებულია გამოძიების პრინციპზე, არ საქიროებს დაცვასაც, ფორმალურს მაინც; უკეთეს დამცველად ამ ტიპს პროცესისას მიაჩნია თვით მსაჯული, რომელიც აქ ერთად-ერთი აქტიური მონაწილეა: საქმის გარჩევის დროს გამოძიებელიც ის არის, ბრალმდებელიც და დამცველიც, იმ დროს თითქმის ყველაფერი საიდუმლოდ, საქმეში მონაწილე პირთა უცნობლად, სწარმოებდა. ბრალდებულმა ხშირად არც კი იცოდა, რა ბრალს სდებდნენ მას და, მაშასადამე, არც თავისი თავის დაცვა შეეძლო. მაგრამ შემოვიდა თუ არა ახალი სამართალი, ესე იგი 1864 წ. 20 ნოემბრიდან რუსეთში დამყარდა

*) იხ. „მოამბე“ № VII, 1899 წ.



სხვა გვარი პროცესი—საცილობელი. ეს უკანასკნელი ფორმა დაფუძნებულია დავაზე, ცილობაზე. აქ, პირიქით, ჩვენ ვხედავთ, რომ ორი მოპირდაპირე, თანასწორ უფლებით მოსილი მხარე ერთმანეთს ეცილებიან, უმკლავდებიან მსაჯულის წინაშე და ასე, ამ ცილობის წყალობით ირკვევა საქმე; აქ ერთმეორეს ებრძვის, ერთმა კარგად იცის, რას უჩივის მეორე ან რა ბრალს სდებს იგი. ხოლო ცილობა სამართლიანი მაშინ არის, როდესაც თანასწორი ძალები ებრძვიან ერთმანეთს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ცილობა ჰკარგავს თავის მნიშვნელობას, ასწავებს ერთისაგან მეორეს დაჩაგვრას. მაგალითად, თუ ერთ მხარეს მინიჭებული აქვს უფლება წარმოადგინოს იმისთანა საბუთები ანუ დამტკიცებანი, რომელთ დარღვევის ნებას მეორე მხარე მოკლებულია, ამას ჩვენ ცილობას ვერ ვუწოდებთ და ამ პირობებში ქეშმარიტებაც ვერ გამოირკვევა. ამ სახით, სწორ-უფლება მხარეთა, ეს ერთი იმ მთავარ საფუძველთაგანი, რომლებზედაც აგებულია თანამედროვე პროცესი, პირდაპირი შედეგია ცილობის პრინციპის აღიარებისა. მებრძოლ მხარეთა თანასწორობისათვის კი, როგორც ზემოდაც ვთქვით, შეჰქმნეს დაცვა. «სასამართლო წესდებას» ალექსანდრე II-სას, რომელთაც შემოიღეს რუსეთში ახალი ტიპი პროცესისა—საცილობელი და რომელთაც სხვა მთავარ პრინციპებთან ერთად აღიარეს აგრეთვე სწორ-უფლება მხარეთა, ცხადია, უნდა გაეჩინათ დაცვაც, როგორც ერთი აუცილებელი ელემენტი მართლმსაჯულებისა და იმ სახით, რა სახითაც იგი დღეს განათლებულ ქვეყნებში არსებობს. ეს მართლაც ასე მოხდა: ისტორია ადვოკატურისა რუსეთში იწყება 1864 წლიდან. რეფორმის წინა დროს კი ადვოკატების წოდება არ იყო და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო: იმ დროს, როდესაც პროცესი უმთავრესად ინკვიზიციური იყო და ფორმალური დაცვა კი სრულიადაც არ არსებობდა, ადვოკატები რისი მაქნისი-ლა იქნებოდნენ? რასაკვირველია, წინადაც იყვნენ იმისთანა პირები, რომელნიც დამცველების როლს ასრულებდნენ, მაგრამ ისინი უფრო უბრალო მოსაქმენი, რჩევის მომცემნი შუამავალნი იყ-



ნენ, ვიდრე დამცველნი; იმათ სასამართლოს გარეშე თუ შეგუ-
ლოთ მოქმედება, თორემ სასამართლოში დასწრების უფლ-
ბა არ ჰქონდათ; ამასთანავე არც თანაბარი გონებრივი ცენ-
ზი — იურიდიული განათლება არ ჰქონდათ და საზოგადო
განვითარებაც ძალზე აკლდათ იმდენად მაინც, რომ ჭეშმა-
რიტი დაცვა შესძლებოდათ. ესეთი იყვნენ, მაგალითად, დებუ-
ტატები სხვა-და-სხვა წოდებიდან (ვაჭართაგან, სასულიერო
წოდებიდან, გლეხკაცობისაგან და სხვ.), რომელთა თანა-
დასწრებით წარმოებდა გამოძიება და ჩვენებათა ჩამორთმევა,
ჩინოვნიკები და პროკურორები სასამართლოში, ათასნაირი
წვრილ-ფეხა შუამდგომელნი და სხვ.

იმის შესახებ, თუ რას წარმოადგენდნენ ძველის ტიპის
ეს ვითომ-და „ვექილები“, რა ზნეობისანი ან რა მომზადების
პატრონნი იყვნენ, აი რას გვეუბნება ერთი ავტორი*) პროფე-
სორ ლოხვიცკის („О нашихъ ходатаяхъ по дѣламъ“, «Рус. Сл.»,
1860 წ., № 2, გვ. 44 და 45) სიტყვებით: „ერთნი მათგანნი თითო
აბაზსა და ერთ ჭიქა არაყს იღებენ თხოვნის დაწერაში, ხუთ
და ათ მანეთს — ყალბ პასპორტში; გარდა ამისა, იმათ დაწესებუ-
ლი აქვთ ნიხრი ყალბ მოწმობის შედგენისათვის. ყალბის ხე-
ლის-მოწერისათვის და სხვ.

არის კიდევ ერთი ნაწილი ვექილთა — არისტოკრატიული,
რომელნიც კარგ ტანისამოს იცვამენ, ზრდილობიანი მიხვრა-
მოხვრა აქვთ და უმეტეს ნაწილად უმაღლეს სწავლა მიღე-
ბულნი არიან, აი ესენი ერთის ქალაქის შედგენაში ხშირად
რამდენიმე ას მანეთს ახდევინებენ... ბესარაბიაში, მაგალითად,
არიან პირნი, დიდად ცნობილნი და განთქმულნი, რომელთაც
დიდი სიმდიდრე შეიძინეს და რომელთა გულუბრყვილო ნაკ-
ლულევაება მდგომარეობს მასში, რომ ისინი ერთსა და იმავე
დროს ქალაქდებს უწერენ როგორც მომჩივანს, ისე მოპასუ-
ხეს და, რა თქმა უნდა, ორსავე მხარეს ართმევენ სასყიდელს“.
რუსულ სიტყვა-კაზმულ მწერლობაშიც არა ერთხელ დაუხა-

*) იხ. ე. ვ. ვასკოვსკის „Организация адвокат.“.



სიათებიანთ ეს ძველის დროის „ვექილები“. საკმარისია გავიხსენოთ გოგოლის „იურისკონსულტი“, ოსტროვსკის ტიპები, შჩედრინის ბალაღაიკინი და სხვ.

ორგანიზაცია ადვოკატურისა რუსეთში გადმოღებულია დასაწყისით ევროპიდან, უმთავრესად საფრანგეთიდან იმ განსხვავებით კი, რომ აქ სასამართლოს წარმომადგენლობა და ნამდვილი დაცვა არეულია, ასე რომ, როგორც ნაფიცნი, ისე კერძო ვექილნი ორსავე ფუნქციას ასრულებენ. ახალმა კანონ-მდებლობამ—სასამართლო წესდებებმა 1864 წ.—შეჰქმნა ცალკე წოდება, რომლის ხელშიაც გადავიდა დაცვა ყოველგვარ საქმეთა, თუმცა აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სისხლის სამართლის საქმეები კანონით შეუძლია დაიცვას ყოველ სხვა პირს, რომელიც ამ წოდებას არ ეკუთვნის. აი რას ამბობს ნენ მუხლი სისხლის სამართლის წარმოების წესდებისა: „სამართალში მიცემულთ უფლება აქვთ დამცველებად აირჩიონ როგორც ნაფიცი და კერძო ვექილნი, ისე სხვა პირნიც, რომელთაც კანონი არ უკრძალავს სხვის საქმეების შესახებ უამდგომლობას“.

ამ წოდებას შეადგენენ ეგრედ წოდებულნი: ნაფიცნი ვექილნი (ნაფიცი მოსაქმენი—*присяж. стряпчие* მხოლოდ კომერციულ სასამართლოებში), მათა თანაშემწენი და კერძო ვექილნი.

ნაფიცნი ვექილნი, როგორცა ვთქვით, ასრულებენ ორნაირ როლს: ნაფიცი ვექილი ერთსა და იმავე დროს წარმომადგენელიც არის და დამცველიც, ესე იგი მას აქვს კისრად ორ-გვარი მოვალეობანი, როგორც „*advoué*“-სი, ისე „*avocat*“-ისა. ნაფიცი ვექილად შეუძლია გახდეს მხოლოდ ის პირი, რომელიც აკმაყოფილებს შემდეგ პირობებს: 1) უნდა იყოს არა ნაკლებ 25 წლისა და მამაკაცი, 2) რუსეთის ქვეშევრდომი; 3) ზნეობრივ ყოფა-ქცევით შეუბღალველი; 4) სახელმწიფო ან საზოგადოებრივ ყოველგვარ სამსახურიდან თავისუფალი (უფასო, საპატიო საზოგადოებრივი სამსახური მხედველობაში არ მიიღება. ვექილს შეუძლია ჰქონდეს ესეთი სამსახური); 5) განათლების ცენზი: იურიდიულ მეცნიერებათა კურსის განელა და გარდა

ამისა, ხუთის წლის პრაქტიკა—სტაუი. ეს პრაქტიკული მომზადება მდგომარეობს მასში, რომ საჭიროა ან სასამართლოს უწყების მისთანა სამსახურში ყოფნა, რომლის აღსრულების დროს ახლად შესულს შეუძლია მოიხვევოს პრაქტიკული ცოდნა სასამართლო საქმეთა წარმოებაში, ან ეგრედ წოდებულს კანდიდატად სასამართლო თანამდებობაზე ან და ნაფიც ვეჟილის თანაშემწედ (პნ4 მუხლი სასამართლოს დაწესებულ დებულებისა). პრაქტიკულ მეცადინეობის დამთავრების შემდეგ იმ პირმა, რომელსაც სურს მიიღოს წოდება ნაფიცი ვეჟილისა, უნდა შეიტანოს თხოვნა ამის შესახებ საბჭოში ან, სადაც ეს უკანასკნელი არ არის, თანაბარ სასამართლო დაწესებულებაში (ოლქის სასამართლოში) და ამასთანავე მოვალეა წარადგინოს ყველა საჭირო საბუთები. ამ საბუთების განხილვის და მთხოვნელის ზნეობრივ მხარის დაფასების შემდეგ დასახელებულნი დაწესებულებანი სწყვეტავენ კითხვას მიღება-მიუღებლობაზე. იმ პირს, რომელიც მიღებულ იქმნება, ეძლევა მოწმობა ნაფიც ვეჟილის წოდებისა, რომელიც, ე. ი. მოწმობა, მან უნდა წარადგინოს შესაფერ სასამართლო დაწესებულებაში სასამართლო განკარგულებას ახდენს მის დაფიცების შესახებ და მხოლოდ ფიცის მიღების შემდეგ დაფიცებული ითვლება ნაფიც ვეჟილად.

არაქრისტიანენი აქაც უფრო შევიწოვებულნი არიან, ვიდრე ქრისტიანენი: 1889 წ. გამოცემულ კანონის ძალით ფიცისა ან კერძო ვეჟილის წოდების მისაღებად მათთვის, სხვა სავალდებულო პირობათა გარდა, საჭიროა იუსტიციის მინისტრის ნება-რთვა.

ნაფიცნი ვეჟილნი შეადგენენ ცალკე კორპორაციას, რომელსაც განაგებს და ზედამხედველობს ეგრედ წოდებულნი „ნაფიც გეჟალთა საბჭო“ იმათ წრიდანვე არჩეულ წევრთაგან. თანახმად „სასამართლო წესდებისა“, ყოველ სასამართლო ოლქში, ყოველ პალატასთან უნდა დაარსებული იყოს საბჭოები, თუ ნაფიც ვეჟილთა რიცხვი ოცზე ნაკლები არ იქმნება. იმ ქალაქებში კი, სადაც სცხოვრობენ ნაფიცნი ვეჟილნი არა ნაკლებ

ათისა, „წესდებები“ ნებას აძლევენ ამ უკანასკნელთ იშუბდ-გომლონ ოლქის სასამართლოს წინაშე საბჭოს განყოფილების დაარსების შესახებ. სამწუხაროდ, „წესდებების“ შემადგენელთა ეს დადგენილებანი არ განხორციელდა საესებით: რუსეთში აქამომდე მხოლოდ სამი (პეტერბურგისა, მოსკოვისა და ხარკოვის ოლქებში) საბჭო ნაფიც ვეჟილთა დაარსდა, სხვა სასამართლო ოლქებში კი, სხვათა შორის ჩვენშიაც, ამ დაწესებულების შემოღება შეაჩერეს. ამის შესახებ მოხდა განკარგულება 1875 წ. უფრო ცუდი ბედი ეწვია „განყოფილებებს“: ერთს მაგალითსაც ვერ დავასახელებთ „განყოფილების“ გახსნისას. 1889 წელს კი, უმაღლესი ბრძანების ძალით, ამიერიდან პირდაპირ აღიკრძალა საბჭოების განყოფილების დაარსება (იხ. სხოლიო სასამართლოს დადგენილების დებულებისა შინ მუხლი). მიზეზი ამ დაწესებულებათა ზრდის შეჩერებისა გახლავთ ის გარემოება, რომ მთავრობამ ამ წრეშიაც სასარგებლოდ მიიჩნია შეეზღუდა თვით-მმართველობითი გამგეობა ისე, როგორც მანვე საჭიროდ დაინახა თვით-მმართველობის ჩამორთმევა უნივერსიტეტისათვის, ისე როგორც მან ჩასვა ერთნაირ ჩარჩოში ერობისა და ქალაქის თვით-მმართველობა თუ მეტის ადმინისტრაციულის კონტროლის დაწესებით, თუ სხვაფრივ. აქ მოქმედებდა შიში, თუმცა, ჩვენის აზრით, სრულიად უსაფუძვლოდ, ვითომც ადგილობრივი მართვა-გამგეობა საქმეებისა თვით-მართველობითი ორგანოების საშუალებით ეწინააღმდეგებოდეს საერთო სახელმწიფო ინტერესებს, არ ეთანაბრებოდეს სახელმწიფო წეს-წყობილების ეხლანდელ საფუძველთ... ასეა თუ ისე, ამ ჩინებულ დაწესებულებას—ნაფიც ვეჟილთა საბჭოს მოკლებულია დღეს უმეტესი ნაწილი რუსეთის იმპერიისა და ამის მაგიერობას სწევს ოლქის სასამართლო. „სადაც ნაფიც ვეჟილთა საბჭო ან განყოფილება არ არსებობს, იქ, ამბობს 378 მუხლი სასამართლოს დადგენილ დებულებისა, მისნი უფლებანი და მოვალეობანი ეკუთვნის ადგილობრივ ოლქის სასამართლოს“.



საბჭო შესდგება შემდეგ პირებიდან, რომელთაც ირჩევს ნაფიც ვეჟილთა საზოგადო კრება ყოველ წელს: თავჯდომარისა, მისი ამხანაგისა და წევრებისაგან, რიცხვით ხუთიდან თხუთმეტამდე (თავჯდომარისა და მისი ამხანაგის მითვლით) იმის კვალობაზე, თუ რაოდენია საბჭოს უწყების ქვეშ მყოფნი ნაფიცნი ვეჟილნი.

კომპეტენცია საბჭოსი საკმაოდ ვრცელია. გარდა დისციპლინალურ უფლებებისა, საბჭოს უფლება-მოვალეობანი შემდეგია: 1) თხოვნების განხილვა იმ პირთა, რომელთაც სურთ ნაფიც ვეჟილებში შეირიცხოთ თავი, ან გამოვიდნ ამ წოდებიდან და ცნობების გაგზავნა სასამართლო პალატაში მათ მიღება-მიუღებლობაზე; 2) განხილვა საჩივართა ნაფიც ვეჟილთა მოქმედებაზე და თვალ-ყურის დევნა, რათა ისინი სისწორით ასრულებდნენ კანონებს, დადგენილ წესებს და თავიანთ მოვალეობას, როგორც ამას მოითხოვს მარწმუნებელთა სარგებლობა; 3) საბჭო ნაფიც ვეჟილებს მოწმობას აძლევს, სადაც აღნიშნავს, რომ მათზე არავითარი სასჯელი არ დაუდგია; 4) რიგ-რიგობით ნიშნავს ვეჟილებს იმ პირთა უსასყიდლოდ დასაცველად, რომელთაც სასამართლო იცნობს ღარიბად; 5) რიგ-რიგობით დანიშნავს ვეჟილებისა იმ პირთათვის, რომელნიც მიჰმართავენ საბჭოში თხოვნით იმათ დანიშვნის შესახებ; 6) ვეჟილის სასყიდელის რაოდენობის გარდაწყვეტა ნიხრის მიხედვით იმ შემთხვევაში, როდესაც მოდავენი და მათნი ვეჟილნი ვერ შეთანხმებულან და როდესაც მათ არავითარი წერილობითი პირობა არ შეუკრავთ ერთმანეთ შორის; 7) განაწილება ნაფიც ვეჟილთა შორის იმ შემოსავლისა, რომელიც დაწესებულია სასამართლო დადგენილებათა დებულების მე-398 მუხლის ძალით; 8) დაჯარიმება ვეჟილთა; როგორც საბჭოს საკუთარის განკარგულებით, აგრეთვე კერძო მომჩივანთა თხოვნით (367 მუხ. სას. დად. დებ.).

ეგრეთვე ვრცელია დისციპლინალური უფლება საბჭოსი. თუ ვეჟილმა დაარღვია თვისნი მოვალეობანი, მაშინ საბჭოს უფლება აქვს დაადოს მას ამგვარ დარღვევისათვის სხვა-და-სხვა



სასჯელი: გაფრთხილება, საყვედურის გამოცხადება, პრაქტიკის უფლების ჩამორთმევა დროებით, არა უხანგრძლივეს ერთის წლისა, სრულიად გამოძევება ნაფიცი ვეკილთა რიცხვიდან და უფრო სერიოზულ შემთხვევაში სისხლის სამართალში მიცემა (368 მუხ. სას. დად. დებ.). ეს სისტემა სასჯელთა ერთიანად გადმოღებულია საფრანგეთიდან.

საბჭოს გარდა, ნაფიცი ვეკილთა კორპორაციის მეორე ორგანოს შეადგენს საზოგადო კრება ნაფიცი ვეკილთა, რომელნიც ჩვეულებრივ ირჩევენ საბჭოს და ისმენენ საანგარიშო წლის ანგარიშს.

ვერ ვიტყვით, რომ ნაფიცი ვეკილთა წოდებრივი ორგანიზაცია სრულიად დამოუკიდებელი და თავისუფალი იყოს მაგისტრატურასაგან. ზოგიერთ კითხვების გარდაწყვეტაში საბჭო არ არის უკანასკნელი ინსტანცია, მისი კომპენტენცია შეზღუდულია პროკურორის უფლებით: ყოველი დისციპლინალური განაჩენი საბჭოსი თანაბარ სასამართლოს პროკურორს უნდა ეუწყოს და თუ ამ უკანასკნელს ასე მოსწონს საბჭოს ასეთი თუ ისეთი განაჩენი, მას პროტესტის შეტანის ნება აქვს პალატაში (მუხ. 370 და 376 იმავე დებულ.).

ეხლა აღვნიშნავთ, თუ რა უფლება-მოვალეობანი აქვთ ნაფიცი ვეკილებს „სასამართლო წესდებებით“.

ტერიტორიულად ნაფიცი ვეკილი თავისუფალია, ესე იგი შეუძლია, სადაც უნდა, იქ დაიცვას საქმე, როგორც სამოქალაქო, ისე სისხლის სამართლის. მართალია, არის ერთი მუხლი კანონისა (383 მუხ. სას. დად. დებ.), რომლითაც მისი ტერიტორიალური უფლება განსაზღვრულია იმ სასამართლო პალატის ოლქით, რომელსაც მიწერილია, მაგრამ ამ დადგენილებას თავისი მნიშვნელობა ეკარგება; თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ გარემოებას, რომ მისი ძალა შესუსტებულია იმავე დებულების მეორე მუხლით: ნაფიცი ვეკილს, გვამცნევს მე-384 მუხ., უფლება აქვს განაგრძოს წარმოება თავისს ოლქის გარეშე მყოფ სასამართლოებში იმ საქმისა, რომელიც მას დაუწყვია თავისს რაიონში, ვიდრე საქმე მთლად დამთავრდება.



გარდა, ამისა არის სენატის ერთი კასსაციური გარდაწყვეტილება, რომელიც ამბობს: ნაფიც ვეჟილთ იმ დრომდე, ვიდრე, ეგრედ-წოდებული სიები*) (табели) შედგებოდეს, უფლება აქვთ, თავისს ოლქის გარეშეც აწარმოვონ ახალი, ესე იგი, აქვე დაწყებული საქმეები.

თუ მრწმუნებელმა იჩივლა, რომ ჩემი ვეჟილი განზრახ ჩემ საზარალოდ მოქმედებდაო და თუ ეს ბრალი ვეჟილს დაუმტკიცდა, ეს უკანასკნელი, ზარალის ზღვევის გარდა, შეიძლება მიცემულ იქმნეს სისხლის სამართალში (405 მუხ. სას. დად. დებ.).

ნაფიც ვეჟილს არა თუ შეუძლია, მოვალეა კიდევ არ გამოამუღაფნოს საიდუმლო თავისს მრწმუნებელისა, როგორც საქმის წარმოების დროს, ისე დასრულების შემდეგ, აგრეთვე იმ შემთხვევაში, როდესაც მრწმუნებელი საქმეს სხვას გარდასცემს (403 მუხ. სას. დად. დებ.).

ნაფიც ვეჟილს უფლება აქვს თავისს შრომისათვის მიიღოს გასამრჯელო ან იმ რაოდენობით, რომელიც აღნიშნულია კლიენტისა და მის შორის შეკრულ წერილობითი პირობაში, ან-და კანონიერ ნიხრის კვალობაზე.

საზოგადო მოვალეობანი ნაფიც ვეჟილისა აღნიშნულია ფიცის სიტყვებში, სადაც, სხვათა შორის, იგი პირობას სდებს ზატყაფნად და კეთილ-სგინადისეჭად აღასრულოს მოვალეობანი მის მიერ მიღებულ წოდებისა.

აქვე უნდა აღენიშნოთ ერთი განსაკუთრებული კლასი დამცველთა—ეგრედ-წოდებულნი ნაფაცნა მოსაქმენი (при-сяжн. стряпчие), რომელნიც აწარმოებენ კომმერციულ სასამართლოებში ყოველგვარ სავაჭრო და ვაჭრების შესახებ საქ-

*) სიები, კანონის ძალით, უნდა შესდგეს მაშინ, როდესაც რომელსამე ადგილას ცხოვრობს საკმაო რიცხვი ნაფიც ვეჟილთა. ამ შემთხვევაში კერძო პირთ შეუძლიათ მიპართონ ადგილობრივ სასამართლოებში საქმეების საწარმოებლად მხოლოდ იქვე მცხოვრებ ნაფიც ვეჟილებს. ამ გვარი სიები ჯერ-ჯერობით არც ერთ ოლქში არ შეუდგენიათ, რაიცა ამტკიცებს ნაფიც ვეჟილთა რიცხვის სიმცირეს. აქედან სჩანს, რომ სენატს დღევანდელ ვითარების მიხედვით საფუძვლიანი გარდაწყვეტილება დაუდგენია.



მეებს. არის დაწესებული ერთნაირი სია, რომელშიაც შეტანილი უნდა იქმნეს პირი, თუ სურს უფლება ჰქონდეს საქმეების წარმოებისა კომპერციულ სასამართლოში. უკანასკნელს, საქირო საბუთების განხილვის შემდეგ, ან შეაქვს მთხოვნელის სახელი სიაში, ან უარს უცხადებს ისე, რომ ვალდებულიც კი არ არის განმარტოს უარის თქმის მიზეზი. როგორც შეტანა, გამორიცხვაც სიიდან ერთხელ უკვე შეტანილ პირისა, ადვილად შეუძლია სასამართლოს. ნაფიც მოსაქმეთა რიცხვი კანონით განსაზღვრული არ არის. ამ წოდების მიღების წინაღ შემოდებულია ჩვეულებრივი ფიცის მიღება. გარდა ნაფიც მოსაქმეთა, დასახელებულ კატეგორიის საქმეების წარმოება შეუძლიათ ფიცის მიუღებლად და სიაში შეუტანელად აგრეთვე: 1) მოვაჭრეებს, 2) ბუხალტერებს, კასირებს და საზოგადოდ იმ პირთ, რომელნიც მსახურებენ მომჩივანის ან მოპასუხის კანტორაში (40 მუხლი საეაქრო სამართლის წარმოების წესდებისა).

წოდების მეორე ჯგუფს, როგორც ვთქვით, შეადგენენ ნაფიც ვეკილთა თანაშემწენი. ამ ინსტიტუტის ორგანიზაციას ჯერ ბევრი აკლია და, სამწუხაროდ, ჯერ არ არის ისე მოწყობილი, როგორც ნაფიც ვეკილთა კოლეგია. თანაშემწეთა მდგომარეობა თითქმის იმგვარივეა, როგორც კერძო ვეკილთა. იმათ უფლება აქვთ დაიცვან სამოქალაქო თუ სისხლის სამართლის საქმეები ისე თავისუფლად, როგორც შეუძლიათ ნაფიც ვეკილებს. აქ განსხვავება მათ შორის მხოლოდ ტერიტორიის მხრივ არის: მაშინ როდესაც ნაფიცი ვეკილი მოქმედებს თავისუფლად არამც თუ თავისს ოლქში, არამედ მის გარეშეც, თანაშემწეს უფლებანი, როგორც კერძო ვეკილისაც განსაზღვრულია ამ მხრივ იმ სასამართლოს რაიონით, რომელიც მას აძლევს მოწმობას.

ნაფიცი ვეკილის თანაშემწე ერთსა და იმავე დროს, ორნაირ პირობებს უნდა აკმაყოფილებდეს: ერთის მხრით ის, რასაც თხოულობს კანონი ნაფიცი ვეკილისაგან, სავალდებულოა აგრეთვე თანაშემწესათვის იმ განსხვავებით, რომ თანაშემწე, შე-



იძლება, იყოს 25 წლისაზე უმცროსი და არც არავითარი სტატუსი მისთვის საჭირო; მეორე მხრით, თანაშემწე მოვალეა ჰქონდეს კერძო ვეჟილის წოდება, რისთვისაც მან უნდა აიღოს მოწმობა. ეს ორმაგი ხასიათი მისის პროფესიისა აქვემდებარებს თანაშემწეთ როგორც ნაფიც ვეჟილთა საბჭოს, აგრეთვე სასამართლოს.

რაკი „სასამართლო წესდებების“ შემოღების დროს ერთობ მცირე იყო ნაფიც ვეჟილთა რიცხვი, ამიტომ 25 მაისს, 1874 წ. გამოიცა კანონი, რომელმაც გააჩინა ახალი კლასი დამკველთა—**კერძო ვეჟილნი**. ყოველ პირს, რომელსაც ჩამოართმეული არა აქვს სამოქალაქო უფლებანი, და, მაშასადამე, ნება აქვს სხვის ვეჟილად იყოს, შეუძლია მიიღოს წოდება კერძო ვეჟილისა, თუ დაიქვრს კანონით დადებულ შესაფერ გამოცდას. გამოცდის შემდეგ სასამართლო, სადაც თხოვნა არის შეტანილი, მოწმობას აძლევს მთხოვნელს. ეს მოწმობა, რომელზედაც ცალკე გარდასახადი არის დაწესებული, ყოველ წელს განახლებულ უნდა იქმნეს. რამ გამოიწვია ამ გამოცდის დანიშვნა? რატომ, თუ ნაფიც ვეჟილთა რიცხვი საკმარისი არ იყო, მთლად თავისუფალი არ გახადეს ადვოკატურა! წინაღ, 1874 წლამდე ადვოკატურა მართლაც და თავისუფალი იყო—გარდა ნაფიც ვეჟილთა სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საქმეები შეეძლო ეწარმოებინა ყოველ პირს, ამ წოდებაში არა მყოფს. ხოლო ასეთმა თავისუფლებამ მოიტანა ის შედეგი, რომ ბრალიანმა და უბრალომ, ვისაც არავითარი განათლება არა ჰქონდა მიღებული, ვინც არც მართალ საქმეს არჩევდა და არც რაიმე წესიერებას დაგიდევდა, იწყო ყოველგვარ საქმეების წარმოება. როდესაც ასეთი უწყესობა შეამჩნიეს, მაშინ გამოსცეს ის კანონი (1874 წ.), რომელმაც შეავიწროვა ასეთი მანებელი თავისუფლება.

ზოგიერთი წესები კერძო ვეჟილის წოდების მიღებისათვის იგივეა, როგორც ნაფიც ვეჟილისათვის. დედათა სქესის პირს კანონის ძალით, როგორც საზოგადოდ, არც კერძო ვეჟილობის ნება აქვს. არა ქრისტიანეთ, როგორც ზემოდაც

ვთქვით, შეუძლიათ მიიღონ მოწმობა კერძო ვეჟილისა იუსტიციის მინისტრის ნება-რთვით. გასამრჯელოს შესახებ კერძო ვეჟილნი ექვემდებარებიან იმავე წესებს, რომელნიც დადგენილია ნაფიც ვეჟილთათვის, იმ განსხვავებით, რომ კერძო ვეჟილს ვერაფერ ვერ დაავალებს უსასყიდლო დაცვას. აქვე უნდა შევნიშნათ, რომ კერძო ვეჟილისათვის არ არის უეჭველად საჭირო რუსის ქვეშევრდომობა, ამ მხრივ უცხოელსაც ისეთი უფლება აქვს, როგორც რუსეთის მკვიდრს. საქმეების წარმოება კერძო ვეჟილს შეუძლია მხოლოდ იმ სასამართლოს ოლქში, რომელიც აძლევს მას მოწმობას, თუმცა მასვე უფლება აქვს თავის ოლქში დაწყებულ საქმის განგრძობისა სენატის საკასაციო დეპარტამენტებში.

კერძო ვეჟილნი იმ სასამართლოს კონტროლის და ზედამხედველობის ქვეშეიმყოფებიან, რომელიც მათ აძლევს მოწმობას. თუ კერძო ვეჟილმა რაიმე უკანონო, ანუ უმართებულო საქციელი ჩაიდინა, მასზე მეთვალყურე სასამართლოს ნება აქვს დასდეს იგივე დისციპლინალური სასჯელნი, რომელნიც შემოღებულ არიან ნაფიც ვეჟილებისათვის, ესე იგი: გაფრთხილება, შენიშვნა, სამღურავის გამოცხადება, ვეჟილობის აღკრძალვა მხოლოდ ერთ წლამდე და, დასასრულ, მთლად და სამუდამოდ გაძევება კერძო ვეჟილთა რიცხვიდან. სასამართლოს გარდა პრაქტიკის ჩამორთმევის უფლება მინიჭებული აქვს აგრეთვე იუსტიციის მინისტრს. როდესაც სასამართლო სწყვეტს მოწმობის მიცემას, იგი არჩევს მთხოვნელის ზნეობრივ მხარესაც, ასე რომ, თუ რომელიმე პირი ვერ აკმაყოფილებს თავის ზნეობრივ თვისებებით კანონის მოთხოვნილებას, სასამართლოს სრული უფლება აქვს უარი უთხრას მოწმობის მიცემაზე, თუნდაც რომ ფორმალურის მხრივ მთხოვნელი ყველაფრით აკმაყოფილებდეს კანონს.

პრაქტიკულმა გამოცდილებამ იმ დროიდან, როდესაც ახალი ორგანიზაცია მიეცა ადვოკატურას რუსეთში, დღემდე ბევრნაირი ნაკლულეგანებანი აღმოაჩინა, საზოგადოებაში უფრო და უფრო ხშირად ისმის საჩივარი ადვოკატთა კორპორა-



ციის თანამედროვე მდგომარეობაზე. მართალია, პირვანდელი სახე მას არ შერჩენია და შემდეგ, 1874, 1875 და 1889 წლებში დამატებითი კანონები გამოიცა, მაგრამ ვერც ამ კანონებმა მოახდინეს ძირეული რეფორმა. ამიტომ თვით მთავრობამ ამ ბოლო დროს გარდასწყვიტა გადათვალთვალება იმ კანონთა, რომელნიც ადვოკატურის ორგანიზაციას ეხებოდნენ. ამ მიზნით შედგენილ იქნა რამდენჯერმე კომისიები. ბოლოს, იმ უმაღლესად დამტკიცებულ კომისიამ, რომელსაც მინდობილი აქვს გადასინჯვა სასამართლო წესდებათა, დაამთავრა, სხვათა შორის, შრომა ადვოკატურის ორგანიზაციის შესახებ. ეს ერთი ხანია, ამ კომისიის მიერ შემუშავებული პროექტი გამოცხადებულია კიდევ და ახლო მომავალში ელის დამტკიცებას, რის შემდეგ იგი ძალაში შევა. პროექტი საზოგადოდ აშენებულია იმ პრინციპებზე, რომელნიც საფუძვლად უდევს 1864 წ. 14 ნომბრის კანონმდებლობას. მთავარი ცვლილებანი, მოკლედ ვთქვათ, გამოისახებიან შემდეგში: 1) კორპორატიული გამგეობა ანუ ნაფიც ვეჟილთა საბჭოები შემოღებულ უნდა იქმნენ ყველგან, სადაც კი ნაფიც ვეჟილთა რიცხვი კანონიერ ნორმამდე ავა; 2) ახალი კანონი ვრცლად ეხება ნაფიც ვეჟილთა თანაშემწეთა ორგანიზაციას, ირკვევს დაწვრილებით მათ მოვალეობა-უფლებას. ამიერიდან მათ ეძლევათ საშუალება ყოველ მხრივ მოემზადონ და განიცადონ მომავალ პრაქტიკისათვის და, ამ გვარად, თავი დააღწიონ დღევანდელ უმწეო და გამოურკვეველ მდგომარეობას; 3) თუმცა ინსტიტუტი კერძო ვეჟილთა რჩება, მაგრამ პროექტში შეტანილია რამდენიმე იმისთანა მუხლები, რომელთაც ის აზრი აქვთ, რომ მათი სამსახური უფრო სასარგებლო და ნაყოფიერი იქმნეს მცხოვრებელთათვის, ვიდრე ეს აქამომდე იყო; 4) ადვოკატურას ემატება ახალი წევრები, სახელდობრ: პროფესორები იურიდიულ მეცნიერებთა, იურისკონსულტები სხვა-და-სხვა ადმინისტრატიულ უწყებათა და თანამდებობის მექონე რწმუნებულნი; 5) ებრაელთა უფლება თუმცა ისევ შეზღუდული რჩება (ათიდან ოც პროცენტამდე ქრისტიანეთა რაოდენობისა), მაგრამ ეხლა ნება-რთვის აღება უმაღლეს



სი მთავრობისაგან საქირო არ არის; ნ) იქ, სადაც საკმაო კანონიერი რიცხვია ნაფიც ვეჟილთა, უნდა დაწესდეს კომპლექტი ადვოკატურისა ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, იქ მხოლოდ ნაფიც ვეჟილებს ეძლევათ უფლება აწარმოვან ის სამოქალაქო საქმეები, რომელნიც კოლლეგიურ სასამართლო დაწესებულებათ ექვემდებარება.*)

ერთი დიდი ნაკლულეგანება თანამედროვე რუსულ პროცესიალურ სჯულისა, რომელს არც ახალი პროექტი იცილებს თავიდან, ის არის, რომ ფორმალურ დაცვას პროცესისას არა ყოველ სტატიაში აქვს ადგილი. ჩვენ გვაქვს აქ სახეში მხოლოდ სისხლის სამართლის პროცესი და არა სამოქალაქო, რომელიც სტატიებად არ ნაწილდება. სისხლის სამართლის პროცესი შეიცავს რამდენსამე სტატიას**). ვიდრე საქმე გაირჩევოდეს სასამართლოში, ვიდრე საქმე მიადწევდეს ეგრედწოდებულ სასამართლო გამოძიებას (судебн. слѣдствие), მან უნდა განვლოს სტადია თავდაპირველის გამოძიებისა (предв. слѣдствие) და შემდეგ ის სტადია, რომელზედაც სწყდება კითხვა, მიეცეს ბრალდებული სამართალს, თუ საქმე მთლად მონიშნოს (предание суду).

„სასამართლო წესდებებმა“ შემოიღეს ფორმალური დაცვა მართა ერთ სტადიაში — სასამართლო გამოძიების დროს, პირველ ორ სტადიაში კი დაცვა სრულიად განდევნილია, თუმცა კი, ჩვენის აზრით, სრულიად უსაფუძვლოდ. მართლაც-და, განა ისეთივე უმწეო, უნუგეშო და ხანდახან უფრო უარესიც, ვიდრე სასამართლოში, არაა მდგომარეობა ბრალდებულისა თავდაპირველად გამოძიების დროს, როდესაც იგი ამასთანავე ხშირად თავისუფლებასაც მოკლებულია? თუ დაცვას ადგილი აქვს იქ, სადაც რამდენიმე პირნი ბჭობენ როგორც მსაჯულნი (ეგრედწოდებული სახელმწიფო სამართალი) ან და იქ, სადაც ხალხისაგან სხვა-და-სხვა წარმომადგენლნი აწარმოებენ სამართალს (ეგრედ

*) იხ. გაზ. „Русск. Вѣд.“ 1897 წ. 16 სექტემბრისა.

**) მცირე მნიშვნელოვან საქმეებისათვის, რომელნიც ექვემდებარებიან მოპრიგებელ სასამართლოს, ამ გვარი დანაწილება არ არსებობს.



წოდებულ ნაფიც მსაჯულთა სამართალი), მაშ რაღა დააჯი
თავდაპირველ გამოძიებაში, ნუ თუ დაცვის გამამართლებელს
პირობებს ვერ ვხედავთ აქ, სადაც ერთად-ერთი აქტიურად
მომქმედი პირი მარტო გამოძიებელია? თუ იურიდიული ცო-
დნა, საზოგადო განვითარებაა საქირო სასამართლოში მსჯე-
ლობის დროს, რათა ტყუილ-უბრალოდ არავინ იქმნას დასჯი-
ლი, რათა მართლ-მსაჯულება იქმნას დაცული, რათა საქირო
თანასწორობა სუფევდეს, მებრძოლთა შორის, მაშ რატომ იგი-
ვე იარაღი თავდაპირველ გამოძიების დროს არ არის საქირო
მართლ-მსაჯულების ინტერესების დასაცველად?

მართალია, კანონი (265 მუხლი სისხლის სამართლის წა-
რმოების წესდებისა) ავალებს გამოძიებელს პირუთვნელად და
სრულის სიმართლით აღნუსხოს გარემოებანი და საბუთები,
როგორც გამამტყუნებელნი, ისე გამამართლებელნი ბრალდებ-
ულისა, მაგრამ ნამდვილად კი სულ სხვა ხდება. საქმე ის არის
რომ იმავე კანონების ძალით გამოძიებელი დამოკიდებულია
ბრალდებითი უფლების წარმომადგენელისაგან, ეს უკანასკ-
ნელი მისი მეთვალ-ყურეა, ნება აქვს ჩაერიოს მისს საქმეში და
სხვ. და სხვ.

ამ გარემოების წყალობით ბრალმდებელს ხშირად ისეთი
ზედგაელენა აქვს გამოძიებასა და გამოძიებელზე, რომ უკა-
ნასკნელი ფაქტიკურად ბრალდებითი ორგანოდ არის გარდაქ-
ციული ნაცვლად თვითმდგომარე მსაჯულის როლის ასრულებ-
ისა. რასაკვირველია, გამოძიებელს შეუძლია, თუ რაიმე უკა-
ნონობას ჰხედავს, არ დაემორჩილოს ბრალმდებელს, მაგრამ
ესეთი ურჩობა მას ძვირად დაუჯდება: მისთვის, როგორც და-
მოკიდებულ პირისათვის სამსახურის მხრივ ბრალდებითი უფ-
ლებისაგან, ძლიერ ძნელია წინააღმდეგობის გაწევა.

თუ ასეა მოწყობილი თავდაპირველი გამოძიება, რომელიც
ამასთანავე დამყარებულია ძველ ინკვიზიციურ, გამოძიებითი
დედა-აზრზე, მოკლებულია საჯარო წარმოებას; მაშ ყოველი
ეს განა ნათლად არ ლაღადებს დაცვის საქიროებას თავდაპირ-
ველ გამოძიების დროსაც?



ამ სტალიაზე გრანტია ღაცვის შემოღების სახით ბრალდებული სათვის მით უფრო საჭიროა, რომ თავდაპირველ გამოძიებას ხშირად გარდამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, მეტად რუსეთში, როგორც ასეთი თუ ისეთი სასამართლოს განაჩენის დადგენაში, ისე პირადი თავისუფლებისა და შეხედულობის მხრივ: გამომძიებელს უფლება აქვს მიმართოს დაპატიმრებას, სახლის გაჩხრეკას და სხვა გვარ ზომებს. ამიტომაც არის, რომ მისი განსაკუთრებული კომპეტენცია აქ, ცოტა არ იყოს, სახიფათოა. ცხოვრებასაც რომ დავაკვირდეთ, თვით იგი გვეუბნება ამ საჭიროებაზე: ჩვენ ვხედავთ, რომ წინააღმდეგ კანონისა დაცვა მაინც არსებობს ფაქტიკურად პროცესისა ამ სტალიაზე, თუმცა კი არა სავსებით და ისიც ფარულად, რის გამო, რა თქმა უნდა, დამცველი შესაფერ შემწეობას ვერ უწევს ბრალდებულს.

იგივე გარემოება, ესე იგი, ღაცვის განდევნა არის მიზეზი იმ გვარ მოვლენათა, რომ მრავალნი სრულიად უსაფუძვლოდ, უმიზეზოდ გამოძიების ქვეშ იმყოფებიან, ხშირად მთელის წლობით მოკლებულნი თავისუფლებას, რომ არა ერთხელ სულ უბრალო დანაშაულებს აზვიადებენ, არდგენენ ამის შესახებ მთელ ტომებს და სხვ.

ჩვენგან ნათქვამს ცხადად ამტკიცებს სასამართლო სტატისტიკა. მოვიყვანთ რამდენისამე წლის შესახებ ცნობას: 1895 წ. კავკასიის ყველა ოლქის სასამართლოში და სამოსამართლო პალატაში სისხლის სამართლის ქვეშ იმყოფებოდნენ 513 კაცი, ამათში სასჯელი დასდეს მხოლოდ 188 კაცს; 1896 წელს 521 კაცში სასჯელი დასდეს 273 კაცს; 1897 წელს 514 კაცში—300; 1898 წელს 518 კაცში—307 კაცს. თუ მივიღებთ მხედველობაში იმასაც, რომ მრავალ პირთა საქმე სულაც არ აღწევს სასამართლო გამოძიებას და თავდაპირველ გამოძიებასთანავე ისობა პატივსადებ საბუთების უქონლობის გამო ბრალდებულის წინააღმდეგ, მაშინ უბრალოთა და უდანაშაულოთა რიცხვი შესამჩნევად იმატებს. ამასვე ვამჩნევთ რუსეთში.



აეილოთ შემთხვევით რომელიმე წელი. 1873 წ. რუსეთის მარტო იმ ნაწილში, სადაც ახალი სასამართლოები იყო შემოღებული, თავდაპირველ გამოძიებაში მიცემულნი იყვნენ 115¹/₂ ათასი კაცი, ამითში ოცი ათასი დაპატიმრებული იყო, ოლქის სასამართლოს განაჩენით დამნაშავედ იყვნენ ცნობილნი 18,602 კაცი. მაშასადამე, აქედან სჩანს, რომ თითქმის 100 ათასი კაცი გამოძიების ქვეშ იყვნენ, ან სრულიად უსაფუძვლოდ, ან იმ გვარ დანაშაულობათათვის, რომელნიც ექვემდებარებიან მომრიგებელ მსაჯულებს და ადმინისტრაციას.

აი რამდენი უსამართლობა შეიძლება მოხდეს, როდესაც გამოძიებელს პასუხის გამცემი არაფინა ჰყავს. როდესაც ბრალდებულს თავის გარდა მოსარჩლე არ მოეძვეება. დასაფლეთ ევროპის ზოგიერთ სახელმწიფოში ეს ნაკლებდევანება პროცესისისა კაი ხანია თავიდან აუცილებიათ, ასე რომ, მაგალითად, ინგლისსა, გერმანიასა და ავსტრიაში დაცვას თავდაპირველ გამოძიების დროს ისეთივე ადგილი უკავია, როგორც შემდეგ სტადიაზე.

IV

აღნიშნავთ, დასასრულ, რამდენსამე საზოგადო აზრს ადვოკატურის შესახებ და ამით დავამთავრებთ ჩვენს წერილს. აქ მკითხველის ყურადღებას ჯერ იმ გარემოებას მივაქცევთ, რომ დამცველი მარტო თავის კლიენტების კერძო ინტერესებს კი არ იცავს, არა, იგი ემსახურება აგრეთვე საზოგადოებას, მართლ-მსაჯულების ინტერესებს. მაშასადამე, ადვოკატურა ერთის მხრივ საზოგადოებრივი სამსახურია.

სამოქალაქო საქმეების დაცვა წარმოადგენს განსაკუთრებით კერძო ინტერესებისადმი სამსახურს, რადგან სამოქალაქო სჯული ეხება მხოლოდ კერძო პირთა დამოკიდებულებას ერთ-ერთ შორის, ამ სფეროში საზოგადოებრივ ინტერესს ადგილი არა აქვს, ამიტომაც სამოქალაქო საქმეები ირჩევა სასამართლოში, კერძო პირთა და არა სახელმწიფო უფლების წარ-



მომადგენელთა ინიციატივით. რაც შეეხება სისხლის სასამართალს, აქ დამცველი იცავს არა მარტო კერძო ინტერესებს, იგი ამასთანავე საზოგადოების მართლ-მსაჯულების მსახურიც არის, მისი პრაქტიკა სასამართლო მოღვაწეობის ნაწილია. როგორც ბრალდებითი უფლების წარმომადგენელი ემსახურება საზოგადოებას მით, რომ სდევნის ყოველგვარ დანაშაულობას, ამხელს, ბრალსა სდებს ბოროტ-მოქმედს სასამართლოს წინაშე, ისე დამცველიც მოვალეა ემსახუროს საზოგადოებას, თუმცა კი სხვა გვარ, სხვა საშუალებით, — მოვალეა აღმოუჩინოს შეწყობა უდანაშაულო პირს, იხსნის იგი უსამართლოდ ბრალის დადებისაგან, ან-და უნდა ეცადოს, რათა დამნაშავეს დანაშაულის შესაფერი სასჯელი გარდახდეს. „აი ასეთი შემწეობა, რომლით დამცველი ემსახურება მართლ-მსაჯულებას, — ამბობს პროფ. ფოინიცი, — აქცევს თვით დაცვას კანონის წარმომადგენლობად, საზოგადო სამსახურად. ხოლო ეს შემწეობა ბრალდების თანასწორი უნდა იყოს, და თუ ამ უკანასკნელს აქვს მტკიცე და ძლიერი ორგანიზაცია, მაშასადამე დაცვის ინსტიტუტის განვითარებაც აქეთ უნდა იქმნეს მიმართული. შორს არ არის ის დრო, როდესაც დაცვა ყოველმხრივ გაუსწორდება ბრალდებას და მზგავსად იმისა, როგორც არსებობს ეხლა ბრალდებითი უფლება, გაჩნდება დაცვათა უფლება (защитительная власть), რომელსაც დაცვის საქმე ექმნება ჩაბარებული. მომავალი გვიჩვენებს, თუ რა გზით და როგორ შეიძლება უკედ განხორციელდეს ეს აზრი, რომელიც, აგერ კაი ხანია, გავრცელებულია მეცნიერთა შორის. ცნობილი ბერძენი სამართლიანად უწოდებს დამცველს „საზოგადოების რწმუნებულს“ (уполном. общества). ფრიდმანი ჰხედავს მასში „საზოგადოების წარმომადგენელს“ (Gesellschafts—anwalt) წინააღმდეგ პროკურორისა, რომელსაც „სახელმწიფოს წარმომადგენელს“ (Staats—anwalt) ეძახის; კარარა კი ამავე მიზნით ამტკიცებდა, რომ უნდა დაარსდეს ეგრედ-წოდებული „დაცვის ცნობილი“. ეს ტრიბუნატი, მისის აზრით, მდგომარეობს მასში, რომ სახელმწიფოს მიერ ინიშნება დამცველი, რომელ-



საც ეძლევა გარდაწყვეტილი ჯამაგირი; მისი მოვალეობა, — იზრუნოს ყველა ბრალდებულთა და სამართალში მიცემულ პირთა ინტერესებისათვის, აძლიოს რჩევა-დარიგებანი, ააცილოს უსაფუძვლო და მძლავრობითი შევიწროებანი და დაიცვას მათი ინტერესები სასამართლოს წინაშე. და მართლაც, მხოლოდ იმ წამიდან, როდესაც გაჩნდება ასეთი „დაცვითი უფლება“, ყველაფრით თანასწორი ბრალდებით უფლებასთან, დიდებული პროცესისიალური პრინციპი მხარეთა სწორ-უფლებისა, დღეს უფლებათა სფეროში მყოფი, გარდიქცევა ნამდვილ საქმედ, რეალურად განხორციელდება, ასე რომ დაცვის განვითარება, ვითარცა საზოგადოებრივ სამსახურისა, არის იმავე დროს მხარეთა სწორ-უფლების პრინციპისა და, მაშასადამე, სამართლის დამოუკიდებლობისა ერთ-ერთ ამ მხარეთა გავლენისაგან მართლმსაჯულების საზიანოდ*).

ვიდრე ადვოკატურა არ იქმნება ისე მოწყობილი, როგორც ამას მეცნიერება გვეუბნება, ესე იგი ვიდრე ადვოკატურას საზოგადო ხასიათი არ მიეცემა, ვიდრე იგი ყველასათვის მისაწვდომი არ გახდება, მანამდე ჩვენ ვერ ჩავთვლით მას კეთილ-განწყობილად, როგორც ვერ მივიჩნევთ საექიმო პროფესიას სასურველ ნიადაგზე დაყენებულად იმ დრომდე, სანამ ექიმთა შემწეობით მხოლოდ საზოგადოების მცირეოდენი ნაწილი სარგებლობს. თვით საზოგადოებაც ძლიერ კარგად ჰგრძნობს საჭიროებას ამ გვარის ორგანიზაციისას ადვოკატურისათვის. რუსეთში, მაგალითად, არა ერთხელ უთხოვიათ ერობებს მთავრობისათვის: ნება მოგვეცით ვიყოლიოთ მცხოვრებელთათვის დამცველნი, რომელნიც უნდა ირიცხებოდნენ სამსახურში და იღებდნენ გარდაწყვეტილ ჯამაგირს ისე, როგორც ჩვენვე გვყავს საკუთარი ექიმებიო. ერთხელ იმასაც ამბობდნენ, რომ მთავრობას განზრახვა აქვს შემოიღოს ინსტიტუტი სასოფლო ადვოკატურისაო. მაგრამ ჯერ-ჯერობით, ჩვენდა სამწუხარ-

*) იხ. პროფ. ფონიციკის „Защита въ угол. произ., какъ служение общественное“ გვ. 19—20.



როდ, ერთსაც და მეორესაც მოკლებულნი ვართ და, უშუალოა, რუსეთში მალე არ განხორციელდება რაიმე „დაცვის ტრიბუნატის“ მზგავსი. მართალია, რუსულ კანონებით შემოღებულია დაცვა დანიშვნით. ნაფიც ვეჟილთა საბჭო ან თავმჯდომარე სასამართლო დაწესებულებისა თავის უფლებით ნიშნავს სისხლის სამართლის საქმეებში დამცველს, თუ თანაბარის თხოვნით მიმართავს მათ სამართალში მიცემული პირი, ხოლო ასეთ დადგენილებას კანონისას არაფერი დიდი სარგებლობა არ მოაქვს. ამის მიზეზი გახლავთ: 1) კანონი ეხება მარტო სისხლის სამართლის საქმეებს; 2) დამცველთა შორის ერთობ სუსტად არის გავრცელებული ის შეხედულება, რომ ადვოკატურა პირველ ყოვლისა და უმთავრესად საზოგადოებრივი სამსახურია, რის გამო დანიშვნით დაცვას ზერე-ქვერედ უცქერიან; 3) თვით დანიშვნით დაცვას რამოდენიმე იმისთანა ნაკლებუენებანი აქვს, რომელნიც ხელს უშლიან საქმეების ბეჯითად, გულ-მხურვალედ ხელის მოკიდებას.

რა მოვალეობა აწევს ადვოკატს საქმეთა არჩევის დროს, ყოველგვარი საქმე უნდა აიღოს მან დასაცველად, თუ ზოგს შემთხვევაში უარი სთქვას? ამ კითხვაზე, ცხადია, ჩვენვე უნდა ვუპასუხოთ „არათი“. ერთი უცნაური შეხედულებაა შემდგარი ადვოკატებზე, მაგალითად, თუნდ ჩვენში ხშირად გაიგონებთ შემდეგს სიტყვებს: „მართალი საქმისათვის ვეჟილი რად მინდაო“; სიმართლე თუ მაქვს, მაშინ მე თვითონ უკეთესი დამცველი ვარ და სხვ., თითქო დამცველი მოწოდებულია იცავდეს არა მართალს, არამედ მრუდეს საქმეებს. ესეთი აზრი სწორედ დიდი მიუტყევებელი შეცდომაა და სრულიად არაფრით ეთანხმება ქვეშარიტებას. როგორც ყოველი სხვა საზოგადო მოღვაწე, ადვოკატიც უწინარეს ყოვლისა აღჭურვილი უნდა იყოს მაღალ-ზნეობით, პატიოსნებით და არას დროს არ უნდა უმტყუნოს თავის რწმენას. იგი, მაშასადამე, მოვალეა აიღოს მხოლოდ მართალი საქმე და იმასაც ისე უნდა იცავდეს, რომ არ დაარღვიოს რაიმე კანონიერი ან ზნეობრივი მოთხოვნილება, არ ავნოს მართლ-მსაჯულების ინტერესებს, ერთის სიტყვით, არ



მიმართოს საქმის მოსაგებად რაიმე უმართებულო, არა-მოსაწონ საშუალებას ანუ ხერხებს. მართალია, იგი იცავს კერძო პირს და, მაშასადამე, არას დროს არ უნდა ავიწყდებოდეს მისი ინტერესები, მაგრამ ამასთანავე იგი ემსახურება მართლ-მსაჯულებას, ასე რომ, პირველმა მეორე არ უნდა დაფაროს, უკანასკნელის ინტერესები არას დროს და არც ერთს შემთხვევაში არ უნდა უმსხვერპლოს კერძო ინტერესებს. აქ უნდა სუფევდეს ურთიერთ შორის კავშირი: ცალკე პირის ინტერესებს ისე უნდა იცავდეს ადვოკატი, რომ იმავე დროს მართლ-მსაჯულებაც არ იჩაგრებოდეს და ვისაც კარგად აქვს შეგნებული თავისი დანიშნულება, მისთვის აქ დაუძლეველი არა არის-რა: ასეთია შეხედულება ადვოკატურაზე უკეთეს მის წარმომადგენელთა.

საფრანგეთის ადვოკატურამ, რომელიც, როგორც ზემოდაც ვთქვით, შედარებით მაღალ საფეხურზე დგას თავის განვითარებით, შეიმუშავა ერთი ჩინებული, მეტად მოსაწონი პრინციპი, აღიარებული შეურყეველ და უცვლელ დებულებად: „ადვოკატი უნდა ემსახურებოდეს მართლმსაჯულებასაო“; იმ ფიციში, რომელსაც სდებს ნაფიცი ვეკილი, იგი, სხვათა შორის, ამბობს: „აღვთქვამ და ვფიცავ... **ზატაოსნად და კეთიდ-სანადისაქრად** ავასრულო ჩემი მოვალეობანი“ და სხვ.

აი კიდევ რას ამბობს ერთი ცნობილი რუსის ჰუმბლიცისტი ადვოკატის სიტყვაზე: *) „ღირსება და, მაშასადამე, ზედმოქმედება ადვოკატის სიტყვისა უმთავრესად დამოკიდებულია იმაზე, ლაპარაკობს ადვოკატი წრფელის რწმენით, თუ არა. რაც უნდა მარჯვედ ლაპარაკობდეს დამცველი, რაც უნდა დახელოვნებული იყოს იგი რწმენის წინააღმდეგ ლაპარაკში, მის სიტყვას მაინც ის ძალა არას დროს არ ექნება, რომელიც ეძლევა ადამიანს, როდესაც იგი მტკიცედ დარწმუნებულია იმის სიმართლეში, რასაც იცავს... არ გადასცილდეს თავის დანიშნულებას,—ეს არამც თუ მოვალეობაა, მისი პირდაპირი

*) იხ. კ. კ. არსენიევის: „Замѣтки о русской адвокатурѣ“, გვერდი დები 162—166.



ანგარიშია, თუ იგი თავის სახელს უფრო მეტად აფასებს, ვიდრე იმ წუთიერ სარგებლობას, რომელიც შეუძლია მოუტანოს მას რწმენის წინააღმდეგ დაცემა. რწმენის წინააღმდეგ ან ილაზარაკო—ამ წესით ისაზღვრება საზოგადოდ სისხლის სამართლის საქმეთა არჩევა. ადვოკატი, რომელიც კისრულობს დაცვას სამართალში მიცემულ პირისას, თუ სახეში აქვს მისი სრულიად გამართლებაც შეუამდგომლობა, უნდა ან დარწმუნებული იყოს მის უდანაშაულობაში, ან ძლიერ ეჭვობდეს მის დანაშაულში ან და სთვლიდეს მას ზნეობრივ მართალ პირად, თუმცა—ლა იურიდიულად მისი ბრალი ცხადი იყოს... რწმენის წინააღმდეგ სასყიდლით დაცვა საზოგადოების სვინიდიის აშფოთებს“...

ზშირად ხდება ხოლმე, რომ კანონი ერთს ამბობს და ზნეობა კი სულ სხვას თხოულობს. ვთქვათ, მაგალითად,*) ადვოკატმა იცის, რომ ვინმემ გასესხებული ფული მიიღო, მაგრამ სესხის ბართი კი არ დაუბრუნა მსესხებელს; ან—და, ვთქვათ, მდგმურმა მიატოვა ბინა, მხოლოდ სრული ქირა არ გარდინხდა. ამას იგი აღიარებს გულახდილად ადვოკატის წინაშე და სთხოვს მას, დამეხმარე და განმათავისუფლე ქირის გარდახდისაგან, ვინაიდან მოპირდაპირეს წერილობითი საბუთები არ მოეპოვებოა. როგორ უნდა მოიქცეს ამა და ამ მსგავს შემთხვევებში ვეჭილი? უნდა აიღოს თუ არა ამისთანა საქმეები? ამ კითხვას ერთი გადაჭრილი პასუხი აქვს: საქმე ის არის, რომ თუმცა ორსავე შემთხვევაში, გამსესხებელს და მოქირავენეს იურიდიული უფლება ხელთ აქვთ, მაგრამ ამ უფლებების წყარო, მისი დასაბამი უზნეობაა, მატყურობაა. აი, ამაზე ითქმის: non omne, quod licet, honestum est. აქ დამცველი, რომელმაც იცის ეს გარემოება, მოვალეა მხარი არ მისცეს უზნეო საქციელს. თუ არ იცის და, მაშინ არავის არა აქვს საფუძველი დასძრახოს იგი ამისთანა საქმის აღებისათვის.

*) იხ. გრ. ჯანშიევის: „Ведение неправыхъ дѣлъ“.



გამოცდილებაც იმასვე ამტკიცებს: სადაც ადვოკატურა სასტიკად იცავდა თავისს პროფესიის ზნეობრივ იდეალებს, იქ მან დიდი სახელი და პატივი მოიხვეჭა საზოგადოებისა, იქ მას საზოგადოებრივი აზრი ჯეროვანად აფასებს. ძველად, რომში, პირველ ყოვლისა ადვოკატისაგან იმას თხოულობდნენ, რომ იგი ყოფილიყო „vir bonus“, ესე იგი პატიოსანი ადამიანი და შემდეგ ამისა, სხვა ღირსებას აქცევდნენ ყურადღებას: უნდა ყოფილიყო „dicendi peritus“ — ლაპარაკში დახელოვნებული. ისე არაფერს არ წაუწყევია წინ საფრანგეთის ადვოკატურა, როგორც იმ გარემოებას, რომ ეს კორპორაცია მუდამ უანგარობის და პატიოსნების დევიზით ხელმძღვანელობდა. ამ ქვეყნის ერთს შესანიშნავს ორატორს ჟულ ფავრს ერთ-ერთ თავის სიტყვაში*) ის აზრი გაჰყავს, რომ ადვოკატურას, როგორც კორპორაციას, როგორც წოდებას სახელმწიფოში, მხოლოდ მაშინ აქვს უფლება არსებობისა, თუ იგი, ერთ მჭიდრო და ძლიერ ლიგად შეერთებული, ცხოვრებაში მხოლოდ იმას გაატარებს, რაც სამართლიანია, დაიცავს მხოლოდ იმას, რაც კანონიერია.

თუ ასე მოიქცა ადვოკატი, იტყვიან ზოგიერთები, თუ მან ზემოდ დასახელებულ პრინციპით იხელმძღვანელა საქმეების აღების დროს, უმეტეს ნაწილს საქმეებისას დამცველი არ ეყოლებათ... არა, ბატონებო, ასეთი დასკვნა შემცდარია. ტყუილია ის აზრი, რომ პატიოსნად დაცვა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც საქმე არავითარ ეჭვებს არ ჰბადებს. საეჭვო საქმეებიც ისეთის საფუძვლით შეუძლია აიღოს ადვოკატმა, როგორც უეჭვო, ყოვლად მართალი საქმეები, და იმავე დროს სვინიდისი არ შებღალოს, თავისს პატიოსნებას არავითარი ჩირქი არ მოსცხოს. ხოლო ამისათვის საჭიროა ერთი პირობა: ამისთანა საქმეები უნდა შეიცავდეს რამდენსამე, ან ერთ ნათელ მხარეს მაინც, რაიც ადვოკატს ნებას აძლევს და არ თუ ნებას, იგი მოვალეა კიდევ თავი გამოიღვას და

*) იხ. ჟულ ფავრის: „Адвокатские идеалы“.



მფარველობა გაუწიოს თავის მარწმუნებელს, ესე იგი უნდა ჩაჰკიდოს ხელი ამ ნათელ მხარეს და სთხოვოს მსაჯულთ რაიმე შეღავათი. ამ ნაირად, ამისთანა შემთხვევაში ადვოკატი იცავს არა მთელ საქმეს, არამედ მხოლოდ რამდენსამე ნაწილს იმისას.

გარდა ამისა არის ბევრი მისთანა საქმეებიც, რომელთაც არავითარი კანონიერი საფუძველი არა აქვთ. ადვოკატს აქაც შეუძლია თავისი სახელისა და პატიოსნების შეუმწიკვლავად იკისროს საქმე. როგორც ვთქვით, ზნეობა ხშირად ერთს თხოულობს, იურიდიული კანონები კი, სჯულ-დება სრულიად წინააღმდეგს. ეს გარემოება ჰქმნის სხვა-და-სხვა ინტერესების კოლიზიას, რომელსაც კარგი მსაჯული, არმიმდევარი აფორიზმისა— *fiat ius titia, pereat mundus*—სა, სწყევტს ისე, რომ უპირატესობას აძლევს ზნეობრივ მხარეს.

აი სწორედ იგივე გარემოება აძლევს ადვოკატებს სრულ ზნეობრივ საფუძველს გამოეჭომავოს კლიენტს. ამის შესახებ ერთის წერილის ანტორი, *) იძლევა კითხვას: რას უნდა მისცეს უპირატესობა ადვოკატმა, კანონს, თუ ზნეობას, და თვითონვე ასე სწყევტს ამ კითხვას: „ადვოკატი საზოგადოების წარმომადგენელია სასამართლოში. იგი მოქმედებს საზოგადოებრივ ინტერესების სასარგებლოდ საზოგადოებრივ სიკეთისათვის კი ზნეობის მოთხოვნილებანი უფრო მაღლა სდგანან, ვიდრე კანონის ბრძანება. მართლაც და, რა არის კანონი? იგი არის ფორმა ზნეობისა. მისი დანიშნულებაა — ძალდატანებით ასრულებიოს ცალკე წევრთ ნორმები მორალისა („არა კაც ჰკლა“, „არა იპარო“, „არ მოატყუო“, „ყოველს თავისი მიუზღვე“ და სხვ.) აქედან ის უნდა დავასკვნათ, რომ კანონი უნდა იყოს ზნეობრივი, რომ უზნეო კანონი არის საშუალება, რომელიც მიზანს ვერ აღწევს. ეს უკანასკნელი შეგვიძლია შევადაროთ წამალს, რომელსაც ავადმყოფისათვის სარგებლობა კი არა, მა-

*) იხ. სტატია ბ. ვასკოვსკისა იურიდიულ საზოგადოების ჟურნალში, 1894 წ., ივლისის ნომერში ამ სათაურით: „О разборчивости при принятии дѣлъ къ защитѣ (вопросъ адвокат. этики)“.



ვინებლობა მოაქვს. მსგავსად იმისა, როგორც ავადმყოფისათვის უკეთესია სულაც არ მიიღოს ამგვარი წამალი, ვიდრე მიიღოს თავის თავის საწებლად, აგრეთვე საზოგადოებისათვის ის უკეთესია, რომ კანონი უმოქმედოდ დარჩეს, ვიდრე განხორციელდეს იგი ზნეობის წინააღმდეგ. თუ ადვოკატი საზოგადოებრივი ინტერესების დამცველია სასამართლოში, იგი შემწეობას არ უნდა უწევდეს იმ მოდავეებს, რომელნიც ეძებენ კანონის მფარველობას ზნეობრივი პრინციპების მიუხედავად“.

ზემოდ ჩვენ მიერ მოხსენებულ შემცდარი აზრის დასარღვევად ერთ მოსაზრებასაც მოვიყვანთ. საქმე ის არის, რომ მსაჯულიც და დამცველიც, ორივენი უნდა ცდილობდნენ კანონების ნაკლულევანებანი შეასუსტონ შეძლებისამებრ, ისინი, სხვანაირად რომ ვთქვათ, უნდა იყვნენ კანონმდებლობის კორექტივი. ვთქვათ, რომელსამე სახელმწიფოში სისხლის სამართლის კანონები ერთობ მკაცრია, ვთქვათ, ზოგიერთი სასჯელი არ ეთანაბრება საზოგადოების შეხედულებას დანაშაულის შესახებ. ნუ თუ აქ დამცველს არა აქვს ზნეობრივი უფლება იხმაროს ყოველი კანონიერი ღონისძიება, რათა დამნაშავეს სასჯელი შეუმციროს, იხსნას იგი იმ სასჯელისაგან, რომელიც კაცთ-მოყვარეობის გრძნობას ეწინააღმდეგება და მის დანაშაულს არ ეთანაბრება? რა თქმა უნდა, ამისათვის დამცველმა არ უნდა უარ ჰყავს თვით დანაშაული, თუ ეს უკანასკნელი ცხადად მტკიცდება.

რასაკვირუებელია, არა იშვიათად სულ სხვაგვარ საქმეებსაც ვხვდებით ჩვენ ცხოვრებაში, რომელნიც, საიდანაც არ მოუაროთ, ყოველმხრივ ბნელი, ქუტყიანი, ყოველ ნათელ მხარეს მოკლებულია. ამისთანა საქმეებს, ცხადია, დამცველი უნდა ერიდოს, თუ მას სწადია მართლ-მსაჯულებას ემსახუროს და არა უზნეობა-უსამართლობას, თუ მას ჰსურს წმინდად შეასრულოს თავისი დანიშნულება, არ უმტყუნოს თავისს რწმენა-მოწოდებას, თუ უნდა, რომ მუდამ მაღლა ექიროს დროში თავისს წოდებისა. ამგვარ საქმეებზე უარის თქმის უფლებას აძლევს თვით კანონიც: რუსეთში, როდესაც ნაფიც ვეჭილთა



საბჭო, ან სასამართლო დაწესებულებების თავმჯდომარე იწვევს დამცველს რომელიმე საქმის დასაცველად, უკანასკნელს ნება აქვს დაცვაზე უარი განაცხადოს, თუ საქმეა საპატიო საბუთებს წარმოადგენს (394 მუხ. სას. დადგ. დებ.).

მართალია, მწერლობაში ზოგიერთი ზემოდ გამოთქმულ აზრის წინააღმდეგ ამტკიცებენ, რომ ადვოკატს შეუძლია დაცვას ყოველნაირად საქმე, მიუხედავად იმისა, როგორია მისი ზნეობრივი მხარე, ნათელი თუ ბნელი, ოღონდაც კი საქმე მოსაგები იყოს სასამართლოში. ამ თეორიას მისდევენ ისეთნი ცნობილნი მეცნიერნიც კი, როგორც: ბენტამი, ფორსიტი, პიკარი, რომანიოზი და სხვ. იმავე აზრს მომხრეობენ, მხოლოდ არა საესებით კი (სისხლის სამართლის საქმეებში): მიტერმაიერი, ფონიციკი და სხვ. ის მოსაზრებანი, რომელნიც მოჰყავთ ამ კატეგორიის მწერლებს ესეთი შეხედულებების დასამტკიცებლად, ვერ არიან საკმაოდ დასაბუთებულნი და საზოგადოდ ერთობ სუსტ საფუძველზე არიან აგებულნი. ჩვენ დროში იურიდიულ ლიტერატურაში ბატონობს ის სწავლა, რომელიც ჩვენ ზემოდ მოვიხსენეთ. ამ სწავლას მრავლად-მრავალი მომხრე ჰყავს. ძველ კლასიკურ მწერლებში ამათ ეკუთვნის უმთავრესად კვინტილიანი; ევროპიელ მწერალთაგან დავასახელებთ: პიერ-დე-ფონტენს, დიურანს, ბომანუარს, ბუტილიეს, ლაროშ-ფლავენს, გუსსონს, მოლლოს, მუვილენს, დიუშენს, ცანარდელს; რუსის მწერლებში: არსენიევს, ჯანშიევს და სხვ.

მაგრამ მართო ის, რაც ვთქვით, არა კმარა საადვოკატო მოღვაწეობისათვის; ადვოკატი გარდა იმისა, რომ ბრუნდ-მართლის გარჩევაში უნდა შედიოდეს, თავის სვინილისს, პატიოსნებას არას დროს არ უნდა უღალატოს, მრავალ სხვა თვისებებითაც უნდა იყოს აღჭურვილი, რათა თვისნი მოვალეობანი სავსებით და უნაკლულად შეასრულოს. „კარრარა, დამსახურებული პროფესორი, რომელიც თითქმის ორმოცი წლის განმავლობაში თვით მოღვაწეობდა ადვოკატების კორპორაციაში, ყოველ დამცველისაგან თხოულობს: ცადნას, ესე იგი ყოველ

საქმის საფუძვლიანად შესწავლას, გუდმოდგენებს, რომელიც მდგომარეობს მასში, რომ ადვოკატი ყოველი კანონიერი საშუალება უნდა იხმაროს ბრალდებულის დასაცველად, სამამაცეს, ერთგულებას, უანგარობას და კეთილშობილებას.*)

ხოლო იმ ფაქტებიდან, რომ ადვოკატი არის წარმომადგენელი საზოგადოებრივ ინტერესებისა სასამართლოში, არის ერთ-ერთი ორგანო საზოგადოებრივ სამსახურისა, გამომდინარებს ის საჭიროება, რომ ადვოკატურას უნდა ჰქონდეს კორპორატიული ხასიათი, თვითმართველობის პრინციპზე უნდა იყოს მოწყობილი. „კორპორაციას, — ამბობს არსენიევი, — შეკავშირებულს ჩვეულება - ტრადიციებით, თვით-მმართველობით და ზნეობრივი ერთობით იმისთანა შინაგანი ძალა აქვს, რომელიც მიუწოდებელია კერძო მოსაქმეთათვის, რომელთაც, გარდა საქმის ერთგვარობისა, არაფერი საერთო არა აქვთ ერთმანეთთან. დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებში ტყუილად კი არ არსებობს კორპორატიული მოწყობილება ადვოკატურისა. რაც უნდა დიდის ყურადღებით და გულს-მოდგინებით თვალს ადევნებდნენ სასამართლო დაწესებულებანი ადვოკატებს, ეს ზედამხედველობა მანც ვერას დროს ვერ გასწევს იმ დაწესებულების მოღვაწეობის მაგიერობას, რომელსაც ირჩევს ადვოკატთა კორპორაცია“. ადვოკატურა უნდა იყოს თავისუფალი, დამოუკიდებელი, რათა იგი სწორ-მოქმედებდეს, რიგინად ასრულებდეს თავის მოვალეობას. „გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ თავისუფლება აუცილებლად საჭიროა სისხლის სამართლის დაცვისათვის: უიმისოდ უკანასკნელი ბავშვის სათამაშოს ემსგავსება და სერიოზულ საზოგადოებრივ ინსტიტუტის სახელის ღირსი არ არის. იგივე გამოცდილება ჰმოწმობს, რომ მხოლოდ თავისუფლების საშუალებით დამცველებს შეუძლიათ შეიმუშავონ ტრადიციები, საჭირონი დაცვისათვის, როგორც საზოგადოებრივ სამსახურისათვის. მონობა, — ამბობს ამის შესახებვე კარარა, — ზნეობრივ ხრწნის ადამიანს; რაც უფ-

*) იხ. პროფესორის ფონიციკის: „Защита въ угол. проз., какъ служ. обществ.“ გვ. 26.



რო მეტად დამოკიდებული იქნება ადვოკატების წოდება აღმინისტრაციიდან ან პროკურატურადას, მით უფრო მეტად განვითარდება მასში ანტიპატია და რეაქცია აღმასრულებელ უფლების წინააღმდეგ; ადვოკატების დამცირება, რა თქმა უნდა, აღუძრავს მათ სურვილს რითიმე გარდაუხადოს პროკურატურას პირადი შევიწროებისათვის, შეცდომაში შეიყვანონ და რაიმე დასცინცლონ მას ბრალდებულის სასარგებლოდ.*)

აქვე, ვგონებ, მეტი არ იქნება, ორიოდ სიტყვით ჩვენი ადვოკატურაც მოვიხსენიოთ. მოგეხსენებათ, ამიერ-კავკასიაში აც ახალ სამართალთან ერთად გაჩნდა ადვოკატურა იმ სახით, როგორც ეს რუსეთშია. ერთნაირმა პირობებმა ჩვენსა და რუსეთში იქონიეს ერთნაირი შედეგები. ძველის პროცესის წყალობით, როდესაც ყოველგვარი უსამართლობა, დაქრთამვა და მრავალი სხვა ბოროტება ბატონობდა, როდესაც დაცვა გადაყენებულ ზ სამსახურიდან გამოდებულ მოხელეების, უფიც მოსაქმეების, „ქუჩის“ ხელში იყო, დღესაც ცუდის თვალთ უცქერის ჩვენი საზოგადოება ადვოკატთა წოდებას. ალბად, ძველი შთაბეჭდილება მეტად ძლიერი ყოფილა, რომ მან აქამდე გასტანა. რუსეთში ადვოკატურას მეტად დიდი ბრძოლა დასჭირდა, მეტადრე პირველ ხანებში, რომ საზოგადოებას მცირედნად მაინც შეეცვალა ძველი შეხედულება ადვოკატებზე. სვინიდი-სიერმა შრომამ, თავის საქმის ცოდნამ შესამჩნევად წასწია წინ ეს წოდება! საადვოკატო ასპარეზზე გამოჩნდნენ აგრეთვე რამდენიმე დიდად მაღალ ნიჭიერნი და განვითარებულნი მოღვაწენი, როგორც, მაგალითად, სპასოვიჩი, ანდრეევსკი, კორაბჩევსკი, პლევაკო, ურუსოვი და სხვ. ამათ და ნათიც ვეჭილთა საბჭოების მეოხებით ამ ბოლო დროს რუსის ადვოკატურამ, ცოტა არ იყოს, პატივი მოიხვეჭა, საზოგადოებაში თან და თან ვრცელდება ის აზრი, რომ ადვოკატურა საზოგადოებრივი სამსახურიოა.

ჩვენ თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ „სასამართლო წესდებათა“ გამოცემამ ძირეულად გარდაქმნა იურიდიული

*) იხ. იქვე გვერდები 25—26.

წყობა რუსეთისა და ცხოვრებაში შეიტანა ის პრინციპები სამართლის მოწყობა-წარმოებისა, რომელნიც შეიმუშავა ევროპიულმა მეცნიერებამ, ძველნი ნაკლულევიანებანი კი მართლმსაჯულებისა ზოგი მთლად მოსპო და ზოგიც ძალზე შეასუსტა. „მთელი ჩვენი სასამართლო პრაქტიკა, — ამბობს ბ. სლიოზბერგი, — წარმოადგენს შედეგს არა მარტო მოსამართლეთა მუშაობისას, არამედ ადვოკატებისაც, ამ თანაშემწეთა მართლმსაჯულების. ესენი შეძლებისამებრ ცდილობდნენ ემსახურნათ საზოგადოებისათვის ისეთის პატიოსნებით და უანგარობით, როგორც ამას თხოულობდნენ ახალი კანონები. ამათ და მხოლოდ ამათ ამცნეს და შეაგნებინეს ხალხს შესანიშნავი სიტყვები იმპერატორის ალექსანდრე მეორისა: „სამართლე და შებრალება უნდა მეფობდნენ სასამართლოში“. წინად თუ მართალი და გამარჯვებული ის იყო, ვისაც მეტი ძალა და სიმდიდრე შესწევდა, დღეს, ადვოკატების ენერგიულ ბრძოლის და მეცადინეობის წყალობით, ესეთი მოვლენა იშვიათ ნაკლს შეადგენს*). აი რაოდენი ღვაწლი მიუძღვის რუსის ადვოკატურას თავის სამშობლოს წინაშე!

ჩვენში კი ეს წოდება, მართალი მოგახსენოთ, უფრო დაქვეითებულია. საზოგადოდ, იურიდიულ ცხოვრების პირობები აქ ისეთია, რომ არ შეეძლო ცუდად არ ემოქმედნა ადვოკატურის გავითარებაზე. ნაფიც მსაჯულთა სამართლის და საბჭოების უქონლობამ, რომელთაც მრავალნაირი სამსახური გაუწიეს ადვოკატურას ყველგან, სადაც კი ისინი აღმოცენდნენ, დიდი ზიანი მისცა და დღესაც ძლიერ აფერხებს ამ წოდების წარმატებას. ან რა სკოლას წარმოადგენს საზოგადოდ ჩვენი ცხოვრება, რომ ეს ნაწილი მართლმსაჯულებისა, — დაცვა გაფურჩქვნილ-ადყვავებულიყო? ამიტომაც არის, რომ ჩვენ არ გვყვანან ამ სფერაში იმისთანა პირნი, რომელთაც ადგილობრივის ადვოკატურის მდგომარეობის განკარგებაზე რაიმე შესამჩნევი გავლენა ჰქონოდათ. არ არსებობს ჩვენში სპეციალური ლიტერა-

*) იხ. ბ. ვასკოვსკის: „Организ. адвок.“.



ტურა, რომელსაც შეეძლო შეექმნა საზოგადოებრივი აზრი ამ წრეში, გაეწეს-რიგებია მისი საქმეები, არ გვეყვანან მეცნიერნი იურისტები, რომელთაც შეეძლოთ ეკვლიათ ადგილობრივი იურიდიულ ცხოვრების კითხვები. ამიტომაც არის, რომ ჩვენში საადვოკატო ეთიკა, თუ კი ასეთი რამ აქ არსებობს, ერთობ სუსტობს, მას ერთიანობა აკლია; პროფესსიონალური ტრადიციები, ჩვეულებანი, განსაკუთრებული წესები, რომელთაც დასავლეთ ევროპაში ისეთი სავალდებულო ხასიათი აქვთ, როგორც კანონებს, სახელმწიფოს მიერ დადგენილებს, ჩვენში ჯერ უბრალო, ფუჭი სიტყვებია. ვინ იცის, რამდენი დრო უნდა, რომ ჩვენი ადვოკატურა ავიდეს იმ ხარისხამდე, რომელზედაც სდგას იგი დღეს ამერიკასა და დასავლეთ ევროპაში, მეტადრე ინგლისში. შეგვიძლია მხოლოდ ერთი ვთქვათ, რომ ვიდრე ის პირობები, რომელთა შორის ჩაყენებულია დამცველთა წოდება, დღევანდელი მისი უფერული მდგომარეობა მეტად გახანგრძლივდება და წარმატებაც საეჭვო საქმედ შეიქმნება.

გრ. გველესაანი



თავადი აკაკი წერეთელი

და

ქუთაისის ბანკი

თ. აკაკი წერეთელი სულ იმასა სჩივის წერითა, თუ სიტყვით, ჩემს „კრებულს“ არაფერს უჭრადღებას არ აქცევს და კარგს კი არა, ავსაც არაფერს სწერს მის შესახებ, სრული ქეშმარიტებაა და უნდა მოგახსენოთ, თ. აკაკი წერეთელს უნდა ესმოდეს, მგონი, ამ მოვლენის მიზეზი. მისს „კრებულს“ ახალი ისეთი არა მოუციარა, რომ აღტაცებითი ქების მეტი არა დაუწეროს-რა კაცმა და თუ, ცოტათი არის, თავდაპირველი და ზომიერი ქება სთქვი, ცუდიც რომ არა სთქვა, ჯვარს გაცვავეს. ამიტომაც, თუ ჩვენი ლიტერატურა „კრებულის“ შესახებ სდუმს,—ეს თ. აკაკი წერეთლის პატივისცემით მოსდის, არ უნდათ გააბრაზოს და გააჯავროს და ისევ სიჩუმე არჩიეს.

ხოლო, რასაკვირველია, მოთმინებასაც საზღვარი აქვს და უნდა გითხრათ მართალი, ამ ჩვენის მოთმინების საზღვარი დაარღვია ჩვენმა სახელოვანმა პოეტმა თავ. აკაკი წერეთელმა თუ თავისი მოქმედებითა და თუ წერით ქუთაისის ბანკის საქმეების გამო. მართალი უნდა ეთქვათ, უფრო „ხრიკიანი“ და ხერხიანი წერილები მე თავის დღეში არ წამიკითხავს ქართულის ენაზე, როგორც თ. აკაკი წერეთლის სამაისო „დიპლომატიური“ წერილები იყო*) ამ ბანკის შესახებ და მერე თვით მისი სიტ-

*) უცხო რამ იყო „კუდაბზიკეთი“,—არაკი ბანკის არჩევნების გამო, სადაც ორ პარტიით დახასიათება პარაზიტების სახელით იწება თ. აკ. წერეთელმა: თავის არა სასიამოვნო პარტიის წევრებს ტილაძეები უწოდა



ყვა თვით ბანკის კრებაზე წარმოთქმული. მხოლოდ მე-VI ნომერის წერილმა, მადლობა ღმერთს, ძლივს გაგვაგებინა საიტყენა აქვს თავი თ. აკაკი წერეთელს.

თ. აკაკი წერეთლის სიმპატია საიტყენ იყო ქუთაისის ბანკის ბრძოლაში, ყველამ დიდი ხანია კარგად იცოდა, ხოლო, მართალი გითხრათ, ქუთაისის ინტელიგენციას ვერ გაემეტებინა, ვერ გარდაეწყვიტა, რომ დიადის ნიჭით აღბეჭდილი პოეტი იქამდის დაეცემოდა, იქამდის დაბეჩავდებოდა, რომ „კალისტრატეს დემოკრატიულ პარტიას“ ამოუდგებოდა გვერდით. ვერ გაემეტებინათ-მეთქი თ. აკაკი წერეთელი ასეთის როლის აღსასრულებლად, მაგრამ თვითვე მოისურვა და იკისრა ეგრეთი როლი, ამის დამამტკიცებელი საბუთიც ხელში მოაგვცა, და აბა ჩვენ რა ნება გვაქვს ეგეთი, ძალით დაჩემებული, როლი წავართვათ ენა-ტკბილს პოეტს.

თავ. აკაკი წერეთელი „ქუთაისის“ ბანკის გამო იმნაირს აზრს გაჰმოსთქვამდა ხოლმე ბეჭდვითაცა და კერძოდ, რომ „ბანკი ერთ წვრილმანს მოვლინებათაგანია და ზედაც ის დააკვდეს, ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებიაო“. პოეტური აზრია და ასეთის აზრის თქმის ნება აქვს თავ. აკაკი წერეთელს, როგორც პოეტურის ნიჭით აღბეჭდილს ბუნებას. ნიჭითა და ტალანტით აღჭურვილი წარმომადგენელი ერისა, პოეტი, გინდ ფილოსოფოსი მეტად ღრმად უყურებს ცხოვრებას, მისს ავალოთა ხედვას უფრო დიდი ჰორიზონტი აქვს. იგი ვერ ურიგდება წვრილმანს საქმეს, რომელსაც თავზე აკვდება უბედური და დაჩაგრული მომაკვდავი, მას ვერ გადააღვეს თავის სიცოხლეს. უფრო სხვა მომაველისაკენ აქვს თვალი, უფრო შორს იცქირება, უფრო სხვა იდეალებისაკენ ისწრაფვის და ღიმილსა ჰგერის კაცთა—ამ დიდ ქიანქველათა გაფაციცებული სირბილი და დავიდარაბა პატარა, წვრილმანის საქმისათვის. ასეთი ოლიმპიური შეხედულება სჩვევიათ პოეტებს ძველიდან დაწყე-

და თავისს საყვარელს „ენერგიითა და სიცოცხლით აღსავსე“ ცოცხალ პარტიის წევრებს—რწყილაძენი; ერთი დაავიწყდა მხოლოდ — ერთი ღამის პარაზიტი. მაგრამ....

ბული ახლებამდის და ვერც ვერავინ გაუბედავს მათ უთხრას, რატომ ჩვენსავე უბრალო და ბეჩავ მომაკვდავსავე არ მოქმედობთო.

თავ. აკაკი წერეთელმაც მოისურვა ოლიმპზე ასვლა და განაცხადა, ბანკის საქმე წერილმანიაო, მაგრამ მხოლოდ განაცხადა და თვით კი მეტად მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ამ საქმეებში. ჯერ გაეხსენათ ტფილისის ბანკის საქმეები. იქაც კი თავ. აკაკი წერეთელმა ქუთათური დიპლომატია გადაიტანა ბანკის არჩევანებში და საქვეყნოდ განაცხადა საქვეყნო (ბანკის) საქმისათვის „პატარა ბილეთით“ ხელის გამართვის ქრთამი როდი ჰქვიაო! (იხ. „კვალი“ № 20—1894 წ.) და ამგვარად იქ, სადაც ქრთამი თითქმის არც კი ესმოდათ, ქრთამის ძეგორიულად გამართლება და ქადაგება დაიწყო. დიად, წარმოიდგინეთ, რომ თ. აკაკი წერეთელს არ მისჩნევია ბანკის საქმე საწვრილმანოდ, თუ კი იგი საქვეყნო საქმედ მიაჩნდა ათას რვაას ოთხმოც და თოთხმეტში და თუ კი ამ საქვეყნო საქმისათვის ქრთამის... უკაცრავად, „პატარა ბილეთის“ გაცემა და აღება სამარცხვინოდ კი არა, სასიქადულოდ მიაჩნდა... ეს ყველა მართალია, მაგრამ შესაძლებელია კაცს, მით უმეტეს თავ. აკაკი წერეთელს, „ტფილისის“ ბანკის საქმე საქვეყნოდ მიაჩნდეს და ქუთაისისა კი არა. მართალი არის, ტფილისის ბანკის საქმეში რომ ბანკის საქმე არად ეპრიანებოდა თ. აკაკი წერეთელს და მის „ორთავა“ მეგობარს ამ საქმეში. აქ მათ დიადი აზრი ჰქონდათ საგნად: სამშობლოს დახსნა იმ მოღვაწის კლანჭიდან, რომლის დაფნის გვირგვინები ძილს არ აძლევს ამ ორ ვაჟბატონს. საზოგადო საქმეში მათი მოქმედების მთავარი მიზეზი მთლად ერთიანად მოთავსებულია იმ შურში, რომლითაც იგინი აღსავსენი არიან იმ მოღვაწისა და მისი დაფნის გვირგვინების მიმართ. რაღა გაეწყობა, შურიც ხომ დიდებულ კაცთა თვისებაა და მაგასაც გვერდი ავუხვიოთ.

ვნახოთ თუ ქუთაისის ბანკის საქმეებში მაინც დაიცვა თ. აკაკი წერეთელმა თავისი ოლიმპიური შეხედულება ბანკის საქმეზე, რომელიც „წვრილმან და უმნიშვნელო მოვლინებად“



ალიარა და „ზედ დაკდომაც“ მარტო იმათ მიუსაჯა ვინც
 „წვრილმანობას ვერ გასცილებია და სხვა უფრო საჭირო ველარა
 დაუნახავს-რა“.

თ. აკაკი წერეთელმა სწორედ დაგვალა ლაპარაკით ქუ-
 თაისის ბანკის წრევანდელ კრებაზე, ლაპარაკით თავის ავად-
 მყოფობისა და პენსიის შესახებ*); პენსიის შესახებ ვაქრობაც კი
 დაიწყო: ეხლავ მომეცით წარსულის წლების პენსია, რადგან
 საექიმოდ უნდა წავიდეო, და სხვ. ხოლო რა საექიმოდ წა-
 ბრძანდა თ. აკაკი წერეთელი, ეს ყველამ იცის.

თავისი სიჩუმე კრებებზე ავადმყოფობით აგვიხსნა, თავის
 „ეთომ და“ გულ-გრილობას გულის ფრიალი დაუდვა მიზე-
 ზად და სხვ.

რა აძალებდა, ერთი ბრძანეთ, ავადმყოფს პოეტს, პოეტს,
 რომელსაც შეგნებული ჰქონდა სიწვრილმანე ამ საქმისა, რომ
 ბანკის კრებაში წარმომადგენლად წამოიჭიმა და ჯერ თებერ-
 ეალში ჩამოიჭრა ქუთაისში და გაცივებას თავი არ დაარიადა
 და მერე იმ საოცარ სიცხეში „ავადმყოფი“ ერთის კვირის გან-
 მავლობაში მუდამ კრებაზე ილღებოდა?

თ. აკაკი წერეთელმა ექიმის ხუნდაძის სიტყვები საოხუნ-
 ჯო მასალად იხმარა და ბევრიც გვაცინა: ბ-ნმა ხუნდაძემაო,—
 ბრძანა აკაკა წერეთელმა,—წრფელის გულით მიჩიია, ნუ ხარ
 ამ კრებაზე, ხმაურობაა და შეიძლება ავადმყოფს რაიმემ და
 ცუდად იმოქმედოს შენზეო და ერთის საათის შემდეგ მითხ-
 რაო: „რატომ არას ეტყვი ამ კრებასაო, ხმა ამოიღე, ჩუმიად
 ნუ ხარო!“ მე კი მგონია, რომ ბ-ნი ხუნდაძის სიტყვებში მე-
 ტად მწარე ირონია სჩანს და განკიცხვა პოეტის მთელის მო-
 ქმედებისა ამ საქმეში, მაგრამ თ. აკაკი წერეთელმა ყური მო-
 იყრუა და ვითომ ვერ გაიგო. თუ გითხრათ, რატომ არ წაბრ-

*) არა თუ ამ კრებაში, ეს ათი წელიწადია თ. აკაკი წერეთლის
 პუბლიცისტური წერილების უმეტესი ნაწილი ამ აზრის მქადაგებლნი
 არიან და სულ პენციაზე საჩივრითა და საყვედურით არიან აღსავსენი, სულ
 იმას სტირის თ. აკაკი წერეთელი, სიკვდილს მერე პარაკლისი და გვირ-
 გვინები რაღად მინდა, სიცოცხლეში დამეხმარეთო.

ძანდებითო, იმიტომ რომ, თუ ავად ხართ, წაბრძანდით და რაკი თქვენმა ცნობის-მოყვარეობამ იმსხვერპლა თქვენზე ზრუნვა თქვენის სიმრთელის შესახებ, მოგახსენათ: თუ დარჩით, რატომ არას იტყვითო, მით უმეტეს, რომ ამ დროს წაიკითხეს თქვენივე წერილი შარშანდელ „კრებულის“ მე-XII №-ში დასტამბული, ქუთაისის ბანკის გამგეთა შესახებ, საცა მათ საზიზღარ მოქმედებას ასწერდით. ამ ამბის დამწერი, ვინც უნდა იყოს, თუ ცოტათი არის სიწრფელე შერჩენია და პოეტური აღტაცება აქვს, მართლაც ავადმყოფი მოვიდოდა, რომ პირადად დაედვა მსჯავრი ამ გვარის გამგეობისათვის განკითხვის დღეს. ხოლო ჩენი სახელოვანი პოეტი თ. აკაკი წერეთელი კი სდუმდა, იმ წერილის შესახებ ვაკვრით, რაღაც კილოკავადა სთქვით და მერე დასტამბულს წერილშიაც სხოლიოში მოაქციეთ რაღაც უმნიშვნელო შენიშვნა.

თ. აკაკი წერეთელი ჩუმად ყოველ ნაირად ეწეოდა „კალისტრატეს“, ხოლო ცხადად კი ხელს აფარებდა და აფარებს. მთელი მისი სიტყვიერება გარდა პენსიისა და ავადმყოფობისა საქმეს მხოლოდ იმით შეეხო, რომ „ბ-ნ კალისტრატე ჩიკვაიძის სიცოცხლით სავსე მოძრაობასა და ენერგიას“ თაყვანი სცა და სახარბიელოდ მიიჩნია და გარდა ამისა ისა სთქვა, რომ ბანკი არასდროს არ მომწონებია, ყოველთვის წუნსა ვდებდი, როგორც დღეს, ისე ოცის წლის წინადაცაო. თავ. აკაკი წერეთელი ძლიერ დახელოვნებული და გამოცდილი კაცია, რომ არ იცოდეს, თუ ამ სიტყვებს რა მნიშვნელობა ჰქონდა იქ შეკრებილის „ხალხისათვის“. ბ-ნ ჩიკვაიძის „სიცოცხლით აღსავსეობა“ საკმარისი იყო იმად მიელო, თავ. აკაკი წერეთელს ჩიკვაიძე მოსწონსო. ის სიტყვები კი, რომ ბანკი ამ ოცი წლის წინადაც არ მომწონდაო, იმას ნიშნავდა: „მაშ, ჩიკვაიძეს რაღას ვერჩითო“. კუდი კი მაინც დამალული დარჩა, გარკვეული ვერა გვითხრა-რა ჩენმა სახელოვანმა პოეტმა და მშრალი სენტენციებით დაგვმოძღვრა, სენტენციებით, რომელთაც, ვისაც საითკენ უნდა, იქითკენ გაიწევს: „მართლ-მსაჯულების კვერთხი აიღეთ ხელში“, — ესე იგი ბ-ნ კალისტრატე ჩიკვაიძეს რას ერ-



ჩით, როცა ეგ ბანკი ყოველთვის მაგ მდგრადობაში „ავ-კარგი გაარჩიეთ და თვითეულს მათგანს საკადრისი მიაზღვეთო“, — შეიძლება ბ-ნ ჩიკვაიძეს ზოგი ავი ჰქონდეს, მაგრამ კარგი თვისებები ბევრი აქვს, ხალხის მოყვარულია, გულ-შემატკივარი, „ჭირსა და ლხინში მოზიარე“, „გაჭირვებაში ხელის გამმართველი“, ხალხის „პურ-ღვინით მიმღები“, „გულ-გაშლილი და თავმდაბალი“ — და ამიტომაც საკადრისი მიუზღვეთო, ესე იგი გაათეთრეთო.

ასე გაიგეს ენა-მახვილის პოეტის სენტენცია და ასეც თურმე უნდა გაეგოთ, როგორც თვით იმ წერილიდან ვცნობთ, რომელიც ზედ მიაკერა თ. აკაკი წერეთელმა თავისს სიტყვას „კრებულის“ მე-VI ნომერში დასტამბულს.

ამ წერილში თავ. აკაკი წერეთელი იმ პროგრესიულ ორგანოს ნაღვეს იმეორებს, რომელსაც ერთხელ თავისის „ჭრელის ფქრებით“ აჭრელებდა და მოჰყვება ბ-ნი ჩიკვაიძის ქებასა და დიდებას და ოპოზიციის ლანძღვასა და თრევას. ოპოზიციას შემდეგი დანაშაულებანი, შემდეგი უტაქტობა ჩაუდენია ამ ბრძოლაში:

„ქუთაისის ბანკი თუმცა კოლლეგიურია, მაგრამ მაინც ჩიკვაიძის სახელით არის მონათლული, თითქო მის მეტი იმ ბანკში აღარავინ იყო, გაკეთდება რამე თუ წახდება“.

თ. აკაკი წერეთელმა, პოეტმა, რომელსაც მიაჩნია „ბანკი ერთ წვრილმან მოვლინებად“, რომელზედაც ზედ დაკდომა მარტო იმისთვის მიუტოვებია, ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებია, რადგან თვით „უფრო საჭირო“ საქმეებით გართულია — იმდენივე დრო მოანდომა ამ ბანკის საქმეებს, რამდენიც სხვა უბრალო მომაკვდავმა: შვიდი დღე კრებაზე იყო და საუბედუროდ თურმე ამ კრებებში წინდაწინვე გაწვრთნილის მსმენელობითა და მხედველობით დაბრუნდებოდა, როგორც სხვა მისი პარტიის ვაჟბატონები. ასე სჩანს მისი სიტყვებიდან.

აბა გაიხსენეთ, სახელოვანო პოეტო, და, თუ მეხსიერებამ გიღალატათ, გადაფურცლეთ წრეუნდელის კრებების ანგარიშე-

ბი და იქ ნახავთ, თუ ოპოზიციის ყოველი წევრი გამგეობის მოქმედებას არა სდებდა ბრალს და კერძოდ ჩიკვაიძეზე თუ ან კრინტი ვისმე დაედრას, სანამ თვით ბ-ნმა ჩიკვაიძემ არ გამოიწვია ამგვარი ლაპარაკი. გადაათვალიერეთ ბ-ნ ა. ნანეიშვილის, თავ. ნ. თავდგირიძისა და ბ-ნ ხელთუფლიშვილის სიტყვები (ამათ დაიწყეს ლაპარაკი), თუ ან ერთი სიტყვაა ბ-ნ ჩიკვაიძეზე და მარტო გამგეობაზე არ არის ლაპარაკი? ვინ ისროლა პირველად პირადობისაკენ ბინძურის ქორებით აღსავსე ისარი, იმ გრძელსა და დუქნურს სიტყვაში, რომლის გაგონებაზედაც თქვენ სიამოვნების ნერწყვებსა ჰყლაპავდით, მგოსანო, „ჩანგის“ უფალო!? ბ-ნი კ. ჩიკვაიძე არ იყო, რომ თავ. დ. წულუკიძე და ბ-ნი ა. ნანეიშვილი გამოარჩია დამფასებელ კომისიისაგან და ისიც კი არ დავიწყნია, თუ როდის, სად და რა მდგომარეობაში უნახავს ა. ნანეიშვილი, თუ რა უთქვამს მისთვის კაბინეტში დ. წულუკიძეს და სხვ.? თუმცა ეს მართლა-და ლაყობა იყო და ენა-მახვილობაში ვარჯიშობა, როგორც კიდევაც შენიშნა ერთმა ოპოზიციის წევრმა (ბ. ჯაფარიძემ), ეს კიდევ არ იკმარა და რაღაც ქალღიღინა არხივიდან გამოსძებნა, თავისებურად გადასთარგმნა და ბ. ლ. ასათიანს ისეთი აზრები მოახვია თავზე, რაიცა სიზმრადაც არ მოსიზმრებია, მით უფრო, საზიზღარია ეგეთი მოქმედება, რომ ბ. ასათიანს თავის გამართლებაც არ შეეძლო, რადგან კრებაში კი არა, ქუთაისშიაც არ იყო... ყოველივე ეს „დემოკრატიული“ მგოსნის გულის აღმაფრთოვანებელი სიტყვა, მკაფიე კიტრებზე და ორსულ დედაკაცებზე ლათაიებით შეაზავა და ისე უძღვნა იქ შეკრებილს „ხალხს“.

მაშ პირველი ბრალი ოპოზიციისა არის მგოსანის დიდებული ფანტაზიის შეთხზული და, რასაკვირველია, ყოველივე ფაქტიურს ნიადაგს მოკლებული. ეგეც რომ არ იყვის და მართლაც ოპოზიციას ბ-ნ ჩიკვაიძეზე ელაპარაკა, განა აქ იქმნებოდა რაიმე სასაყვედურო? ზედამხედველი კომიტეტის შესახებ არა გვესმოდა-რა, რადგან ფორმალურის მხრით კომიტეტს ათასნაირი საფუძვლიანი შენიშვნა მიეცა გამგეობისა-



თვის, მაგრამ ბ-ნ ჩიკვაიძეს ყურადღებაც არ მიექცია და თი პასუხი გვიგო: სენატი გარდასწყვეტს ამ საქმეს ასე, მე კი მაინც ჩემსას არ ვიშლი, მინისტრი მიბრძანებს, მე არ აღვასრულებ, კომიტეტი მუშტითა და კრივით ხომ ვერ დამაძალებს და ისე არ დავემორჩილებიო. აბა მითხარით, ასეთ რიხიანსა და თავ-გასულ კაცს, გაუწევდა რამე წინააღმდეგობას დანარჩენი ორი წევრი გამგეობისა, რომელთაგან ერთის მოქმედება იმაში იხატებოდა, რომ უბიწო ქალიშვილივით წამოდგებოდა და მეორე „ენკა-სტანკასავით“ წამოვარდებოდა ყოველ წუთში და უთავ-ბოლოდ ლაქლაქებდა?

დამფასებელ კომისიის წევრებს (ზოგიერთს) ჩვენ კი არა, ბ-ნნი ჩიკვაიძე და ლოლუა სდებდა ბრალს, მაშ, მათ უნდა დაემტკიცებინათ ბრალდება, მაგრამ იმდენზე უნიადაგო და უსაფუძვლო იყო მათი ბრალდება, რომ ავით ერთი წევრი, გამგეობის ერთგული მონა და მორჩილიც კი აღშფოთდა იმ ცილის წამების გამო, რომელიც მათ ამხანაგებს მოახვიეს თავზე. ხოლო დამფესებელის კომისიის თავმჯდომარემ თ. ნიქარაძემ კი ასე განაცხადა: ხელ-წვრილს დავსდებ პასუხი ვაგო ჩემის ჯიბიდან, თუ ბანკს, რაიმე ზარალი მოუვა ჩვენის დამფასებულის მამულებისაგან, ჩვენის დამფასების მიზეზით, თუ თვით გამგეობა არ დაავალიანებს ამ მამულებსაო. აბა, ასეთი რაინდული რამ თუ წამოსცდენია არა თუ სხვას, თვით მგოსანს „კალისტრატეს“ პარტიისას.

სამი ორგანოსაგან, რომელიც განაგებს ბანკის საქმეებს, ჩვენ დავინახეთ, რომ მარტო გამგეობა არის ყოველივეში დამნაშავე და სამ კაცში, რომელიც გამგეობას შეადგენს,—ბრალი ვის უნდა ედებოდეს, თუ არ იმას, რომელიც არავის არ ემორჩილება, თუ არ მუშტსა და კრივს? მეორე დანაშაული ოპოზიციისა ისა ყოფილა, რომ მისი წევრები თურმე ამბობდნენ: „ბრბო მიიმხრო და დაბალი, გაუნათლებელი ხალხის გული მითი მოიგო, რომ მის სამარცხვინო ინსტინქტებს ხელს უწყობსო“! „ესეც გადაქარბებულია“—ო, დასძენს ენა-მჭევრი მგოსანი. „ხალხს განა მარტო ცუდი ინსტინქტები აქვს?! ჩიკ-

ვაიძის ქუა ის არის, რომ ალლო აილო და ხალხის გული მოიგო, რადგან ხალხში, ქირში და ლხინში მათ თანამოზიარედ და ძველებურ ანდაზას „ამყოლს აჰყვევი და დამყოლს დაჰყვევიო!“—ამართლებს, ზოგის ტირილში სამძიმრითა და თავში ტყაპუნით შედის და ლხინში მოლხენით არის, გაჭირვებულს ეხმარება და ამგვარად ჰხიბლავს“. შემდეგ კი ისეთი სურათი მოჰყავს ბ-ნ ჩიკვაიძის ცხოვრებიდან თ. აკაკი წერეთელს, სხვა არა ვთქვათ-რა, მარტო პოეტის ესტეტიური გემო უნდა შეეგინებია ამგვარ სურათს მისი დევ-გმირის ცხოვრებიდან. მას კი მის სადიდებლად და საქებრად მოჰყავს და თანაც, რასაკვირველია, იმ ინტელიგენციის უჩეტესობასა ჰკიცხავს.

„ხალხს მარტო ცუდი ინსტინქტები არა“ აქვსო, ვინ არის მაგის წინააღმდეგი. ქუთაისის ოპოზიციაც იმასა სჩივის, რომ ბ-ნ ჩიკვაიძე სწორედ ამ ცუდ ინსტინქტებს მიჰმართავს ხოლმე და ქუთაისის ბანკის გამგეობის მგოსნისაგან „დემოკრატიულ ქცევად“ მონათლულ საშუალებით იგებს ხალხის გულს. ამის მაგალითები თვით თ. აკაკი წერეთელს მოჰყავს.

მე მკონია, რომ განათლება, რაც უნდა ცუდს ნიადაგზე იყოს იგი დაყენებული, მაინც ჰმატებს რასმე კაცს, ავარჯიშებს მისს გონებას და ის განათლება, რომელიც დღეს არსებობს ეეროპაში, თუმცა ზნეობას ვერაფერს დიდს შესძენს, ყოველს შემთხვევაში უფრო გაშალაშინებულია და გახვეწილი განათლებული კაცი. განათლებულის კაცის მოვალეობაა, კულტურის ახალი ელემენტები შეიტანოს ცხოვრებაში. ცხოვრების მიმდინარეობა, განვითარება საუკუნოების შრომას თხოულობს და ყველგან განათლებული კაცი ყოფილა ამ მიმდინარეობის ინიციატორი, დამწყები.

წარმოიდგინეთ ესლა, რომ კაცს, რომელსაც მიუღია უმაღლესი განათლება, ჩამოვა თავის ქვეყანაში და ყოველ დამბალსა და ხან-გადასულს ჩვეულებებს თავის ხალხისას მოიწონებს, კვერს დაჰკრავს და კიდევ მეტი—თვით გახდება მისი ყურ-მოქრილი მონა. ამ შემთხვევაში თავის დღეში საზოგადოება და



ცხოვრება წინ ვერ წავიდოდა, ერთ დონეზე იქმნებოდა რბული და გაყინული.

ისეთი განათლებული კაცი, რომელსაც საზოგადოებისა და ხალხის წინააღმდეგობისა ეწინია, არა თუ უახლოვდება ხალხს ყოველსავე მისს ცუდ და დასაძრახისს ზნე-ჩვეულებაში, არამედ იმაზე უფრო დაბლაც მიდის. ხალხს, რასაკვირველია, ის მოსწონს, თავისად მიაჩნია, თავის ძმადა და მეგობრად და ის კი არ იცის, რომ ეგეთი მტერი მას არა ჰყავს, იმიტომ, რომ ყოველივე ხალხის გასაკიცხ ზნე-ჩვეულებას განათლების ავტორიტეტით მოსაეს და კიდევ უფრო ღრმად აღგმევიანებს ფესვებს ხალხში ამ ჩვეულებათ.

ხალხს, ბრბოს, ინსტიქტი აქვს, გონებაცა აქვს, მაგრამ დამჯდარი მსჯელობა, შორს მხედველობა და საგნის სიღრმით აწონ-დაწონვა უჭირდება ხოლმე და მხოლოდ ბოლოს გაიგებს თავის შეცდომებს და ვაი იმათი ბრალი, ვისაც ხალხი შეცდომაში შეჰყავს. ხალხი, ბრბო თუ ვაფთორდა, იმას საზღვარი აღარ აქვს, იმის ერთად-ერთი შურისძიების იარაღი--ცეცხლი და მახვილია, მას მხოლოდ მისი მაცდურების სისხლი სწყურია და ხანდისხან ბრბოს ასეთი ვაფთორება იმსხვერპლებს ხოლმე უდიდებულეს კაცთ, მაგრამ ამაშიც ბრბო და ამ ბრბოს მემკვიდრე შემდეგი ისტორიული ხანის ბრბო, იგონებს რა ძველ ცოდვებს, დაუსრულებელ სინანულს ეძლევა.

თ. აკაკი წერეთელი იმერეთის ინტელიგენციას სწორედ იმას უწუნებს, რატომ ხალხის ხან-გადასულ ზნე-ჩვეულებას არ ასრულებ და ამით ხალხის გულს არ იგებო? ეს სწორედ აზიური შეხედულებაა ინტელიგენციაზედაც და თვით საზოგადო ცხოვრებაზედაც! აბა შეხედეთ ჩვენ მოძმე ამერეთის ინტელიგენციას, კარგად დაუკვირდით და ნახავთ, რომ მას მართლაც ბევრად უფრო შეგნებული აქვს თავისი მოვალეობა და ხალხსაც უფრო დიდი ნდობა აქვს მისი. აბა ნახეთ, თუ იქაურის ინტელიგენციის მეთაურები ან თავში ტყაპუნით მიდიოდნენ ვისიმე სატირლად ან ქოშებითა, „მიმინოებით და მაკრინე, მაკრინეს“ ძახილით ხედებოდნენ ვისმე. მაგრამ მათი ავტორიტეტი ხალხში

დიდად საფუძვლიანია და მტკიცე. ამერეთის ინტელიგენციის თავისის ცხოვრებით, ზნე-ჩვეულებით დიდი განსხვავება აქვს მთელს საზოგადოებასთან, მაგრამ საზოგადოება მას მაინც პატივისცემითა და ყურადღებით ექცევა. იქაც კი იყო დევნა „რუსეთუძემბისა“ და „თერგ-დაღეულებისა“, მაგრამ ეხლა ამ დევნულებს პატივითა და თაყვანის ცემით ეპყრობიან. იქ არსებობს საზოგადოება ინტელიგენციისა, რომელსაც აქვს თავისი კოდექსი პრინციპებისა და ზნე-ჩვეულებისა.

მე ძალიან მაკვირვებდა ყოველთვის ერთი გარემოება: უნივერსიტეტში იმერეთის ახალგაზღობა უფრო მეტია რიცხვით და, უნდა სიმართლე სთქვას კაცმა, უკეთესიც არის თვისებით; ქართლ-კახეთის ახალგაზღობა რიცხვითაც მცირეა ხოლომე და თვისებითაც ნაკლები. ესეა უნივერსიტეტში, მაგრამ დაინახეთ ეხლა ცხოვრებაში ორივე ახალგაზღობა—იმერელი უმჯობესი და ქართლელი უარესი. ეს მეორე ყოველთვის მალლა სდგას საზოგადოებაში და ცხოვრებაში თავისის კულტურულის ზნე-ჩვეულებით, თავისის ინტელიგენტობით. იმერელი ახალგაზღობა მალე იცილებს უნივერსიტეტში შექმნილს ქერქს, სულ ძირს იწევს და ბოლოს, ზემოდაც მოგახსენეთ, ხალხს თავში კი არ უდგას, უკან მისდევს და მისი კაპრიზების მონა ხდება. ამის მიზეზი სწორედ ის გახლავთ, რომ იმერეთში არიან ინტელიგენტები, მაგრამ არ არის ინტელიგენტთა საზოგადოება. ეს ორიოდვე ინტელიგენტი, რაც ძალი და ღონე აქვს, იმას აღეგს, რომ, ცოტათი არის მაინც, შეირჩინოს კულტურული თვისებანი, განათლებულს საზოგადოებას კი ვერა ჰქმნის. ტფილისში კი ახალგაზღობა ყოველთვის ჰპოებს ეგეთ საზოგადოებას, იგი არასოდეს არ რჩება ხმად მლაღადებელად უდაბნოსა შინა და რაკი წვრილმანს არ უნდება, უფრო ახერხებს სხვა მოქალაქობრივი მოვალეობა აღასრულოს. თუ გინდ იმ მოვლენასაც დააკვირდით, რომ იმერელი ინტელიგენტი თუ ტფილისში განათლებულთა წრეში ჩავარდა, ბევრად უფრო მალლა სდგას თავისსავე მოძმე იმერეთში დარჩენილზე, მას ამ საზოგადოების წყალობით კულტურული ჩვეულებანი, უნივერსიტეტში შექმ-



ნილი, შერჩდება ხოლმე და კიდევაც უმტკიცდება ცხოვრებაში. ჩვენი დიდებული და სახელოვანი პოეტი თავ. აკაკი წერეთელი კი კიდევ იმ ხანას შესტრფის, როცა ლუარსაბი და დარეჯანი ჭერზე ბუზებს ითვლიდა და იმ ინტელიგენტს უკმევს საკმეველს, რომელიც ლუარსაბ თათქარძის ტახტზე გადაგორგადმოგორებას ბძძავს, რათა მისი გული მოიგოს. ამისთანა საზოგადოებაში ისიც სადიდებელია, ვინც კი ლუარსაბს ზურგს შეაქცევს.

სრულიად გაუგებრობაა, ან-და თვალთ-მაქცობა, ხალხისა და მისი ისტორიის შეურაცხყოფა იმისი თქმა, ხალხის გული უნდა მოიგო მით, რომ მისი უნიადგო და ხანს გადასული ჩვეულებანი აღასრულო. ხოლო ჯამბაზობაა აზრისა იმისი თქმა, რომ კაცს, რომელსაც არაფითარი სახსარი ცხოვრებისა არა გაქვს, შეგეძლოს ყველასათვის ფული და უფრო შრომა დახარჯო და მაინც ისე იცხოვრო, როგორც ჩვენის სახელოვანის პოეტისაგან ცათამდის აყვანილი „ადვოკატი“, რომლის სურათიც სიამოვნებით აღავსებს მგოსანს:

„გამარჯობა შენი“, — ეუბნება თავ. აკაკი წერეთლის იდეალი ადვოკატი მასთან საქმეზე მოსულ სოფელელს, — გამარჯობა შენი! ახლა შენი თავი არა მაქვს: ხომ ხედავ, მიმინო ველარ მიმიყვანია სასადილოზე?.. მომიცადე... მერე მოდი!... მაკინე, მაკინე!.. უბრძანე, სამზარეულოში შეიყვანონ ეს კაცი *), ცოტა ღვინის დასალევი მიაწოდეთ და მანამდის მეც მოვიცლი“.

თუ ასეთი სურათები ხიბლავს თავ. აკაკი წერეთელს, ჰგავს, არა მარტო საზოგადოებრივი ინსტიქტი დაჰკარგვია, ესტეტიური გემოვნებაც დაუღუპავს.

გხლა გადაათვლიერეთ მეორე სურათი ადვოკატისა, რომელიც სახელოვანმა მგოსანმა პირველს დაუპირდიპრა, რასაკვირველია, მეორეს დასაგმობად და პირველის სადიდებლად.

*) დახეთ გულ-მოწყალე ამქარს პოეტისას, კლიენტები, თურმე სამზარეულოში შეჰყავს... ესეც „დემოკრატიული“ ქცევაა უთუოდ...



ლაუნიშნეთ მათ ექვსასი, გინდ ხუთასი თუმანი წელიწადში და პირობას შეგიკრავთ, ყოველი საქმე უსასყიდლოდ დაიცვას. *) ეს ძლიერ კარგად იცის სახელოვანმა პოეტმა, რომელსაც მიაჩნია „ბანკი ერთ წვრილმან მოვლინებად“ და „ზედ დაკდომაც“ მას მიუსაჯა, ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებია!?... კარგად იცის მეთქი ყოველივე ეს, მაგრამ განა მგოსნის ბამბაც კი არა ჩხრიალებს მაშინ, როდესაც სხვასი კაკალიც ვერ ჩხრიალებს.

რაიცა შეეხება თ. აკაკი წერეთლის მოწონებულ „ადვოკატის“ გულ-მოწყალობას, ეგ ჩვენ, რასაკვირველია, არ ვიცით, ხოლო ის კი ძალიან კარგად ვიცით, რომ იმერეთში არ გვინახავს ადვოკატი, რომელსაც იმდენი საცხოვრებელი შეეძინოს და ქართველ ადვოკატს კი არა, ქართველ კაპიტალისტს არ შესძლება იმდენი ხარჯი, ზოგი სადილებზე და ზოგიც „პატარა ბილეთების“ გაცემაზე... მაგრამ დამავიწყდა, რომ თ. აკაკი წერეთელს მიაჩნია „ბანკი წვრილმან საქმედ და ზედაც ის უნდა დააკედეს, ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებია“ და აბა, სად ეცალა მაგისთანა დაკვირვებისათვის, მას უფრო დიდი საქმე ჰქონდა, „პატარა ბილეთების“ თეორიის შეთხზვა და იეზუიტების „ინდულგენციის“ გამართლება სხვა-და-სხვა უმაღლესის მოსაზრებით.

თ. აკაკი წერეთელი, რომელსაც „სურს მხოლოდ, რომ ოპოზიციამ შემდეგში სიფრთხილე იქონიოს, უკეთ დაიჭიროს თავი და სხვ.“, *)—უსაყვედურებს ოპოზიციას, რატომ თქვენ კი არ ცდილობთ, რომ ხალხის გული თქვენც ჩიკვაიძესავით მოიგოთ,—მაგრამ უფრო კეთილად მოიხმაროთო, თუ ის პირადი სარგებლობისათვის ხმარობს ხალხის გულს, თქვენ

*) ხოლო ბანკი უთუოდ ამაზე ნაკლებ სუბსიდიას არ იძლევა, თუ მის მმართველთ უფასოდ საქმის დაცვაც შეუძლიათ და „სოფლელთა“ სამხარეულოში გამოკვებაც.

*) უკეთესი კი იქნებოდა, ეგრეთი გულ-მტკივნეულება, „კვალის“ პუბლიცისტთაგან შესწავლილი, „კვალისავე“ მეთაურებისათვის შეენახათავ. აკაკი წერეთელს.



საზოგადო საქმისთვის ისარგებლეთო და თანაც მოჰყავს და-სხვა მაგალითი იეზუიტურის პოლიტიკისა. ეს ასეც უნდა მომხდარიყო, თუ „პატარა ბილეთის“ გაცემა და აღება საგმირო საქმედ იყო მიჩნეული 1894 წელში, ეხლა რაღად უნდა გაგვიკვირდეს, თუ იმას გვიჩვენებს ჩვენი სახელოვანი პოეტი და სახელ-გატეხილი პუბლიცისტი, რომ ხალხის უმსგავსო ჩვეულებათ და ცუდ ინსტინქტებს თაყვანი ვცეთ, ამით ხალხის გული მოვიგოთ და ამნაირად საქმე გავაკეთოთ. ეს ასეა, მაგრამ ეგეთი პოლიტიკა დაგმობილია ისტორიისაგან და შეჩვენებული. თუ რომელსამე პირს, ან-და ჯგუფს უსარგებლია უზნეო საშუალებებით და ამ საშუალებათა შემწეობით დიდი სარგებლობა მოუტანია ერისა და ქვეყნისათვის, მას ისტორია აპატივებს ხოლმე ზოგიერთს ცუდს მოქმედებას და ეს მხოლოდ მაშინ, თუ დიდი საქმე სისრულეშია მოყვანილი, აგრე რომ ვთქვათ *post factum*, მაგრამ ყოველად შეუძლებელია, გონიერებასა და შორს მხედველობას მოკლებული, ზნეობაც რომ არ მივიღოთ სახეში, წინდაწინვე მისცე კაცს ნება ყოველივე სიბინძურე ჩაიდინოს, იმ აზრით, რომ საზოგადო სასარგებლო საქმე ადასრულოს. მაგას რომ მივჰყევთ, ყოველივე საზიზღრობის მომქმედი უნდა გავამართლოთ, თუ კი პირში მოგვაჩრის საზოგადო აზრსა და საქმეს.

თავ. აკაკი წერეთელს მაგალითი მოჰყავს თავისი დიდებული აზრის გასამშვენებლად ვილაც „პატრი ფილიპეს“ ამბავი და ამის წინააღმდეგი არა ვართ, მაგრამ ის კი არ შეენდობა პოეტს, რომელსაც „ბანკი მიაჩნია წვრილმან საქმედ და ზედაც ის უნდა დააკვდეს, ვინ წვრილმანობას ვერ გასცილებია“, არ შეენდობა მეთქი ასეთის სიამაყით გადმომცქერალს პოეტს, რომ ბანკის მართლა-და წვრილმანს ქორებში, ჩაურია სახელი კაცისა, რომელიც ჩვენს საზოგადოებას წმინდანად მიაჩნია. არ შეენდობა იმიტომ, რომ ის ამბავი, რომელიც მას მოჰყავს თავის წერილში, ჩვენ საეჭვოდაც რომ არ მივიჩნიოთ და ბანკის წვრილმანით გატაცებულის პოეტის ფანტაზიის ნაყოფად ჩავთვალოთ, ყოველს შემთხვევაში არ არის დამასურათებელი

იმ კაცის დიადის სიწრფელითა და თავ-განწირულებითა აღსავსის ხასიათისა. ეგეთი რამ კიდევ რომ ეთქვა ღვთივ-განსვენებულს იმერეთის მღვდელთ-მთავარს, მაინც რაღაც დაუკვირებელი ნათქვამია, უცაბედად წამოსცდომია, თორემ ყოვლად შეუძლებელია მისი ზომიზედ მეტი წრფელის სულისაგან ეგრეთი იეზუიტურის პოლიტიკის კანონიერად განცხადება, მაგრამ ჩენა გვგონია, თ. აკაკი წერეთელს კარგად ესმოდა, რა უსაფუძვლო ნიადაგზე იდგა და ავტორიტეტების ხელის ჩაქიდება მოინდომა, და ამ ავტორიტეტებს ის წარმოათქმევინა, რაიცა მათ ავტორიტეტობას სამარეს უთხრის.

„ქვეყნის გულის მოგება უქუოა არ არისო!“ ამ სენტენციით ათავენს თ. აკაკი წერეთელი იმ იეზუიტურის ხერხების გამართლებას, რომელიც ვიღაც პატრს უხმარია. ჭეშმარიტია და „ქვეყნის გულის მოგებისთვის“ იბრძვის ყოველი საზოგადო მოღვაწე, მაგრამ გულის მოგებაც არის და გულის მოგებაც. გულის მოგება ადამიანისა და ერისა ამ ერის თვალების დაბრმავებაზე როდი უნდა იყოს დაუუძნებელი, არამედ ერის ჭეშმარიტ ინტერესების შეგნებაზე.

ხალხი ადვილი მოსახიზლველია და მოსაჯადოვებელი. „ხალხის გულის მოგებით“ ისარგებლეს რომის ტირანებმა და ნაპოლეონ III. მაგრამ ეს გულის მოგება კი არა, გულის მოტაცება იყო და გონებისაო.

ჩვენც მაგასა ვტირით, რომ ხალხს თვალებს უხვევენ და მისი წუთიერის გატაცებით სარგებლობენ, მისი მომავალისათვის კი საზიანო საქმეს სჩადიან. „პურ-ღვინით მიღება, გულგაშლილობა, თავდაბლობა“ (სამხარეულოში კლიენტის მოწვევაც თავმდაბლობაა თურმე) საძრახისი როდიაო. დიდაც მართალია, თუ რომ ამით არ გინდა ხალხი მოჰხიზლო და მისთვის საჭირობოროტო რამე მოიმოქმედო იმისავე შემწეობით. მერე ხალხი რაღაც საუკუნოდ უძრავი რამ ხომ არ არის, ხალხი კრებულთა ინდივიდუუმთა, ეს კრებული დღეს სულ სხვა პირთაგან შესდგება, ხვალ სულ სხვისგან იქნება შემდგარი; დღეს ხალხს მამები შეადგენენ, ხვალ შვილები. ვინც ცდილობს



იხელმძღვანელოს ხალხის სიბრმავეთ და მისი წინდაუხედავობით, შეიძლება დღეინდელის ხალხის გული მოიგოს, თორემ ხვალინდელის წყევას შეიძენს. მოწინავე კაცსა და განათლებულს კი ის მოეთხოვება, ხალხის საფუძვლიან საქმეს ემსახუროს და მომავალის გულის მოგებას ეცადოს. დღეინდელი ბრბო, ხალხი თავის წინასწარმეტყველს ჯვარს აცმევს, ხვალინდელი კი ღმერთად დასახავს, დღეინდელი ბრბო პირჯვარს დაიწერს, ხვალინდელი კი წყევლით მოიხსენიებს და აბა ბრძანოს თ. აკაკი წერეთელმა თუ მთელი ისტორია კაცობრიობისა იმისი უტყუარი მაჩვენებელი საბუთი არ არის, რომ ყოველთვის ისა ყოფილა კაცობრიობის სამაგალითოდ დასასახავი, რომელიც დღეს გვემული და დევნული ყოფილა და ხვალ კი განდიდებული.

ესეც კია, ნუ თუ ბ-ნი ჩიკვაიძის აღმომრჩეველნი მართლა-და ხალხს შეადგენენ და ან რაიმე ნაწილს ხალხისას? ვისგან შესდგებოდა ეს ვითომ და ხალხი?

1) პოეტისაგან, რომელსაც „ბანკი მიაჩნია წვრილმან მოვლინებად“ და „ორთავა“ პუბლიცისტისაგან, რომელსაც უფრო სხვა „მაღალი მოსაზრებანი“ ამოქმედებდა... განცხადებათა ჯავრი აწუხებდა.

2) სხვა-და-სხვა ბობოლასაგან, რომლის ბედი და იღბალი დამოკიდებულია ბ-ნი ჩიკვაიძეზე, მით არავითარი ზნეობრივი და გონებრივი დამსახურება არ მიუძღვით, არავითარი ინტერესი და არავითარი გაგება არ აქვთ საზოგადო საქმისა, ერთად-ერთი ძალ-ღონე მათი ბ-ნი ჩიკვაიძეა. ერთმა გულ-წრფელმა „ნეიტრალმა“ მითხრა, ესა და ეს ინტელიგენტები იმიტომ აძლევენ მხარს ჩიკვაიძეს, იციან რაკი ოპოზიცია გაიმარჯვებს, ვერავითარ საზოგადო საქმეში ველარ გაერევიან, ოპოზიციაში იგინი არად გამოჩნდებიან; კარგად იციან, მარტო ჩიკვაიძის მფარველობის ქვეშ შეუძლიათ იშოვონ, თუ გინდ ისეთი მცირე ადგილი საზოგადო საქმეში, როგორც ბანკში წარმომადგენელობა არისო“ და ეს საზოგადო საქმეში წამოაჩხირება ერთ

გვარი უგნური თავმოყვარეობისა და განდიდების სურვილის შედეგია.

3) გამგეობის წევრების რამოდენიმე კრედიტორთაგან, რომელთაც იმდენზე ეინტერესებათ ბანკის საქმე, რამდენადაც მათი ვალი გარდახდილ იქმნება.

4) მსესხებელთაგან, რომელთა მამული ბანკზე არის დარჩენილი, ამ მამულების გამო ბანკი წელიწადში 20 ათას მანეთს ზარალობს, ეს ზარალი ნამდვილად ხალხს აწვება კისერში და ჩვენი ბანკი ხდება სათარეშოდ 50, გინდ 60 დაუდევარის მსესხებელისა, რომლის დაუდევრობა ბანკს და ხალხს რამდენსამე ათას მანეთად უზის წეოიწადში.

5) 60 თუ 70 „დამფასებლად გამზადებულთაგან“, რომელთაც ფიც ქვეშ ჰქონდათ დაპირებული, დამფასებლად აგირჩევთ. ამ ორის უკანასკნელის კატეგორიის ამომრჩევლები ჩიკვაიძის მთელ ამომრჩეველთა $\frac{1}{5}$ ნაწილს შეადგენდნენ.

ეს განლაეთ, ბატონებო, ის ხალხი*), ის ბრბო „ბანკის ამომრჩეველთა“, რომელმაც გაამარჯვებინა ბ-ნ ჩიკვაიძეს ჩვენ კულრაქა სუტ-დემოკრატთა სასიხარულოდ და საბედნიეროდ და სწორედ მათის დემოკრატიობის საგნად მხოლოდ ეგრეთი სახის ხალხი შეიძლება იყოს და არა სხვა.

*) ჩვენი ჭორიკანა პუბლიცისტები, რასაკვირველია, იმას მოგვახლიან პირში, — ეგენი იყვნენ იმ ხალხის წარმომადგენელნი, რომელნიც ბ-ნ ჩიკვაიძეს ირჩევდა ამ ცხრა წლის განმავლობაში. ჭორი ჭორია, — საქმე კი სხვაა. ბ-ნ ჩიკვაიძის ამომრჩეველი ხალხი, ყოველთვის ჩიჩიკოვის „მკვდარი სულები“ იყო. ბ-ნ ჩიკვაიძეს ხალხი კი არ ირჩევდა, „ვექილობები“ ირჩევდნენ, (ამ ვექილობებს ათასობით წარადგენდა ხოლმე კრების დროს) და ეს „ვექილობები“ სწორედ იმავე „მკვდარ სულთაგან“ იყო შედგენილი, ხოლო ახალის წესის შემდეგ მსესხებელთა შორის იშვა უმეტესობა, სწორედ იქ, საცა, ისევ ჩიჩიკოვის პოლიტიკას მიჰყო ხელი, ესე იგი, მსესხებელთა სიები ჩაჰმალა და ისევ „მკვდარ სულებს“ მიჰმართავდა ხოლმე. განა ეს არ იცის სახელოვანმა მგოსანმა... მაგრამ, არა, — მას „ბანკი მიჩინია წვრილმან მოვლინებად და ზედაც ის უნდა დააკედეს, ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებია“.

ოპოზიციამ, თურმე, ნამდვილ საბუთებს საექვოებიც მიუმატა. არ გვიბრძანა კი მდიდარის ფანტაზიით დაჯილდოვებულმა პოეტმა, რომელი საექვო საბუთი წარუდგინა ოპოზიციამ საზოგადოებას. საექვო და ყალბი საბუთები, რომელმა მხარემ წარმოუდგინა — ეგ საზოგადოებამ იცის და დამსწრეთაც კარგად იციან, მაგრამ თ. აკაკი წერეთელი აბა სად შეამჩნევდა ამგვარ წვრილმანს, მას ხომ „ბანკი მიაჩნია წვრილმან რამედ და ზედაც ის უნდა დააკედეს, ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებია“. დიდებულ პოეტს უფრო საჭიროდ დაუნახავს ჩიკვაიძის ბამბის დაჩხარუნება და ოპოზიციის კაკლისაც კი არა. ერთი, მხოლოდ ერთი დაეიწყნია ბრწყინვალე პოეტს, ის, რომ ზღაპრებს ეხლა გასავალი როდილა აქვს და მართლმორწმუნეთა გუნდი ერთობ შემცირებულია, ერთი მინც ეჩვენებინა გამგეობის მგოსანს მაგალითი, რომელი „საექვო საბუთი“ წარუდგინა ოპოზიციამ კრებას, თორემ ის ბრძანებს წარუდგინაო, მეორე იტყვის არაო და თუ იმის იმედი აქვს, მას უფრო დაუჯერებენ, ასეც რომ იყოს, მით უმეტეს არ უნდა სთქვას არაფითარი უსაბუთო. კანონი როგორ არ იცის დალოცვილია პოეტმა სამართლისა და სიმართლისა: როცა ბრალსა სდებ ვისმე, უნდა დაამტკიცო ფაქტი, რომლის ჩამდენადაც მიგაჩნია ბრალდებული...

ზემო მოყვანილის სიტყვების შემდეგ სახელოვანი მგოსანი ასე იწყებს: „მაგ. ზედამხედველ-კომიტეტის თავმჯდომარემ გამოაცხადა, რომ ბანკს ამდენი და ამდენი მამული დარჩა და იმათგან სრულიად არაფერი არ შემოდისო. ეს საბუთი ძალიან ხელ-ჩასაკიდებელი იყო!... მაგრამ ოპოზიცია მარტო ჩიკვაიძის პიროვნობას იკვლევდა. ამ საბუთის განხილვა მომავალ კომისიას მიანდევს და თვითონ კი დაუწყებს ძებნა უმნიშვნელო მიკიბულ-მოკიბულ ფაქტებსა“. მე არა მგონია იმისთანა მართლმორწმუნე ჰყავდეს თავ. აკაკი წერეთელს, რომელიც ამ ტირადის წაკითხვაზე არ ჩაფიქრდეს და არა-მორწმუნე კი ბევრს იცინებდნენ. აქ ან სტამბური შეცდომაა, ან რაღაც, თორემ



რა დამოკიდებულებაა „საექვო და სადაო ფაქტებში“ და იმ მოვლენას შორის, რომ ოპოზიციას ვერ უხმარია „ის-საბუთი, რომელიც ძალიან ხელ-ჩასაკიდებელი იყო!“ აქ სიყალბე და სადაო ფაქტი რა შუაშია? ესეც რომ არ იყოს, განა საკადრისია ფაქტის ეგრე მიჩქმალვა? ბანკზე დარჩენილის მამულების შესახებ ყოველ დღე საბუთი იყო, რამდენჯერმე წაიკითხეს რევიზორის შენიშვნები. ხოლო, როცა განსაკუთრებულად მაგ საგანს უნდა შეხებოდნენ, ნახეს, რომ გამგეობას ერთი სია წარმოუდგენია დარჩენილის მამულებისა, ზე დამხედველ კომიტეტს — მეორე. აქ მონასტერი აირია, ლაპარაკი რაღაზე ვის უნდა დაეწყო, ძალლი პატრონს ვერა სცნობდა; ზედამხედველი კომიტეტი ერთს ამბობდა, გამგეობა — მეორეს; ძალა-უნებურად ოპოზიციამ სთქვა, კომისიისათვის გადაეცაო ეგეთი ბოროტი დაუდევრობა. არის ერთი უდიდესი საბუთთაგანი, გამგეობის გამამტყუნებელი... მაგრამ ხომ მოგახსენეთ, თ. აკაკი წერეთელი დიდი პოეტია, მას სხვა საქმეები აქვს, „ბანკი წვრილმან რამედ მიაჩნია და ზედაც ის დააკედეს, ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებია“. აბა დიდებულ პოეტს სად ეცალა ამისთანებისათვის ყურადღება მიექცია, ხოლო დაწერით, რაც ესია-მოვნებოდა, ის დასწერა და აბა ეხლა ედავეთ, ასე იყო, არ იყო. მთელმა ქვეყანამ რომ განაცხადო, ასე იყო, თავ. აკაკი წერეთელი მაინც „არ იყოს“ იტყვის, მაგრამ საქმე ხომ მაგაში არ არის, საქმე იმაშია, თვით თუ იგრძნობს რომ ეს „არ იყო“ მართლა „არ იყო“ არის?

დიდი დანაშაული ოპოზიციისა კიდევ ისა ყოფილა, რამ დღევანდელი ოპოზიცია მეტად არეულ-დარეული ყოფილა, იმისთანები გამოდიოდნენ ინტელიგენტის სახელით და ოპოზიციაში ქუცმაცობდნენ, რომელთაც თავის საკუთარ პირადობის მეტი არა აგონდებოდათ-რა... საკვირველია, ღმერთმანი, აბა თუ შესაძლოა, რომ რაიმე პარტიაში, არ დაქუცმაცებდნენ ეგეთი პირები, მაგრამ საქმე ის არის, რომ მეთაურნი ბევრნი არიან და ან უმეტესობა. მაღლობა ღმერთს, ეგეთი სამი კაცი მაინც დაუნიშნეს

ოპოზიციაში თ. აკაკი წერეთელს: თ. ზ. თუმანიშვილი, დ. ხელთუფლიშვილი და ექ. თაყაიშვილი, მაგრამ, მგონი, არაფერი პირადი ინტერესი ჰქონია, არც თ. კ. ლორთქიფანიძეს, არც თ. ანდრია ერისთავს, არც თ. ნ. თავდგირიძეს, არც ს. ჯაფარიძეს, არც იმ ბ-ნ ნანეიშვილს, რომლის ზნეობის შესახებაც ზნეობის დამცველმა ბ-ნ ლოლუამ ეჭვი შეიტანა, ამიტომ რომ ეს უკანასკნელი მაინც არა რჩებოდა ბანკში, თუ გინდ დირექტორობა მიგეცათ, ეს ჩვენ ვიცით, ჩვენთვის ეს სასიამოვნოა. თ. აკაკი წერეთელმაც იცის, მაგრამ სიტყვით არ ვიცი და არა მჯერაო იტყვის, ჯარიმას ხომ არავინ გადაახდევინებს. ხოლო თუ სხვა ჯურის ხალხი იყო, მათთვის არავის გუნდრუკი არ უკმევია და არც ანგელოზად მიუჩნევია, ეგეც მგოსნის ოცნების ნაყოფია. *)

ერთის სიტყვით, თ. აკაკი წერეთელმა დაამტკიცა, რომ იგი „ბანკს წვრილმან საქმედ“ სთელის და „ზედაც უნდა დააკედეს ის, ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებია“, დაამტკიცა მით, რომ ყოველივე, რაცა სთქვა ოპოზიციის შესახებ, არის ოცნება, მეტად ცუდის სახისა, და სწორედ, როგორც ჰგავს, მართო ოპოზიციის მოქმედებისა და სიტყვისათვის არ მიუქცევია, რასაკვირველია, არივითარი ყურადღება, არც „პოზიციისათვის“ უდევნებია თვალ-ყური.... მაგრამ არა, რა საჭიროა აქ კრიმანქულები, თვალ-ყურიც ადევნა და ყურადღებაც მიაქცია, მაგრამ თავისის მომნიბვლელის კალმით სრულიად შეუცვალა ფერი ამ ორ პარტიათა ბრძოლას.

მაღლობა ღმერთს, თუ ოპოზიცია ხალხის გულს ვერ იგებს და მედიდურად დასცქერის ხალხს, ბ-ნი ჩიკვაიძე ხომ იგებს ხალხის გულს და სიმდაბლით „სამხარეულოში“ ჰგზავნის და ამიტომაც პოეტი ხალხის შემბრალებ და მფარველი მიემხრო ბ-ნ ჩიკვაიძეს.

*) რატომ არას გვიბრძანებს პოეტი, მისს სასიქადულო პარტიას რა კაცები შეადგენენ?



თუ ოპოზიციას უნდოდა „მიკიბულ-მოკიბულ საეჭვო და სადაო ფაქტებით, ყოჩინით გასულიყო ფუნს“, სამაგიეროდ ბ-ნმა ჩიკვაიძემ ხელში მუავე კიტრებით და სიმართლით აღსავსე ფაქტებით გაიმარჯვა და პოეტმაც, სიმართლისა და ჭეშმარიტების მოყვარემ მისცა მას ხელი.

თუ ოპოზიციას ერია ბევრი ისეთი, „რომელნიც ინტელიგენტის სახელით ქუცმაცობდნენ და საკუთარ პირადობის მეტი არა აგონდებოდათ-რა“, ბ-ნ ჩიკვაიძის „პოზიცია“ ხომ შესდგებოდა მარტო და მხოლოდ ნამდვილისა და ჭეშმარიტის ინტელიგენტებისაგან, რომელთაც პირადობა განწირული ჰქონდათ და მარტო-ლა ოდენ საზოგადო საქმე აგონდებოდათ და პოეტიც, ხალხის რჩეული, რომელსაც პირადი მწუხარება დიდი ხანია დათმობილი აქვს, მათ მიუღდა და მათ რაზმში ჩასდგა.

თუ ოპოზიცია „წერილმანობას“ ვერ გასცილებია და იმიტომ დააკვდა ბანკის საქმეს, პოეტი, მაღალის ნიჭით დაჯილდოვებული, უფრო სხვა დიდ საქმეს შეუღდა და ამომარჩეველთა შორის დაძვრებოდა, ზოგს მაზრის მარშლობას ჰპირდებოდა და ქრთამად ძვირფასს ღუმილს სთხოვდა ბანკის კენჭის ყრაში და ზოგს მოხელეს კარიერით აშინებდა, ნუ გაერევი ამ საქმეში, თორემ კარიერა წაგიხდებოა. მაგრამ ეს გვაკვირებს: ყოველივე ამის შემგნები პოეტი, რატომ პირადად, გულახდილად არ მიემხრო „ხალხის მოყვარე“ გმირს, და რად დასჭირდა იმ ლამაზისა, მაგრამ პრანქვა-გრეხით აღსავსე მინიონის გათამაშება ორთავ პარტიათა შორის, რომლის მერმე გულდამშვიდებული განისვენა ბანკის გამგეთა კალთის ქვეშ. ღმერთმანი, ყოველ სიღამბლესთან, მისმა „ორთავა“ მეგობარმა, ეს მაინც კარგი გაბედა, რომ ისეთის რიხი-რიხინით შეხრილდა ბანკის საუკუნო განსასვენებელში, როგორც ცარიელი ბოჭკა, მაგრამ უბედურებაც ის არის, რომ

ჩვენი სახელოვანი პოეტი ცარიელი როდია, დიდის ნიჭით არის დაჯილდოვებული.

ამის შემდეგ რაღა საჭირო იყო, რაღაც „წვრილმანობაზე“ ლაპარაკი. ვითომ ჩვენმა პოეტმა მოისურვა ბაირონის რაინდულის მედიდურობის მანტია წამოესხა, მაგრამ რა საჭირო იყო ისეთის ტანთსაცმელის ხელის წაბანება, რომელიც სრულიად არ ეხერხება და სასაცილოდა ხდის კიდეცა.

„წვრილმანობა“ აქ არაფერს შუაშია, თვით ბედმა აღარ გვადირსა ჩვენ „სხვილმანი“ საქმეები, მაგრამ იქაც კი, სადაც ეს „სხვილმანი“ საქმეები ტრიალობს, თ. აკაკი წერეთელი ისეთის ბუნებისა და თვისების არის, ინგლისში რომ ბაირონის დროს ყოფილიყო, ბაირონის მდევნელებთა რიცხვში ჩაეწერებოდა, საფრანგეთში რომ იყვეს ეხლა, დრეიფუსის საქმის გამო ატეხილის აყალ-მაყალის დროს, ზოლას წინააღმდეგთა ჯგუფში ჩაეწერებოდა და „პატრიოტთა ლიგის“ სულის ჩამდგმელი იქმნებოდა.

დიაღ, რამდენადაც თავ. აკაკი წერეთელი დიდებული პოეტია, რომელსაც ჩვენი ლიტერატურა საუკუნო ძეგლს აღუგებს, იმდენად დაბლადა სდგას, როგორც პუბლიცისტი და მოქალაქე; რამდენად დიდის პოეტურის ნიჭით არის დაჯილდოვებული, იმდენად მცირე მოქალაქობრივი გრძნობითა და ნიჭით დაუსაჩუქრებია იგი განგებას.—ეს ყველამ იცის და ყოველი პოეტის თაყვანის-მცემელი ურჩევს მას, პუბლიცისტურ კალამს წვერი მოსტეხოს და მიაგდოს, მოქალაქობრივ მოღვაწეობას თავი დაანებოს და დაე, განმარტოებულად და მშვიდად დაიმკვიდროს იმ დიად სამეფოში, რომელსაც პოეზია ეწოდება. ცხოვრება თავისის პროზით მეტად სვრის, მეტად ამახინჯებს თავ. აკაკი წერეთლის პოეტურ სულს.

რაიცა შეეხება იმერეთის ინტელიგენციას, მისი წრეუნდელი დამარცხება ფაქტივური და ზნეობრივი ყოველს ექვს გარეშეა. ზნეობრივი დამარცხება ინტელიგენციისა მი-

სი სახელის გატებაა და იმერეთის ინტელიგენციის ცნობილმა წარმომადგენლებმა (თავ. აკაკი წერეთელმა, გ. წერეთელმა დ. ბაქრაძემ, ს. თოფურიაშ) თავისის მოქმედებით სწორედ სახელი გაუტებეს ამ ინტელიგენციას მთელს საქართველოში.

კატა აბაშიძე



ბანსხალეზანი

ქართველთა ამხანაგობის, წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების
და კ. თვართქილაძის წიგნის მაღაზიებში ისყიდება

გლეხი - კაცის ისტორია, ერკმან - შატრანისა:

ნაწილი I	საერთო კრება	60 კ.
	იგივე კარგ ქალაღზზე	75 "
ნაწილი II	სამშობღოს განსაღდღელი	60 "
	იგივე კარგ ქალაღზზე	75 "
ნაწილი III	წელიწადი ზირგელი რესზუბღიკისა {	. 1 მ. 20 "
ღ ნაწილი IV	მამულიშვიღი ბანსზარტა }	
	იგივე კარგ ქალაღზზე	1 მ. 50 "
ბრჭყაღები, დრამა 3 მოკმ. პოღ-ერვიესი		30 "
ფღღითი, ტრაგღღია 5 მოკმ. ჯიაკომეტისა		30 "

ზირგელი ნაწიღი ცაღტეი ჯღარ იეღღება